

Doamna Bovary
(Moravuri de provincie)
de Gustave Flaubert

Gustave Flaubert
Madame Bovary
(Moeurs de province)
Garnier Frères 1961
Gustave Flaubert DOAMNA BOVARY

În românește de Demostene Botez

Prefață de Aurelian Tănase

București - 1968

Editura pentru Literatură Universală

Coperta și prezentarea grafică de V. Socoliuc

Pe copertă este reprodus tabloul lui Court, expos la muzeul din Rouen, după care s-a inspirat, pare-se, Flaubert pentru portretul fizic al eroinei sale, Emma Bovary.

Redactor responsabil: Marcel Aderca

Tehnoredactor: Enescu Decebal

Dat la cules 21.08.1968. Bun de tipar 4.09.1968. Apărut 1968. Tiraj 40140 ex. broșate. Hârtie cărți școlare sul de 63 g/m². Format 540x840/16 Coli eă. 18,79. Coli tipar 21,5. A. nr. 16 487. C.Z. pentru bibliotecile mari 84. C.Z. pentru bibliotecile mici 84-31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 80 651 la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”, Piața Scânteii nr. 1, București – Republica Socialistă România

Cuprins

Prefață

Partea întâi

Partea a doua

Partea a treia

• <-- Textul dintre aceste puncte nu a putut fi verificat cu manuscrisul sau reprezintă erori de tipografie necorectabile (ca de exemplu rânduri suprascrise), sau mențiuni ale celui ce a scanat cartea --> •

Prefață de Aurelian Tănase

Opera lui Gustave Flaubert, situată la un moment de răscruce în evoluția literaturii franceze, este una din marile culmi ce jalonează istoria realismului critic. Metoda de creație pe care Stendhal și Balzac o ilustraseră în deceniile precedente își pierduse mult din vigoare și se discreditase în mâinile mai puțin îndemânaticе ale celor ce-i imitau. Iată de ce Flaubert creează după o formulă proprie, născută anume din nevoia unei înnoiri; este adevărat că inovațiile lui au constituit și un punct de plecare pentru școala naturalistă, dar aceasta a apărut de fapt în afara și chiar împotriva intențiilor lui Gustave Flaubert. O privire asupra vieții scriitorului ne va ajuta să înțelegem atât geneza și caracteristicile metodei lui de creație cât și contingentele acesteia din urmă cu naturalismul.

Gustave Flaubert s-a născut la 12 decembrie 1821 în orașul Rouen din Normandia. Era fiul doctorului Achille-Cléophas Flaubert, chirurg-șef la spitalul din Rouen, una din celebritățile medicale ale timpului. Dotat cu un înalt simț al datoriei, doctorul Flaubert se bucura pentru devotamentul și bunătatea lui de recunoștința și stima tuturor concetățenilor. Iată de ce în 1824, sub regimul de cruntă reacțiune al Restaurației, când a fost denunțat ca ateu, el a găsit apărători în toate păturile populației, iar la moartea lui, docherii din Rouen i-au purtat sicriul pe umeri până la cimitir. Gustave Flaubert a căpătat de la tatăl său respectul pentru muncă și a învățat să se aplece cu atenție și răbdare asupra realității. Până la vârsta de optsprezece ani a locuit chiar în incinta spitalului, și adeseori, pe când era copil, privea pe ascuns în sala de disecție, unde lucra doctorul Flaubert. Atmosfera apăsătoare, tristă, caracteristică locului, i-a influențat firea, imprimându-i o anumită gravitate și dezvoltându-i din primii ani gustul pentru o existență retrasă, fără manifestări zgomotoase. Mai târziu, aceste trăsături, favorizate de o serie de împrejurări, se accentuează. La liceul din Rouen, unde se înscrie în 1832, Flaubert are de îndurat multe suferințe morale, și încă din această perioadă se precizează atitudinea lui de nemulțumit, de revoltat, ura lui împotriva burghezilor, pe care o vom regăsi și mai puternică la scriitorul matur. Sub influența nefastă a celor din jurul său, contaminați de "boala secolului", cum o numește Musset¹, melancolia lui se transformă într-un adevărat dezgust de viață. Generația postrevoluționară și postimperială, hrănită cu vise de glorie și de libertate, se izbise brutal de platitudinea și ipocrizia vieții contemporane. Republica era strivită de tron, libertatea pierdea sub loviturile feudalilor întorși din emigrație. Tristețea și disperarea fermentează acum în multe inimi, se revarsă în literatura romantică și duce la visări bolnăvicioase ori la libertinaj. În jurul lui Flaubert, elevi ai liceului din Rouen se lasă târați de vicii, unii ajung la sinucidere. La nouăsprezece ani, când își dă bacalaureatul, tânărul Flaubert este o fire închisă, iritabilă, plină de melancolie. Mărturiile celor ce l-au cunoscut atunci ni-l arată ca pe un timid, dureros conștient de inadaptabilitatea lui și care bravează totul cu o superbă indiferență, disprețuind laolaltă religia, politica și afacerile bănești. Apreciază însă eleganța în îmbrăcăminte, purtând după moda timpului de preferință o cămașă de flanelă roșie, pantaloni albaștri de postav și o eșarfă în jurul trupului. Era de o frumusețe impunătoare, înalt, blond, cu ochii albaștri – un adevărat tip de normand, trăsături moștenite probabil de la mama sa, Caroline Flaubert, descendentă a unei străvechi familii din Normandia de Jos. În comportarea adolescentului Flaubert era desigur și o doză puternică de afectare, dar în buna parte melancolia lui era reală. Să adăugăm că de câțiva ani se îndrăgostise de o femeie căsătorită și suferea în tăcere. Pasiunea aceasta, născută la șaisprezece ani și nemărturisită niciodată, se arăta durabilă și cu atât mai chinuitoare. La terminarea studiilor, în 1840, părinții îl trimit într-o călătorie în Corsica, dar starea lui de spirit rămâne aceeași. Ascultând îndemnul familiei, Flaubert se înscrie la Facultatea de drept din Paris, unde rămâne până în 1846. Dar dacă studiile nu-l atrag, el se ține departe și de distracțiile zgomotoase ale studenților de pe-atunci, rămânând zile întregi închis în casă. Din când în când iese din amorțeală și vizitează atelierul sculptorului Pradier. Acolo întâlnește într-o zi pe Victor Hugo, poetul pentru care avea un adevărat cult, precum și pe Louise Colet, scriitoare uitată astăzi, dar foarte cunoscută la vremea ei. Louise Colet este pentru Flaubert marea aventură de dragoste a tinereții lui. Legătura lor durează opt ani, cu certuri și împăcări succesive, până la ruptura definitivă din 1854. Se pare însă că între ei n-a existat o prea mare comuniune spirituală și că Louise Colet n-a înțeles decât foarte târziu cât de profund și de original era talentul lui Flaubert. De altfel, au trăit tot timpul departe unul de altul, căci Gustave Flaubert a părăsit Parisul chiar din 1846, anul primei lor întâlniri. El se stabilește acum pentru tot restul vieții la Croisset, pe malul Senei, unde avea o mică proprietate, și duce timp de treizeci și patru de ani o viață destul de retrasă, consacrandu-se în primul rând activității literare. Anul 1846 marchează, așadar, o nouă perioadă în viața lui Flaubert. Unii biografi s-au referit la ea ca la o claustrare de bunăvoie în folosul artei, însă retragerea lui la Croisset a fost determinată de alte motive. Era, în primul rând,

¹ A de Musset, *La Confession d'un enfant du siècle*.

dorința scriitorului de a locui lângă mama sa, rămasă cu totul singură după moartea doctorului Cléophas Flaubert, în 1845, și a fiicei sale Caroline, în anul următor. Două lovituri dureroase, pe care Flaubert le suportă cu greu. Pe de altă parte, nu-l mai reținea nimic la Paris, căci părăsise demult studiile de drept. În sfârșit, era și bolnav: hărțuit din 1844 de o boală nervoasă gravă. Toate acestea l-au determinat să plece fără nici o părere de rău din Paris, unde se plictisea amarnic, și să se stabilească lângă bătrâna doamnă Flaubert, la Croisset. Izolarea lui a fost însă relativă. Ea nu trebuie înțeleasă nici pe departe ca o rupere totală de lume, de viața socială, ca o închidere a scriitorului în „turnul lui de fildeș”. Laboratorul său literar de la Croisset avea toate ușile deschise. Flaubert își păstrează la Paris un mic apartament, unde se întâlnește adesea cu scriitori și critici cu renume. La discuțiile pasionate despre artă care se duceau acolo, luau parte, printre alții, Théophile Gautier și Sainte-Beuve, iar mai târziu, frații Goncourt, Maupassant, Alphonse Daudet și Emile Zola. Nu lipsea nici scriitorul rus Turgheniev, pe atunci la Paris. Flaubert frecventează în aceeași perioadă restaurantul „Magny”, în care se întrunea un adevărat cenaclu literar, ia parte la viața mondenă, se duce la Baden-Baden, localitate balneară la modă. Numeroasele lui deplasări în apropiere, la Rouen, Trouville și Nogent, prezintă de asemenea un mare interes, deoarece l-au pus în contact cu realitatea socială contemporană, substanța principalelor sale opere. Dar Flaubert a întreprins și călătorii mari, de lungă durată și bogate în învățăminte. Încă înainte de șederea lui la Croisset, vizitează Corsica, nordul Italiei și Elveția. Acum, în perioada de „claustrare”, Flaubert străbate pe jos Bretania, în tovărășia lui Maxime du Camp, scriitor și el. Tot împreună vor întreprinde peste doi ani o mare călătorie prin Orient, care durează optsprezece luni: din toamna lui 1849 până în primăvara lui 1851. Pornesc de la Alexandria, din Egipt, urcă mai întâi până la cea de-a doua cataractă a Nilului, apoi vizitează Siria și Palestina, se îndreaptă spre Constantinopol, unde rămân o lună, trec prin Grecia, ajung la Roma și, în sfârșit, se întorc în patrie. Șapte ani mai târziu, Flaubert va călători din nou, de data aceasta în nordul Africii, pentru a cerceta rămășițele cetății Cartagina, pe care avea s-o înfățișeze în romanul *Salammô*. Este o călătorie de documentare, căreia-i consacră aproximativ două luni. Cu aceasta, călătoriile lui mai importante iau sfârșit. Ar merita totuși să mai fie amintite câteva: la Bruxelles, apoi în Bretania, iar mult mai târziu la Nohant, pentru a o vizita pe George Sand.

În lumina acestor fapte, legenda călugărului laic, retras la Croisset și nedezipit de masa de lucru, se corectează simțitor. Nu este însă mai puțin adevărat că cei treizeci și patru de ani petrecuți la Croisset au fost pentru Flaubert o epocă de intensă activitate literară. Cu o îndârjire neîntrecută poate decât de Balzac, el citește, ia note, întocmește planuri de opere, redactează, rămânând de cele mai multe ori cu pana în mână – o pană adevărată de gâscă – de la 10 seara până la 4 dimineața. Flaubert împingea până la marginile posibile exigența față de perfecțiunea stilului. Își impunea constrângeri deosebit de grele, uneori chiar inutile, cum ar fi aceea de a nu întrebuița de două ori pe o pagină același cuvânt. El voia mai ales ca proza lui să fie plină de armonie, să aibă un ritm ascuns, prezent în toate frazele, dar fără stridente supărătoare pentru cititor. Pentru el nu existau sinonime, și adesea petrecea ore întregi în căutarea termenului exact. Lucra, de obicei, pe faze distincte: juxtapunerea cuvintelor alese fără a ține seamă de construcția gramaticală, apoi construirea frazelor cu aceste elemente, și, în fine, proba fonetică, cititul cu glas tare. Rar i se întâmpla să fie satisfăcut de forma frazelor sale. Suferea de aceea neconținute descurajări și disperări. Mereu își „dărâma” frazele – cuvântul e al său – schimba construcția paragrafelor, refăcea capitolele. Discursul cuprins în fragmentul consacrat serbării agricole din *Doamna Bovary* a fost refăcut de șapte ori, iar descrierea orașului Roue cunoaște cinci redactări.

Moartea l-a surprins în plin efort creator. *Doamna Bovary*, *Salammô*, *Educația sentimentală*, *Ispitirea sfântului Anton*, *Trei povestiri* și *Bouvard și Pécuchet* sunt rezultatele mai importante ale strădaniilor lui. De la Flaubert ne-a rămas și o voluminoasă corespondență, deosebit de utilă pentru înțelegerea concepțiilor sale artistice, precum și câteva încercări dramatice, ma puțin cunoscute, scrise în ultima parte a vieții. Nu vom menționa nici una din scrierile lui din tinerețe, din copilărie, mai bine zis, căci precocitatea sa literară este remarcabilă: la 9 ani improvizează piese de teatru, pe care le pune în scenă împreună cu prietenii săi Ernest Chevalier și frații Le Poittevin. Aceste încercări, de un romantism exagerat și în general lipsite de originalitate ca inspirație, sunt oricum o mărturie a eferescenței spirituale proprii lui Flaubert, a talentului său timpuriu. Gloria lui literară este destul de târzie: după publicarea în 1856 a *Doamnei Bovary*. Până atunci, experiența de viață, înțelegerea realității și contactul strâns cu oamenii de litere îl vor ajuta să-și croiască un drum nou în artă, corespunzător cerințelor vremii. Prietenii lui literare sunt numeroase. Am pomenit deja câteva nume, dar se cuvine să amintim și altele: Louis Bouilhet și Feydeau, printre cei intimi; apoi Baudelaire, Théodore de Banville, Guy de Maupassant – elevul și discipolul său; Huysmans, Céard, Hennique, tineri scriitori din școală lui Zola, și, în fine, George Sand și Victor Hugo, din generația mai veche. De unii dintre ei îi va lega o afecțiune puternică, și pierderea lor îi va întuneca mult ultimii ani, și așa destul de triști, petrecuți în sărăcie, jignit și umilit adesea de oficialități. Louis Bouilhet, vechiul său prieten, moare în 1871, în 1872 își pierde mama și un alt prieten apropiat, pe Théophile Gautier. Feydeau moare și el în anul următor; Louise

Colet și George Sand, în 1876. Loviturile acestea îl zguduie puternic, și lucrul la romanul *Bouvard si Pécuchet* abia începe. Va rămâne, de altfel, neterminat, căci un atac de apoplexie pune capăt zilelor scriitorului în dimineața de 8 mai 1880.

*

Prin strădaniile sale îndelungate, Flaubert a izbutit să cristalizeze o nouă formulă a realismului critic, cucerindu-și astfel un loc de frunte printre marii scriitori ai lumii. El are meritul de a fi descifrat sensul evoluției fenomenului literar și de a-l fi exprimat teoretic, ilustrându-l totodată prin operele sale artistice.

Drumul romanului la începutul celei de a doua jumătăți a secolului trecut poate fi explicat numai în legătură cu întreaga dezvoltare social-istorică anterioară. După 1848 burghezia pierduse orice elan revoluționar. Aspirațiile ei progresiste, care-i făcuseră cândva un aliat din masele populare, erau acum doar o amintire. Tendința ei principală – goana după bunurile vieții, întruchipate în bani, putere politică și voluptate – iese tot mai mult la iveală. Esența ei de clasă nu mai poate fi mascată. Arivismul burghezului se drapează cu nerușinare în învechite formule liberale, care, intrând în contradicție violentă cu practica lui cotidiană, nu mai ascund nimic. Literatura cultivată cu precădere de burghezie este o literatură de evaziune. Spre 1856, vâna revoluționară a romantismului este secată, iar, pe de altă parte, dezvoltarea științelor îndreaptă spiritele spre studierea realității. Literatura urmează și ea această cale. Dar realismul lui Stendhal și Balzac se cerea înnoit. Imitatorii lor dădeau la iveală opere fade, cu eroi extraordinari, în afara timpului și spațiului, evoluând într-un cadru convențional. Flaubert a deschis orizonturi noi realismului critic, făcându-l să profite de pe urma experienței romantice atât în privința culorilor și formei naturii exterioare, cât și în aceea a pătrunderii în adâncimile sufletului omenesc. El împrumută de la cea de a doua generație romantică – a lui Théophile Gautier – tehnica savantă a execuției și alegerea minuțioasă a cuvintelor. Marea și originala lui inovație este însă o metodă de reprezentare obiectivă a realului, în stare să garanteze reducerea la minimum a erorilor de natură afectivă. Doctrina lui estetică este aceea a *impersonalității în artă*, expusă pe larg în scrisorile către Louise Colet și George Sand, ca și în unele capitole din prima versiune a *Educației sentimentale*.

Principiul de bază al metodei lui Flaubert este acela că scriitorul trebuie să prezinte realitatea fără a interveni cu explicații personale, cu dezvoltarea propriilor lui sentimente, care să-l influențeze direct pe cititor. Pentru aceasta scriitorul va căuta sistematic să traducă sentimentele în senzații și gândurile în imagini. Estetica lui Flaubert este de natură carteziană, clasică, impersonalitatea preconizată de el asemănându-se mult cu regula de largă circulație în secolul al XVII-lea, conform căreia rațiunea se cuvine să-și subordoneze manifestările afective, să le domine. Flaubert n-a avut însă naivitatea să creadă că scriitorul ar putea să nu se facă simțit în nici un fel în opera sa. Arta impersonală nu poate fi absolută. Atitudinea creatorului se vădește întotdeauna din capul locului prin alegerea unei teme anume, și nu a alteia. Felul cum se leagă și se rezolvă faptele, felul cum vorbesc personajele dându-și pe față firea ni-l arată destul de limpede pe autorul care încearcă să se ascundă.

Pentru Flaubert impersonalitatea în artă n-a însemnat nici pe departe fuga din fața realităților sociale. Dimpotrivă, el a înțeles și a redat cu vigoare reaua alcătuire a lumii, viciile oamenilor, durerile sau credințele lor deșarte, prostia lor, precum și vrednicia, bunul-simț și inteligența lor acolo unde le-a întâlnit. Și numai dorința de a le prezenta cât mai exact l-a îndemnat să pună la punct o nouă metodă de creație. Această metodă presupune ca prim pas în realizarea unei opere viabile selectarea cu pricepere a datelor esențiale culese din realitate, cristalizarea conținutului. Neglijarea de către un scriitor a acestei etape deosebit de importante în desfășurarea muncii de creație pune sub semnul întrebării, și cel mai adesea anihilează cu totul, valabilitatea operei sale. În ceea ce-l privește, realistul Flaubert a inclus întotdeauna în scrierile lui tocmai faptele care exprimau cu mai multă putere un adevăr general. Și acest lucru trebuie reținut.

Dar dacă el a reușit să dea opere realiste de mare valoare și cu o înaltă ținută artistică, naturaliștii, prin exagerarea principiilor sale estetice, au ajuns să deformeze realitatea, prezentând-o cu totul superficial și fragmentat, înregistrând mecanic aspectele ei minore, lipsite de semnificație, fără a pătrunde în interiorul fenomenelor. Și aceasta în numele realismului, cerând includerea în sfera literaturii a întregii realități. Rezultatul a fost însă paradoxal: falsificarea ei. Naturaliștii au restrâns atât de mult sectorul de viață îmbrățișat, încât relațiile sociale au rămas în afara romanului. Printre eroii lor preferați se pot găsi, de exemplu, declassați, dezechilibrați mintal – o întreagă varietate de cazuri patologice, care nu prezintă nici un interes pentru literatură. Cu studierea acestor cazuri se ocupă științele de specialitate.

Dar cât de străin este Flaubert de acest soi de literatură o dovedește faptul că el rămâne și astăzi marele dascăl al celor mai buni realiști din Franța și din lumea întreagă.

Romanul *Doamna Bovary*, care ilustrează practic teoriile estetice ale lui Flaubert, a fost, în 1856, un eveniment de cea mai mare însemnătate în viața literară a Franței. Influența lui avea să fie covârșitoare asupra unei întregi generații de tineri scriitori, care vedeau în el un îndreptățit pentru activitatea lor artistică. Deși n-a fost un fenomen izolat, ci a apărut cam în același timp cu alte opere realiste, *Doamna Bovary* a rămas romanul tip, deoarece era cu mult superior celorlalte producții contemporane și este de crezut că, fără el, curba ascendentă a realismului ar fi fost mai puțin armonioasă.

Subiectul *Doamnei Bovary* i-a fost sugerat lui Flaubert de o întâmplare dramatică petrecută în împrejurimile orașului Rouen și care stârnise multa vâlvă prin partea locului. Iată despre ce era vorba:

Eugène Delamare¹, un medic de țară stabilit în târgușorul Ry, din apropiere de Rouen, se căsătorește, în 1843, cu Delphine Couturier, în vârstă de 23 de ani, fiica unor fermieri din Blainville. Frumoasa Delphine dovedise de tânără că înțelege să-și îndeplinească prin orice mijloace dorințele. Pentru, a se căsători cu Delamare, ea recursese la o înșelătorie ingenioasă. Tatăl ei, un lăudăros care făcea pe bogătașul, îi respingea pe toți peștorii fetelor sale (Delphine mai avea o soră), pentru a nu fi silit să-și mărturisească averea. Plictisită de toate acestea, Delphine se prefăcea că e însărcinată, și câteva prosoape abil înfășurate în jurul taliei dau o aparență de adevăr spuselor sale. În aceste împrejurări, tatăl fetei se arată bucuros s-o mărite cât mai repede. Nunta cu Delamare are loc, și Delphine își urmează soțul în localitatea Ry, situată la vreo douăzeci de kilometri de capitala Normandiei. Acolo însă începe să se manifeste și la ea trăsătura dominantă a caracterului tatălui său. Tânăra doamnă Delamare își dă toată silința să ia ochii celorlalte „doamne” din localitate și reușește curând să le stârnească invidia. Fata de țăran care o slujește e instruită cu grijă să i se adreseze la persoana a treia, salonul casei e împodobit cu elegante perdele galbene și negre, vinerea devine ziua ei de primire... Dar vizitele se lasă așteptate la nesfârșit, și ea se plictisește. Nașterea unei fete o ocupă o vreme, dar plictiseala revine. Se refugiază atunci în citit, devorând toate romanele pe care i le pot furniza cabinetele de lectură din Rouen. Însă cărțile, de un gust îndoielnic, sentimental-romantice, departe de a fi un îndreptar în viață, trezesc în sufletul ei dorințe deșarte, care, adăugându-se la conștiința tinereții și frumuseții, accentuează dezgustul ei pentru existența monotonă și lipsită de orice strălucire pe care o ducea alături de un soț mărginit. Delphine devine amanta unui oarecare Louis Campion, proprietarul unui domeniu din apropiere. Acestuia îi urmează altul – practicant în biroul unui notar. Cât despre Louis Campion, ruinat de o viață de desfrâu, după ce încearcă să-și refacă averea în America, revine în țară, și, în 1852, se împușcă în plină stradă. Aceste ultime detalii nu apar însă în carte, unde Campion se numește Rodolphe Boulanger de la La Huchette. Este drept că economia romanului nu le reclamă în nici un fel. Flaubert a omis și alte câteva amănunte, după cum a și completat cu fantezia acolo unde a găsit de cuviință. El a păstrat însă foarte multe din datele reale: libertinajul Delphinei, ruina ei materială, disperarea de care e cuprinsă și sinuciderea ei prin otrăvire sânt adevărate redate în roman. Sfârșitul lui Charles Bovary, care nu-i supraviețuiește Emmei decât scurt timp, e identic cu cel al lui Delamare. De altfel, Charles Bovary reproduce personajul real și în cea ce privește trăsăturile morale: e greoi, mărginit, dar cumsecade.

Flaubert cunoștea de vreo câțiva ani această întâmplare, dar nu s-a apucat s-o reînvie decât după călătoria sa prin Orient. *Doamna Bovary* îl atrăgea și-l înspăimânta în același timp. Își dădea seama că va avea de luptat, pe de o parte, cu vulgaritatea subiectului, pe de alta, cu lirismul către care se simțea înclinat prin temperament. Realizarea romanului i-a cerut într-adevăr eforturi istovitoare din septembrie 1851 până în aprilie 1856. Bucuria succesului i-a fost umbrită chiar de la început, căci cele vâseva fragmente din roman, apărute într-o publicație periodică, *Revue de Paris*, au dat naștere unui mare scandal. O serie de cititori pudibonzi trimit imediat scrisori de protest și chiar de amenințare la redacția revistei, iar critica oficială îl atacă violent pe autor, numindu-l „otrăvitor al moravurilor”. După unele ezitări, procurorul general imperial ordonă trimiterea lui în judecată, sub acuzația de a fi călcat în picioare „morală publică și religioasă”. Din fericire, la proces Flaubert a fost achitat, ceea ce nu se va întâmpla însă, câteva luni mai târziu, cu Baudelaire, târât și el în fața judecătorilor pentru *Florile răului*.

Procese de acest fel, intentate în serie de oficialitățile vremii în numele „moralei” și al „bunului gust” împotriva multor scriitori și publiciști, sunt foarte semnificative, ele constituind de fapt tot atâtea încercări ale burgheziei de a-și apăra interesele ei de clasă.

Lucrurile se explică foarte bine în perspectiva istoriei². Revoluția din 1848 a pus capăt domniei exclusive a aristocrației financiare, aducând la putere burghezia în ansamblu. În zilele insurecției din iunie

¹ Vezi Rene Dumesnil, La publication de „Madame Bovary”, colecția Les grands événements littéraires. Edition Edgar Malfer, 1928.

² Vezi K. Marx, Luptele de clasă în Franța și 18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte.

1848 proletariatul are de făcut față singur tuturor forțelor burgheziei, coalizate în partidul ordinii. Învins, în ciuda eforturilor sale eroice, lipsit de conducători, care sunt dați pe mâna tribunalelor, proletariatul francez părăsește scena politică mai bine de douăzeci de ani, pentru a se afirma cu o vigoare nouă în timpul Comunei din Paris. Alianța încheiată în februarie 1849 cu mica burghezie democrată, care-l trădase și-l părăsise la nevoie, are urmări nefaste pentru proletariet. Slăbiciunea proprie micii burghezii îl infectează, tocind ascuțitul revoluționar al revendicărilor lui sociale. Partidul ordinii reacționează metodic împotriva mișcării democratice prin numeroase măsuri menite să garanteze domnia burgheziei „în numele poporului”. Libertățile sociale sunt rând pe rând îngrădite, iar după lovitura de stat din 1851 a lui Napoleon al III-lea, Franța cunoaște an regim de teroare și mai cruntă. Cluburile politice sunt închise în vara anului 1849. Urmează peste un an abolirea votului universal, prin legea electorală din 31 mai 1850, care răpește dreptul de vot la aproape trei milioane de muncitori – o treime din numărul total de alegători. Tot în 1850, Legea Falloux dă învățământul pe mâna clerului, care trebuie să pregătească generații de resemnați. Împotriva presei măsurile sunt deosebit de aspre și de numeroase după 1848. În iunie și în iulie 1849, în iunie 1850, în februarie 1852 sunt emise legi și decrete prin care presa e redusă practic la tăcere. Restricțiile nenumărate, taxele mari și condamnările severe pentru delikte infime duc la dispariția celor mai multe publicații republicane și socialiste. Începând din februarie 1852, hotărârea prefectului poliției este de ajuns pentru a suprima un jurnal, așa încât opoziția nu-și mai poate spune cuvântul. Procesele împotriva presei se țin lanț în toți acești ani: în 1868, în răstimp de numai șase luni, au loc 64 de procese! Dar am văzut că nu numai publicațiile politice aveau de suferit, ci și cele literare.

Aceasta era situația în momentul când Flaubert publica romanul *Doamna Bovary*. Întâmplările povestite de Flaubert se petrec, după cum menționează ei însuși, în primii ani ai domniei *regelui burghez* Ludovic-Filip, instalat la cârma țării în 1830. Dar la o confruntare a informațiilor furnizate de roman cu informațiile provenite din alte surse, bogate și precise, constatăm că cele dintâi nu se referă la realitățile din Franța deceniului al patrulea al secolului trecut, ci caracterizează perfect situația social-politică din perioada cuprinsă între 1848 și 1871. De aceea plasarea acțiunii *Doamnei Bovary* în jurul anului 1835 apare ca o simplă măsură de prudență din partea scriitorului. Se poate afirma așadar că Flaubert, care scrie după 1851, profitând de o experiență istorico-socială bogată, a apreciat just sensul evenimentelor și a dat o operă de mare actualitate istorică, în care a zugrăvit în culorile lor adevărate realitățile sociale contemporane¹. Liberalii și conservatorii sunt zugrăviți de el cu o ironie plină de dispreț, ca având aceleași interese meschine, aceleași platformă politică și aceleași vicii. Și unii și alții se vor supăra recunoscându-se în roman: burghezia liberală, încarnată în persoana farmacistului Homais, ea, care-și sacrificase de mult, pe altarul prosperității materiale, bruma de idealuri democratice pe care le avusese mai înainte; conservatorii, în marchizul de Vaubyessard, fostul secretar de stat din timpul Restaurăției, dornic să intre din nou în viața politică, să aclame puterea care-i garantează rentele, oricare ar fi ea. Conservatorii și liberalii au în comun și cultul banilor, și demagogia. Felul cum își pregătește marchizul candidatura de deputat, flătănd mulțimea prin gesturi și vorbe, e grăitor: „Iarna împărțea brațe de lemne în dreapta și în stânga, iar la Consiliul general cerea întotdeauna cu aprindere să se facă șosele în plasa lui”. În gura liberalilor, care-și dau mâna cu iezuiții și legitimiștii pentru a se prosterna împreună la picioarele lui Napoleon al III-lea, vocabularul revoluționar împrumutat de la filozofii iluminați sună fals, demagogic. Există în *Doamna Bovary* o scenă plină de tâlc, în care Flaubert dezvăluie tocmai această realitate istorică a pactizării liberalismului cu reacțiunea fățișă. După moartea Emmei, farmacistul Homais și preotul Bournisien o priveghează împreună. Între ei se angajează însă o dispută violentă cu privire la religie. Homais atacă violent, în numele rațiunii și al științei, practicile religioase și superstițiile. Arsenalul de idei al iluminismului îi furnizează argumente de-a gata spițerului filozof, și discuția devine foarte aprigă. Neînțelegerea lor pare ireductibilă. În finalul scenei îi vedem însă pe cei doi adversari stând la masă prietenește, ciocnind veseli câte un păhărel de rachiu, iar preotul rostește bătându-l pe umăr pe farmacist: „Până la urmă o să ne înțelegem!”

Cele două personaje – apostolul voltairianismului și apostolul creștinismului – sunt reprezentative fiecare pentru un grup social. Împăcarea lor are valoare simbolică. Flaubert arăta astfel contemporanilor săi că pe plan practic înțelegerea între burghezia liberală și partidul ordinii era un fapt împlinit, ideile democratice ale secolului al XVIII-lea servind numai la mascarea acestei realități.

Homais se folosește abil de locurile comune ale filozofiei luminilor pentru a-și ascunde poftele de parvenire, și repetă atât de des aceleași fraze pretențioase, ipocrite, încât ajunge să creadă el însuși că este un om superior, animat de idealuri înalte. Îl caracterizează liniștea și încântarea de sine. Vrea să convingă pe cei din jurul său că este o minte luminată, un spirit raționalist, un om al științei, al progresului, și afirmă sus și tare că e „pentru principiile nemuritoare de la 89”. Face considerații ridicole pe un ton savant despre lucrurile

¹ Vezi A. F. Ivașcenko, *G. Flaubert*, Edit. Pravda, Moscova 1956, și Ferdinand Brunetière, *Le roman naturaliste*, Calmann-Lévy, Paris 1896, 14-e édition, p. 177.

cele mai mărunte, își presară întotdeauna frazele cu termeni științifici, care sună frumos, se îmbată de propriile lui cuvinte. Siguranța tonului îi creează printre țărani din împrejurimi o oarecare faimă, căci Homais practică și medicina, pe care n-a studiat-o niciodată, de altfel. Pentru a dobândi bunăstarea materială și gloria către care aspiră, el nu ține seama de calitatea morală a mijloacelor întrebuintate. Față de Bovary manifestă din primele clipe o bunăvoință slugarnică, îi forțează recunoștința de teamă ca nu cumva să fie denunțat că practică ilegal medicina. Atunci când interesele i-o cer, el își jertfește fără ezitare, în modul cel mai firesc, demnitatea: nu ia nici un moment apărarea lui Charles Bovary, ascultând cu un zâmbet curtenitor acuzațiile formulate de doctorul Canivet la adresa prietenului său, cu toate că el însuși fusese părtaș la operația nereușită a „strefopodului” Hippolyte. Când orbul pe care nu izbutise să-l vindece îl denunță, Homais, văzându-și interesele amenințate, trece la atac: scrie în ziarul local, al cărui corespondent era, tot felul de născociri pe seama nenorocitului cerșetor, pe care-l prezintă drept un pericol public, și nu încetează până nu se vede scăpat de el. Căci Homais nu are scrupule: doboară pe oricine îi stă în cale sau îi amenință afacerile. Ros de ambiția de a căpăta o decorație, el aduce în secret servicii prefecturii și sfârșește prin a adresa o petiție suveranului, cerșind Crucea de Onoare. Iar suveranul i-o acordă.

Ultimele rânduri ale romanului, din care aflăm că Homais, acest reprezentant tipic al unei întregi categorii sociale, duce o existență prosperă și se bucură de ocrotirea autorităților, evidențiază concluzia că egoismul, mărginirea și josnicia sunt încurajate și recompensate oficial de statul burghez. Statul acesta este pe măsura cetățeanului său, căruia îi asigură bunăstarea și de la care primește sprijin; unul îl presupune cu necesitate pe celălalt.

Această organizare socială se dovedește favorabilă și odiosului speculant Lheureux, slugarnic atâta vreme cât întinde curse victimei sale, dar insensibil la plânsetele ei când și-a atins scopul. Îl vedem pe rând în două atitudini caracteristice: mai întâi, „pe jumătate îndoit din șale, ca unul care salută sau face o invitație”, apoi „cu brațele încrucișate”, triumfător, cinic, brutal, insolent, bătându-și joc de Emma, pe care o ruinase. Cămătarul feroce Lheureux – un om fericit, așa cum îl arată numele – își realizează planurile de îmbogățire la lumina zilei, în cadrul legilor și cu ajutorul autorităților statului. Este și el, ca și Homais, un exemplar tipic din fauna capitalistă.

Rodolphe Boulanger și Léon Dupuis poartă și ei amprenta condițiilor de loc și de timp în care își duc existența. Rodolphe e un senzual, străin de orice sentiment frumos, care, chiar mai înainte de a-i face curte Emmei, se gândește cum să scape de ea o dată satisfăcut. El rupe cu cinism legătura care se dovedea plină de riscuri, neînțelegând să-și părăsească proprietatea spre a fugi cu amanta sa *undeva în țările Sudului însorit*. Cât despre Léon Dupuis, el o iubește sincer pe Emma. Ei au aceeași fire și aceeași gusturi, iar viața monotonă din târgușorul Yonville îi strivește în egală măsură. Din lașitate și disperare, Léon pleacă de lângă ea fără să-și mărturisească iubirea. Emma devine mult mai târziu amanta lui. Viața pariziană îl modelează repede, îl corupe, căci e un caracter slab, incapabil de un act de voință. Când Emma îi solicită ajutorul pentru a scăpa din ghearele lui Lheureux, Léon nu are puterea să respingă direct cererea de bani a amantei sale, ci recurge la o minciună. Emma înțelege brusc realitatea, își dă seama că salvarea ei nu poate veni de nicăieri. Prostia paternă a preotului Bournisien, mărginit și lipsit de orice pricepere în mântuirea sufletelor, e un zid de care se lovește tentativa ei de a cere ajutor moral. „Medicul sufletelor”, cum se intitulează el însuși, nu e în stare să vadă decât necesitățile trupești. „Mie, unuia, mi se pare că atunci când ești bine încălzit, bine hrănit...” *nu mai poți dori nimic*, lasă el să se înțeleagă. Bunătatea lui Charles Bovary, pe oare-l disprețuiește, îi apare Emmei ca o jignire, și ea îndepărtează ideea de a o solicita. Încolțită din toate părțile de răutate, prostie și vulgaritate, Emma se sinucide.

În lumea aceasta urâtă a provinciei burgheze, cu preocupări meschine, ou satisfacții mărunte, lipsită de orizont, apăsătoare și monotonă, apar și două figuri către care se îndreaptă simpatia scriitorului: una este bătrâna servitoare Catherine Leroux, care, cu toată abrutizarea sa, după „o jumătate de secol de sclavie” și poate tocmai de aceea, are o anumită noblețe tragică în simplitatea pe care o respiră; cealaltă, tot o apariție momentană, e doctorul Larivière, în care Flaubert a întruchipat trăsăturile propriului său tată. Dar și față de Emma, căzută în plasa amăgirilor romantice și suferind influența nefastă a mediului filistin în care evoluase, ghicim nu numai condamnarea aspră, meritată de ea pentru egoismul și falsitatea de care dă dovadă, ci și profunda milă a autorului. De altfel, într-una din scrisorile lui, Flaubert își exprimă deschis, în cuvinte pline de căldură, simpatia față de eroină. Emma Bovary reprezintă spiritul de protest, nemulțumirea față de urâciunea mediului în care trăiește. Romantică prin educație, Emma imaginează o altă lume, fixându-se în cele din urmă la idealul de viață pariziană, ou teatre și opere, cu saloane fastuoase și cavaleri eleganți. Visul ei este fad și vulgar, dar el rămâne totuși un act de protest împotriva meschinăriei și platitudinii care o înconjoară. Gestul romantic de protest nu se mai rezolvă ca în trecut prin acțiune pe plan social, ci se reduce acum la visare searbădă. Burghezia a cultivat acest soi de romantism deoarece el abătea atenția de la acțiunea

practică. Mica burghezie cădea adesea în acest laț, și nu întâmplător Emma Bovary este o reprezentantă a acestei categorii sociale. Flaubert atacă așadar acel romantism care se transformase în pură amăgire. Individul educat în acest spirit romantic este inapt pentru viață, nepractic și ridicol, și el eșuează cu necesitate într-o lume în care se afirmă Homais și Lheureux.

Toate personajele romanului, exemplare ale lumii burgheze, sunt individualizate cu o forță admirabilă. Precisă ca un studiu științific, cartea redă aspectele urâte ale vieții burgheze și conține, implicit, o condamnare a ei. Criticii burghezi au încercat în diverse chipuri să atenueze concluziile la care duce *Doamna Bovary*. Unii au declarat că autorul este un mizantrop, că denaturează firea omenească și că propagă o concepție pesimistă asupra vieții. Se nega astfel în întregime adevărul conținutului cărții, acesta fiind prezentat drept o plăsmuire răutăcioasă, în limitele verosimilului, dar fără corespondent real. Alții, oprindu-se la personajul Homais, au afirmat că în el trebuie văzută întruchiparea eternei prostii și josniciei omenești, adică îl ridicau la rangul de „tip general uman”, răpindu-i astfel conținutul istoric concret, atât de net marcat de autor. Ca document istoric al epocii de trecere de la o perioadă revoluționară la alta (1848-1871), *Doamna Bovary* nu putea avea un conținut trandafiriu, căci realitatea socială pe care o zugrăvea era urâtă. Nevăzând nici o ieșire din această situație, Flaubert a adoptat atitudinea unui spectator sceptic, care nu propune soluții, iar aceasta a accentuat și mai mult atmosfera sumbră a cărții. Onorabilitatea și pudoarea oficială a burgheziei apar sub pana lui ca o simplă fațadă menită să mascheze imoralitatea, mărginirea, uscăciunea sufletească și cruzimea generate de orânduirea capitalistă. Situându-se fără rezerve de partea nemulțumiților, Flaubert a contribuit direct prin opera sa la închegarea ideii despre necesitatea unei transformări sociale. De aceea cititorul de astăzi îl simte apropiat și-l iubește.

I

Eram în sala de meditație când directorul intră urmat de un elev *nou*, îmbrăcat orășenește, și de un băiat de serviciu, care aducea un pupitru din cele mari. Cei care dormeau se treziră, sărind cu toții în picioare, ca și cum ar fi fost surprinși făcându-și lecția.

Directorul ne făcu semn să stăm jos; apoi, întorcându-se spre pedagog:

– Domnule Roger, îi spuse el încet, uite un elev pe care ți-l dau în grijă; intră într-a cincea. Dacă va fi sârguincios și va avea o purtare buna, va trece la *cei mari*, unde s-ar cuveni să fie, după vârsta lui.

Rămas în colț, după ușă, unde de abia se zărea, *noul venit* era un flăcău de la țară, de vreo 15 ani, și mai înalt decât oricare dintre noi. Avea părul tăiat drept pe frunte, ca un țărcovnic de sat, un aer de băiat cuminte și foarte fâstâcit. Cu toate că nu era prea lat în spete, surtucul de postav verde, cu nasturi negri, îl strângea pesemne pe la subsuori și lăsa să se vadă prin deschizătura răsfrântă a mânecii niște încheieturi roșii, deprinse să fie goale. Pulpele, în ciorapi albaștri, îi ieșeau din niște pantaloni gălbui, întinși prea tare de bretele. Era încălțat cu niște bocanci grei, prost văcsuiți, cu tălpile ținuite.

Elevii începură să spună lecțiile. *Noul venit* era numai urechi, atent ca la predică, fără a îndrăzni să stea picior peste picior, ori să se rezeme într-un cot, și la ora 2, când sună clopoțelul, pedagogul fu nevoit să-i atragă atenția că trebuie să se încoloneze și el cu noi.

Când intram în clasă, aveam obiceiul să ne aruncăm șepcile pe jos ca să putem avea mâinile libere; trebuia să le facem vânt sub bancă de cum treceam pragul, așa fel încât să se izbească de perete și să ridice o prăfăraie grozavă; așa era *obiceiul casei*.

Dar, fie că el nu prinsese mișcarea, fie că nu cutezase să facă la fel, noi terminaserăm rugăciunea, și *noul venit* tot își mai ținea șapca pe genunchi.

Ceea ce punea el pe cap era o pălăriuță făcută cu de toate; foarte ciudată: semăna și a căciulă, și a șapcă, și a pălărie rotundă, și a caschetă de vidră, și a scufie de bumbac; într-un cuvânt, unul din acele sărmane lucruri a căror mută urâtenie este tot așa de profund expresivă ca fața unui imbecil. Ovală și umflată de balene, ea începea cu trei caltaboși rotunzi; pe urmă, despărțite de o fâșie roșie, alternau romburi de catifea cu romburi de blană de iepure; venea apoi un fel de sac ce se termina cu un poligon cartonat, care avea deasupra o broderie complicată de șnururi, de unde atârna, la capătul unui șiret lung și din cale-afară de subțire, o mică împletitură de fire de aur, în chip de ghindă. Șapca era nou-nouță; îi lucea cozorocul.

– Scoală-te, îi zise profesorul.

Când se sculă, șapca-i căzu. Toată clasa pufni în râs. Se aplecă s-o ridice. Cel de alături i-o dădu jos cu cotul, și el o mai culese o dată.

– Dar descotorosește-te odată de șapca ceea! îi spuse profesorul, care era un om de duh.

Elevii pufniră așa de tare în râs, încât bietul băiat se fâstâci de nu mai știa dacă trebuie să-și țină șapca în mână, s-o lase jos, sau să și-o pună în cap. Se așeză iar și și-o puse pe genunchi.

– Scoală-te, reluă profesorul, și spune-mi cum te cheamă.

Noul venit îngăimă bolborosind un nume nedeslușit.

– Mai spune o dată!

Se auzi iarăși aceeași bolboroseală, acoperită de hărmălaia clasei.

– Mai tare, strigă profesorul, mai tare!

Noul venit, luând atunci o hotărâre disperată, deschise o gură neînchipuit de mare și răcni din toate puterile, ca și cum ar fi vrut să strige pe cineva:

– *Charbovari!*

Izbucni deodată un tărăboi ce creștea tot mai mult cu țipete ascuțite; băieții urlau, lătrau, băteau din picioare și strigau într-una: „*Charbovari! Charbovari!*” Urmară apoi sunete răzlețe, ce se potoleau cu mare greutate, ca să înceapă uneori dintr-o dată în câte un rând de bănci, unde mai răbufnea, ici și colo, ca o petardă prost stinsă, câte-un râs înfundat.

Totuși, sub ploaia de pedepse, ordinea se restabili în clasă încetul cu încetul, și profesorul, izbutind să prindă numele de Charles Bovary, după ce-l pusese să i-l dicteze, să-l silabisească și să-l recitească, porunci imediat nenorocitului să se ducă pe banca leneșilor, lângă catedră. El dădu să se miște, dar, înainte de a pleca, se codi.

– Ce cauți? îl întreabă profesorul.

– Șap... începu sfios *noul venit*, privind îngrijorat împrejur.

– Toată clasa să copieze cinci sute de versuri! strigă profesorul furios, oprind, ca un *Quos ego*¹, o nouă vijelie. Liniște! continuă el indignat, ștergându-și fruntea cu o batistă pe care și-o scoase din teacă. Iar dumneata, cel nou, ai să-mi copiezi de douăzeci de ori verbul *ridiculus sum*². Apoi, cu o voce mai blândă: Ai să-ți găsești șapca; nu ți-a furat-o nimeni!

Totul intră în calmul obișnuit. Capetele se pleacă pe caiete, și *noul venit* stătu, vreme de două ore, într-o cuminenție exemplară, cu toate că mai primea din când în când câte-un cocoloș de hârtie zvârlit din vârful peniței, care îl improșca pe față. Dar el se ștergea cu mâna și sta neclintit, cu ochii în pământ.

Seara, în sala de meditație, își scoase mânecutele din pupitru, își așază lucrșoarele și își linie cu grijă colile de hârtie. Îl văzurăm lucrând sârguincios, căutând cu multă trudă toate cuvintele în dicționar. Fără îndoială că numai datorită acestei bunăvoințe de care dădu dovadă nu ajunse să fie dat într-o clasă inferioară; căci dacă știa destul de binișor regulile gramaticale, nu știa să dea frazelor o întorsătură aleasă. Primele lecții de latină le luase cu preotul din sat, fiindcă părinții lui, din economie, nu-l trimiseseră la liceu decât târziu de tot.

Tatăl lui, domnul Charles-Denis-Bartholomé Bovary, fost subchirurg militar, compromis, prin anul 1812, în niște afaceri cu recrutarea și silit în acea vreme să-și dea demisia, profitase atunci de farmecele sale personale ca să pună mâna la repezeală pe o dotă de șaizeci de mii de franci, care i se înfățișa sub chipul unei fete de negustor de tricotate, ce se îndrăgostise de înfățișarea lui. Chipeș, palavragiu, știind să bată din pinteni, purtând favoriți care făceau una cu mustățile, totdeauna cu degetele pline de inele și îmbrăcat în culori bătătoare la ochi, avea o înfățișare de om cumsecade și ușurința de vorbire a unui comis-voiajor. O dată însurat, trăi doi-trei ani din zestrea soției sale, mâncând bine, sculându-se târziu, trăgând numai din pipe mari de porțelan și întorcându-se acasă doar după spectacol și după ce cutreierase cafenelele. Socru-său muri fără să lase mare lucru; indignat, se avântă în industrie, pierdu ceva bani, apoi se retrase la țară, unde voi să exploateze singur o moșie. Dar cum nu se pricepea mai mult în agricultură decât în stambă – lua caii la călărie în loc să-i trimită la arat, își bea cidrul pus la sticle în loc să-l vândă, își mânca cele mai frumoase păsări din curte și-și ungea cizmele de vânătoare cu slănină de porc – ajunse repede să-și dea seama că e mai bine să se lase de orice afaceri.

Cu două sute de franci pe an luă cu chirie într-un sat, la hotarul dintre ținuturile Caux și Picardia, un fel de locuință, jumătate fermă, jumătate conac, și, amărât, ros de regrete, blestemând cerul, pornit împotriva tuturor, se închise acolo, de la vârsta de patruzeci și cinci de ani, scârbit de oameni, după cum spunea, și hotărât să trăiască liniștit.

Nevastă-sa fusese odinioară nebună după el, îl iubise cu un servilism care îl îndepărtase și mai mult de dânsa. Veselă altădată, expansivă și drăgăstoasă, devenise, cu vârsta (așa cum se întâmplă cu vinul răsuflat care se oțetește), greu de suportat, arțăgoasă și nervoasă. La început suferise atât de mult, fără să se plângă, când îl vedea ținându-se de toate târfele satului și întorcându-se seara acasă din toate speluncile, scârbit și duhnind a băutură! Mai târziu, mândria ei se revoltă. Atunci tăcu, înghițindu-și mânia cu un stoicism mut, pe care-l păstră până la moarte. Era mereu pe drumuri, după afaceri. Alerga pe la avocați, la președintele tribunalului, nota scadențele polițelor, obținea amânări, iar acasă citea, cosea, spăla, supraveghea lucrătorii, îi plătea, în timp ce, fără să se sinchisească de nimic, domnul, mereu toropit de-o somnolență îmbufnată, din care nu se trezea decât pentru a-i spune lucruri neplăcute, sta și fuma la gura sobei, scuipând în cenușă.

Când avură un copil, trebuiă să-l dea la o doică. Adus acasă, plodul fu răsfățat ca un prinț. Maică-sa îl îndopa cu dulcetuți; taică-său îl lăsa să alerge desculț și, ca să facă pe filozoful, spunea chiar că ar putea foarte bine să meargă gol de tot, ca puii animalelor. Potrivnic înclinațiilor materne, avea în cap un anume ideal viril despre copilărie, după care încerca să-și educe feciorul, voind să fie crescut cu asprime, după moda spartană, ca să ajungă voinic. Îl trimitea să se culce într-o odaie neîncălzită, îl învăța să dea de dușcă pahare întregi de rom și să-și bată joc de procesiunile religioase. Dar, liniștit din fire, micuțul nu prea răspundea acestor strădanii. Maică-sa îl târa mereu după dânsa; îi tăia figuri în carton, îi spunea povești, îi ținea monologuri fără sfârșit, pline de-o melancolică veselie și de dulcegării copilărești. În singurătatea vieții, femeia voi să re trăiască în acest copil toate vanitățile ei spulberate și sfărâmate. Visa pentru el situații înalte, îl și vedea mare, frumos, spiritual, căpățuit la poduri și șosele sau în magistratură. Îl învăța să citească și să cânte două-trei romane scurte la un pian vechi de-al ei. Dar, la toate astea, domnul Bovary, care puțin se sinchisea de literatură, spunea că *nu face să-și bată capul*. Au să aibă ei vreodată cu ce să-l țină în școlile statului, să-i cumpere vreo slujbă sau un fond de comerț? De altfel, *cu îndrăzneală, un om răzbate totdeauna în lume*.

¹ În latină, cuvinte amenințătoare pronunțate de Neptun (*Eneida* 1, 135) împotriva vânturilor dezlănțuite, și care exprimau, în gura unui zeu, mânia.

² Sunt ridicol (lat.).

Doamna Bovary își mușca buzele, și copilul hoinărea prin sat.

Mergea în urma oamenilor care arau și zvârlea cu bulgări în ciorile care zburau. Mânca mure pe marginea șanțurilor, păzea curcile cu o prăjină, zvânta brazdele cosite la vremea culesului, alerga prin pădure, când ploua juca țintarul în pridvorul bisericii, iar în zilele de sărbătoare îl ruga pe paracliser să-l lase să tragă clopotele, ca să se spânzure cât era de lung de funia lor groasă și să se simtă purtat în zborul ei.

Astfel crescuseră ca un stejar. Ajunse să aibă mâini puternice și obraji rumeni.

Când avu doisprezece ani, maică-sa obținu pentru el permisiunea de a învăța carte. Îl însărcină cu asta pe preot. Dar lecțiile erau atât de scurte și atât de neregulate, că nu puteau fi de mare folos. I le dădea, în clipele de răgaz, în altar, stând în picioare, și de mântuială, între un botez și o înmormântare; sau, când nu mai trebuia să plece, preotul trimitea să-i cheme elevul, după vecernie. Urcau în camera lui și se instalau acolo; musculițele și fluturii de noapte se roteau în jurul lumânării. Era cald, copilul adormea; și preotul, ațipind cu mâinile pe burtă, începea să sforăie cu gura căscată. Altă dată, când preotul se întorcea de la împărțășania vreunui bolnav din împrejurimi și-l zărea pe Charles hoinărind pe câmp, îl chema, îl dojenea vreun sfert de ceas și nu pierdea prilejul să-l pună să conjuge un verb la umbra unui copac. Îl întrerupea un ropot de ploaie, sau vreo cunoștință care trecea pe acolo. De altfel, el era totdeauna mulțumit de elevul său; spunea chiar că tânărul avea o memorie foarte bună.

Charles nu putea să se mulțumească numai cu atât. Doamna fu energică. Rușinat, sau mai degrabă obosit, domnul cedă fără împotrivire, dar mai așteptară încă un an pentru ca băiatul să primească prima împărțășanie.

Mai trecură șase luni; și, anul următor, Charles fu în cele din urmă trimis la liceul din Rouen, unde-l duse chiar tatăl lui, către sfârșitul lui octombrie, în timpul iarmarocului de la Saint-Romain.

Ar fi acum cu neputință ca vreunul dintre noi să-și mai aducă aminte ceva de el. Era un băiat potolită care se juca în timpul recreațiilor, își făcea serios lecțiile în sala de meditație, atent în clasă, dormind bine în dormitor, mâncând bine în sufragerie. Avea drept corespondent un angrosist de fierărie din strada Ganterie, care-l scotea o dată pe luna, duminică, după ce-și închidea prăvălia; îl trimitea să se plimbe în port, să se uite la vapoare, și pe urmă îl aducea iar la liceu, pe la ora 7, înainte de masă. În fiecare joi seară îi scria mamei lui, cu cerneală roșie, o scrisoare lungă, sigilată cu trei peceți de ceară; după aceea își mai arunca o dată ochii pe caietele de istorie, sau citea un vechi volum de Anaharsis¹ rătăcit prin sala de meditație. Când se plimba, sta de vorbă cu omul de serviciu, care era de la țară, ca și el.

Dându-și mereu toată silința, se menținu totdeauna printre elevii mijlocii, ba chiar o dată obținu o primă mențiune la științele naturale.

Dar când să termine clasa a treia, părinții îl retraseră de la liceu, ca să-l înscrie la Medicină, convinși că va fi în stare să răzbească singur până la bacalaureat.

Maică-sa îi alese o cameră, la al patrulea etaj, care dădea spre L'Eau-de-Robec, la un boiangiu pe care-l cunoștea. Se învoi în privința pensiunii, luă mobilă, o masă și două scaune, aduse de la ei de acasă un pat vechi din lemn de cireș, și pe deasupra mai cumpără o sobiță de tuci, cu provizia de lemne care trebuia să-l încălzească pe sărmanul ei copil. Apoi, la sfârșitul săptămânii, plecă, după ce-i recomandă de o mie de ori să se poarte bine acum, când era lăsat de capul lui.

Programul cursurilor, pe care-l citi pe un afiș, îl zăpăci cu totul; curs de anatomie, curs de patologie, curs de fiziologie, curs de farmacie, curs de chimie, și de botanică, și de clinică, și de terapeutică, fără a mai pune la socoteală igiena, nici farmacologia, nume de a căror etimologie habar nu avea și care i se păreau tot atâtea porți de sanctuare pline de venerabile bezne.

Nu pricepu o boabă din toate astea; oricât asculta, nu prindea nimic. Cu toate acestea, muncea, avea caiete legate, se ducea regulat la toate cursurile, era nelipsit la vizitele bolnavilor, își împlinea toate aceste mărunte obligații zilnice ca un cal de manevră care se tot învârtă pe loc cu ochii legați, fără să știe ce tot frământă atâtea.

Ca să cheltuiască mai puțin, maică-sa îi trimitea în fiecare săptămână, printr-un curier, o bucată de friptură de vițel la cuptor, din care mânca dimineța, când se întorcea de la spital, în vreme ce lovea într-una cu talpa în perete. Pe urmă trebuia să alerge la lecții, în amfiteatru, la spital, și să se-ntoarcă acasă, de-a lungul străzilor. Seara, după masa săracăcioasă pe care i-o dădea gazda, se urca în camera lui și se așeza iarăși la lucru, în hainele ude, care-i abureau pe trup în fața sobei încinse.

În serile frumoase de vară, la ceasul când străzile, călduțe încă, sunt pustii, când servitoarele joacă „volanul”² în fața porții, el deschidea fereastra și sta cu coatele rezemate de pervaz. Râul, care făcea din acest cartier din Rouen un fel de mică Veneție infectă, curgea jos, sub el, galben, violet sau albastru, printre poduri

¹ Filozof scit (secolul al VI-lea î.e.n.).

² Joc vechi: într-un con de lemn cu mai multe găuri erau fixate pene, apoi se arunca în sus cu rachete.

și gratii. Lucrători cinchiți pe mal își spălau mâinile în apă. Pe niște prăjini, care ieșeau din podurile caselor, fuioare de bumbac stăteau întinse la uscat. În față, peste acoperișurile caselor, se întindea cerul senin, roșu în amurg. Ce bine trebuie să fie acolo! Și ce răcoare sub făget! Își umfla nările ca să tragă în piept miresmele dulci ale câmpului, care nu ajungeau până la el.

Slăbi, talia i se deșiră, iar chipul său căpătă o înfățișare tristă, care-i dădea un aer aproape interesant.

În chip firesc, din lene, ajunse să lase baltă toate hotărârile pe care le luase. O dată lipsi de la vizita bolnavilor, a doua zi de la curs, și, gustând farmecele lenii, cu timpul nici nu mai călcă pe-acolo.

Prinse obiceiul de a merge la cârciumă și patima jocului de domino. A se închide în fiecare seară într-un local murdar, ca să bată pe mesele de marmură niște mici osișoare de oaie marcate cu puncte negre, i se părea o prețioasă manifestare a libertății sale, care-l înălța în propria lui stimă. Era ca o inițiere în viață, ca o cale spre plăcerile oprite; și când se întorcea acasă, punea mâna pe clanța ușii cu o bucurie aproape senzuală. Atunci, multe lucruri care mocniseră înăbușite în el începură să iasă la iveală; învăță pe de rost cuplete pe care le cânta celor care erau dispuși să-l asculte; era entuziasmat de Béranger¹, învăță să facă un punch și, în cele din urmă, cunoscuse dragostea.

Datorită acestor ocupații pregătitoare, căzu răsunător la examenul de ofițer sanitar. În aceeași seară era așteptat acasă, ca să i se sărbătorească succesul.

Plecă pe jos și poposi la marginea satului, unde-o chemă pe maică-sa și-i istorisi totul. Ea-l scuză, dând toată vina insuccesului pe seama nedreptății celor care-l examinaseră, și-l mai îmbărbătă puțin, luând asupra ei sarcina de-a aranja totul. Domnul Bovary nu află adevărul decât peste cinci ani, când se învechise; și-l acceptă, neputând, de altfel, să-și închipuie că fiul lui ar putea fi prost.

Charles se puse deci pe treabă, pregătind pe nerăsuflăte toate materiile pentru examen, învățând toate întrebările pe dinafară. Și trecu cu o notă destul de bună. Ce zi frumoasă pentru maica-sa! Se dădu un adevărat banchet.

Unde avea să meargă să-și exercite arta? La Tostes. Acolo nu era decât un medic bătrân. Demult timp doamna Bovary îl pândea să moară; și nici nu apucase încă să se cărabănească bătrânul, că Charles se și instala peste drum, în calitate de urmaș al lui.

Dar să-ți fi crescut fiul, să-l fi învățat medicina și să-i fi descoperit Tostes unde s-o practice, nu era încă de ajuns: îi trebuia și o soție. Maică-sa îi găsi una: văduva unui portărel din Dieppe, care avea patruzeci și cinci de ani și o mie două sute de franci venit.

Cu toate că era slută, uscată ca o surcică și plină de coșuri pe obraz, ca primăvara de muguri, doamna Dubuc avea, desigur, destule partide din care putea să aleagă. Ca să-și ajungă scopul, bătrâna Bovary trebui să înlăture toți concurenții, ba chiar să zădărnicească cu multă dibăcie intrigile unui cârnățar, susținut de popi.

Prin căsătorie, Charâes întrezărise o situație mai bună, închipuindu-și că va fi mai liber și va putea dispune în voie de el și de banii lui. Dar stăpână deveni nevastă-sa: ea-i hotăra ce trebuie să spună în lume și ce nu, îl pune să postească vinerea, să se îmbrace după gustul ei, să-i săcâie după cum îi porunceau ea pe clienții care nu plăteau. Îi deschidea scrisorile, îi pândea toate mișcărilor și asculta, de-alături, prin perete, consultațiile pe care le dădea în cabinet de câte ori avea înăuntru vreo femeie.

Trebuia să-și aibă ciocolata în fiecare dimineață și să fie răsfățată la nesfârșit. Se plângea neconținut de nervi, de piept, de proasta ei dispoziție. Zgomotul pașilor îi făcea rău; dacă plecai, nu putea suferi singurătatea; dacă te-ntorceai lângă dânsa, era negreșit ca s-o vezi murind. Seara, când se-ntorcea Charles, își scotea brațele lungi și uscate de sub așternut, i le arunca pe după gât și, silindu-l să se așeze pe marginea patului, se apuca să-i vorbească de necazurile ei: că el o uită, că iubește pe alta! Bine-i spusese lumea că va fi nenorocită; și isprăvea prin a-i cere un sirop oarecare pentru sănătatea ei și ceva mai multă dragoste.

II

Într-o noapte, pe la 11, fură treziți de tropăitul unui cal care se opri drept în fața porții. Fata în casă deschise fereștrua de la pod și discută un timp cu cineva care era jos, în stradă. Venise după doctor; avea o scrisoare. Nastasie coborî scările dârdâind de frig și se duse să deschidă broasca și zăvoarele, unul după altul. Omul lăsă calul și, urmând fata în casă, intră îndată după dânsa. Scoase din boneta lui de lână cu ciucuri cenușii o scrisoare înfășurată într-o cârpă și o întinse delicat lui Charles, care se ridică în cot pe pernă, ca s-o citească. Nastasie, lângă pat, ținea lumânarea. Pudică, doamna sta cu fața la perete, cu spatele la el.

Prin scrisoarea aceea, pecetluită cu ceara albastră, domnul Bovary era rugat să se ducă de îndată la ferma Bertaux, ca să pună la loc un picior rupt. Dar, de la Tostes la Bertaux sunt, mergând de-a dreptul prin

¹ Pierre-Jean de Béranger (1780-1857), poet francez, democrat și patriot, dușman neîmpăcat al monarhiei, al nobilimii și al clerului.

Longueville și Saint-Victor, șase leghe bune de drum. Era o noapte întunecoasă. Doamna Bovary-tânăra se temea ca nu cumva bărbatul ei să aibă vreun accident. Se hotărî deci ca rândușul să o ia înainte. Charles avea să plece trei ceasuri mai târziu, la răsăritul lunii. Urma să se trimită un băiat în întâmpinarea lui, ca să-i arate drumul care duce la fermă și să-i deschidă porțile.

Pe la ceasurile 4 de dimineață, Charles, bine încotoșmănat în manta, plecă spre Bertaux. Moleșit încă de căldura somnului, se lăsă legănat în trapul liniștit al calului. De câte ori calul se oprea singur în fața gropilor înconjurată de spini, săpate la capetele ogoarelor, Charles se trezea tresărind, își aducea aminte de piciorul rupt, încerca să-și îmborsăteze în minte toate fracturile pe care le știa. Nu mai ploua; începea să se crape de ziuă, și pe crenguțele goale ale merilor păsărelele stăteau nemișcate cu penișoarele lor zburlite de boarea rece a dimineții. Câmpul neted se întindea la nesfârșit, și pâlcurile de copaci din preajma fermelor făceau, ici și colo, pete de un violet-închis pe întinderea cenușie care se pierdea în zare pe fondul mohorât al cerului. Din când în când, Charles deschidea ochii; apoi, obosit de gânduri, era furat de somn, fără să vrea, și curând îl apucă un fel de ațipeală, în care, senzațiile lui proaspete confundându-se cu amintiri, se vedea dedublat, student și totodată însurat, culcat în patul lui, ca adineauri, și străbătând un salon cu oameni operați, ca altădată. Mirosul cald al cataplasmei se amesteca în capul lui cu mireasma proaspătă de rouă; auzea huruind pe vergelele lor verigile de fier ale paturilor, și pe nevastă-sa dormind... Cum tocmai trecea prin Vassonville, zări pe marginea unui șanț un băiat stând pe iarbă.

– Sunteți doctorul? întrebă băiatul.

Și când auzi răspunsul lui Charles, își luă saboții în mână și începu să alerge înaintea lui.

Pe drum, din tot ce-i spunea călăuza, ofițerul sanitar își dădu seama că domnul Rouault trebuie să fie un gospodar din cei mai înstăriți. Își rupsesse piciorul, în ajun, seara, întorcându-se de la un vecin unde serbase Boboteaza. Nevasta-i murise de doi ani. Nu avea pe lângă dânsul decât pe domnișoara lui, care-l ajuta să țină casa.

Făgașurile deveniră mai adânci. Se apropiau de Bertaux. Băiatul se strecură atunci prin gaura unui gard de nuiele, dispăru, apoi se întoarse la capătul unei ogrăzi ca să deschidă bariera. Calul aluneca pe iarba udă; Charles se aplecă, să poată trece pe sub crengi. Căinii de pază, legați de cotețele tor, lătrau, zbatându-se în lanț. Când intră la Bertaux, calul se sperie și sări în lături.

Era o fermă arătoasă. Pe deasupra porților deschise se vedeau în grajduri cai mari de arătură care ronțăiau tihniți la niște iesle noi. De-a lungul clădirilor se întindea un morman mare de băligar, din care ieșeau aburi, și printre găini și curci, ciuguleau, pe deasupra, vreo cinci-șase păuni, fala găinăriilor din Caux. Târla de oi era lungă, șura înaltă, cu pereți netezi ca palma. Sub un șopron erau două căruțe mari și patru pluguri, cu hamurile, cu bicele, cu jugurile și cu tot echipamentul, ale cărui podoabe de lână albastră erau prăfuite de colbul mărunț căzut din pod. Ograda mergea urcând, plantată cu copaci așezați simetric, iar dinspre o baltă răsuna gălăgia veselă a unui cârd de găște.

O femeie tânără, într-o rochie albastră de lână merinos, cu trei volane, ieși în prag în întâmpinarea domnului Bovary, pe care-l pofti în bucătărie, unde pălălăia un foc mare. Mâncarea oamenilor clocotea primprejur în oale de toate mărimile. Haine ude erau puse la uscat sub acoperișul căminului. Lopățița, cleștele și vârful foalelor, toate de-o mărime colosală, străluceau ca oțelul șlefuit, iar de-a lungul pereților se întindeau tot soiul de ustensile de bucătărie, în care se oglindeau, inegal, flacăra luminoasă din sobă, laolaltă cu primele licăriri ale soarelui batând în geamuri.

Charles sui la primul cat să vadă bolnavul. Îl găsi în pat, asudând sub plapumă, cu boneta de bumbac aruncată cât colo. Era un om scund, gras, de vreo cincizeci de ani, cu pielea albă, ochii albaștri, cu chelie deasupra frunții și care purta cercei. Pe-un scaun, alături, avea o carafă mare de rachiu, din care-și turna din când în când ca să-i mai vină inima la loc; dar cum îl văzu pe doctor, se potoli și, în loc să înjure cum făcea de douăsprezece ore, începu să geamă încetisor.

Era o fractură simplă, fără nici o complicație. Charles nici n-ar fi cutezat să-și dorească una mai ușoară. Atunci, amintindu-și felul de a se purta al profesorilor lui la patul răniților, își îmbărbăta pacientul cu tot felul de glume și mângâieri doftoricești, care sunt ca uleiul cu care ungi bisturiul. Ca să facă rost de atele, căutără în droșcărie o legătură de șipci. Charles alegea una, o tăie în bucăți, o netezi cu un ciob de geam, în timp ce fata în casă rupea niște cearceafuri ca să facă fese, iar domnișoara Emma se străduia să coasă niște pernițe. Cum nu-și găsea repede cutia de lucru, tatăl ei își pierdu răbdarea; Emma nu-i răspunse nimic; dar, cosând, se înțepa la degete și le tot ducea la gură să le sugă.

Charles fu surprins de albeața unghiilor ei. Erau lucioase, ascuțite la vârf, mai curate decât fildeşurile de Dieppe și tăiate în formă de migdală. Mâna ei totuși nu era frumoasă, poate nu destul de palidă și cu osișoarele degetelor cam uscate; era și prea lungă și fără mlădieri molatice. Ceea ce avea frumos erau ochii; deși câprui, păreau negri din cauza genelor, iar privirea ei te întâmpina deschis, cu o îndrăzneală candidă.

De îndată ce termină pansamentul, doctorul fu poftit chiar de domnul Rouault să *îmbuce ceva* înainte de a pleca.

Charles coborî în sala mare de jos. Pe-o măsuță, la picioarele unui pat mare, cu baldachin îmbrăcat în stambă pe care erau zugrăviți niște turci, se aflau două tacâmuri, cu pahare de argint. Dintr-un dulap înalt de lemn de stejar, așezat față în față cu fereastră, venea un miros de stânjenei și de cearșafuri jilave. În colțuri erau așezați la rând, pe jos, în picioare, niște saci de grâu. Era tot ce nu încăpuse în hambarul de alături, în care te suiai pe trei trepte de piatră. Ca să împodobească locuința, agățase într-un cui, în mijlocul peretelui, a cărui zugrăveală verde se cojea sub silitră, un cap de Minervă în creion negru, încadrat într-o ramă aurită, care avea scris jos, cu litere gotice: „*Scumpului meu tată*”.

Vorbiră mai întâi despre bolnav, apoi despre vreme, despre ger, despre lupii care cutreierau noaptea pe câmp. Domnișoara Rouault se plictisea la țară, mai ales acum, când căzuseră pe capul ei aproape toate grijile fermei. Cum în cameră era rece, dărdăia mâncând, lăsând să i se vadă puțin buzele cărnoase, pe care, când tăcea, avea obiceiul să și le muște.

Gâtul îi ieșea dintr-un guler alb, răsrânt. Cele două pale negre de păr, atât de linse încât păreau dintr-o bucată, erau despărțite în creștet de o cărare subțire, care se afunda ușor, urmând curba craniului, și, de-abia descoperind vârful urechii, se împreunau la spate într-un coc mare, cu o mișcare unduioasă spre tâmpile, lucru pe care medicul de țară îl văzu pentru prima oară în viața lui. Umerii obrazilor erau trandafirii.. Purta, ca un bărbat, un lornion de бага, petrecut între doi nasturi de la corsaj.

Când Charles, după ce urcase să-și ia rămas bun de la moș Rouault, se întoarse în sală înainte de a pleca, o găsi în picioare, cu fruntea lipită de geam, privind în grădină, unde haracii fasolelor fuseseră culcați de vânt. Emma se-ntoarse.

– Căutați ceva? întrebă.

– Cravașa, vă rog, răspunse el.

Și, spunând asta, începu să scotocească pe pat, pe după uși, pe sub scaune; cravașa-i căzuse jos, între saci și perete.

Domnișoara Emma o zări și se aplecă peste saci. Din politețe, Charles se repezi și el și, cum întindea brațul în aceeași direcție, simți cum pieptul lui atinge ușor spatele tinerei fete, aplecată sub dânsul. Ea se ridică, înroșindu-se, și-l privi peste umăr, întinzându-i vâna de bou.

În loc să vină la Bertaux peste trei zile, după cum făgăduise, se înapoie chiar a doua zi, apoi regulat, de două ori pe săptămână, fără a mai pune la socoteală vizitele neașteptate pe care le făcea din când în când, ca din întâmplare.

De altfel, totul merse bine; vindecarea urmă după toate regulile, și când, după patruzeci și șase de zile, moș Rouault fu văzut încercând să meargă singur prin *cocioaba* lui, domnul Bovary începu să fie socotit ca o mare capacitate. Moș Rouault spunea că n-ar fi fost mai bine îngrijit nici de cei mai buni medici din Yvetot sau chiar din Rouen.

Cât despre Charles, el nici nu încerca să se întrebe de ce venea la Bertaux cu plăcere. Dar chiar dacă s-ar fi gândit la asta, și-ar fi explicat tot zelul prin gravitatea cazului, sau poate prin câștigul pe care-l spera. Totuși, oare pentru asta vizitele lui la fermă însemnau, printre bietele îndeletniciri din viața lui, o excepție încântătoare? În zilele acelea se scula cu noaptea în cap, pornea în galop, își îndemna mereu calul, apoi se dădea jos să-și șteargă picioarele de iarbă și, înainte de a ajunge, își punea mânușile negre. Îi plăcea să se vadă intrând în curte, să simtă bariera învârtindu-se pe lângă umărul lui, și cocoșul care cânta pe zid, și slugile care-i ieșeau înainte. Îi erau dragi șura și grajdurile; îi era drag moș Rouault, care bătea palma cu el, spunându-i *salvatorul meu*; îi erau dragi micuții saboți ai domnișoarei Emma, pe lespezile spălate din bucătărie; tocurile mari o înălțau puțin, și când mergea înaintea lui, tălpile de lemn, ridicându-se repede, plescăiau sec pe pielea ghetei.

Ea-l însoțea totdeauna până la ultima treaptă a scării de la intrare. Când calul nu era încă adus, aștepta și ea acolo. Își luaseră rămas bun, nu-și mai spuneau nimic; boarea vântului o învăluia, ridicându-i valvârtej șuvițele zvâpăiate de la ceafă, sau clătinându-i pe șold cordonul șorțului, ale cărui capete se încolăceau ca niște panglici. O dată, pe o vreme de dezgheț, de pe coaja copacilor se prelingea apa în curte, și zăpada de pe acoperișuri se topea. Emma era în prag; se duse să-și caute umbrela și o deschise. Umbrela, de-o mătase de culoare schimbătoare, prin care treceau razele soarelui, îi lumina cu reflexe jucăușe pielea albă a feței. Surâdea, de dedesubt, căldurii blânde de afară și se auzeau picăturile de apă căzând una câte una pe mătasea întinsă.

În primele zile când Charles se ducea la Bertaux, doamna Bovary-tânăra nu uita niciodată să întrebe cum merge bolnavul, ba chiar, în registrul pe care-l ținea în partidă dublă, alesese pentru domnul Rouault o minunată pagină albă. Dar când află că are o fată, începu să se informeze; și afla că domnișoara Rouault,

crescută la maici, la Ursuline, primise, cum se spune, o *educație frumoasă*, că prin urmare, știa dansul, geografia, desenul, știa să brodeze și să cânte la pian. Asta punea vârf la toate!

„Așadar, își spunea ea, de asta arată așa de vesel când se duce s-o vadă, de asta își pune vesta cea nouă, chiar cu riscul de-a i-o strica ploaia? Ah! Femeia asta! Femeia asta!”

Și o urî din instinct. La început își descărca amarul prin câteva aluzii. Charles nu le pricepu; apoi, prin reflecții întâmplătoare, pe care el se făcea că nu le bagă în seamă, de teamă să nu dezlănțuie o furtună; în sfârșit, prin vorbe spuse pe șleau, pe neașteptate, la care el nu știa ce să răspundă... Ce mai căuta la Bertaux, de vreme ce domnul Rouault se vindecase, și dumnealor nu plătiseră încă? Ah! fiindcă acolo era o *persoană*, una care știa să vorbească, să brodeze, o persoană subțire. Asta-i plăcea: îi trebuiau domnișoare de oraș! Și iar începea:

– Fata lui moș Rouault, domnișoară de oraș! Ei, asta-i! Bunicul lor a fost cioban, și au un văr care era cât pe ce să treacă pe la jurați pentru răniri cu prilejul unei încăierări. Nu-i cazul să-ți dai atâtea ifose, nici să apari duminica la biserică în rochie de mătase, ca o contesă. De altfel, vai de el, că de n-ar fi fost rapită de anul trecut, în mare încurcătură ar fi fost cu plata arenzilor întârziate!

De lehamite, Charles nu se mai duse la Bertaux. După multe plânsete și sărutări, într-o mare explozie de dragoste, Héloïse îl pusese să jure, cu mâna pe *Evanghelie*, că n-o să se mai ducă. Se supuse deci; dar tăria dorinței lui protesta împotriva purtării sale supuse și, printr-un fel de ipocrizie naivă, socoti că această interdicție de a o vedea îi da dreptul să o iubească. Și apoi, văduva era slabă; avea dinți lungi; purta vara și iarna un mic șal negru, al cărui colț îi atârna între omoplați, avea o talie țeapănă, strânsă în niște rochii ca un fel de teci, prea scurte, care lăsau să i se vadă gleznela, cu șireturile pantofilor largi, încrucișate pe niște ciorapi cenușii.

Mama lui Charles venea sa-i vadă din când în când; dar, după câteva zile, nora reuși parcă s-o atragă de partea ei, și atunci îl scrijelau cu reflecțiile și observațiile lor. Nu era bine să mănânce așa de mult! De ce dă totdeauna un pământ de rachiu oricui intră în casă? Ce încăpățănare, să nu vrea să poarte o flanelă!

La începutul primăverii se întâmplă ca un notar din Ingouville, care avea în păstrare fondurile văduvei Dubuc, profitând de o mare prielnică, să plece cu un vapor, luând cu el toți banii biroului de notariat. Héloïse, ce-i drept, mai avea, pe lângă partea dintr-o corabie, evaluată la șase mii de franci, și casa din strada Saint-François; și, totuși, din toată această avere, atât de trâmbitată, nu apărură în căsnicia lor decât câteva mobile și niște zdrențe. Lucrurile trebuia să fie limpezite. Casa din Dieppe se dovedi a fi roasă de ipotecă până-n temelie; ce anume dăduse ea în păstrarea notarului numai Dumnezeu știe, iar partea ei din corabie nu trecu de trei mii de franci.

Așadar, dumneaei mințise! În disperarea lui, domnul Bovary-tatăl, trântind un scaun de dușumea, o învinui pe nevastă-sa că și-a nenorocit feciorul, înhămându-l cu o mârtoagă ca asta, ale cărei hamuri nu făceau nici cât pielea. Veniră la Tostes. Urmară explicații, scene. Aruncându-se în brațele lui Charles, Héloïse îl imploră, plângând, s-o apere de părinții lui. Acesta voi să le vorbească în favoarea ei. Supărați, părinții plecară.

Dar lovitura fusese dată. Opt zile după aceea, pe când întindea niște rufe în curte, Héloïse începu să scuie sânge, și a doua zi, pe când Charles era întors cu spatele, ca să tragă perdeaua la fereastră, ea spuse numai: „Ah! Doamne!”, scoase un oftat și leșină. Murise! Ce consternare!

Când se isprăvi totul la cimitir, Charles se întoarse acasă. Nu găsi pe nimeni jos; urcă la etaj în cameră, îi văzu rochia care mai atârna la picioarele patului; și atunci, sprijinindu-se de birou, rămase așa până seara, pierdut într-o visare dureroasă. La urma urmelor, ea îl iubise.

III

Într-o dimineață, moș Rouault veni să-i aducă lui Charles plata pentru vindecarea piciorului; șaptezeci și cinci de franci, în monezi de doi franci, și o curcă. Aflase de nenorocirea lui și-l consolă cât putu.

– Știu ce înseamnă asta! spunea el, bătându-l pe umăr; am fost și eu ca dumneata. Când am pierdut-o pe răposata, sârmana, de ea, cutreieram toate coclaurile ca să fiu singur; mă prăbușeam la rădăcina câte unui copac, plângeam, îl chemam pe bunul Dumnezeu, spunându-i tot felul de prostii; aș fi vrut să fiu și eu ca și cârtițele pe care le vedeam printre crengi, cu pânțele plin de viermi, să fi crăpat, în sfârșit... Și când mă gândeam că în aceleași clipe alții își strângeau la piept nevestele lor dragi, trânteam cu bățul în pământ; eram ca nebun, nici nu mai puneam nimic în gură; mi-era silă numai la gândul de-a merge la cafenea, n-ai crede. Ei bine, încet-încet, zi după zi, primăvară după iarnă, toamnă după vară, toate s-au scurs una după alta, firicel cu firicel, bucățică cu bucățică; s-au dus, au plecat, adică s-au tras undeva, că întotdeauna îți rămâne ceva la fund, ca să zic așa... o greutate, ici, pe piept! Dar cum asta-i soarta noastră a tuturor, nu trebuie să ne

prăpădim, și pentru că alții au murit, să vrem și noi să murim... Trebuie să vă scuturați, domnule Bovary: o să treacă! Veniți să ne vedeți; fiică-mea, știți bine, se gândește la dumneavoastră din când în când, și zice că o uitați. Acuși vine primăvara; să facem așa ca să împușcați un iepure și să vă mai distrați nițel.

Charles îi urmă sfatul. Se întoarse la Bertaux; găsi acolo totul ca-n ajun, adică așa cum era cu cinci luni în urmă. Perii erau în floare, și moș Rouault, acum înzdrăvenit, umbla de colo-colo, ceea ce dădea fermei mai multă viață.

Crezând că este de datoria lui să-l copleșească pe medic cu cât mai multe dovezi de simpatie, din cauza durerii pe care o încercase, îl rugă să nu-și scoată pălăria din cap, îi vorbi în șoaptă, ca și cum ar fi fost bolnav, ba chiar avu aerul că e mânios fiindcă nu se pregătise anume pentru el ceva mai ușor decât pentru ceilalți, cum ar fi niște ulcele cu smântână sau niște pere la cuptor. Povesti tot felul de istorii. Charles se trezi râzând; dar amintindu-și deodată de nevastă-sa, se întunecă. Se aduse cafeaua; nu se mai gândi la ea.

Se gândea tot mai puțin, pe măsură ce se obișnuia să trăiască singur. Plăcerea nouă de a nu mai depinde de nimeni îi făcu în curând singurătatea mai suportabilă. Acum putea să se așeze la masă când voia, să se întoarcă acasă sau să iasă fără să mai dea socoteală, și când era tare obosit, să se lăfăiască în largul lui pe pat. Așadar, se răsfață, se alintă, lăsându-se consolată. Pe de altă parte, moartea soției nu-i făcuse un prost serviciu în meseria lui, căci timp de-o lună de zile toată lumea repeta: „Bietul băiat! Ce nenorocire!” Lumea vorbea de el, clientela-i creștea; și apoi putea să se ducă la Bertaux în voie. Avea o speranță, fără să știe anume ce vrea; o fericire nedeslușită; când își peria favoriții în fața oglinzii, găsea că arată mult mai bine.

Într-o zi sosi pe la ora 3; toată lumea era la câmp; intră în bucătărie, dar la început n-o zări pe Emma. Obloanele erau trase. Prin crăpăturile scândurilor, soarele întindea pe jos niște dungi lungi și subțiri, care se frângeau la colțurile mobilelor și tremurau pe tavan. Pe masă, muștele se urcau de-a lungul paharelor din care se băuse și bâzâiau înecându-se în cidrul rămas pe fund. Lumina zilei, care pătrundea prin hornul căminului, catifelându-i funinginea de pe placa de deasupra, albăstrea puțin cenușa rece.

Stând între fereastră și vatră, Emma cosea; nu avea nimic pe cap, iar pe umerii goi se vedeau mici broboane de sudoare.

După cum era obiceiul la țară, îi oferi ceva de băut. El refuză, ea stăruie, și în cele din urmă îl pofti, râzând, să ia cu dânsa un pahar de lichior. Se duse deci să caute în dulap o sticlă de „Curaçao”, luă două păhărele, pe unul îl umplu ochi, turnă un pic și în celălalt și, după ce ciocni, îl duse la gură. Cum păhărelul era aproape gol, își lăsă capul pe spate ca să bea și, așa, cu capul dat pe spate, cu buzele țuguiate, cu gâtul întins, râdea că nu simte nimic, în timp ce cu vârful limbii, trecut printre dinții ei delicați, lungea încetișor fundul paharului.

Se așeză din nou pe scaun și reîncepu să cârpească un ciorap alb; lucra cu fruntea aplecată; nici unul nu scotea o vorbă. Curentul furișat pe sub ușă sufla ușor praful de pe lespezi; el îl urmărea cum se târăște și nu auzea decât bătaia tâmpelor și cotcodăcitul unei găini care ouase undeva, prin curte. Din când în când, Emma își răcorea obrazii cu podul palmelor, pe care apoi le răcea punându-le pe măciulia de fier a grătarului de la sobă.

Se plângea că, de când s-a desprimăvărat, suferă de amețeli, și întrebă dacă băile de mare i-ar face bine; începu să-i povestească de timpul când era la maici, iar Charles, de liceu, și limbile se dezlegară. Urcară în camera ei. Îi arătă vechile caiete de muzică, cărțuile pe care le primise ca premii și cununile de frunze de stejar, uitare într-un fund de dulap. Îi mai vorbi de maică-sa, de cimitir și chiar îi arătă în grădină stratul din care în fiecare vineri de la începutul lunii culegea flori ca să i le pună pe mormânt. Dar grădinarul pe care-l aveau nu se pricepea deloc; tare prost mai servea! Ar fi dorit foarte mult ca măcar în timpul iernii să locuiască în oraș, cu toate că zilele frumoase, atât de lungi, făceau poate viața la țară și mai plicticoasă în timpul verii; și, după ceea ce spunea, vocea ei era limpede, ascuțită, sau, atunci când își vorbea sieși, cuprinsă deodată de un fel de sfârșeală, se exprima prin lungi modulații, care se pierdeau aproape într-un murmur – când veselă, deschizând niște ochi naivi, când cu pleoapele pe jumătate închise, cu privirea înecată de plictiseală, cu gândul în altă parte.

Seara, când se întorcea, Charles reluă una câte una frazele pe care i le spusese Emma, încercând să și le amintească, să le întrească înțelesul, pentru ca să refacă acea parte din viața ei pe care o trăise pe când el încă n-o cunoștea. Dar niciodată nu și-o putea închipui altfel de cum o văzuse întâia oară, sau așa cum o lăsase abia de-o clipă. Apoi se întreba ce se va întâmpla cu ea dacă se va mărita, și cu cine? Vai! moș Rouault era atât de bogat, și ea... atât de frumoasă! Dar chipul Emmei îi apărea mereu înaintea ochilor, și ceva monoton ca sfârșitul unui titirez îi zbârnâia în urechi: „Dacă te-ai însura, totuși! Dacă te-ai însura?!” Noaptea nu putu să doarmă, simțea că se înăbușe, îi era sete; se sculă să se ducă spre cana cu apă și să bea; deschise fereastra; cerul era spuzit de stele, adia un vânt cald; în depărtare se auzeau câinii lătrând. Întoarse capul spre Bertaux.

Gândindu-se că, la urma urmei, n-avea ce pierde, Charles se hotărî s-o ceară în căsătorie de îndată ce va avea ocazie; dar, de câte ori se ivea vreuna, teama de a nu găsi cuvintele potrivite îi încheșta gura. Moș Rouault n-ar fi fost de loc supărat să-l scape de fiică-sa, care nu-i era de nici un folos în casă. În sinea lui, el o scuza, găsind că era prea deșteaptă pentru plugărie, îndeletnicire blestemată, de vreme ce printre agricultori nu vedeai niciodată vreun milionar. Nu numai ca nu făcuse avere din agricultură, dar moșul pierdea în fiecare an; căci, dacă se pricepea de minune la târguri, unde-i plăceau șiretlicurile meseriei, în schimb agricultura propriu-zisă, cu gospodărirea fermei, i se potrivea mai puțin ca oricui.

Nu-și ducea bucuros mâna la chimir, dar nu cruța nici o cheltuială când era vorba de el, voind să fie bine hrănit, bine încălzit, să aibă un pat bun. Îi plăcea cidrul gros, pulpa în sânge, ceșcuța de cafea cu rom, bine amestecată. Mânca în bucătărie, singur, în fața sobei, pe o măsuță ce i se aducea gata pusă, ca la teatru.

Când își dădu seama că lui Charles i se îmbujorau umerii obrazilor când sta lângă fiică-sa, ceea ce însemna că într-una din zile are să i-o ceară în căsătorie, chibzui dinainte toată afacerea. Îl găsea puțin cam pipernicit și că nu era tocmai ginerele pe care și l-ar fi dorit; dar se spunea că-i un om cumsecade, econom, foarte învățat, și că, fără îndoială, n-o să-i facă șicane în privința zestrei. Și, cum moș Rouault se vedea silit să vândă douăzeci și doi de acri din bunurile sale, căci datora o mulțime de bani zidarului, o mulțime de bani curelarului, iar grindeiul teascului trebuia și el schimbat, își spuse: „Dacă mi-o cere, i-o dau”.

Pe la Sfântul Mihai, Charles venise să stea trei zile la Bertaux. Trecu și ultima zi, ca și cele dinainte, tot amânând din sfert în sfert de ceas să-i vorbească. Moș Rouault îl însoți o bună bucată de drum; mergeau pe-un drum desfundat, și erau să se despartă; era momentul. Charles mai întârzie până la colțul gardului, și, în sfârșit, când trecu de gard, se hotărî:

– Domnule Rouault, începu să murmure, aș dori foarte mult să vă spun ceva.

Se opriră. Charles tăcea.

– Ia spuneți-mi despre ce e vorba? Parcă eu nu știu tot? zise moș Rouault, râzând încetișor.

– Moș Rouault, moș Rouault... bolborosi Charles.

– În ce mă privește, eu n-am nimic împotrivă, continuă fermierul. Deși, fără îndoială, mititica va fi de părerea mea, trebuie totuși s-o întrebăm și pe dânsa. Așa că dumneata du-te; eu mă înapoiez acasă. Dacă e da, mă înțelegi, n-o să mai fie nevoie să te întorci, căci, ce-o să zică lumea, și, de altfel asta ar răscoli-o prea tare. Dar ca să nu stai ca pe jeratic, o să dau de perete oblonul ferestrei; o să-l poți vedea din spate, aplecându-te peste gard.

Și se îndepărtă.

Charles își legă calul de-un copac. Se duse fuga să stea pe cărare; așteptă. Trecu o jumătate de oră, apoi numără nouăsprezece minute pe ceasornic. Deodată se auzi ceva trântindu-se de perete; oblonul se dăduse în lături; încuietoearea-i mai tremura.

A doua zi, de la ora 9, era la fermă. Când intră, Emma se înroși toată, silindu-se să râdă puțin, ca să facă față. Moș Rouault își îmbrățișă viitorul ginere. Amânară orice discuție cu privire la aranjarea intereselor materiale; aveau de altfel tot timpul, deoarece căsătoria nu se cuvenea să aibă loc mai înainte ca doliul lui Charles să ia sfârșit, adică spre primăvara anului viitor.

Iarna trecu în această așteptare; domnișoara Rouault se ocupă de trusoul ei. O parte fu comandată la Rouen, iar ea își lucră singură bonețelele de noapte și cămășile, după niște desene de mode pe care le împrumută. În vizitele pe care Charles le făcea la fermă se vorbea de pregătirile de nuntă, se discuta în ce încăpere să întindă masa; se gândeau la numărul felurilor de bucate care trebuiau pregătite și cu ce anume aveau să înceapă.

Emma ar fi dorit, din contră, să facă nunta la miezul nopții, la lumina torțelor; dar moș Rouault nu pricepu de loc ideea asta. Făcură deci o nuntă la care veniră patruzeci și trei de persoane, la care lumea stătu șaisprezece ore la masă, luând-o de la capăt a doua zi, ba, întrucâtva, și în zilele următoare.

IV

Invitații sosiră devreme, cu trăsuri, cu briști cu un cal, cu faetoane cu două roate, cu vechi cabriolette fără poclit, cu tramcare cu perdele de piele, iar flăcării din satele mai apropiate, în căruțe, înșirați în picioare, sprijiniți de loitre ca să nu cadă și scuturați zdravăn în trapul cailor. Veniră de la zece leghe depărtare, de la Goderville, de la Normanville și de la Cany. Fuseseră invitate toate rubedeniile celor două familii, prietenii cu care erau certați și cu care se împăcaseră și cunoștințele pe care le pierduseră din vedere de multă vreme și cărora le-au scris să vină.

Din când în când se auzeau peste gard plesnituri de bice; bariera se deschidea îndată și intra o căruță. Venind în galopul cailor până la prima treaptă de intrare, căruța se oprea brusc, și lumea începea să iasă, care

pe unde apuca, frecându-și genunchii și întinzându-se. Cucoanele, cu bonete, purtau rochii ca la oraș, lanțuri de ceas din aur, pelerine cu colțurile încrucișate vârâte în centură, sau mici broboade colorate, prinse la spate cu un bold, care le lăsau ceafa goală. Băieții, îmbrăcați la fel cu tații lor, păreau stingheriți de hainele noi (mulți dintre ei încălțaseră chiar în ziua aceea prima pereche de cizme din viața lor); alături de ei, fără să sufle un cuvânt, în rochia albă a primei împărtășanii, lungită cu această ocazie, vedeai câte o fată de 14 sau 16 ani, fără îndoială verișoara sau sora lor mai mare, rumenă, uluită, cu părul gras de-atâta pomadă de trandafir și temându-se grozav să nu-și murdărească mânușile. Cum nu erau destui rânđași ca să deshame caii de la toate trăsurile, domnii își sufleau mânecile și se apucau chiar ei de treabă. După poziția lor socială diferită, erau îmbrăcați în surtuțe, în redingote, în veste, în haine scurte; îmbrăcăminte bună, care se bucura de tot respectul familiei și care nu era scoasă din dulapuri decât la solemnități; redingote cu pulpane lungi filfâind în vânt, cu gulere cilindrice, cu buzunare largi ca niște saci; veste din postav gros, care se puneau de obicei împreună cu niște șepci cu margini de aramă la cozoroc; vestoane foarte scurte, care aveau la spate doi nasturi apropiați ca doi ochi, și ale căror poale păreau să fi fost tăiate, cu o bardă de dulgher, dintr-o singură bucată. Alții (dar aceia, cu siguranță, trebuiau să stea tocmai în coada mesei) purtau bluze de ceremonie, adică din cele cu gulerul rășfrânt pe umeri, cu spatele încrețit mărunț și talia prinsă foarte jos cu o cingătoare cusută.

Și cămășile se bombau pe piepturi ca niște platoșe! Toți erau rași cu perdaf, proaspăt tunși, de ți se părea că-s clăpăugi; unii chiar, care se sculaseră cu noaptea-n cap, nevăzând bine să-și radă barba, aveau fie tăieturi de-a curmezișul obrazului, sub nas, sau de-a lungul fălcilor, fie jupuituri mari cât niște piese de trei franci, înroșite de vânt pe drum, ceea ce împeștrița puțin cu pete roze toate acele fețe mari, albe și radioase.

Primăria găsindu-se doar la o jumătate de leghe de fermă, lumea merse pe jos și se întoarse la fel după terminarea ceremoniei de la biserică. Cortegiul, la început strâns, ca o eșarfă colorată care ondula pe câmp de-a lungul cărării înguste ce șerpuia printre grânele verzi, se lungi îndată și se fărâmiță în grupuri diferite, care se tot opreau discutând. Lăutarul mergea înainte cu vioara împopoțonată cu panglici la gât, pe urma veneau mirele și mireasa, părinții, prietenii, cum se nimereau, iar la urmă, copiii, care se distrau rupând clopoțeii spicelor de ovăz, sau jucându-se între ei, pe ascuns. Rochia prea lungă a Eminei se târa puțin pe jos; din când în când se oprea ca să-o tragă, și atunci, delicat, cu degetele ei înmănușate, lua de pe dânsa firele aspre de iarbă care se prinseseră laolaltă cu scaieți țepoși, pe când Charles, cu mânușile scoase, aștepta să isprăvească. Moș Rouault, purtând joben, cu manșetele fracului lungi până-n vârful unghiilor, dădea brațul doanacei Bovary-mama. Cât privește domnul Bovary-tatăl, care, de fapt, disprețuia toată lumea aceea și venise pur și simplu într-o redingotă la un rând, de croială militară, strecura tot felul de complimente, ca la cârciumă, unei țărănuțe blonde. Ea da din cap, se înroșea, nu știa ce să răspundă. Ceilalți nuntași vorbeau de treburile lor sau puneau la cale tot felul de pozne, râzând dinainte; și trăgând cu urechea, auzeai mereu zdrăngănitul lăutarului, care continua să cânte pe câmp. Când băga de seamă că lumea rămăsese mult în urma lui, se oprea să mai râsufle, își mai da cu sacăz arcușul, pentru ca strunele să scârțâie mai bine, și apoi o pornea iar, când lăsând în jos, când ridicând gâtul viorii, ca să bată mai bine tactul. Sunetul viorii speria chiar păsărelele care erau departe.

Masa era pusă sub șopronul droșcăriei. Erau pe ea patru mușchi întregi de vacă, șase tocane de pui, vițel la tigaie, trei jigouri și, la mijloc, o frumusețe de purcel de lapte, fript, având de o parte și de alta patru cârnați cu măcriș. Pe la colțuri se înălțau carafe cu rachiu. Cidrul dulce din sticle ridica spumă groasă în jurul dopurilor, și toate paharele fuseseră dinainte umplute ochi cu vin. Farfurii mari cu cremă galbenă, care tremurau de câte ori se atingeau cât de puțin masa, purtau, desenate pe fața lor netedă, inițialele noilor soți, în arabescuri scrise cu litere mici de tot. Pentru torturi și nugale fusese chemat anume un cofetar din Yvetot. Cum el lucra pentru prima oară prin locurile acelea, făcuse totul cu multă îngrijire, și la sfârșitul mesei aduse chiar el un tort gros, care stârni strigăte de admirație. La temelia lui era mai întâi un pătrat de carton albastru, care înfățișa un templu cu portice, colonade, și, jur-împrejur, statuete de stuc în firide împodobite cu stele de hârtie aurită; urma apoi, la etajul al doilea, un turn din prăjitură de Savoia, înconjurat de mici fortificații din angelică, migdale, stafide, felii de portocale; și, în sfârșit, pe platforma de sus, care era o pajiște verde cu stânci, cu lacuri de dulceată și corăbii din coji de alune, se vedea un amoraș, care se da într-un scrânciob de ciocolată, ai cărui stâlpi aveau în vârf, în locul capului rotunjit, doi boboci de trandafir.

Masa ținu până seara. Când erau obosiți de stat pe scaun, mai ieșeau să se plimbe prin curte sau să joace dopul¹ în șură, și pe urmă se întorceau iar la masă. Spre sfârșit, câțiva adormiră și începură să sforăie. Dar, la cafea, totul se însufleți, și atunci începură să cânte, să facă scamatorii, să ridice greutate, să treacă pe sub propriul braț sprijinit în degetul mare, să încerce să ridice căruțele pe umeri; făceau glume fără perdea, sărutau doamnele. Seara, la plecare, caii, îndopați cu ovăz până-n gât, nu voiau deloc să intre în hulube; azvârleau, se ridicau în două picioare; hamurile se rupeau; stăpânii înjurau sau se prăpădeau de râs; și toată

¹ Joc care consta în a da jos, cu o bilă ca de biliard, un dop pe care erau așezate monede.

noaptea, pe luna, drumurile au fost pline de căruțe care își luaseră vânt gonind în galop, sărind prin șanțuri, peste movilele de pietriș, dând peste taluzuri; femeile se aplecau în lături, prin portiere, ca să prindă hățurile.

Cei care mai rămaseră la Bertaux își petrecură noaptea bând la bucătărie. Copiii adormiseră pe sub bănci.

Mireasa îl rugase pe tatăl ei să fie cruțată de glumele care se făceau de obicei în asemenea ocazii. Cu toate acestea, vărul lor, un vânzător de pește (care chiar adusese ca dar de nuntă două zlăvoace), începuse să improaște cu gura apă pe gaura cheii, când moș Rouault sosi tocmai la timp ca să-l oprească și să-i explice că importanța situației ginerelui său nu îngăduia asemenea necuviințe. Cu toate acestea, vărul cedă cu greu la asemenea argumente. În sinea lui își spuse că moș Rouault s-a fudulit și se retrase într-un colț unde erau alți vreo patru-cinci invitați care, brodindu-se să aibă la masă, din întâmplare, de câteva ori în șir, niște bucăți de friptură proastă, găseau și ei că au fost rău primiți, cleveveau șușotind pe contul gazdei și-i doreau, pe ocolite, să ajungă la sapă de lemn.

Doamna Bovary-mama nu-și descleștase gura toată ziua. Nu-i ceruse nimeni părerea nici asupra toaletei nurorii, nici asupra întocmirii ospățului; se retrase devreme. Bărbatul ei, în loc s-o urmeze, trimise după havane la Saint-Victor și fumă până la ziuă, bând groguri de rachiu de cireșe, amestec necunoscut de ceilalți, ceea ce-l făcu să crească și mai mult în stima generală.

Charles nu era poznaș din fire; cât ținu nunta nu strălucise. Răspunse destul de șters la săgețile, calambururile, vorbele cu două înțelesuri, complimentele, glumele fără perdea pe care nuntașii găseau de datoria lor să i le arunce de îndată ce se servi supa.

În schimb, a doua zi părea alt om. Mai degrabă pe el l-ai fi luat drept fecioara din ajun, pe când mireasa nu lăsa să se vadă nimic din care să se poată ghici ceva. Nici cei mai șireți nu știau ce să creadă și o cercetau, când trecea pe lângă ei, cu o atenție exagerată.

Charles însă nu ascundea nimic. O numea „nevasta mea”, o tutuia, îi întreba pe toți dacă au văzut-o, o căuta peste tot, și deseori o lua cu el în curte, unde-l vedeai de departe, printre copaci, prințând-o de mijloc și mergând mai departe, pe jumătate aplecat asupra ei, boțindu-i cu capul fișul de muselină plisată de pe piept.

La două zile după nuntă, soții plecară; din cauza bolnavilor, Charles nu putea să lipsească prea mult. Moș Rouault îi pofți în cărucioara lui și-i însoți chiar el până la Vassonville. Acolo își mai sărută o dată fata, coborî și porni înapoi. După ce făcu vreo sută de pași, se opri și, văzând cum cărucioara se îndepărta cu roțile învârtindu-se prin praf, oftă din greu. Pe urmă își aminti de nunta lui, timpurile de odinioară, prima sarcină a soției... și el a fost tare voios în ziua când a luat-o de la tatăl ei acasă la dânsul, când o ducea pe cal în spatele lui, gonind prin zăpadă, căci era în preajma Crăciunului, și câmpul era alb tot; ea-l ținea de-un braț, de celălalt îi atârna panerul; vântul îi flutura dantelele lungi cu care era legată la cap, cum se obișnuiește la Caux, și care uneori îi treceau peste gură, și, de câte ori întorcea capul, vedea lângă dânsul, plecat pe umărul lui, chipul ei gingaș și îmbujorat care surâdea, tăcut, sub placa de aur a bonetei. Ca să-și încălzească degetele, ea i le vâră din când în când în sân. Ce mult era de-atunci! Fiul lor ar fi avut astăzi treizeci de ani! Bătrânul se uită îndărăt; dar nu zări nimic pe drum. Se simți trist ca o casă goală! Și, cum amintirile duioase se învălmășeau în capul lui întunecat de negurile chefului, cu gânduri negre, simți pentru o clipă dorința să se abată pe la biserică. Temându-se totuși ca nu cumva această priveliște să-l întristeze și mai mult, se întoarse de-a dreptul acasă.

Domnul și doamna Charles sosiră la Tostes pe la 6. Vecinii ieșiră la ferestre s-o vadă pe noua soție a doctorului lor. Bătrâna servitoare se înfățișă, făcu plecăciunile convenite, își ceru iertare că masa nu era încă gata și, până atunci, o pofți pe doamna să vadă casa.

V

Fațada de cărămidă era chiar la stradă, sau, mai bine zis, la drum. După ușă era atârnată o manta cu guler mic, un frâu, o șapcă de piele neagră și, pe jos, într-un colț, o pereche de jambiere, pline încă de noroi uscat. La dreapta era sala mare, adică încăperea în care se mânca și unde se sta. Un tapet de-un galben-canariu, împodobit deasupra cu o ghirlandă de flori palide, tremura tot pe pânza lui prost întinsă; perdele de americană albă, tivite cu galon roșu, se încrucișau de-a lungul ferestrelor, iar pe marginea îngustă a căminului strălucea o pendulă, cu capul lui Hypocrate, așezată între două candelabre argintate, care aveau deasupra niște globuri ovale. De cealaltă parte a coridorului era cabinetul lui Charles, o încăpere mică, lată de vreo șase pași, cu o masă, trei scaune și un fotoliu de birou. Tomurile din *Dictionnaire des sciences medicales*, netăiate, dar cu scoarțele roase de-atâtea vânzări succesive prin care trecuseră, umpleau, aproape numai ele, cele șase rafturi ale unei biblioteci de brad. În timpul consultațiilor, intra prin perete miros de rântaș, iar din bucătărie se auzeau bolnavii tușind în cabinet și povestindu-și tot păsul. Urma apoi, dând de-a dreptul în curte, unde era

grajdul, o încăpere mare, dărăpănată, care avea un cuptor și care servea acum de magazie de lemne, de pivniță, de cămară, plină de fiare vechi, de butoaie goale, de unelte agricole, reformate, la un loc cu o mulțime de alte lucruri prăfuite, despre care era cu neputință să mai ghicești la ce-au fost bune.

Grădina, mai mult lungă decât lată, se întindea între două ziduri de vălătuci, acoperite de caiși pe spalier, până la un gard de spini, care-o despărțea de câmp. La mijloc era un cadran solar de gresie, pe un postament de cărămizi; patru straturi pline de trandafiri sălbatici, firavi, înconjurau simetric pătratul, mai folositor, de zarzavaturi. În fund de tot, sub brăduleți, un preot de ipsos își citea cartea de rugăciuni.

Emma urcă în camerele de sus. Prima nu era de loc mobilată; dar a doua, care era camera soților, avea un pat de mahon într-un alcov cu draperie roșie. O cutie din scoici împodobește scrinul; pe birou, lângă fereastră, într-o carafă, se găsea un buchet de flori de lămâiță, legat cu o panglică de satin alb. Era un buchet de mireasă, buchetul celeilalte! Emma se uita la dânsul. Charles băgă de seamă, îl luă și plecă să-l ducă în pod, în vreme ce, stând într-un fotoliu, înconjurată de lucrurile care i se aduceau de jos, Emma se gândea la buchetul ei de mireasă, care era împachetat într-o cutie de carton, și se întreba, visătoare, ce s-ar face cu el dacă, din întâmplare, ar muri.

Primele zile și le petrecu gândindu-se la schimbările pe care urma să le facă în casă. Scoase globurile candelabrelor, puse să se lipească alte tapete, să se vopsească din nou scara și să se facă bănci în grădină, în jurul cadranelor solare; se interesă chiar ce ar trebui făcut ca să aibă o fântână arteziană, cu peștișori. În sfârșit, soțul ei, știind că-i plac plimbările cu trăsura, găsi o șaretă de ocazie, care, după ce-i puseră felinare noi și aripi în piele tighelită, semăna aproape cu un *tilbury*¹.

Era deci mulțumit și fără nici o grijă. O masă în doi, o plimbare seara pe șosea, gestul cu care ea își netezea palele părului, vederea pălăriei ei de paie agățată de mânerul ferestrei, și încă multe alte lucruri, în care niciodată Charles n-ar fi bănuțat vreă plăcere, alcătuiau acum o fericire de fiecare clipă. Dimineața, în pat, unul lângă altul pe pernă, el urmărea lumina soarelui trecând prin puful blond al obrazilor, pe jumătate acoperiți de colțurile rotunjite ale bonetei. Văzuți de aproape, ochii ei îi păreau măriți, mai ales când, trezindu-se, clipea de mai multe ori; negri la umbră și albastru-închis în plină zi, aveau parcă straturi de culori succesive, care, mai întunecate la fund, se limpezeau din ce în ce, spre suprafața emaiului. Ochiul lui se pierdea în aceste adâncimi, și imaginea i se oglindea în ele, în miniatură, până la umeri, cu fularul de pe cap și cu cămașa desfăcută la piept. Se scula. Ea se așeza la fereastră să-l vadă plecând; sta rezemată în coate pe pervaz, între două ghivece de mușcate, în capotul care-i atârna, desfăcut, pe trup. În stradă, Charles își prindea pintenii, cu piciorul pus pe borna de kilometraj; de sus, continuând să-i vorbească, Emma rupea cu dinții câte o bucățică de floare sau frunzuliță, o sufla spre el, iar aceasta, zburând, plutind, învărtindu-se în aer ca păsările, se prindea, mai înainte de-a atinge pământul, de coama neșesălată a bătrânei iepe albe care sta nemișcată la poartă. De pe cal, Charles îi trimitea o sărutare; ea-i răspundea făcându-i semne, închidea fereastra, și el pleca. Și atunci, pe șoseaua care-și întindea la nesfârșit lungă panglică de praf, pe drumurile desfundate, deasupra cărora copacii își împreunau crengile, pe cărările cu grâu până la genunchi, cu soarele pe umeri și aerul dimineții în nări, cu inima plină de bucuriile netulburate ale nopții, cu sufletul liniștit, cu trupul mulțumit, mergea savurându-și fericirea așa cum cineva mai mestecă, și după masă, gustul trufelor pe care le digera.

Până acum ce-a avut el bun în viață? Să fi fost anii de liceu, când sta închis între zidurile acelea înalte, pierdut printre camarazii de clasă mai bogați sau mai tari decât el, pe care îi făcea să râdă cu accentul lui, care-și băteau joc de hainele lui, și ale căror mame veneau la vorbitor cu prăjituri în manșon? Să fi fost mai târziu anii de studenție la medicină, când nu avea niciodată destui bani în pungă ca să-și poată plăti un cadru cu o mică lucrătoare, care să fi devenit prietena lui? Pe urmă a trăit paisprezece luni cu văduva, ale cărei picioare, în pat, erau totdeauna reci ca sloiurile de gheață. Dar acum avea, pe viață, făptura asta frumoasă, pe care o adora. Pentru el, universul nu trecea dincolo de poalele de mătase ale fustei ei; și se învinuia că n-o iubește îndeajuns, îi era dor de dansa, se întorcea acasă repede și-i zvâcnea inima urcând scările. În camera sa Emma își făcea toaleta; Charles se apropia în vârful picioarelor și o săruta pe spate; ea scotea un țipăt.

Nu se putea stăpâni să nu pună mereu mâna pe pieptenele, pe inelele, pe șalul ei; câteodată o săruta tare pe obraji; alteori îi acoperea brațul gol cu zeci de sărutări, din vârful degetelor până la umăr; iar ea, abia surâzând și plictisită, îl da la o parte cum dai un copil care se ține scai de tine.

Înainte de a se căsători crezuse că iubește; dar cum fericirea așteptată din această dragoste nu venise, își spuse că trebuie să se fi înșelat. Și Emma căuta să afle ce se înțelegea cu adevărat în viață prin cuvintele *fericire*, *pasiune* și *beție sufletească*, cuvinte care i se păruseră atât de frumoase în cărți.

¹ Tip de cabrioletă ușoară, cu două locuri, pe două roți.

Citise *Paul et Virginie*¹ și visase căsuța, de bambus, pe negrul Domingo, pe câinele Fidèle, dar mai cu seamă prietenia dulce a unui frățior, care se duce să caute fructe roșii prin vârful copacilor mai înalți decât clopotnițele, sau aleargă desculț prin nisip ca să aducă un cuib de păsărică.

Când avea 13 ani, chiar tatăl ei o dusesse la oraș ca s-o dea la maici. Trăseseră la un han din cartierul Saint-Gervais, unde li se dăduse să mănânce în farfurii pictate, reprezentând romanul domnișoarei de la Vallière². Explicațiile legendare, întretăiate ici și colo de zgârieturi de cuțit, toate preamăreau religia, sentimentele delicate ale inimii și fastul de la curte.

La început, la maici, departe de a se plictisi, Emma se simțise bine în tovărășia surorilor, care, ca s-o distreze, o duceau la capelă, unde se intra din sufragerie, printr-un coridor lung. Se juca foarte puțin în timpul recreațiilor, pricepea bine catehismul, și ea era cea care-i răspundea totdeauna domnului vicar la întrebările mai grele. Trăind deci fără să iasă niciodată din atmosfera călduță din clase și printre femeile acelea palide, care purtau mătânii cu cruce de aramă, fu cuprinsă încetul cu încetul de moleșeala mistică ce exală din miresmele altarului, din răcoarea agheasmatarului și din sclipirile lumânărilor. În loc să urmărească slujba, ea se uita în cartea de rugăciuni la pozele cuvioase cu chenar albastru și iubea oaia bolnavă, inima sacră străpunsă de săgeți ascuțite, sau pe sârmanul Iisus care cade împleticindu-se sub greutatea crucii. Din dorința de a se mortifica, încercă să postească o zi întreagă fără să pună nimic în gură. Căută în gând ce dorință anume să i se împlinească.

Când se ducea la spovedanie, născocea mici păcate ca să stea cât mai mult în genunchi, în umbră, cu mâinile împreunate, cu obrazul lipit de gratii, în bolboroseala preotului. Asemuiți ca: logodnic, soț, iubit ceresc și căsătorie eternă, despre care se vorbea mereu în predici, îi răscoleau în adâncul sufletului duioșii neașteptate.

Scara, înainte de rugăciune, în sala de meditație, se făcea o lectură religioasă. În timpul săptămânii se citea un rezumat din *Istoria sfântă* sau *Predicile* abatelui Frayssinous, iar duminica, pasaje din *Génie du christianisme*³, ca recreație. Cu câtă dragoste a ascultat ea întâia dată tânguirea răsunătoare a melancoliilor romantice repetându-se în toate ecourile pământului și ale eternității! Dacă copilăria i s-ar fi scurs în odăița din dosul unei prăvălii dintr-un cartier negustoresc, poate că s-ar fi simțit pătrunsă de revărsarea lirică a firii pe care, de obicei, nu o cunoaștem decât prin tălmăcirea scriitorilor. Dar ea cunoștea prea bine viața la țară; știa behăitul oilor, se pricepea la lăptărie, la pluguri. Obișnuită cu priveliștile liniștite, o atrăgea acum contrastul lor, natura zbuciumată.

Nu-i plăcea marea decât pentru furtunile ei, iar verdeța, numai ici și colo, printre ruine. Îi plăceau doar lucrurile din care ar fi putut să tragă vreun folos personal și înlătura ca zadarnic tot ce nu-i mergea direct la inimă, fiind din fire mai mult sentimentală decât artistă, căutând emoții, nu priveliști.

Era la maici o fată bătrână care venea câte opt zile pe lună să lucreze la rufărie. Protejată de arhiepiscopie ca una ce se trăgea dintr-o veche familie de nobili ruinați în timpul revoluției, mânca în sufragerie la un loc cu maicile; după masă mai rămânea puțin cîie vorbă cu ele, înainte de a se duce iar sus, să se apuce de lucru.

Deseori elevele fugeau din sala de meditație ca s-o vadă. Știa pe dinafară cântece galante din veacul trecut, pe care le cânta încet, cosind. Povestea basme, spunea noutăți, făcea comisioane în oraș și împrumuta fetelor mai mari, pe ascuns, câte un roman, care nu-i lipsea niciodată din buzunarele șorțului și din care chiar ea, vrednica față, înghițea, în ceasurile libere, capitole întregi. Nu era vorba în ele decât de dragoste, de amanți, amante, doamne persecutate care leșinau în chioșcouri singuratice, surugii de poștalioane uciși la fiecare popas, cai uciși la fiecare pagină, păduri întunecoase, inimi zbuciumate, jurăminte, suspine, lacrimi și sărutări, bărci pe clar de lună, privighetori în boschete, *domni* curajoși ca niște lei și blânzi ca niște miei, virtuoși, cum nu se mai află, totdeauna bine îmbrăcați, și care varsă șiroaie de lacrimi. La cincisprezece ani, timp de șase luni, Emma și-a năclăit mâinile cu praful învechitelor săli de lectură. Mai târziu, cu Walter Scott, s-a pasionat de lucruri istorice, visa scrinuri, săli de gardă și trubaduri. Ar fi vrut să trăiască într-un vechi castel, ca acele castelane lungi în talie care, sub arcada bolților în formă de trifoi, își petreceau zilele, cu bărbia în palma, rezemate în coate de piatra zidului, privind cum vine din zare un cavaler cu pana albă, galopând pe-un cal negru. Avu pe-atunci un cult pentru Maria Stuart și o venerație entuziastă pentru femeile

¹ Roman de Bernardin de Saint-Pierre (1737-1814), care, potrivit manierei pastorale, prezintă iubirea inocentă în mijlocul naturii.

² *Loaise de la Vallière (La Baume Le Blanc)* (1644-1710), ducesă renumită prin frumusețea ei, favorita lui Ludovic al XIV-lea.

³ *Spiritul creștinismului* de Chateaubriand.

ilustre sau nenorocite. Jeanne d'Arc, Heloïse¹, Agnès Sorel², frumoasa Feronnière³ și Clémence Isaure⁴ erau pentru ea ca niște comete pe imensitatea întunecată a istoriei, din care mai țâșneau, ici și colo, dar mai pierduți în umbră și fără nici o legătură între ei, sfântul Ludovic cu stejarul lui, Bayard⁵ murind, câteva din cruzimile lui Ludovic al XI-lea, ceva din Noaptea Sfântului Bartolomeu⁶, panașul Bearnezului⁷, și mereu amintirea farfuriilor cu picturi în care era preamărit Ludovic al XIV-lea.

În romanțele pe care le cânta în ora de muzică nu era vorba decât de îngerași cu aripi de aur, de madone, de lagune, de gondolieri, compoziții searbede, care, prin naivitatea stilului și ușurința tonului, o făceau să întrezărească fantasmagoria ademenitoare a realităților sentimentale. Unele colege aduceau la școală cărți cu poezii și poze pe care le primiseră cadou. Trebuia să le ascundă, nu era glumă; le citea în dormitor. Întorcând delicat frumoasele lor scoarțe în satin, Emma nu-și mai lua privirile uimite de pe numele autorilor necunoscuți, care semnasera dedesubt și care, de cele mai multe ori, erau conți sau viconți.

Se înfiora toată când suflarea ei ridica de pe gravuri foița de mătase, care sălta pe jumătate îndoită și apoi cădea încet pe pagină. Se vedea un tânăr într-o manta scurtă, care, îndărătul balustradei unui balcon, strângea în brațe o fată în rochie albă, cu o punguliță la centură; sau portretele anonime de nobile englezoaice, cu bucle blonde, care se uită la tine, cu ochii lor mari și senini, pe sub pălării rotunde de pai. Unele stăteau răsturnate în trăsuri ce alunecau prin mijlocul parcurilor, iar în fața cailor, conduși la trap de doi mici vizitii îmbrăcați în pantaloni scurți, albi, sărea câte un ogar. Altele, visând pe divane lângă un bilețel desfăcut, contemplau luna, pe fereastra întredeschisă, drapată până la jumătate cu o perdea neagră. Cele naive, cu o lacrimă pe obraz, se giugiuleau cu o turturică printre gratiile unei colivii gotice, sau, zâmbitoare, cu capul plecat pe umăr, rupeau petalele unei margarete cu degetele lor ascuțite, cu vârful răsfrânt ca la pantofii medievali. Și erați și voi, sultani cu narghilele, leșinați, sub bolțile boschetelor, în brațele baiaderelor, ghiauri, iatagane, bonete grecești, și mai ales voi, priveliști șterse din ținuturi falnice, care de atâtea ori ne înfățișați de-a valma palmieri, brazi, tigri la dreapta, un leu la stânga, minarete tătarești în zare, ruine romane în prim-plan, apoi cămile ingenuncheate, totul înconjurat de-o pădure virgină bine îngrijită și cu o rază lungă de soare căzând drept de sus și tremurând în apă, unde ici și colo plutesc lebede, desprinzându-se ca niște cojituri albe pe fondul cenușiu ca oțelul.

Și abajurul lămpii agățate în perete deasupra capului Emmei lumina toate aceste imagini despre lume, ce i se perindau pe dinainte, în tăcerea dormitorului și în zgomotul îndepărtat al unei birje întârziată care mai trecea pe bulevarde.

Când îi muri mama, plânse mult în primele zile. Din părul răposatei își comandă un tablou funebru, și într-o scrisoare trimisă la Bertaux, plină de considerații triste asupra vieții, cerea să fie și ea înmormântată mai târziu în același mormânt. Bătrânul o crezu bolnavă și veni s-o vadă. Emma se simți mulțumită de a fi ajuns dintr-o dată la acest rar ideal al existențelor șterse, la care nu izbutesc să ajungă niciodată sufletele mediocre. Se lăsă deci dusă pe întortocheatele cărări lamartiniene, auzea harpe pe lacuri, toate cântecele lebedelor în agonie, căderea frunzelor, fecioarele neprihănite înălțându-se la cer și glasul Celui veșnic pâlăvrăgind prin vâlcele. Se plictisi fără a voi să recunoască, stăruind din deprindere, apoi din vanitate, și, în cele din urmă, fu surprinsă de a se simți mai împăcată și fără tristeți în suflet, după cum fruntea-i era fără o cută.

Bunele maici, care așteptau atâtea de la vocația ei, își dădură seama cu uimire că domnișoara Rouault le scapă, într-adevăr, ele o copleșiseră cu atâtea rugăciuni, cu izolarea de lume, posturi, predici, propovăduiseră atât de mult respectul cuvenit sfinților și martirilor și îi dăduseră atâtea sfaturi bune pentru cumpătarea trupului întru mântuirea sufletului, că ea făcu la fel ca și caii trași de frâu: se opri brusc, și zăbalele-i săriră din dinți. Spiritul acesta, pozitiv în mijlocul exaltărilor sale, care iubise biserica pentru florile ei, muzica pentru cuvintele romanțelor, literatura pentru ațățările ei pasionale, se răzvrătea în fața misterelor credinței, după cum se îndârjea și mai aprig împotriva disciplinei de nesuportat pentru firea ei. Când tatăl său o scoase de la pension, nimeni nu fu supărat s-o vadă plecând. Maica superioară găsi chiar că, în ultima vreme, devenise prea puțin cuviincioasă față de tagma religioasă.

Când se întoarce acasă, Emmei îi plăcu la început să dea ordine slugilor, dar pe urmă se sătură de viața la țară și-i păru rău că a plecat de la maici. Când Charles veni întâia oară la Bertaux, ea se socotea foarte

¹ Heloïe (1101-1164), devenită celebră prin dragostea ei pentru Abélard.

² Agnès Sorel (1422-1450), supranumită *La Dame de Beauté*, după numele castelului *Beauté sur Marne* pe care i-l dăruise Carol al VII-lea, a cărui favorită era.

³ Feronnière (Frumoasa), iubita lui Francisc I.

⁴ Clémence Isaure, doamnă din Toulouse; a trăit în secolul al XV-lea.

⁵ Bayard (*Fierre du Terrail*) (1473-1524), cavaler francez supranumit „Cavalerul fără frică și fără prihană”. A fost ucis în războiul dus de Franța împotriva orașului Milano.

⁶ Noaptea Sfântului Bartolomeu – măcelărirea hughenotilor la Paris în noaptea de 23 spre 24 august 1572 (în ziua de 24 august se sărbătorește sfântul Bartolomeu).

⁷ Henric al IV-lea, regele Franței (1553-1610), născut la Pau, în provincia Béarn.

dezamăgită, nemaiavănd nimic de învățat și nimic de simțit.

Dar grija pentru noua ei situație, sau poate neliniștea pricinuită de prezența acestui om i-au fost de ajuns s-o facă să creadă că era și ea stăpânită, în sfârșit, de acea pasiune minunată, rămasă până atunci numai ca o pasăre mare, cu penele trandafirii, plutind în splendoarea unui azur plin de poezie; și acum nu-și mai putea închipui că tihna în care trăia ar fi fericirea visată.

VII

Câteodată se gândea că totuși zilele acestea erau cele mai frumoase din viața ei, luna de miere, cum se spunea. Ca să-i guste dulceața, ar fi trebuit, desigur, să fi plecat spre țările acelea cu nume răsunătoare, unde primele zile ale căsătoriei au cele mai suave leneviri. Pe pernele diligenței, adăpostită de stururile de mătase albastră, urci la pas pe drumuri prăpăstioase, ascultând cântecul surugiului, al cărui ecou răsună prin munți, laolaltă cu clopoțelii caprelor și vuietul înfundat al cascadei. Când apune soarele, respiri, pe malul golfurilor, parfumul livezilor de lămâi; pe seară, pe terasa vilei, singuri, cu degetele împreunate, privești cerul înstelat, făcând planuri. I se părea că anumite locuri de pe pământ erau menite să-ți dea fericire, așa cum o plantă ar crește numai într-un anumit teren și nu i-ar prii în altă parte. De ce oare nu putea ea să stea rezemată de balustrada balconului unei vile elvețiene, sau să-și închidă tristețea într-un conac scoțian, alături de un soț îmbrăcat într-o haină de catifea neagră, cu pulpane lungi, cu botfori moi, pălărie țuguiată și manșete!

Poate că ar fi dorit să destăinuiească cuiva toate acestea. Dar cum să exprimi acea nespusă greutate care-ți apasă inima, schimbătoare ca norii, involburată ca vântul? Îi lipseau deci cuvintele, ocazia și îndrăzneala.

Totuși, dacă Charles ar fi vrut, dacă ar fi bănuț, dacă măcar o singură dată privirea lui i-ar fi ghicit gândul, din inima ei s-ar fi desprins o bogăție neașteptată de sentimente, așa cum cad fructele de pe un spalier când îl atingi. Dar pe măsură ce viața lor intimă era tot mai strânsă, simțea o înstrăinare sufletească ce-o îndepărta de el.

Conversația lui Charles era searbădă, ca un trotuar, și-n ea defilau toate ideile comune, în veșmântul lor de rând, fără să stârnească vreo emoție, să te facă să râzi sau să visezi. Spunea că pe când locuia la Rouen nu avusese niciodată curiozitatea să se ducă la teatru, să vadă actorii din Paris. Nu știa nici să înoate, nici să facă scrimă, nici să tragă cu pistolul, iar într-o zi nu fu în stare să-i explice un termen de călărie pe care-l întâlnise într-un roman. Nu cumva un bărbat trebuia, dimpotrivă, să știe tot, să se priceapă perfect la orice, să te inițieze în focurile pasiunii, în rafinamentul vieții, în toate tainele?! Dar acesta n-o învăța nimic, nu știa nimic, nu dorea nimic. O credea fericită; și ea nu-i ierta această liniște atât de temeinic înscăunată, această seninătate greoaie, și nici fericirea însăși pe care ea i-o dădea.

Câteodată desena; pentru Charles era o mare distracție să stea în picioare și să se uite la ea, aplecată pe carton, făcând ochii mici, ca să-și vadă mai bine lucrarea, sau rotunjind cu degetele cocoloși de miez de pâine. Când cânta la pian, cu cât îi alergau degetele mai repede, cu atât el se minuna mai tare. Bătea clapele cu îndrăzneală și parcurgea toată claviatura, de la un capăt la altul, fără întrerupere. Zgâlțâit astfel, bătrânul instrument, ale cărui coarde zbârâiau, se auzea până la capătul satului, dacă fereastra era deschisă, și de multe ori portărelul, trecând pe șosea în capul gol și cu pantofi de păsă, se oprea, cu hârtiile în mână, s-o asculte.

Pe de altă parte, Emma știa să-și ducă gospodăria. Trimitea bolnavilor socoteala vizitelor în scrisori bine ticluite, care nu aveau aerul unor facturi. Duminica, de câte ori aveau vreun vecin la masă, găsea mijlocul de a oferi un fel de mâncare bine prezentat, se pricepea să așeze pe frunze de vie piramide de renclode, servea dulceața răsturnând borcanele într-o farfurie, și chiar spunea că o să cumpere boluri pentru clătit gura după masă. Toate acestea îi aduceau lui Bovary multă considerație.

Charles ajungea să-și dea mai multă importanță pentru că avea o asemenea nevastă. Arăta cu mândrie, în sală, două mici schițe de-ale ei, în creion, pe care le încadraseră în rame foarte late și le atârna pe tapetul peretelui cu niște lungi șnururi verzi. Când se întorcea de la biserică, putea fi văzut în fața porții în niște frumoși papuci brodați.

Uneori se întorcea acasă târziu, la 10, sau chiar la miezul nopții. Atunci cerea de mâncare, și cum servitoarea era culcată, îl servea Emma. Își scotea redingota, ca să mănânce mai în voie. Însira unul după altul pe toți cei pe care-i întâlnise, satele prin care fusese, rețetele pe care le prescrisese și, mulțumit de el, înfuleca un rest de tocană, curăța brânza de coajă, ronțăia un măr, își golea carafa, după care se ducea să se culce și începea să sforăie.

Fiindcă multă vreme avusese obiceiul să se culce cu scufia de bumbac, nu știa cum să-și pună fularul ca să stea pe urechi, și de aceea, dimineața, se trezea cu părul ciufulit, căzut pe față, alb tot de puful pernei, ale

cărei șireturi se dezlegau în timpul nopții. Purta totdeauna niște cizme solide, care aveau deasupra labele piciorului două crețuri adânci, ce mergeau oblic spre glezne, restul căputei ridicându-se drept, întins, ca pe-un picior de lemn. Zicea că-s *destul de bune pentru la țară*.

Maică-sa aproba zgârcenia asta, căci venea să-l vadă, ca și altădată, de câte ori se întâmpla să aibă acasă vreo ceartă mai zdravănă, și totuși doamna Bovary-mama părea pornită contra nurorii ei. Găsea că *trăiește pe picior prea mare față de averea lor*; lemnele, zahărul și lumânările *se iroseau ca la o casă mare*, și focul care ardea la bucătărie ar fi ajuns pentru douăzeci și cinci de feluri de bucate! Îi așeza rufele în dulapuri și o învăța cum să-l supravegheze pe măcelar când aducea carnea. Emma asculta sfaturile pe care doamna Bovary i le dădea cu nemiluita; și cât era ziua de mare auzeai numai: *fata mea* și *mama mea*, însoțite de mici tremurători de buze, fiecare din ele dând drumul la cuvinte dulci cu o voce fremătând de mânie.

Pe vremea doamnei Dubuc, bătrâna se simțea încă preferată, dar acum iubirea lui Charles pentru Emma i se părea ca o trădare a dragostei ei, ca o răpire a ceea ce i se cuvenea; și privea fericirea fiului ei cu tăcerea tristă a unui scăpătat care privește pe geam la oamenii instalați în fosta lui casă. Ca și când ar fi depănat amintiri, îi reamintea osteneala și sacrificiile ei, și, punându-le față în față cu nepăsarea Emmei, încheia spunându-i că nu se cuvenea de loc să-și adore numai și numai nevasta.

Charles nu știa ce să răspundă, își respecta mama și își iubea nespus de mult nevasta; socotea judecata uneia ca fără greș, și totuși o găsea pe cealaltă fără nici un cusur. După ce pleca doamna Bovary, încerca să repete, sfios, și cu aceleași vorbe, vreuna din cele mai inofensive observații auzite de la maică-sa; dovedindu-i cu un singur cuvânt că se înșală, Emma îl trimitea să-și vadă de bolnavii lui.

Totuși, după teorii pe care le credea bune, Emma voi să cunoască dragostea. În nopțile cu lună recita prin grădină tot ce știa pe dinafară din poeziile pline de pasiune, îi cânta suspinând adagii melancolice; dar, după asta, se trezea tot așa de liniștită ca și înainte, iar Charles nu se arăta nici mai îndrăgostit, nici mai mișcat.

După ce scapără astfel cu amnarul de inima lui fără să poată scoate măcar o scânteie – incapabilă, de altminteri, să înțeleagă ceea ce ea nu resimțea, ca și de a crede în tot ce nu se manifesta prin forme statornicite, Emma se convinsese ușor că pasiunea barbarului nu mai avea nimic excesiv. Expansiunile lui de dragoste făceau parte din program; o săruta la anumite ore. Era un obicei ca oricare altul și ca un desert dinainte știut, după monotonia unei piese.

Un paznic de vânătoare pe care domnul Bovary îl vindecase de apă la plămâni îi dăruise doamnei o cățelușă ogar de Italia, pe care-o lua cu dânsa la plimbare, când ieșea câteodată, ca să mai fie singură o clipă și să nu mai vadă înaintea ochilor veșnic aceeași grădină, cu alea prăfuită.

Se duse până la păduricea de fagi din Banneville, lângă pavilionul părăsit din colțul zidului dinspre câmp. În șanțul împrejmuitor, printre ierburi, erau trestii lungi, cu frunzele tăioase.

Mai întâi se uita de jur-împrejur, să vadă dacă nu se schimbase ceva de când venise ultima dată. Regăsea în aceleași locuri digitalele, micșunelele, tufele de urzici, din jurul pietroaielor, plăcile de lichen de-a lungul celor trei ferestre, ale căror obloane, mereu închise, se umpleau de putregai pe barele lor de fier ruginit. La început, gândul ei hoinărea la întâmplare, fără nici o țință, ca și ogărița care dădea târcoale pe câmp, lătra după fluturi galbeni, vâna popândoci sau scutura macii de pe marginea unui lan de grâu. Apoi, încetul cu încetul, își aduna gândurile și, stând pe iarba pe care-o scormonea cu vârful umbrelei, Emma își spunea mereu: „Doamne, de ce m-am măritat?”

Se întreba dacă n-ar fi fost cu puțință ca prin jocul întâmplării să întâlnească alt bărbat: și căuta să-și închipuie care-ar fi putut să fie acele evenimente ce nu s-au întâmplat, acea altă viață, acel bărbat pe care nu-l cunoștea. Fără îndoială că nu toți semănau cu al ei. Ar fi putut să fie frumos, spiritual, distins, atrăgător, așa cum erau desigur cei cu care se căsătoriseră colegele ei de la maici. Ce făceau ele acum? La oraș, în vuietul străzilor, în freamătul teatrelor și iluminațiile unui bal, duceau o viață în care inima-ți crește de bucurie și simțurile se desfac ca o floare. Pe când viața ei era rece ca un pod de casă cu lucarna spre nord, iar plictiseala, păianjen tăcut, își țesea pânza în umbra tuturor cotloanelor inimii sale. Își aducea aminte de zilele împărțirii premiilor, când urca pe estradă să-i pună coronița. Cu părul împletit, cu rochița albă și pantofii de brunel¹, decoltați, era drăguță, și când se întorcea la loc, domnii se aplecau să-i facă complimente; curtea era plină de călești, își luau rămas bun prin portierele deschise, profesorul de muzică trecea, cu cutia de vioară, salutând. Ce departe erau toate acestea, ce departe!

O chema pe Djali, o lua între genunchi, îi mângâia capul lung, delicat, și-i spunea:

– Hai, sărută-ți stăpâna, tu care nu știi ce-i necazul... Apoi, contemplând mutra melancolică a sprintenului animal ce căsca alene, se înduioșa și, cu gândul la soarta ei, îi vorbea tare, ca unui om mâhnit pe care vrei să-l mângâi.

¹ Stofă de lână, de culoare închisă, din care se confecționa altădată încălțăminte.

Uneori se porneau rafale de vânt, răbufniri ale mării, care, năvălind deodată peste tot platoul ținutului Caux, aduceau până departe în câmp o răcoare sărată. Trestiile şuierau plecate la pământ, iar frunzele fagilor foșneau într-un freamăt grăbit, pe când vârfurile lor, legănându-se într-una, își continuau murmurul măreț. Emma își strângea șalul pe umeri și se scula.

Pe alee, o lumină verde, răsfrântă de frunziș, juca pe mușchiul scurt, care trosnea ușor sub picioarele ei. Soarele apunea; printre crengi cerul se vedea roșu, iar trunchiurile copacilor, plantați în șiruri drepte, paralele, păreau niște colonade întunecate, pe un fond auriu; o apuca frica, o chema pe Djali, se întorcea repede la Tostes pe șosea, se lăsa într-un fotoliu și nu scotea o vorbă toată seara.

Dar pe la sfârșitul lui septembrie se întâmplă deodată ceva extraordinar în viața ei; fu invitată la Vaubyessard, la marchizul d'Andervilliers.

Fost secretar de stat pe vremea Restaurației, căutând acum să intre iar în viața politică, marchizul își pregătea de demult candidatura de deputat. Iarna împărțea brațe de lemne în dreapta și-n stânga, iar la Consiliul general cerea tot mereu cu aprindere să se facă șosele în plasa lui. În timpul căldurilor mari făcuse un abces în gură, de care Charles îl scăpase ca prin minune, deschizându-l la timp cu lanțeta. Administratorul trimis la Tostes ca să plătească pentru operație povesti seara că în grădinița doctorului a văzut niște cireșe grozave. Și, cum la Vaubyessard cireșilor nu le prea mergea, domnul marchiz îi ceru lui Bovary câțiva puieți; se simți dator să-i mulțumească personal; o zări pe Emma, găsi că are o talie frumoasă și că nu saluta ca o țarancă, așa că la castel se gândiră că nu se trece dincolo de marginile îngăduinței și nici c-ar fi vreo greșeală dacă invită tână pereche.

Într-o miercuri, la ora trei, domnul și doamna Bovary plecară cu șareta la Vaubyessard, cu un cufăr mare legat la spate și o cutie de pălării în față. Charles mai ținea între genunchi și o cutie de carton.

Sosiră la căderea nopții, când începeau să se aprindă lămpioanele în parc, ca să lumineze drumul trăsurilor.

VIII

Castelul, o clădire modernă în stil italianesc, cu două aripi care ieșeau înainte și trei peroane, se întindea la capătul unei pajiști imense, pe care, printre pâlcuri rare de copaci bătrâni, pășteau câteva vaci; iar niște panerașe cu arbuști, rododendroni, iasomie și călini își rotunjeau tufele de verdeață, unele mai mari, altele mai mici, de-a lungul curbei pe care-o făcea drumul acoperit cu nisip. Un râșor trecea pe sub un pod; prin ceață se zăreau niște clădiri acoperite cu paie, răzlețite pe-o fâneată care avea pe margini două coline dulci, împădurite, iar în spate, într-un desiș, se întindeau pe două rânduri paralele șoproanele și grajdurile, rămășițe din vechiul castel dărămat.

Șareta lui Charles se opri în fața peronului din mijloc; ieșiră servitorii; marchizul își întâmpină musafirii, și, oferind brațul soției doctorului, o conduse în vestibul.

Era o încăpere foarte înaltă, cu plăci de marmură pe jos, în care pașii și vocile răsunau ca într-o biserică. În față urca o scară dreaptă, iar în stânga un culoar ce dădea în grădină ducea în sala de biliard; din fața ușii se auzeau ciocăniturile bilelor de fildeș. Traversând-o, în drum spre salon, Emma văzu în jurul mesei câțiva bărbați gravi, cu bărbia proptită pe niște cravate enorme, toți cu decorații pe piept, și care surâdeau, tăcuți, dând cu tacul.

Pe pereții căptușiți cu lemn întunecat erau atârinate mari cadre aurite, care aveau pe marginea de jos, scrise cu litere negre, niște nume. Emma citi: „Jean-Antoine d'Andervilliers d'Yverbonville, conte de Vaubyessard și baron de Fresnaye, căzut în bătălia de la Coutras la 20 octombrie 1587". Iar pe-un altul: „Jean-Antoine-Henry-Guy d'Andervilliers de Vaubyessard, amiral al Franței și cavaler al Ordinului Saint-Michel, rănit în bătălia de la Hougue-Saint-Vaast la 29 mai 1692, mort la Vaubyessard la 23 ianuarie 1693". Mai departe de-abia se mai puteau distinge cei care urmau, căci lumina lămpilor, răsfrântă pe postavul verde al biliardului, cufunda încăperea într-o umbră plutitoare. Întunecând pânzele orizontale ale tablourilor, le brăzda cu crețuri fine, după cum era crăpat lacul de pe ele; și din toate aceste mari pătrate negre cu rame de aur ieșeau, ici și colo, câte-o parte din pictură mai clară; o frunte palidă, doi ochi care se uitau la tine, peruci care ondulau pe umărul pudrat al veșmintelor roșii, sau o cataramă de jartieră pe rotunjimea unei pulpe.

Marchizul deschise ușa salonului; una din doamne se sculă (era chiar marchiza), veni în întâmpinarea Emmei, o pofti să ia loc alături de dânsa, pe-o canapeluță, și începu să-i vorbească prietenește, ca și când ar fi cunoscut-o de mult. Era o femeie de vreo patruzeci de ani, cu umeri frumoși, cu nasul coroiat, cu o voce târăgănată, și care în seara aceea purta pe părul castaniu un voal simplu de dantelă, al cărui colț îi cădea pe spate. Lângă dânsa, pe un scaun cu spătar înalt, stătea o tânără blondă; iar niște domni, care purtau câte o floriceică la butoniera fracului, stăteau de vorbă cu doamnele în jurul căminului.

La șapte se servi masa. Domnii, care erau mai numeroși, luară loc la prima masă, în vestibul, iar doamnele, la a doua, în sufragerie, cu marchizul și marchiza.

Când intră, Emma se simți învăluită de un aer cald, amestec de parfum de flori și rufărie fină, de miros de fripturi și de trufe. Lumânările candelabrelor își alungeau flăcările pe clopotele de argint ale serviciului de masă; cristalele tăiate în fațete, acoperite de o abureală mată, își aruncau unele altora raze palide; de-a lungul mesei se înșirau buchete de flori, iar în farfuriile cu marginile late, șervețelele aranjate în chip de mitră episcopală aveau fiecare în deschizătura dintre cele două cute câte o chiflă ovală. Labele roșii de homari atârnavu afară din farfurii; fructe mari în panerașe ajurate se înălțau straturi-straturi pe mușchi; prepelițele erau cu pene cu tot; se vedeau aburi ridicându-se, și, în ciorapi de mătase, cu pantaloni scurți, cu cravată albă, cu dantele, grav ca un judecător, feciorul-șef, trecând printre umerii mesenilor felurile gata împărțite, cu o simplă mișcare de lingură, îți sălta bucata pe care-o alegeai. Pe soba cea mare de porțelan, cu vergele de aramă, o statuie de femeie, înveșmântată până la bărbie, privea nemișcată sala plină de lume.

Doamna Bovary băgă de seamă că mai multe doamne nu-și pusese ră mânușile în pahar.

În timpul acesta, tocmai la capătul mesei, singur printre toate aceste femei, aplecat deasupra farfuriei pline și cu șervetul înnodat la spate ca la un copil, mânca un bătrân, căruia-i curgeau picături de sos din gură. Avea ochii injectați și purta o codiță dată pe spate, împletită cu o panglică neagră. Era socrul marchizului, bătrânul duce de Laverdière, fostul favorit al contelui d'Artois pe vremea vânătorilor ce se făceau la Vaudreuil, la marchizul de Conflans, și despre care se spunea că fusese amantul reginei Marie-Antoinette după domnul de Coigny și înainte de domnul de Lauzun. Dusesse o viață zgomotoasă de desfrâu, plină de dueluri, de răvășaguri, de femei răpite; își măncase averea și vărșe groaza în toată familia. Un fecior, care stătea în spatele scaunului, îi țipa în ureche denumirea felurilor de mâncare pe care el le arăta cu degetul, gângăvind; și, fără să-și dea seama, ochii Emmei se îndreptau mereu asupra acestui bătrân cu buzele care-i atârnavu ca spre un lucru extraordinar și măreț. Trăise la curte și se culcase în patul reginelor!

Se turnă șampanie de la gheață. Emma se înfioră toată simțind răceala aceasta în gură. Nu văzuse niciodată rodii și nici nu măncase ananas. Chiar zahărul pisat i se păru mai alb și mai fin ca aiurea.

Doamnele urcară apoi în camerele lor, să se gătească de bal.

Emma se dichisi cu meticulozitatea conștientă a unei actrițe care apare pe scenă pentru întâia oară. Își aranja părul cum o învățase coaforul și trase pe dânsa rochia de bariș, întinsă pe pat. Pe Charles îl strângeau pantalonii la talie.

– Au să mă supere „supieurile” când am să dansez, spuse el.

– Când ai să dansezi? întrebă Emma.

– Da!

– Dar ce-i cu tine, ți-ai pierdut mințile? Au să rădă de tine... astâmpără-te. De altfel, așa-i stă mai bine unui doctor, adăugă ea.

Charles tăcu. Se plimba dintr-un capăt în altul al odăii, așteptând să fie gata Emma.

O vedea în oglindă, din spate, între două lumânări. Ochii ei negri păreau și mai negri. Palele părului ei, ușor umflate spre ureche, aveau o lucire albastră; în coc îi tremura un trandafir pe o tijă subțire, cu imitații de picături de rouă pe vârful frunzelor. Avea o rochie de un galben-deschis, pe care o înfrumusețau trei buchete de boboci de trandafiri cu frunzișoarele lor.

Charles se apropie s-o sărute pe umăr.

– Lasă-mă, spuse ea, îmi boțești rochia.

Se auzi un crâmpoi de arie, din vioară, și sunetele unui corn. Coborî scara, stăpânindu-se să nu alerge.

Cadrilurile începușe. Lumea sosea mereu, se înghesuia. Se așeză pe o banchetă lângă ușă.

După terminarea cadrilului, pe parchetul din mijloc se vedeau grupuri de bărbați stând de vorbă în picioare și feciori în livrele care aduceau niște tăvi mari. În șirul femeilor care stăteau jos se agita evantai pictat, buchetele ascundeau pe jumătate zâmbetele de pe chipurile lor, și flaconașele cu dop de aur se învârteau în mâini întredeschise, ale căror mânuși albe desenau forma unghiilor și strângeau brațul la încheietură. Garniturile de dantele, broșele de diamante, brățările cu medalion tremurau pe corsajele rochiilor, scânteiau pe piepturi, fâșăiau pe brațele goale. În pieptănăturile lipite tare de frunți și răsucite la ceafă erau coronite, buchetele sau crenguțe de nu-mă-uita, de iasomie, de flori de rodie, spice sau albăstrele. Stând liniștite la locul lor, mame cu fețe posomorâte purtau turbane roșii.

Emmei îi bătu puțin inima când, condusă de cavalerul ei, care-o ținea de vârful degetelor, se așeză în șirul dansatorilor, așteptând primul sunet de arcuș ca să pornească. Dar emoția trecu repede și, legănându-se în ritmul orchestrei, înainta lunecând, clătinându-și ușor gâtul. La anumite subtilități ale viorii, care uneori cânta singură, în timp ce celelalte instrumente tăceau, îi flutura pe buze un surâs; se auzea sunetul cristalin al monedelor de aur ce se aruncau alături pe postavul meselor; apoi toată orchestra începea dintr-o dată,

fligornul cu pistoane izbucnea răsunător, picioarele își reluau cadența, fustele se umflau, se atingeau ușor în treacăt, mâinile se întâlneau, se despărțeau; aceiași ochi, care se aplecau în fața ta, reveneau să se uite fix în ochii tăi.

Câțiva bărbați (vreo cincisprezece) între douăzeci și cinci și patruzeci de ani, amestecați printre dansatori sau stând de vorbă în cadrul ușilor, se distingeau din mulțime prin același aer de familie, oricare ar fi fost nepotrivirile de vârstă, de îmbrăcăminte sau de înfățișare.

Hainele lor, mai bine croite, păreau dintr-o stofă mai moale, iar părul, adus în bucle spre tâmpile, lucea de pomezi mai fine. Chipurile aveau acea culoare pe care-o dă bogăția, de un alb scos în relief de paloarea porțelanurilor, de lustrul jucăuș al atlazului, de lacul mobilelor frumoase, și a căror sănătate e păstrată de un regim cumpătat de mâncăruri alese. Gâtul li se răsuca în voie pe cravatele joase; favoritele lungi le cădeau pe gulere rășfrânte; își ștergeau buzele cu batiste brodate cu o inițială mare, din care se răspândea un miros suav. Cei ce erau în pragul bătrâneții arătau tineri, pe când pe fața celor tineri se întipărise ceva matur. În privirile lor nepăsătoare plutea liniștea pasiunilor satisfăcute în fiecare zi; și prin blândețea apucăturilor lor străbătea acea brutalitate deosebită pe care o dă conștiința de a stăpâni lucrurile obținute fără mare efort, asupra cărora îți încerci puterea și-ți desfeți vanitatea, cum sunt mânuirea cailor de rasă și societatea femeilor pierdute.

La trei pași de Emma, un cavaler în frac albastru vorbea despre Italia cu o tânără femeie palidă, care purta o garnitură de perle. Lăudau coloanele Sfântului Petru, Tivoli, Vezuviul, Castellamare și Munții Cassini, trandafirii de Genua, Coliseul pe clar de lună. Emma asculta cu cealaltă ureche o conversație plină de cuvinte pe care nu le pricepea. Se făcuse cerc în jurul unui bărbat foarte tânăr, care, cu o săptămână înainte, îi bătuse pe *Miss Arabella* și *Romulus*, și câștigase în Anglia două mii de ludovici pentru că izbutise să sară un șanț. Unul se plângea că i se îngrășau caii de curse; altul, de greșelile de tipar care schimonosiseră numele calului său.

În sala de bal era un aer apăsător; lumina lămpilor pălea. Lumea se retrăgea în sala de biliard. Un fecior urcându-se pe un scaun sparse două geamuri: auzind zgomotul cioburilor, doamna Bovary întoarse capul și zări în grădină, lipite de geam, capete de țărani care se uitau înăuntru. Atunci îi veni în minte Bertaux. Revăzu ferma, mlaștina mocirloasă, pe tatăl ei în cămașă, pe sub meri, și se revăzu pe ea, ca altădată, luând smântâna cu degetul de pe oalele cu lapte de la lăptărie. Dar față de străfulgerările ceasului de față, viața ei din trecut, atât de deșartă până atunci, se ștergea cu totul și aproape nici nu-i venea să creadă că a trăit-o vreodată. Era acolo; iar în jurul balului nu era decât umbră, așternută peste tot. Mânca o înghețată cu vișinată, dintr-o scoică de argint aurit pe care o ținea în mâna stângă, cu ochii pe jumătate închiși, cu lingurița între dinți.

Alături, o doamnă lăsă să-i cadă evantaiul tocmai când trecea un dansator.

– Ce amabil ați fi, domnule, spuse doamna, dacă ați binevoi să-mi ridicați de după canapea evantaiul!

Domnul se înclină, și, în timp ce întindea brațul, Emma văzu mâna tinerei doamne care-i arunca în pălărie ceva alb, îndoit în triunghi. Ridicând evantaiul, domnul îl oferă respectuos doamnei; ea-i mulțumi, dând din cap, și începu să-și miroase buchetul.

După supeul la care s-au servit din belșug vinuri de Spania, și vinuri de Rin, supe de raci și de lapte de migdale, budinci „à la Trafalgar” și diferite feluri de carne rece în aspic, care tremura în farfurii, trăsurile începură să plece una după alta. Dând la o parte colțul perdelei de muselină, vedeai lunecând în umbră lumina felinarelor. Banchetele se goleau; rămăseseră numai câțiva jucători; muzicanții își răcoreau vârful degetelor, umezindu-le pe limbă; Charles aproape ațipise, rezemat cu spatele de o ușă.

La 3 dimineața începu cotilionul. Emma nu știa să valseze. Valsa toată lumea, chiar și domnul d'Andervilliers și marchiza; nu mai rămăseseră decât oaspeții castelului – vreo douăsprezece persoane.

Atunci unul dintre dansatori, căruia i se zicea familiar *viconte*, și a cărui jiletcă foarte deschisă părea ca turnată pe piept, veni a doua oară s-o invite pe doamna Bovary, asigurând-o că el o va conduce și c-o să se descurce foarte bine.

Porniră încet, apoi mai repede. Se învârteau; în jurul lor totul se învârtea: lămpile, mobilele, placajele pereților, și parchetul, ca un disc pe o axă. Când treceau prin dreptul ușilor, poala rochiei Emmei se lipea de pantalonii lui; picioarele lor se împleteau; vicontezele își cobora privirile asupra ei, Emma le ridica spre el; se simțea toropită și se opri. Porniră din nou, și, cu o mișcare mai repede, vicontezele, luând-o pe sus, dispăru cu ea până la capătul coridorului, unde, gâfâind, gata să cadă, Emma își lăsă o clipă capul pe pieptul lui. Apoi, tot învârtindu-se, dar mai încet, o conduse la loc; Emma se rezemă cu spatele de perete și-și acoperi ochii cu mâna.

Când îi deschise, în fața unei doamne care stătea în mijlocul salonului pe un taburet, erau trei dansatori în genunchi. Doamna îl alegea pe viconte, și vioara porni iar.

Lumea se uita la ei. Treceau și reveneau; ea, cu bustul nemișcat, cu fața puțin aplecată, iar el, cu aceeași ținută, drept, cu cotul rotunjit, cu bărbia înainte. Aceasta știa să valseze! Dansară multă vreme, rămânând până la urmă singuri.

Oaspeții castelului mai stătură de vorbă câteva minute, și după ce-și spuseră adio, sau, mai bine zis, bună dimineața, se duseră la culcare.

Charles se târa ținându-se de rampă; *îi trecuse os prin os*. Stătuse cinci ceasuri de-a rândul în picioare, în fața meselor, privind cum se juca *whist*, fără să priceapă nimic. Așa că răsuflă adânc, de mulțumire, când își trase cizmele.

Emma își puse un șal pe umeri, deschise fereastra și rămase rezemată în coate de pervaz.

Era o noapte întunecoasă. Afară picura rar. Trase în piept aerul umed care-i răcorea pieoapele. Muzica balului îi zbârnâia încă în urechi și căuta să stea trează ca să mai prelungească iluzia acestei vieți luxoase, pe care în curând trebuia s-o părăsească.

Se crăpa de ziuă. Privi lung ferestrele castelului, încercând să ghicească unde sunt odăile celor pe care îi remarcase în ajun. Ar fi voit să le cunoască viața, să o pătrundă, să intre cu totul în ea.

Dar tremura de frig. Se dezbracă și se ghemui în așternut, lângă Charles, care dormea.

La dejun fu lume multă. Masa dură zece minute; nu se servi nici un lichior, ceea ce îl miră pe doctor. Apoi domnișoara d'Andervilliers strânse într-un coșuleț bucățelele de cozonac ca să le dea lebedelor din bazin și porniră la plimbare, la sera încălzită, unde plante ciudate, cu țepi zburliți, se înălțau în piramide sub ghivece suspendate, care, ca niște cuiburi de șerpi prea pline, lăsau să atârne peste margini vrejuri lungi, încolăcite. Sera de portocali, care era tocmai la capăt, ducea, pe sub un acoperiș, până la atenansele castelului. Marchizul, ca să facă plăcere Emmei, o luă să vadă grajdurile. Deasupra ieslelor în chip de panere, pe niște plăci de porțelan, erau scrise cu litere negre numele cailor. Când treceau pe lângă ei, fiecare cal se frământa în boxa lui, plescăind din limbă. Podelele cămării în care se țineau șeile luceau ca parchetul unui salon. Hamurile de trăsură atârnav în mijloc pe doi stâlpi care se învârtteau, iar zăbalele, bicele, scările, frâiele erau înșirate în ordine, de-a lungul peretelui.

În timpul acesta, Charles se duse să roage pe un servitor să-i înhame calul la șaretă. O trase la scară, și, după ce înghesuiră înăuntru toate pachetele, soții Bovary, luându-și rămas bun de la marchiz și de la marchiză, plecară înapoi la Tostes.

Tăcută, Emma privea cum se învârtesc roțile. Stând pe marginea banchetei, Charles conducea cu brațele îndepărtate, și căluțul mergea în buestru între hulubele prea largi peste el. Hățurile lăsate în voie săltau pe crupă, ude de spumă, iar lădița, agățată cu o funie la spate, bătea tare și regulat în coșul șaretei.

Erau pe dealurile de la Thibourville, când deodată le trecură înaintea niște cavaleri cu trabucurile în gură. Emma avu impresia că unul dintre ei era viconte; se întoarse, dar nu mai văzu în zare decât niște capete care săltau în ritmul schimbător al trapului sau al galopului.

La un sfert de leghe mai încolo, Charles trebui să oprească un timp ca să lege cu o sfoară popritoarea care se rupsesse.

Aruncând o ultimă privire asupra hamurilor, Charles văzu ceva pe jos, între picioarele calului, și ridică o tabacheră, brodată toată cu mătase verde, având la mijloc un blazon care semăna cu o ușă de capelă.

– Sunt și două trabucuri înăuntru, zise el; am să le fumez diseară, după masă.

– Cum, fumezi? întrebă ea,

– Câteodată, când am ocazia.

Vârî tabachera în buzunar și dădu bici căluțului. Când ajunseră acasă, masa nu era gata. Doamna se înfurie. Nastasie răspunse obraznic.

– Pleacă! strigă Emma. Asta-i bătaie de joc, te dau afară!

La masă era supă de ceapă și o bucată de vițel cu măcriș. Stând în fața Emmei, Charles spuse, frecându-și mâinile cu un aer fericit:

– Plăcut lucru să te vezi iar la tine acasă!

Se auzeau scâncetele Nastasiei. Charles ținea întrucâtva la nenorocita asta de fată. Altădată, în timpul văduviei, când n-avea ce face, îi ținuse de urât seri întregi de-a rândul. A fost prima lui clientă, cea mai veche cunoștință din partea locului.

– Ai dat-o afară de-a binelea? întrebă el în cele din urmă.

– Da. Cine mă împiedică? răspunse ea.

Apoi, cât li se aranja odaia, stătură la căldură în bucătărie. Charles începu să fumeze. Fuma țuguind buzele, scuipând tot timpul, lăsându-se pe spate la fiecare pufăitură.

– O să-ți faci rău, spuse ea disprețuitor.

Lăsă trabucul și alergă la robinet, să bea repede un pahar de apă rece. Apucând tabachera, Emma o

aruncă iute în fundul dulapului.

Ziua următoare parcă nu se mai isprăvea. Emma se plimbă prin grădiniță, tot întorcându-se mereu pe-aceleași alei, oprindu-se în fața straturilor de flori, în fața spalierului, în fața preotului de ghips, privind înmărmurită toate aceste lucruri de altădată pe care le cunoștea atât de bine. Ce departe i se părea acum balul! Cine oare îndepărta atât de tare dimineața de alaltăieri de seara de astăzi? Călătoria la Vaubyessard făcuse o gaură în viața ei, așa după cum, într-o singură noapte, furtuna sapă uneori în munți o prăpastie. Totuși, se resemna; strânse cu evlavie în scrin frumoasa ei toaletă, până și pantofii de satin, ale căror tălpi erau îngălbenite de ceara lunecoasă a parchetului. Inima-i era la fel; frecându-se de bogăție, prinsese și ea deasupra ceva care n-avea să se mai șteargă.

Amintirea balului deveni deci pentru Emma o întreagă ocupație. În fiecare miercuri își spunea trezindu-se: „Ah! Acum opt zile... acum cincisprezece zile, acum trei săptămâni... eram acolo!” Și, încetul cu încetul, în amintirea ei și fizionomiile începură să se amestece unele cu altele, uită melodiile cadrilului, nu-i mai apărură atât de limpede livrelele și saloanele; câteva amănunte se șterseră cu totul, dar părerea de rău îi rămase.

IX

De multe ori, când Charles era plecat, se ducea să ia din dulap, dintre rufele împăturite, unde-o pusese, tabachera de mătase verde. Se uita la ea, o deschidea și chiar îi sorbea mireasma căptușelii, amestec de verbină și tutun. A cui să fi fost?... A vicontelui. Era poate un cadou de la amanta lui. O brodase pe vreun micuț gherghef de palisandru, instrument micuț pe care-l putea ascunde ca să nu-l vadă nimeni, și deasupra căruia trebuie să fi stat aplecate multe ceasuri în șir buclele mătăsoase ale visătoarei ce o lucrase. O adiere de dragoste trecuse prin ochiurile broderiei; fiecare împunsătură de ac prinsese acolo o speranță sau o amintire, și toate aceste fire de mătase, împletite, nu erau decât prelungirea aceleiași mute pasiuni. Apoi, într-o dimineață, vicontele o luase cu el. Despre ce oare vorbiseră ei pe când stătea acolo, pe marginile largi ale căminului, între vase de flori și pendula „Pompadour”? Ea era la Tostes. Iar el, el era acum acolo, la Paris! Cum era acest Paris? Ce nume nemărginit! îl repeta în șoaptă, pentru plăcerea proprie; îi răsună în urechi ca un clopot de catedrală, îi scânteia în fața ochilor până și pe eticheta borcanelor ei de pomadă.

Noaptea, când negustorii de pește treceau cu căruțele pe sub ferestrele ei cântând *La Marjolaine*, se trezea; și ascultând hurelul roților șinuie, care, la ieșirea din oraș, se domolea deodată cum da de pământ, își spunea: „Mâine ei au să fie acolo!”

Și-i urmărea cu gândul, urcând și coborând coastele, trecând prin sate, gonind pe drumul mare la lumina stelelor. Undeva, departe, da totdeauna de un loc nedeslușit, unde visul i se pierdea.

Își cumpără planul Parisului, și cu vârful degetului făcea pe harta lui plimbări prin capitală. Cutreiera bulevardele, oprindu-se la fiecare colț, la încrucișări, în fața pătratelor albe care însemnau fiecare o casă. În cele din urmă, cu ochii obosiți, închidea pleoapele și vedea prin beznă becurile de gaz răsucindu-se în bătaia vântului și scările caleștilor, care se desfășurau zgomotos în fața colonadelor teatrului.

Se abona la *Corbeille*, jurnalul femeilor, și la *Sylphe des salons*. Citea cu nesaț, fără să sară o iotă, toate cronicile premierelor, curselor și seratelor, se interesa de debutul unei cântărețe, de deschiderea unui magazin. Cunoștea modele noi, adresa celor mai buni croitori, zilele în care lumea buna ieșea la plimbare la Bois-de-Boulogne, sau se ducea la Opera. Studie în Eugene Sue¹ descrieri de mobile; îi citi pe Balzac și pe George Sand, căutând să-și potolească astfel, cu închipuirea, poftele ce-o mistuiau. Își aducea cartea chiar și la masă și întorcea filele, în timp ce Charles îi vorbea mâncând. Își amintea de viconte mereu, în tot ce citea. Căuta să-l pună alături de personaje inventate. Dar cercul al cărui centru era el se lărgi încetul cu încetul, și aureola pe care o avea, îndepărtându-se de chipul lui, se revărsa mai departe, ca să illumineze alte vise.

Și astfel, Parisul, mai nemărginit decât oceanul, scânteia în ochii Emmei într-o lumină aurie. Viața multiplă care fremăta în această învălmășeală îi apărea totuși în frânturi, rânduită în tablouri deosebite. Emma nu întrezărea decât două sau trei dintre ele, care-i ascundeau pe toate celelalte și care, ele singure, reprezentau omenirea întreagă. Lumea ambasadorilor călca pe parchete lucioase în saloane cu pereți în oglinzi, în jurul unor mese ovale, acoperite cu un covor de catifea cu franjuri de aur. Mai erau acolo rochii cu trenă, mistere de nepătruns, neliniști ascunse în dosul zâmbetelor. Venea apoi societatea ducelor: erau palide; se sculau la ora 4; femeile, bieți îngerași! purtau dantele englezești la poalele jupoanelor, iar bărbații, capacitați nebănuite sub aparențe ușurate, își omorau caii în curse de distracție, se duceau la Baden să-și petreacă sezonul de vară, și, în cele din urmă, pe la vreo patruzeci de ani, se căsătoreau cu niște moștenitoare bogate. În camerele separate de la restaurante, unde se ia masa după miezul nopții, râdeau în lumina lumânărilor o mulțime pestriță de

¹ Marie-Joseph Sue (1804-1857), scriitor francez, autorul romanului *Misterele Parisului*.

literați și actrițe. Aceștia erau risipitori ca niște regi, plini de ambiții himerice și de deliruri fantastice. Era o viață mai presus de oricare alta, între cer și pământ, în bătaia furtunilor, ceva sublim. Cât despre restul lumii, era pierdut pe undeva, fără să se știe precis unde, ca și cum n-ar fi existat.

De altfel, cu cât lucrurile îi erau mai aproape, cu atât mintea ei se depărta de ele. Tot ce o înconjura – viața plicticoasă de la țară, mici burghezi imbecili, mediocritatea existenței – i se părea ca o întâmplare excepțională în lumea asta, o soartă aparte, de care se simțea prinsă, pe când dincolo se întindea, cât vezi cu ochii, nemărginitul ținut al fericirilor și al pasiunilor. În dorința ei, confunda senzualitățile luxului cu bucuriile inimii, eleganța obiceiurilor cu gingășiile sentimentului. Oare dragostei nu-i trebuia, ca și plantelor indiene, pământ anume pregătit și o anumită temperatură? Suspinele pe clar de lună, îmbrățișările prelungite, lacrimile care curg pe mâinile lăsate în voia celuiilalt, tot ce-i fior al trupului ori sfârșeală de dragoste nu puteau fi despărțite deci de balconul marilor castele, în care-ți poți petrece timpul după plac, de un budoar cu storuri de mătase și covor gros, de glastre pline cu flori, de-un pat pe o estradă, și nici de scânteierea pietrelor prețioase și de eghileții livrelor.

Băiatul de la poștalion, care venea în fiecare dimineață să țeșale iapa, străbătea coridorul cu saboții lui butucănoși; avea bluza găurită și picioarele goale în obiele. Iată, acesta era micul lacheu în pantaloni scurți cu care trebuia să se mulțumească. După ce-și isprăvea treaba, nu mai dădea pe-acolo toată ziua; căci Charles, când se-ntorcea, ducea singur calul în grajd, îi scotea șaua și îi puneă căpăstrul, în timp ce servitoarea aducea un braț de paie și-l arunca, cum putea, în iesle.

În locul Nastasiei (care, în sfârșit, plecă din Tostes, vărsând șiroaie de lacrimi), Emma luă în serviciu o fetiță de paisprezece ani, o orfană cu o înfățișare blândă. Nu-i dădu voie să poarte bonete de bumbac, o învăță să vorbească la persoana a treia, să aducă paharul de apă pe o farfurie, să bată la ușă înainte de a intra, să calce, să scrobească, s-o îmbrace, cu un cuvânt, vru să facă dintr-însa camerista ei. Noua fată în casă se supunea fără să crâcnească, pentru ca nu cumva s-o dea afară; și cum de obicei doamna lăsa cheia la bufet, Félicité lua în fiecare seară o mică provizie de zahăr, pe care o mânca singură, în pat, după ce-și făcea rugăciunea.

Câteodată, după amiază, se ducea peste drum să pălăvrăgească cu surugiii de la poștalioane. Doamna stătea în încăperile ei de sus.

Purta un capot foarte deschis, care lăsa să se vadă, între reverele lungi de pe piept, o cămășuță plisată, cu trei nasturi de aur. Cordonul era de șnur gros, cu ciucuri mari, iar pantofii, de un roșu-închis, aveau un smoc de panglici late, care se resfira deasupra piciorului. Își cumpăraseră sugativă, o mapă, un toc și plicuri, cu toate că nu avea cui scrie; ștergea praful de pe etajeră, se uita în oglinda, lua o carte, apoi, visând printre rânduri, o lăsa pe genunchi. Avea poftă să călătorească, sau să se reîntoarcă să trăiască la maici. Își dorea să moară, și totodată să locuiască la Paris.

Pe ploaie sau pe ninsoare, Charles bătea călare drumurile înguste, care tăiau peste câmp. Mânca omlete pe masa câte unei ferme, își vâră mâna prin paturi jilave, primea în obraz o țâșnătură caldă de câte ori lua sânge cuiva, auzea oameni horcăind, cerceta lighene, ridica în sus multe cămăși murdare; dar în fiecare seară găsea acasă un foc aprins, o masă pusă, mobile comode și o femeie într-o toaletă fină, încântătoare și mirosind a proaspăt, că nici nu știa de unde vine această mireasmă, dacă nu chiar din pielea ei, care-i parfuma și cămașa.

Îl încânta printr-o mulțime de gingășii: când cu un fel nou de a face cerculețe de hârtie pentru lumânări, când cu un volan nou la rochie, sau cu numele extraordinar al unui fel de mâncare foarte simplu, pe care fata în casă nu-l nimerise, dar pe care Charles îl înghițea, până la sfârșit, cu plăcere. Văzu la Rouen niște doamne care purtau la ceas un smoc de brelocuri; își cumpără și ea. Vru să aibă pe cămin două vase mari de sticlă albastră, și, puțin după aceea, o besactea de fildeș, cu cele trebuincioase pentru cusut și un degetar de argint aurit. Cu cât Charles înțelegea mai puțin aceste elegante, cu atât îl ademeneau mai mult. Ele adăugau ceva la plăcerea simțurilor lui și la farmecul casei. Erau ca o pulbere de aur presărată de-a lungul cărării înguste a vieții sale.

Era sănătos, arăta bine; reputația lui era bine stabilită. Țăranii îl iubeau pentru că nu era fudul. Mângâia copiii, nu intra niciodată într-o cărciumă; și, de altminteri, inspira încredere prin viața lui morală. Izbutea să vindece mai ales catarurile și bolile de piept. Temându-se foarte mult să nu-și omoare clienții, Charles, într-adevăr, nu prescria decât poțiuni calmante, din când în când un vomitiv, o baie de picioare sau lipitori. Și asta nu pentru că l-ar fi speriat chirurgia, că doar lua sânge cu toptanul, ca la cai, iar pentru scoaterea măselelor avea o *mână teribilă*.

În sfârșit, ca *să se țină la curent*, se abona la *Ruche médicale*, ziar nou, al cărui prospect îl primise. Citea puțin din el, după masă, deoarece căldura apartamentului și digestia îl făceau să adoarmă după cinci minute, și rămânea acolo, cu bărbia în amândouă mâinile și cu părul împrăștiat ca o coamă până la piciorul

lămpii. Emma se uita la el ridicând din umeri. De ce nu avea ea ca soț cel puțin pe unul dintre oamenii aceia harnici și tăcuți, care stau toată noaptea cu nasul în cărți și care, în cele din urmă, la șaiszeci de ani, când vine vârsta reumatismelor, poartă o decorație cu două frigări încrucișate pe fracul prost croit? Ar fi vrut ca numele acesta de Bovary, pe care-l purta, să fie celebru, să-l vadă lăfăindu-se în librării, apărând mereu în jurnale, cunoscut de toată Franța. Dar Charles nu era ambițios! Un doctor din Yvetot, cu care fusese nu demult la o consultație, îl umilise întrucâtva, chiar la patul bolnavului, în fața rudelor adunate. Seara, când Charles îi povesti pățania asta, Emma tună și fulgeră contra acelui confrate. Charles fu înduioșat. O sărută pe frunte, cu lacrimi în ochi. Emmei însă, întărită de rușine, îi venea să-l bată; se duse în coridor să deschidă fereastra și trase adânc în piept aerul proaspăt ca să se liniștească.

– Ce om de nimic! Ce om de nimic! repeta încet, mușcându-și buzele.

De altfel, Emma se simțea mai pornită împotriva lui. Cu vârsta, avea apucături tot mai grosolane; la desert, tăia dopul de la sticlele goale; după ce mânca, își trecea limba peste dinți; când mânca supa, gogâlțâia la fiecare înghițitură, și întrucât începuse să se îngrășe, ochii lui, și așa mici, păreau că se urcă spre tâmpile prin pomeții puhavi.

Câteodată Emma îi vâra sub jiletcă marginea roșie a tricoului, îi îndrepta cravata sau îi zvârlea cât colo mânușile ieșite de soare pe care era gata să și le pună; și asta n-o făcea cum își închipuia el, pentru dânsul; o făcea pentru ea, din prea mult egoism, fiindcă o scotea din sărite. Uneori îi vorbea despre ceea ce citise, de pildă despre o pagină de roman, de o piesă nouă sau de o anecdotă din *lumea mare* povestită într-un foileton; căci, oricum, Charles era totuși un ins, o ureche totdeauna dispusă să asculte, totdeauna dispus să aprobe. Ea făcea o mulțime de destăinuiți cățelușei. Le-ar fi făcut, de fapt, și butucilor din cămin, și limbii pendulei.

În adâncul sufletului, Emma aștepta totuși să se întâmple ceva. Ca matrozii în ceasul primejdiei, își plimba privirile disperate pe singurătatea vieții ei, căutând în depărtare, în ceața zării, vreo pânză albă. Nu știa care-i va fi soarta, spre ce țarm o va duce vântul care-ar împinge-o până la ea, dacă va fi o șalupă sau o corabie cu trei punți, încărcată cu adânci neliniști sau plină până sus de fericiri netulburate. Dar în fiecare dimineață, când se trezea, nădăjduia că va sosi în ziua aceea, asculta cel mai mic zgomot, se scula tresărind, se mira că nu o zărește; apoi, la asfințitul soarelui, din ce în ce mai tristă, dorea să fie a doua zi.

Veni iar primăvara. În primele zile de căldură, când perii erau în floare, simți că se înăbușă.

De la începutul lui iulie socoti pe degete câte săptămâni mai erau până în octombrie, gândindu-se că, poate, marchizul d'Andervilliers o să dea iar un bal la Vaubyessard. Dar toata luna septembrie trecu fără nici o scrisoare, fără nici o vizită.

După necazul acestei dezamăgiri, inima-i rămase din nou goală și luă de la capăt lanțul zilelor monotone.

Așadar, de acum încolo aveau să urmeze tot așa, în șir, mereu la fel, nenumărate, fără să aducă nimic! Celelalte vieți, oricât de serbede ar fi fost, aveau cel puțin perspectiva unui eveniment. O întâmplare neașteptată aducea câteodată nesfârșite peripeții, și decorul se schimba. Dar ei nu i se întâmpla nimic, așa fusese voia Domnului. Viitorul era un coridor întunecat de tot și cu ușa din fund bine încuiată.

Se lăasă de muzică. De ce să cânte? Cine s-o asculte? De vreme ce nu va putea niciodată ca, într-o rochie de catifea cu mânecile scurte, bătând cu degetele ușoare clapele de fildeș ale unui pian de Erard, să simtă la un concert murmurul de admirație plutind în jurul ei ca o adiere, nu mai avea nici un rost să se plictisească studiind. Lăasă în dulap blocurile de desen și tapițeria. La ce folosea? La ce folosea? Cusutul o enerva.

„Am citit tot”, își spunea.

Și-și petrecea timpul înroșind cleștele în foc, sau privind cum plouă. Ce tristă era, duminica, la ceasul când suna de vecernie! Asculta, într-o toropeală atentă, una câte una, bătaile dogite ale clopotului. Câte o pisică, alunecând încet pe acoperișuri, își încovoia spinarea sub razele palide ale soarelui. Vântul ridica dâre de praf pe șosea. Uneori, departe, se auzea urlând un câine; și clopotul, în răstimpuri egale, își continua dangătul monoton, care se pierdea în câmpie.

Între timp, lumea ieșea din biserică. Femeile în saboți văcsuiți, țăranii în bluze noi, copiii, cu capul gol, zburdând înaintea lor; toți se întorceau acasă. Cinci sau șase oameni, întotdeauna aceiași, rămâneau până noaptea să joace „dopul” în fața ușii mari a hanului.

Iarna fu grea. În fiecare dimineață geamurile erau încărcate de promoroacă, și lumina care străbătea albicioasă prin ele ca prin niște sticle mate rămânea uneori neschimbată toată ziua. Trebuia să aprinzi lampa de pe la patra după-amiază.

În zilele când era frumos cobora în grădină. Bruma lăsase pe verze horbote de argint cu lungi fire străvezii, care se întindeau de la una la alta. Nu se auzea nici o pasăre, totul părea că doarme: spalierul învelit cu paie și vița ca un mare șarpe bolnav sub streășină zidului pe care, când te apropiai, vedeai târându-se

sfoiegi cu picioarele lor nenumărate. În brădet, lângă gard, preotul cu tricorn, care-și citea cartea de rugăciuni, își pierduse piciorul drept, iar ghipsul, cojit de ger, îi lăsase un fel de râie albă pe obraz.

Pe urmă Emma se urca din nou în odaie, închidea ușa, răvășea jăraticul, și, moleșită de căldura căminului, simțea că o apasă mai tare plictiseala care-o năpădea. S-ar fi coborât bucuros să stea de vorba cu fata în casă, dar stinghereala o oprea.

În fiecare zi, la aceeași oră, învățătorul, cu o tichie de mătase neagră pe cap, dădea în lături obloanele, iar jitarul trecea cu sabia încinsă peste tunică. Seara și dimineața, caii de poșta, trei câte trei, străbăteau strada mergând la adăpat, la baltă. Din când în când bălângănea clopotul de la ușa vreunei cărciumi, și când bătea vântul, se auzeau scârțâind pe cele două vergele lighenașele de aramă ale frizerului, care serveau ca firmă la prăvălie. Frizeria mai avea ca podoabă o veche gravură de mode, lipită pe un geam, și un bust de femeie, de ceară, cu părul galben. Iar frizerul se plângea și el că și-a ratat vocația, că nu are nici un viitor și, visând o prăvălioară într-un mare oraș, cum ar fi Rouen, de pildă, în port, lângă teatru, se plimba toată ziua posomorât, între primărie și biserică, în așteptarea clientelei. De câte ori doamna Bovary își ridica ochii, îl vedea tot acolo, ca o santinelă în post, cu boneta grecească pe-o ureche și cu vesta-i groasă de bumbac.

Câteodată, după-amiaza, apărea sub geam un cap de bărbat, părât de soare, cu favorite negre, și care surâdea alene, cu un zâmbet deschis și blând, arătându-și dinții albi. Îndată se auzea un vals, și deasupra flașnetei, într-un salonaș, niște dansatori cât degetul, femei cu turbane roz, tirolezi în jachete, maimuțe în fracuri, domni în pantaloni scurți, se învârtteau, se învârtteau mereu printre fotoliile, canapelele și măsuțele ce se oglindeau în cioburile de oglindă lipite pe la colțuri cu fâșii de hârtie aurită. Omul învârtea manivela uitându-se când în dreapta, când în stânga, când spre ferestre. La răstimpuri, dând drumul unei lungi țâșnituri de scuipat negru asupra bornei de kilometraj, își sălta pe genunchi instrumentul, ale cărui curele tari îi apăsau umărul; și când tânguioasă și târăgănată, când veselă și vioaie, muzica scăpa din cutie, zbârnâind, printr-o perdea de tafta trandafirie, sub un cârlig de aramă cu înflorituri. Erau melodii care se cântau aiurea, prin teatre, prin saloane, după care se dansa seara sub policandre aprinse, ecouri din lume, care ajungeau până la Emma. În capul ei se desfășurau bande nesfârșite și, ca o baiaderă pe florile unui covor, gândul ei dănțuia o dată cu notele, se legăna trecând din vis în vis, din tristețe în tristețe. După ce flașnetarul își primea pitacul în șapcă, arunca pe el o veche pătură de lână albastră, își punea flașneta în spinare și se îndepărta cu pași greoi. Emma se uita după el.

Dar mai ales la orele când trebuia să stea la masă, nu mai putea să rabde sala aceea mică de jos, cu soba care fumega, cu ușa care scârțâia, cu pereții asudați, cu lespezile umede; i se părea că-i servește în farfurie toată amărăciunea vieții ei, și prin aburii rasolului, din fundul sufletului se ridicau parcă alte adieri dezgustătoare. Charles mânca încet; ea ronțăia câteva alune, sau, rezemată în cot, își trecea timpul trăgând linii pe mușama cu vârful cuțitului.

Își lăsa acum gospodăria la voia întâmplării, și când doamna Bovary-mama veni să petreacă la Tostes o parte din postul Paștelui, se miră foarte mult de această schimbare. Într-adevăr, Emma, altădată atât de îngrijită și de spilcuită, stătea acum zile întregi fără să se îmbrace, purta ciorapi de bumbac cenușii, ardea în casă lumânări de seu. Spunea într-una că trebuie să facă economii fiindcă nu sunt bogați, adăugând că era foarte mulțumită, foarte fericită, că Tostes îi plăcea nespus de mult, și alte asemenea fraze noi, care închideau gura soacrei. De altfel, Emma nu mai părea dispusă să-i urmeze sfaturile; o dată, chiar, doamna Bovary îndrăznind să pretindă că stăpânii ar trebui să supravegheze religia servitorilor, ea-i răspunsese cu o privire atât de mânioasă și cu un zâmbet atât de rece, încât bătrâna nu mai cuteză să se amestece.

Emma devenea greu de mulțumit, irascibilă. Își comanda anumite mâncăruri numai pentru ea, ca apoi nici să nu se atingă de ele; într-o zi nu bea decât lapte gol, iar a doua zi cești de ceai cu duzina. Deseori se încăpățâna să stea în casă, apoi simțea că se înăbușă, deschidea ferestrele, își puneă o rochie subțire. După ce trăgea câte-o săpuneală zdravănă servitoarei, îi făcea cadouri, sau o trimitea în plimbare pe la vecini, după cum uneori arunca săracilor tot mărunțișul din pungă, cu toate că nu era miloasă din fire și nici nu se lăsa lesne înduioșată de necazurile altuia, ca cei mai mulți dintre oamenii de obârșie țărănească și care păstrează totdeauna în sufletul lor ceva din asprimea mâinilor părintești.

Spre sfârșitul lui februarie, moș Rouault, în amintirea vindecării lui, îi aduse chiar el ginerelui o curcă minunată și rămase trei zile la Tostes. Charles fiind mereu pe la bolnavi, Emma îi ținu de urât. Fumă în odaie, scuipă pe grătarele sobei, vorbi despre agricultură, viței, vaci, păsări și consiliul municipal; așa încât, atunci când plecă, Emma închise ușa după el cu un sentiment de ușurare care-o surprinse și pe ea. De altfel, nu-și mai ascundea disprețul pentru nimic și pentru nimeni; și uneori se apuca să exprime păreri ciudate, criticând ceea ce aprobau alții și aprobând lucruri perverse sau imorale, ceea ce-l făcea pe Charles să holbeze ochii la dânsa.

Oare mizeria asta o să țină cât lumea? Oare n-o să mai scape niciodată de ea? Nu era doar mai prejos

de toate celelalte care duceau o viață fericită. La Vaubyessard văzuse ducese care aveau talia mai greoaie și apucături mai de rând decât dânsa, și blestema nedreptatea lui Dumnezeu; își rezema capul de pereți ca să plângă, invidia viețile furtunoase, nopțile cu baluri mascate, plăcerile nerușinate, cu toate nebuniile pe care ele trebuie să le dea și pe care nu le cunoștea. Era tot mai palidă și avea palpitații. Charles îi prescrie valeriană și băi de camfor. Tot ce încerca, însă, îi făcea parcă mai rău.

Erau zile când vorbea mult și repede, vrute și nevrute, pentru ca după aceste răbufniri să cadă deodată în toropeală și să stea fără să scoată o vorbă, fără să se miște. Nu se înviora atunci decât dacă-și turna un flacon de apă de Colonia pe brațe.

Cum se plângea mereu, de Tostes, Charles își închipui că nu se simte bine din cine știe ce cauze locale și, urmărit de ideea asta, se gândi serios să se mute aiurea.

Din ziua aceea Emma începu să bea oțet ca să slăbească, se alese cu o tuse seacă și pierdu orice poftă de mâncare.

Lui Charles îi venea greu să plece din Tostes după patru ani de ședere și în momentul în care *începea să-și facă un nume*. Totuși, dacă trebuia! O duse la Rouen, s-o vadă fostul lui profesor. Suferea de nervi; trebuia să schimbe aerul.

După multe cercetări, Charles află că în arondismentul Neufchâtel era un târgușor mai mare, căruia-i spunea Yonvil-le-l'Abbaye, al cărui medic, un refugiat polonez, tocmai plecase de o săptămână. Atunci scrisese farmacistului din partea locului ca să afle ce populație are târgușorul, la ce depărtare se găsea cel mai apropiat confrate, cât câștiga pe an doctorul ce fusese înainte etc.; și răspunsurile fiind mulțumitoare, se hotărî ca înspre primăvară să se mute, dacă sănătatea Emmei nu avea să se îndrepte.

Într-o zi, când, în vederea plecării, Emma făcea ordine într-un sertar, se înțepă cu ceva la un deget. Era o sârmuliță de la buchetul ei de mireasă. Bobocii de lămâiță se îngălbeniseră de praf, și panglicile de satin cu chenar de argint se destrămau pe la margine. Îl aruncă în foc. Se aprinse mai repede decât un pai uscat. Apoi se făcu ca un copăcel roșu deasupra cenușii și se mistui încet. Se uită la el cum ardea. Bobițele de carton pocneau, firele de beteală se răsuceau, șiretul se topea, iar corolele de hârtic, scorjite, legănându-se ca niște fluturi negri de-a lungul plăcii de sus a căminului, își luară în cele din urmă zborul pe horn.

În luna martie, când plecară din Tostes, doamna Bovary era însărcinată.

Yonville-l'Abbaye (al cărui nume vine de la o veche mănăstire a capucinilor, ale cărei ruine nici nu mai există) este un târgușor la opt leghe de Rouen, între drumul spre Abbeville și cel spre Beauvais, în fundul unei văi prin care curge Rieule, râșor ce se varsă în Andelle, după ce a învârtit trei mori spre gurile lui, unde sunt ceva păstrăvi, pe care duminica băieții, ca să se distreze, îi pescuiesc cu undița.

La La Boissière lași șoseaua și o ieși mai departe pe un drum de țară până pe creasta coastei de la Leux, de unde se deschide valea. Râșorul care o străbate face din ea parcă două regiuni care nu se aseamănă: la stânga – numai pășune; la dreapta – numai arătură. Pajiștea se întinde sub un brâu de coline joase, ca să se împreune în spatele lor cu pășunile din ținutul Bray, pe când spre răsărit câmpia, urcând dulce, merge lărgindu-se și așterne cât vezi cu ochii galbenele ei ogoare de grâu. Apa care curge pe marginea ierbii desparte cu o dungă albă culoarea fânețelor de cea a ogoarelor, astfel încât câmpia seamănă cu o mare manta desfăcută, cu guler de catifea verde, tivit cu șiret de argint.

Când ajungi, ai în față, în fundul zării, stejarii din pădurea d'Argueil, cu povârnișurile coastei Saint-Jean, vrăstate de sus în jos de lungi dâre roșii, inegale, care nu-s altceva decât săpăturile făcute de ploii, iar tonurile cărămizii în șuvițe înguste, contrastând cu cenușiul muntelui, vin din mulțimea izvoarelor feruginoase, care se pierd dincolo, în ținutul de-alături.

Aici e hotarul dintre Normandia, Picardia și l'Ile-de-France, regiune corcită, unde vorbirea e fără accent, după cum nici peisajul n-are nimic deosebit. Aici se fac cele mai proaste brânzeturi de Neufchâtel din tot arondismentul, și, pe de altă parte, cultura pământului e costisitoare, fiindcă trebuie mult băligar ca să îngrași pământul acesta fărâmicios, plin de nisip și prundiș.

Până în 1835 nu era un drum pe care să se poată merge la Yonville; dar cam pe-atunci se făcu o șosea vicinală, care leagă drumul de la Abbeville cu cel de la Amiens și câteodată merg pe el căraușii de la Rouen în Flandra. Totuși, Yonville-l'Abbaye a rămas ca mai înainte, cu toate *noile piețe de desfacere*. În loc să-și îmbunătățească agricultura, oamenii se mai încăpățânează să facă fân, cu toate că e fără căutare, și leneșul târgușor, abătându-se de la șes, a continuat să se întindă în chip firesc spre partea râului. Se zărește de departe, culcat de-a lungul țărmului, ca un văcar care se odihnește după-amiaza pe marginea apei.

La poalele coastei, după pod, începe o șosea plantată cu plop tineri, care te duce drept până la primele case din târgușor – case împrejmuite cu garduri de spini, cu ogrăzi pline de clădiri răzlețe, în mijlocul cărora vezi teascuri, droșcării și cazane de făcut spirt, împrăstiate pe sub copaci stufoși, cu scări, prăjini și coase atârinate de crăci. Acoperișurile de paie, ca niște căciuli trase pe ochi, acoperă aproape trei sferturi din ferestrele joase, ale căror geamuri groase, bombate, au o adâncitură la mijloc, cum au fundurile de sticle. Pe peretele tencuit, străbătut de-a curmezișul de bârne negre, se agață uneori câte un par pipernicit, iar casele au la ușile de la parter câte o mică barieră turnantă, ca să nu intre înăuntru puii care vin să ciugulească în prag firimiturile de pâine neagră muiată în cidru. Cu cât înaintezi, curțile sunt tot mai înguste, casele-s mai înghesuite și fără garduri; sub o fereastră se leagănă o legătură de ferigi în vârful unei cozi de mătură; vine fierăria unui potcovar, iar mai încolo, un rotar cu două sau trei căruțe noi, care umplu drumul. Apoi, printr-un gard de ostrețe, după un rond de iarbă pe care-l înfrumusețează, un amoraș cu degetul pe buze, apare o casă albă, cu două vase de tuci la un capăt și la celălalt al peronului și niște tăblițe care strălucesc la poartă; e casa notarului, cea mai frumoasă din partea locului.

Biserica e de cealaltă parte a străzii, douăzeci de pași mai departe, la intrarea în piață. Micul cimitir dimprejur, închis cu un zid înalt până la piept, e atât de plin de morminte, încât vechile pietre, una cu pământul, fac un pavaj neîntrerupt, în care iarba a desenat de la sine verzi pătrate regulate. În ultimii ani de domnie a lui Carol al X-lea biserica a fost complet renovată. Acum, bolta de lemn începe să putrezească sus și, din loc în loc, are adâncituri negre în culoarea ei albastră. Deasupra ușii, unde ar fi orga, e o strană pentru bărbați, cu o scară în spirală, care răsună tare sub bocănitul saboților.

Lumina amiezii, străbătând prin vitraliile dintr-o singură culoare, cade pieziș pe băncile rânduie de-a curmezișul zidului căptușit ici și colo cu câte o rogojină bătută în cuie, deasupra cărora sunt scrise cu litere mari cuvintele: „Banca domnului cutare”. Mai încolo, în locul unde naosul se îngustează, se află într-o parte confesionalul, iar în cealaltă, statueta Sfintei Fecioare, îmbrăcată într-o rochie de satin, cu un val de tul, presărat cu stele de argint, pe cap și cu umerii obrajilor roșii, ca ai idolilor din insulele Sandwich; în sfârșit, o copie a *Sfintei familii*, dăruită de ministrul de interne, dominând altarul între patru sfeșnice, încheie perspectiva în fund. Stranele corului, în lemn de brad, au rămas nezugrăvite.

Halele, adică un acoperiș de olane susținut de vreo douăzeci de stâlpi, ocupă ele singure aproape jumătate din piața mare din Yonville. Primăria, construită *după desenele unui arhitect din Paris*, este un fel de templu grec, care face colțul, alături de casa farmacistului. La parter are trei coloane ionice, și la primul etaj, o galerie cu bolta în semicerc, iar în spațiul dintre cele trei cornișe ale frontului, un cocoș galic, cu o gheară pe Constituție și cu cealaltă ținând balanța justiției.

Dar ceea ce-ți sare mai mult în ochi e farmacia domnului Homais din fața hanului „Leul de aur”. Mai ales seara, când e aprinsă lampa și când borcanele roșii și verzi, puse de frumusețe în vitrină, își prelungesc pe jos, până departe, cele doua dăre de lumină colorată, se întrezărește printre ele, ca-n niște focuri bengale, umbra farmacistului rezemat de pupitrul său. Casa lui e acoperită de sus până jos cu inscripții scrise cu caractere englezești, ronde și de tipar: „Apă de Vichy, de Seltz și de Barèges, beltele depurative, doctorii «Raspail», întăritoare de Arabia, pastile «Darcet», pastă «Regnault», bandaje, băi, ciocolată medicinală etc.” Și pe firma care ține cât toată lățimea prăvăliei e scris în litere de aur: „Homais, farmacist”. Apoi, în fundul prăvăliei, în dosul balanțelor mari, prinse pe tejghea, se desfășoară cuvântul „laborator” deasupra unei uși cu geamuri, pe la jumătatea căreia mai este scris o dată „Homais”, cu litere de aur pe un fond negru.

Pe urmă nu mai e nimic de văzut în Yonville. Strada (unica din târg), lungă cât o bătaie de pușcă și cu vreo câteva prăvălii pe margini, se sfârșește deodată la cotitura drumului. Dacă o lași în dreapta și mergi pe sub poala coastei Saint-Jean, ajungi îndată la cimitir.

Pe timpul holerei, ca să-l mărească, s-a dărâmat o bucată de zid și s-au cumpărat alături trei acri de pământ, dar toată partea asta nouă e aproape goală, mormintele îngrămădindu-se, ca și înainte, spre poartă. Paznicul, care în același timp e și gropar și paracliser la biserică (trăgând astfel de la morții din parohie un îndoit câștig), a profitat de locul gol ca să semene pe el cartofi. Din an în an, totuși, ogorașul lui se tot îngustează, iar când izbucnește câte-o epidemie, nu știe dacă trebuie să se bucure că mor mai mulți, sau să se întristeze că se înmulțesc mormintele.

– Te hrănești din morți, Lestiboudois! îi spuse preotul într-o zi.

Vorbele astea sumbre îl puseră pe gânduri și-l făcură să se astâmpere o bucată de vreme; dar și azi tot mai pune cartofi, ba chiar cutează să susțină că așa cresc ei, de la sine.

De la evenimentele pe care le vom povesti nu s-a schimbat într-adevăr nimic la Yonville. Drapelul tricolor de tinichea se învârtă la fel în vârful clopotniței bisericii, prăvălia negustorului de galanterie își flutură încă în vânt cele două flamuri de bumbac; fetușii farmacistului, ca niște pachete de iască albă, putrezesc din ce în ce mai mult în spirtul lor tulbure, și deasupra porții mari a hanului, vechiul leu de aur, spălăcit de ploi, își arată mereu trecătorilor coama de câine lăptos.

În seara când soții Bovary trebuiau să sosească la Yonville, doamna Lefrançois, văduva, stăpâna acestui han, avea atâtea de făcut, că-i curgeau broboane de sudoare clătinând tigăile. A doua zi era zi de iarmaroc în târgușor. Trebuia să taie carnea mai dinainte, să curețe puii, să facă supă și cafea. Pe deasupra, mai avea de gătit mâncarea abonaților și pe aceea a doctorului, a soției lui și a servitoarei lor; sala de biliard răsuna de hohote de râs; în camera cea mică, trei morari strigau să le aducă rachiul; lemnele din sobă ardeau cu flăcări, jăraticul trosnea, și pe masa lungă din bucătărie, printre halcile de miel crud, se înălțau teancuri de farfurii, care tremurau de zguduitorile trunchiului pe care se toca spanac. În poiată se auzeau țipând păsările pe care le fugărea servitoarea ca să le prindă și să le taie.

Un om în papuci de piele verde, cam ciupit de vărsat și cu o tichie de catifea cu ciucure de aur pe cap, se încălzea stînd cu spatele la cămin. Chipul lui nu arăta nimic altceva decât un om încântat de el însuși, cu aerul de a fi tot atât de calm în viață ca și sticletele din colivia de răchită atârnată deasupra capului său: era farmacistul.

– Artemise, striga hangița, fă surcele, umple carafele, adu rachiul, mai repede! Dacă-știi cel puțin ce desert să dau celor pe care-i așteptați... Doamne sfinte, iar au început camionagiii să facă tărăboi în sala de biliard! Și au lăsat camionul în poartă, la intrare. Când o veni *Rândunica*, e-n stare să-l sfarme tot. Cheamă-l pe Polyte să-l vâre-n șopron!... Când te gândești, domnule Homais, că de azi-dimineață au jucat poate cincisprezece partide și au băut opt căni de cidru! O să-mi rupă și postavul de pe biliard, continuă ea uitându-se la ei de departe, cu telul de bătut spuma în mână.

– N-ar fi mare pagubă, răspunse domnul Homais, ați cumpăra altul.

– Alt biliard! izbucni văduva.

– Dacă acesta nu mai ține, doamnă Lefrançois! V-am mai spus că vă faceți singură rău, mult rău. Și pe urmă, azi, amatorii vor găuri mici și tacuri grele. Nu se mai joacă carambolaj. Toate s-au schimbat! Trebuie să te ții în pas cu vremea. Uitați-vă la Tellier, el mai degrabă...

Hangița se înroși de ciuda. Farmacistul adăugă:

– Orice-ai spune, biliardul lui e mai drăguț decât al dumitale, și dacă ar avea de gând să organizeze, de

pildă, un concurs patriotic în folosul Poloniei sau al sinistraților din Lyon...

– Nu ne speriem noi de golani ca el! îl întrerupse hangița ridicându-și umerii zdraveni. Lasă, lasă, domnule Homais, atâta vreme cât o să existe „Leul de aur”, lumea o sa vină. Noi,ăștia, avem osânză. Pe când, într-o bună dimineață, o să veдеți „Cafeneaua franceză” închisă și cu o frumusețe de afiș pe obloane!... Auzi, să-mi schimb biliardul, continuă ea ca pentru sine, un biliard ca ăsta, așa de bun de pus rufele pe el și pe care, în sezonul de vânătoare, am culcat până la șase drumeți!... Și nățăflețul acela de Hivert, care nu mai vine!

– Îl așteptați pentru masa musafirilor? întrebă farmacistul.

– Să-l aștept pe el? Mai e doar și domnul Binet! La șase punct o să-l veдеți intrând, că în ce privește punctualitatea nu-i altul ca el! Ține să aibă totdeauna locul lui în sala cea mică. Mai degrabă să-l omori decât să-l pui la masă în altă parte! Și nimic nu-i place; și face atâtea mofături cu cidrul! Nu-i ca domnul Léon; asta vine câteodată și la șapte, ba chiar la șapte jumătate; nici nu se uită măcar ce mănâncă. Ce tânăr cumsecade! Niciodată n-ar ridica glasul la tine.

– Apoi, vezi dumneata, e mare deosebire între unul care a fost bine crescut și un fost carabinier care-a ajuns perceptor!

Ceasul bătu ora 6. Binet intră.

Purta o redingotă albastră, care cădea de la sine, drept, în jurul trupului său slab; iar șapca-i de piele, cu clapele legate cu șireturi pe creștetul capului, lăsa să se vadă, sub cozorocul ridicat, o frunte cheală, teșită de pe când purta cască. Era îmbrăcat cu jiletcă de postav negru, cu guler din păr de cal, cu pantaloni gri și, fie iarnă sau vară, purta cizme bine văcsuite, care aveau două umflături la fel, din pricina monturilor de la degetele mari ale picioarelor. Nici un fir de păr nu trecea de linia bărbii lui blonde, care, înconjurându-i falca, îi încadra, ca iarba de pe marginea unui strat, fața lungă și ștearsă, cu ochii mici și nasul coroiat. Era tare la toate jocurile de cărți, bun vânător și stapânea un scris frumos; avea acasă un strung și-și trecea timpul strujind inele pentru șervețele, cu care-și umplea casa, cu pasiunea unui artist și egoismul unui burghez.

Se îndreptă spre sala cea mică; dar mai întâi trebuiau scoși cei trei morari; și până să-i pună tacâmul, Binet stătu tăcut, la locul lui, lângă sobă; după aceea închise ușa și, ca de obicei, își scoase șapca.

– ăsta n-o să-și tocească limba cu vorbe de politete! spuse farmacistul de îndată ce rămase singur cu hangița.

– Niciodată nu vorbește mai mult, răspunse ea; săptămâna trecută au venit aici, cu stofe, doi voiajori comerciali, băieți plini de haz, care povesteau seara o sumedenie de năzbâtii, că-mi dădeau lacrimile de răs; ei bine, el sta acolo ca un pește, fără să scoată o vorbă.

– Mda, zise farmacistul, nici imaginație, nici o scânteiere de spirit, nimic din ceea ce trebuie să aibă un om de societate.

– Se spune totuși că are însușiri, obiectă hangița.

– Însușiri! îi întoarse vorba domnul Homais. El! Însușiri?! În meseria lui, poate, adăugă apoi pe un ton mai calm. Și reluă: Eh, înțeleg ca un negustor cu relații foarte mari, un jurisconsult, un doctor, un farmacist să fie atât de cufundați în gânduri, să devină ciudați, chiar ursuzi; istoria pomenește asemenea cazuri. Dar aceia, cel puțin, se gândesc la ceva. Mie, de pildă, de câte ori nu mi s-a întâmplat să-mi caut tocul pe birou ca, să scriu o etichetă, pentru ca în cele din urmă să descopăr că-l pusesem după ureche.

Între timp, doamna Lefrançois ieși în prag să vadă dacă nu sosește *Rândunica*. Tresări. Un bărbat îmbrăcat în negru intră deodată în bucătărie. La lumina ultimelor licăriri ale amurgului se putea vedea că avea o față rubicondă și o statură athletică.

– Cu ce vă putem servi, părinte? întrebă hangița, punând mâna pe unul din candelabrele de arama care se găseau pe cămin, așezate la rând, cu lumânările în ele. Voiți să luați ceva? Un pic de rachiu de coacăze, un pahar de vin?

Ecleziastul refuză foarte politicos. Venise să-și caute umbrela, pe care dăunăzi o uitase la mănăstirea din Ernemont, și, după ce-o rugă pe doamna Lefrançois să i-o trimită în seara aceea la casa parohială, ieși pornind spre biserică, unde suna de vecernie.

Când farmacistul nu-i mai auzi pașii prin piață, găsi foarte necuviincioasă purtarea lui de adineauri. Faptul că refuzase să ia un pahar îi părea o ipocrizie din cele mai odioase; toți preoții chefuiau pe ascuns și căutau să întoarcă iarăși vremea dijmuitului.

Hangița luă apărarea preotului:

– De fapt, el frânge pe-un singur genunchi patru ca dumneata. Anul trecut le-a ajutat oamenilor noștri la căratul paielor; ducea câte șase maldăre deodată, așa-i de vânjos!

– Halal! zise farmacistul. Pofțiți de vă mai trimiteți fetele la spovedit la niște vlăjgani sănătoși tun ca ăsta! Eu, unul, daca aș fi guvernul, aș cere ca o dată pe lună să li se ia sânge preoților. Da, doamnă Lefrançois,

în fiecare lună, o flebotomie¹ zdravănă în interesul ordinii și al moravurilor!

– Tăceți, domnule Homais, sunteți un necredincios! N-aveți religie!

– Am o religie, religia mea, și chiar mai mult decât ei toți, cu maimuțăriile și scamatoriile lor! Dimpotrivă, eu îl slăvesc pe Dumnezeu. Cred într-o ființă supremă, într-un creator, oricare ar fi el, puțin îmi pasă, care ne-a adus aici, ca să ne îndeplinim datoriile de cetățean și de tată de familie; dar n-am nevoie să intru într-o biserică, să sărut talgere de argint și să îngraș cu obolul meu o mulțime de șarlatani, care mănâncă mai bine ca noi! Căci îl poți slăvi tot atât de bine într-o pădure, pe un câmp, sau chiar contemplând bolta cerească, cum făceau anticii. Dumnezeuul meu este dumnezeul lui Socrate, al lui Franklin, al lui Voltaire, al lui Béranger. Eu sunt pentru *Profesia de credință a vicarului din Savoia*² și pentru principiile nemuritoare de la 89. Așa că eu nu admit un dumnezeu moșneguț, care se plimbă prin grădina lui, cu toiagul în mână, își găzduiește prietenii în pânțele balenelor, moare țipând și reînvie după trei zile; lucruri absurde în ele însele și, de altfel, în întregime opuse tuturor legilor fizice, ceea ce ne dovedește, în treacăt, că preoții s-au bălăcit întotdeauna într-o ignoranță rușinoasă, în care se străduiesc să cufunde și omenirea împreună cu ei.

Tăcu, căutând cu ochii în jur pe cineva care să-l asculte căci, în înfierbântarea lui, farmacistul se crezuse o clipă în plin consiliu municipal. Dar hangița nu-l mai asculta; trăgea cu urechea la un zgomot îndepărtat. Se desluși hurelul unei trăsură, amestecat cu un clempanit de potcoave slăbite, și, în sfârșit, *Rândunica* se opri în fața porții.

Era o ladă galbenă, așezată pe două roți mari, care ajungeau până-n dreptul coviltirului, împrôscând cu noroi umerii călătorilor și împiedicându-i să vadă drumul. Gemulețele ferestrelor înguste tremurau scuturate în cercevele când erau închise și mai păstrau ici și colo stropi de noroi peste vechiul lor strat de praf, pe care nici ploile torențiale nu-l spălau de tot. Era trasă de trei cai, din care unui înaintaș, și, când cobora vreo coastă, se hurduca, dând cu fundul de pământ.

Cățiva burghezi din Yonville ieșiră în piață; vorbeau toți deodată, cerând noutăți, explicații și provizii; Hivert nu mai știa cui să răspundă. El făcea la oraș comisioanele pentru satele din împrejurimi. Cutreiera prăvăliile, aducea cizmarului suluri de piele, potcovarului fier, stăpânei sale un butoiș cu scrumbii, o bonetă de la modistă, moțuri de păr de la coafor; și la întoarcere împărțea de-a lungul drumului pachetele, pe care le arunca peste gard, stând în picioare pe capră și răcnind cât îl ținea gura, în timp ce caii mergeau singuri.

Întârziase din pricina unei întâmplări; ogărița doamnei Bovary o luase razna pe câmp. Au fluierat-o mai bine de un sfert de oră. Hivert s-a și întors chiar o jumătate de leghe îndărăt, sperând s-o zărească din clipă în clipă; până la urmă a trebuit să continue drumul. Emma plânse, se înfuriase, scoțându-l vinovat pe Charles de toată nenorocirea asta. Negustorul de stoffe, domnul Lheureux, care era cu dânsa în trăsură, a încercat s-o consoleze dându-i o mulțime de exemple de câini pierduți care și-au recunoscut stăpânul după ani și ani de zile. A fost unul, spunea el, care s-a întors de la Constantinopol la Paris. Altul făcuse cincizeci de leghe în linie dreaptă și trecuse patru râuri înot; chiar și tatăl lui avusese un cățeluș care, după o absență de doisprezece ani, într-o seară, i-a sărit deodată în spate, în plină stradă, pe când se ducea să mănânce în oraș.

II

Coborî întâi Emma, pe urmă Félicité, domnul Lheureux, o doică, iar pe Charles au trebuit să-l trezească din colțul lui, unde adormise de-a binelea de îndată ce se înnoptase.

Homais se prezintă. Exprimă respectele sale doamnei și complimente domnului, spuse că era încântat să le fi putut face un serviciu și adăugă amical că îndrăznise să se invite singur, soția lui fiind de altfel plecată.

Cum ajunsese în bucătărie, doamna Bovary se apropie de sobă. Își prinse cu vârful degetelor rochia în dreptul genunchiului și, ridicând-o astfel până la glezne, își întinse în bătaia flăcării, pe deasupra unei ciozvărte de berbec la frigare, piciorul încălțat cu o gheată neagră. Focul o lumina toată, străbătând cu o sclipire vie urzeala rochiei, porii egali ai pielii ei albe și chiar pleoapele ochilor, din care clipea din când în când. O roșeață intensă se ivea pe fața ei de câte ori sufla vântul prin ușa întredeschisă.

De cealaltă parte a vetrei, un tânăr cu părul blond o privea tăcut.

Fiindcă se plictisea grozav la Yonville, unde era secretar la notarul Guillaumin, de multe ori domnul Léon Dupuis (el era al doilea client obișnuit la „Leul de aur”) lua înadins masa mai târziu, cu speranța că va sosi la han vreun călător cu care să stea de vorbă în seara aceea.

În zilele când își isprăvea treaba, neștiind ce să facă, trebuia oricum să fie punctual și să suporte, de la supă până la brânză, tovărășia lui Binet. Primi deci cu bucurie propunerea gazdei de a sta la masă cu noii-veniți, și trecură în sala cea mare, unde doamna Lefrançois, pentru mai multă solemnitate, poruncise să se

¹ Luare de sânge.

² Fragment din *Emile* de Jean-Jacques Rousseau

pună patru tacâmuri.

Homais ceru voie să stea cu boneta lui grecească pe cap, de frica guturaiului.

Apoi, întorcându-se către vecina lui:

– Cu siguranță că doamna e puțin obosită! *Rândunica* noastră scutură așa de groaznic!

– Adevărat, răspunse Emma, dar pe mine călătoria mă distrează totdeauna; îmi place să mai schimb locul.

– E ceva așa de plicticos, spuse oftând secretarul, să trăiești pironit în aceleași locuri!

– Dacă ai fi nevoit ca mine, spuse Charles, să fii mereu călare...

– Dar, continuă Léon, adresându-se doamnei Bovary, mi se pare că nu-i nimic mai plăcut. Și adaugă:

Când poți.

– De altfel, spunea spițerul, pe la noi nu-i prea greu să practici medicina; căci pe drumurile noastre se poate merge cu cabrioleta, și, în general, se plătește destul de bine, plugarii fiind înstăriți. Din punct de vedere medical avem, din când în când, în afară de cazurile obișnuite de enterite, bronșite, afecțiuni biliare etc, câteva friguri intermitente în timpul secerișului, dar, într-un cuvânt, puține lucruri grave, nimic special de semnalat, decât doar multe scrofuli, care provin, fără îndoială, din cauza jalnicelor condiții igienice ale caselor noastre țărănești. Ah! Domnule Bovary, o să aveți de luptat cu multe prejudecăți; multe încăpățănări din deprindere, de care se vor izbi zilnic toate eforturile științei dumneavoastră, căci se mai recurge la masle, la moaște, la preot, în loc să vină de-a dreptul la medic sau la farmacist. Climatul, totuși, nu e, drept vorbind, rău; numărăm chiar în comună câțiva care au atins nouăzeci de ani. Iarna termometrul scoboară (l-am urmărit personal) pâna la patru grade, și în toiul verii atinge douăzeci și cinci, treizeci de centigrade cel mult, ceea ce dă maximum douăzeci și patru Réaumur, sau cincizeci și patru Fahrenheit (măsură englezească) – nu mai mult! – și, într-adevăr, suntem adăpostiți de vânturile de la nord de pădurea d'Argueil, pe de o parte, iar pe de alta, de vânturile de la vest de coasta Saint-Jean; și, totuși, această căldură, care din cauza vaporilor de apă degajați de râu și a numărului mare de vite de pe câmp, care exală, după cum știți, mult amoniac, adică azot, hidrogen și oxigen (nu numai azot și hidrogen), și care, absorbind humusul pământului, amestecând toate aceste emanații diferite, întrunindu-le, ca să zic așa, într-un mănunchi și combinându-se de la sine cu electricitatea răspândită în atmosferă – atunci când există – ar putea cu timpul să nască miasme insalubre, ca-n țările tropicale; această căldură, zic, e temperată tocmai din partea de unde vine, sau mai degrabă de unde ar veni, adică dinspre sud, de vânturile din sud-est, care, răcorindu-se la rândul lor când trec peste Sena, ne vin uneori, deodată, ca niște adieri din Rusia.

– Aveți cel puțin unde să faceți, o plimbare prin împrejurimi? întrebă doamna Bovary, adresându-se tănărului.

– Oh, aproape de fel, răspunse Léon. E un loc căruia i se spune *La izlaz*, sus pe coastă, la poalele pădurii. Uneori, duminica, mă duc acolo și stau cu o carte în mână, privind apusul soarelui.

– Nu găsesc nimic mai minunat ca apusurile de soare, reluă ea, dar mai ales la malul mării.

– Oh! Ador marea, spuse domnul Léon.

– Și, apoi, nu vi se pare, replică doamna Bovary, că gândul rățăcește mai în voie pe această întindere nemărginită, a cărei contemplare îți înalță sufletul și te face să te gândești la infinit, la ideal?

– La fel și cu priveliștile din munți, reîncepu Léon. Am un văr care-a călătorit anul trecut prin Elveția și care îmi spunea că e greu să-ți imaginezi toată poezia lacurilor, farmecul cascadelor, impresia grandioasă a ghețarilor. Vezi de-a curmezișul șuvoaielor brazi de-o mărime de necrezut, cabane atârinate deasupra prăpastiilor, și la o mie de picioare dedesubt, văi întregi, prin luminișurile norilor. Priveliștile acestea te entuziasmează, te predispun la rugăciune, la extaz! De aceea nu mă mir de muzicantul acela celebru care, pentru a-și ațâța mai tare imaginația, obișnuia să se ducă să cânte la pian în fața unei priveliști impunătoare.

– Vă ocupați cu muzica? întrebă ea.

– Nu, dar îmi place foarte mult.

– Ah, nu vă potriviiți, doamnă Bovary, îl întrerupse Homais, aplecându-se pe farfurie; asta-i curată modestie. Cum, dragul meu?! Deunăzi cântai în cameră, minunat, *îngerul păzitor*. Te auzeam din laborator, vocalizai ca un actor.

Într-adevăr, Léon stătea la farmacist, unde avea la etajul al doilea o odăiță cu vedere spre piață. Se înroși la complimentul făcut de proprietarul său, care acum se întorsese spre doctor și-i înșira, unii după alții, pe cei mai de seamă locuitori din Yonville. Povestea anecdote, dădea amănunte. Nu se știa tocmai bine ce avere are notarul, și apoi *mai era și casa Tuvache*, care da destule bătaii de cap.

Emma reluă vorba:

– Și ce muzică vă place mai mult?

– Oh! muzica germană, cea care te face să visezi...

– Pe italieni îi cunoașteți?

– Nu încă; dar am să-i văd anul viitor, când am să mă instalez la Paris, să-mi termin dreptul.

– Precum aveam cinstea, continuă farmacistul, să spun domniei-sale soțului dumneavoastră, mulțumită nebuniilor pe care le-a făcut nenorocitul de Yanoda, care a fugit, vă veți bucura de una din casele cele mai confortabile din Yonville. Ceea ce are mai ales practic pentru un medic este ușa care dă în *Alee*, pe unde se poate intra și ieși fără să te vadă nimeni. De altfel, e înzestrată cu tot ce trebuie unei gospodării: spălătorie, bucătărie cu cămară, salon, livadă etc. Era un băiat de viață, care nu se uita la cheltuială! Își construisese în fundul grădinii, lângă apă, un chioșc anume ca să aibă unde bea vara o bere, și dacă doamnei îi place grădinăria, va putea...

– Nevastă-mea nu se ocupă cu asta, zise Charles; și cu toate că i s-a recomandat să facă mișcare, preferă să stea tot timpul în odaie, să citească.

– Ca mine, replică Léon; ce poate fi într-adevăr mai plăcut decât să stai seara la gura sobei cu o carte, în timp ce vântul bate-n geamuri și lampa arde?...

– Nu-i așa? spuse ea, ațintindu-și asupra lui ochii mari, negri, deschiși larg.

– Nu te mai gândi la nimic, continuă el, ceasurile trec. Te plimbi, stând pe loc, prin țări pe care parcă le vezi, și gândul, împletindu-se cu închipuirea, se lasă prins de amănunte, sau urmărește firul întâmplărilor. Te simți și tu printre personajele lor și parcă-ți bate inima de emoție sub costumele lor.

– Adevărat! Adevărat! spunea ea.

– Vi s-a întâmplat vreodată, reîncepu Léon, să întâlnești într-o carte vreo idee vagă pe care-ați avut-o, vreo imagine ștearsă, care revine de departe ca o mărturisire desăvârșită a sentimentului dumneavoastră celui mai subtil?

– Am simțit asta, răspunse ea.

– De aceea, continuă Léon, îmi plac mai ales poezii. Găsesc că versurile-s mult mai duioase decât proza și că te fac mai ușor să plângi.

– Totuși, în cele din urmă te obosesc, replică Emma; eu, acum, dimpotrivă, ador povestirile, pe care le citești pe nerăsuflăte, care te-nspăimântă. Nu pot suferi eroii banali și sentimentele cumpătate, cum se-nălbesc în viață.

– Într-adevar, observă secretarul, asemenea opere care nu-ți mișcă inima se îndepărtează, mi se pare, de adevăratul scop al artei. E atât de plăcut ca printre dezamăgirile vieții să te poți întoarce cu gândul la caractere nobile, la sentimente curate, să vezi oameni fericiți! În ce mă privește, trăind aici, departe de lume, asta-i singura mea distracție; Yonville ne oferă atât de puține posibilități!

– Ca și Tostes, fără îndoială, continuă Emma; de aceea eram întotdeauna abonată la o bibliotecă publică.

– Dacă doamna binevoiește să-mi facă onoarea să o folosească, zise farmacistul, care tocmai auzise ultimele cuvinte, îi pun eu la dispoziție o bibliotecă alcătuită din cei mai buni autori: Voltaire, Rousseau, Delille¹, Walter Scott, *L'Echo des feuilletons* etc, și pe lângă astea, mai primesc diferite foi periodice, printre care, zilnic, *Le Fanal de Rouen*, la care am și avantajul de a fi corespondent pentru circumscripțiile Buchy, Forges, Neufchâtel, Yonville și împrejurimi.

Stăteau la masă de două ceasuri și jumătate, căci servitoarea Artemiza, târându-și alene târlcii de sfoară pe lespezi, aducea farfuriile una câte una, uita tot, nu se pricepea la nimic și lăsa mereu crăpată ușa de la sala de biliard, care se bătea de perete cu vârful clanței.

Tot discutând, Léon, fără să-și dea seama, își pusese piciorul pe una din stinghiile scaunului pe care stătea doamna Bovary. Emma purta o cravată mică de mătase albastră, care ținea drept, ca o dantelă scrobită, un guler de olandă plisată; și, după mișcările pe care le făcea cu capul, partea de jos a feței se înfunda în broderii sau ieșea din ele, grațioasă. Și astfel, unul lângă altul, în timp ce Charles și farmacistul taifăsuiau, ci intrară într-una din acele vagi conversații în care hazardul frazelor te readuce tot timpul către centrul neschimbat al unei simpatii comune. Spectacole pariziene, titluri de romane, cadriluri noi și lumea pe care n-o cunoștea, Tostes, unde trăise Emma, Yonville, unde se aflau, toate trecură în revistă și vorbiră despre toate până la sfârșitul mesei.

După ce s-a servit cafeaua, Félicité se duse să pregătească odaia în casa cea nouă, și, curând după aceea, comesezii se ridicară. Doamna Lefrançois dormea în fața focului care se stinsese, iar băiatul de la grajd, cu un felinar în mână, îi așteptă pe domnul și pe doamna Bovary ca să-i conducă la ei. Părul lui roșu era plin de paie și schiopăta de piciorul stâng. După ce luă în cealaltă mână umbrela preotului, porniră.

Târgușorul adormise. Stâlpii halelor își întindeau umbrele lungi. Pământul era cenușiu de tot, ca într-o noapte de vară.

¹ Delille (abatele Jacques) (1738-1813), poet francez, traducător din Vergiliu și Milton.

Dar cum casa medicului era la cincizeci de pași, au trebuit să-și spună bună seara aproape imediat, și toți se împrăștiară. Cum intră în vestibul, Emma simți căzându-i pe umeri, ca o cămașă udă, răceala pereților de-abia tencuiți. Zidurile erau noi; treptele scării de lemn scârțâiau. În cameră, la etaj, prin ferestrele fără perdele intra o lumină albicioasă. Se zăreau vârfuri de copaci, și, mai departe, pajiștea pe jumătate înecată în ceața care aburea în bătaia lunii de-a lungul râului. În mijlocul camerei erau, claie peste grămada, sertare de scrin, sticle, vergele, bețe aurite, aruncate pe scaune, laolaltă cu saltele și lighene pe jos – cei doi oameni care aduseseră mobilele trântiseră acolo toate la întâmplare.

Era a patra oară când se culca într-un loc necunoscut. Întâia oară, în ziua când a intrat la maici; a doua oară, când a sosit la Tostes; a treia, la Vaubyessard, și a patra, acum; și se întâmplase ca fiecare să însemne în viața ei începutul unei faze noi. Nu credea că lucrurile s-ar putea petrece la fel în locuri diferite, și, fiindcă partea trăită din viața ei fusese rea, fără îndoială că aceea ce-i rămânea va fi mai bună.

III

Când se deșteptă a doua zi, Emma îl zări pe secretar în piață. Ea era în capot. Léon ridică ochii și o salută. Ea se înclină pripit și închise fereastra.

Léon așteptă toată ziua să se facă ora 6; dar, intrând în han, nu-l găsi decât pe domnul Binet stând la masă.

Cina din ajun era pentru el un eveniment nespus de însemnat; nu mai stătuse niciodată până atunci două ore în șir cu o *doamnă*.

Cum reușise oare să-i vorbească, și încă în asemenea termeni, despre o mulțime de lucruri pe care înainte n-ar fi putut să le spună atât de bine? De obicei era sfios și păstra acea rezervă care ține totodată de pudoare și de prefăcătorie. La Yonville se găsea că are maniere *cum se cade*. Asculta părerile oamenilor în vârstă și nu se arăta deloc înfocat în politică, lucru rar la un tânăr. Avea și talente: făcea acuarele, știa să descifreze cheia lui sol și, după masă, când nu juca cărți, se ocupa bucuros de literatură. Domnul Homais îl stima pentru că era instruit, doamna Homais ținea la el pentru că era îndatoritor, căci de multe ori se ducea în grădină cu micuții Homais, niște plozi totdeauna mânjiți pe față, foarte prost crescuți și cam limfatici, ca și mama lor. Ca să-i îngrijească, în afară de bonă, îl mai aveau pe Justin, elev în farmacie, văr de departe cu domnul Homais, pe care-l luaseră în casă din milostenie și care ținea loc și de slugă.

Spîterul se dovedi cel mai bun dintre vecini. O informă pe doamna Bovary asupra furnizorilor, îl chemă anume pe negustorul de cidru, îi gustă chiar el băutura și avu grijă ca balerca să fie în pivniță; îi mai arată ce trebuie să facă pentru ca să aibă o provizie de unt ieftin și făcu un aranjament cu Lestiboudois, paracliserul, care, în afară de îndeletnicirile lui bisericești și mortuare, îngrijea grădinile cele mai importante din Yonville, cu ora sau cu anul, după cum voiau proprietarii.

Nu numai nevoia de a se ocupa de alții îl împingea pe farmacist la o bunăvoință atât de slugarnică, ci și un anume plan pe care-l urmărea.

Călcuse legea din 19 *ventôse*¹, anul XI, articolul 1, care interzice practica medicinei oricărui individ fără diplomă; așa încât, în urma unor denunțuri tainice, Homais fusese chemat la Rouen, în cabinetul particular al procurorului regal. Magistratul îl primise în picioare, cu roba pe el, hermina pe umăr și toca pe cap. Era dimineață, înainte de audiență. Pe coridor se auzeau bocănind cizmele grele ale jandarmilor și parcă un zgomot îndepărtat de zăvoare care se închideau. Farmacistul simți că-i țiuie urechile, de credea că se prăbușește într-un atac de apoplexie; îi trecură pe dinaintea ochilor fundul beciurilor de închisoare, familia în lacrimi, farmacia vândută, toate borcanele răvășite; și simți nevoia să intre într-o cafenea, și să ia un pahar de rom cu apă de Seltz, ca să-i vină inima la loc.

Încetul cu încetul, amintirea acestei muștrări se șterse, și el continuă să dea, ca și înainte, consultații anonime în odăița din dosul prăvăliei lui. Dar primarul avea pică pe el, confrății îl pizmuiau, trebuia să se teamă de orice; atrăgându-l pe domnul Bovary prin tot felul de amabilități, îi câștiga recunoștința și, mai târziu, chiar dacă ar băga ceva de seamă, el n-ar mai putea să vorbească. De aceea, în fiecare dimineață, Homais îi aducea ziarul, și adesea, după masă, lăsa o clipă farmacia și se repezea până la doctor, să stea puțin de vorbă.

Charles era trist; clienții nu veneau. Sta pe scaun ceasuri întregi fără să scoată o vorbă, se ducea să se culce în cabinet sau se uita la nevastă-sa cum coase. Ca să treacă timpul, făcea în casă pe omul de corvoadă și chiar încercă să spoiască podul cu niște rămășițe de culori lăsate de zugrav. Dar îl frământau chestiunile bănești. Cheltuisese atâta pentru reparațiile făcute la Tostes, cu toaletele doamnei și cu mutatul, încât toată zestrea, peste nouă mii de franci, se dusesse în doi ani. Și, apoi, câte lucruri stricate sau pierdute cu transportul

¹ *Ventôse* – a șasea lună din calendarul republican, instituit în Franța după revoluția din 1789.

de la Tostes la Yonville, fără a mai pune la socoteală preotul de ghips, care, căzând din căruță la un hop mai mare, se făcuse țândări pe caldarâmul din Quincampoix!

O grijă mai plăcută începu să-l domine, și anume sarcina soției lui. Pe măsură ce termenul se apropia, o iubea mai mult. Se încheaga între ei o nouă legătură, de sânge, și parcă sentimentul continuu al unei uniri mai complexe. Când îi vedea de departe mersul leneș și mijlocul legănându-se molatic pe șoldurile fără corset, sau când, stând unul în fața celuilalt, o contempla în voie, iar ea lua, așezându-se într-un fotoliu, aere de femeie ostenită, atunci nu-și mai putea stăpâni fericirea; se ridica, o săruta, o mângâia pe obraz, îi zicea „mămică”, voia s-o danseze și-i înșira, jumătate râzând, jumătate plângând, fel de fel de cuvinte glumețe de alintare, așa cum îi treceau prin minte. Gândul că va avea un copil îl încânta. Acum nu-i mai lipsea nimic. Cunoștea viața în toata deplinătatea ei și se instala în ea temeinic, cu seninătate.

La început Emma rămase foarte uimită, apoi dori să nască, ca să știe ce înseamnă să fii mamă. Dar nefiind în măsură să cheltuiască atât cât ar fi voit, să aibă un leagăn în chip de bărcuță, cu perdele de mătase roz și scufițe brodate, într-o clipă de amărăciune renunță la trusou și deodată îl comandă la o lucrătoare din sat, fără să mai aleagă ori să discute. Emma nu-și trecu deci vremea cu acele pregătiri care ațâță duioșia mamelor, așa că dragostea ei, chiar de la început, a fost din pricina asta întrucâtva mai potolită.

Totuși, fiindcă Charles, de câte ori sta la masă, nu vorbea decât de micuțul lor, în curând începu și Emma să se gândească mai des la dânsul.

Își dorea un băiat care să fie voinic și oacheș și pe care să-l cheme Georges; și gândul acesta de a avea un copil, un mascul, îi apărea ca speranța unei revanșe pentru toate neputințele ei din trecut. Un bărbat, cel puțin, e liber; poate să străbată pasiuni și țări, să treacă peste orice piedici, să guste cele mai îndepărtate fericiri. Dar o femeie este mereu împiedicată. Inertă și mlădioasă în același timp, ea are împotrivă-i slăbiciunile făpturii ei, și supunerea față de lege. Voința ei, ca voalul propriei pălării ținut de o panglică, se zbate la orice adiere de vânt; are totdeauna o dorință care-o mână și ceva convențional care-o ține-n loc.

Născu într-o duminică, pe la șase dimineața, când răsărea soarele. :

– E o fetiță! strigă Charles. Emma întoarse capul și leșină.

Aproape imediat, doamna Homais alerga și o îmbrățișă; la fel și tușa Lefrançois de la „Leul de aur”. Ca om discret, farmacistul îi spuse deocamdată, crăpând ușa, numai câteva cuvinte de felicitare. Vru să vadă copilul și-l găsi bine făcut.

În timpul lehzuziei Emma se gândi mult ce nume să dea fetei. Mai întâi le înșiră pe toate care aveau terminații italienești, cum ar fi Clara, Luiza, Amanda, Atala; îi plăcea destul Galsuinda, dar mai mult Iseulda sau Leocadia; Charles ar fi dorit ca pe copil să-l cheme ca și pe mama lui; Emma nici nu voia să audă. Răsfoi calendarul de la un capăt la altul; se sfătuiră și cu alții.

– Domnul Léon, spuse farmacistul, cu care vorbeam deunăzi despre asta, se miră că nu alegeți numele de Madeleine, care este foarte la modă acum.

Dar bătrâna Bovary se ridică din răspuțuri împotriva acestui nume de păcătoasă. Cât despre domnul Homais, el avea slăbiciune pentru toate numele care aminteau un om mare, o faptă strălucită sau o concepție generoasă, sistem după care își botezase cei patru copii. Astfel, Napoleon reprezenta gloria, și Franklin – libertatea; Irma era poate o concesie făcută romantismului; Athalie, însă, un omagiu celei mai nemuritoare capodopere a scenei franceze. Căci convingerile sale filozofice nu-l împiedicau să aibă admirații artistice; cugetătorul nu înăbușea deloc în el omul sensibil; știa să facă deosebiri, să dea partea ce se cuvine imaginației și fanatismului. În cutare tragedie, de pildă, condamna ideile, dar admira stilul; blestema concepția, dar aplauda toate amănuntele; se înverșuna împotriva personajelor, entuziasmându-se totuși de ceea ce spuneau. Când citea pasajele mai celebre, se înflăcăra; dar când se gândea că popimea ar trage foloase pentru dugheana lor, era deznădăjduit, și în această învălmășeală de sentimente în care se încurca, ar fi voit să-l poată încununa pe Racine cu amândouă mâinile și, în același timp, să-l frece puținel.

În cele din urmă, Emma își aduse aminte că la castelul de la Vaubyessard o auzise pe marchiză spunându-i Berthe unei tinere; din clipa aceea alege numele Berthe, și cum moș Rouault nu putea să vină, domnul Homais fu rugat să fie naș. Dădu ca daruri din toate produsele prăvăliei, adică: șase cutii de jubah, un borcan întreg de ingrediente, trei tuburi cu pastă de nalbă și, pe deasupra, șase bețișoare de zahăr candel, pe care le găsisese într-un dulap. În seara botezului avu loc o masă mare; era și preotul; lumea se înfierbântă. Când erau la lichioruri, domnul Homais începu să cânte *Dumnezeul oamenilor milostivi*, domnul Léon cântă o barcarolă, iar doamna Bovary-mama, care era nașa, o romanță de pe vremea Imperiului; în sfârșit, domnul Bovary-tatăl ceru să-i aducă neapărat copilul jos și începu să-l boteze cu un pahar de șampanie, pe care i-l turnă de sus în cap. Această derâdere a celei dintâi dintre taine îl indignă pe părintele Bournisien; Bovary-tatăl răspunse printr-un citat din *Războiul zeilor*¹; preotul vru să plece, doamnele îl rugau să rămână; interveni

¹ *Războiul zeilor* – poem antireligios apărut în 1799, aparținând lui Parny de Forges (1753-1814).

Homais, și izbutiră să-l convingă să stea iar jos, după care el își reluă, liniștit, farfurioara cu ceașca de cafea pe jumătate băută.

Domnul Bovary-tatăl mai rămase o luna la Yonville, minunând tot orașul cu nemaipomenita lui bonetă militară cu galoane de argint, pe care-o purta dimineața, fumându-și pipa în piață. Având și obiceiul de-a bea mult rachiu, trimitea adesea servitoarea la „Leul de aur” să-i cumpere o sticlă, care se trecea în socoteala fiului; și, ca să-și parfumeze fularele, folosi toată provizia de colonie pe care-o avea noră-sa.

Emmei îi plăcea să stea cu dânsul. Colindase toată lumea; îi vorbea de Berlin, de Viena, de Strasbourg, de vremea când era ofițer, de ibovnicele pe care le avusese, de mesele grozave pe care le dăduse; și apoi era amabil, și uneori, pe scară sau în grădină, chiar o cuprindea de mijloc, strigând:

– Charles, păzește-te!

Atunci doamna Bovary-mama, îngrijorată de fericirea fiului ei și temându-se ca nu cumva bărbatu-său să aibă, cu timpul, o înrâurire imorală asupra ideilor tinerei femei, grăbi plecarea. Poate că avea motive de îngrijorare și mai serioase. Domnul Bovary era un om care nu avea nimic sfânt.

Într-o zi, Emma simți deodată nevoia să-și vadă fetița, care fusese dată s-o alăpteze nevasta tâmplarului, și, fără să se mai uite în calendar ca să afle dacă cele șase săptămâni ale Fecioarei trecuseră sau nu, se îndreptă spre casa lui Rollet, așezată în capătul satului, la poalele dealului, între șosea și pajiște.

Era amiază; obloanele caselor erau închise, iar acoperișurile de tablă, care luceau în lumina crudă a cerului albastru, păreau că scapără scânteii pe coame. Bătea un vânt înăbușitor. Mergând, Emma se simțea slăbită; o supărau pietrele de pe caldarâm; stătu la îndoială dacă să se întoarcă acasă sau să intre undeva să se odihnească.

În clipa aceea, pe-o poartă de-alături, ieși domnul Léon cu un maldăr de hârtii subsuoară. Se apropie să-i dea bună ziua și se trase la umbră în fața prăvăliei lui Lheureux, sub pânza cenușie care era întinsă.

Doamna Bovary îi spuse că mergea să-și vadă copilul, dar că începe să se simtă obosită.

– Dacă... zise Léon, neîndrăznind să continue.

– Aveți treabă undeva? întrebă ea.

Și când secretarul îi răspunse, îl rugă s-o însoțească. Chiar în seara aceea tot Yonville-ul află de asta, iar doamna Tuvache, soția primarului, spuse de față cu servitoarea că *doamna Bovary se compromite*.

Ca să ajungi la doică trebuia s-o iei de unde se sfârșește strada, la stânga, ca și cum te-ai duce la cimitir, și să mergi înainte printre căsuțe și ogrăzi, pe-o potecuță cu lemnul-câinelui înflorit pe de margini. În floare erau și măcieșii, și urzicile, și scaieții, care se înălțau din tufișuri. Prin spărturile gardurilor se zăreau, printre *cocioabe*, câte un purcel pe-o grămadă de gunoaie, sau niște vaci legate, care-și frecau coarnele de trunchiul copacilor. Mergeau alături, încetișor, ea sprijinindu-se de dânsul, iar el potrivindu-și pasul după al ei; înaintea lor juca un roi de muște, bâzâind în aerul cald.

Recunoscurea casa după un nuc bătrân, care-o umbrea. Joasă și acoperită cu olane tuciurii, avea atârnată afară, sub lucarnă, o funie de ceapă. Legături de surcele, rezemate în picioare de îngrăditura de spini, înconjurau un strat de lăptuci, câteva fire de levănțică și mazăre în floare ridicată pe araci. O apă murdară curgea împrăștiindu-se prin iarbă, și de jur împrejur erau câteva zdrențe greu de deslușit, niște ciorapi de ață, o cămășuță de stambă roșie și un cearceaf mare de pânză groasă întins pe gardul de mărăcini.

Când auzi bariera, doica apăru, ținând într-un braț un copil care sugea. Cu cealaltă mână trăgea după dânsa un biet țânc pipernicit, cu fața plină de scrofulă, băiatul unui negustor de ciorapi din Rouen, pe care părinții lui, prea prinși cu negoțul lor, îl lăsau la țară.

– Intrați, zise ea; mititica dumneavoastră doarme colo.

Singura odaie de la parter avea în fund, la perete, un pat larg, fără perdele, și o albie în partea dinspre fereastra care avea un ochi de geam cârpit cu hârtie albastră.

În colț, după ușă, sub tăblia lavaboului, lângă o sticlă plină cu unsoare, din gâtul căreia ieșea o pană, era așezată o pereche de bocanci cu ținte sclipitoare; un *Mathieu Laensberg*¹ sta aruncat pe căminul prăfuit, printre cremene de pușcă, mucuri de lumânare și bucăți de iască. În sfârșit, ultimul din lucrurile de prisos din această locuință era o Glorie sunând din trompetă, poză tăiată fără îndoială dintr-o reclamă de parfumerie și prinsă în perete cu șase ținte de saboți.

Copilul Emmei dormea pe jos, într-un leagăn de mlădiță de răchită. Ea-l luă cu tot cu plapuma cu care era învelit și începu să cânte încet, legănându-se.

Léon se plimba prin odaie; i se părea ciudat să vadă doamna asta frumoasă, în rochie de nanchin, în mijlocul acestei mizerii. Doamna Bovary se înroși; Léon se întoarse, crezând că poate privirile lui avuseseră ceva necuviincios. Pe urmă ea culcă la loc fetița, care tocmai vărsase pe gulerașul ei. Doica veni repede s-o șteargă, asigurând-o că n-o să se păteze.

¹ Almanah popular, foarte răspândit la țară de negustorii ambulanți.

– Dacă ar fi numai atâta, zise ea, dar nu fac decât s-o spăl tot timpul. N-ai avea bunătatea să-i lăsați vorbă lui Camus, băcanul, să-mi dea câte o bucatică de săpun când îmi trebuie? Ar fi mai ușor și pentru dumneavoastră; nu v-aș mai necăji.

– Bine, bine, zise Emma. La revedere, mătușă Rollet. Și ieși ștergându-și picioarele de prag. Femeia o conduse până la capătul curții, tot vorbindu-i ce greu îi vine să se scoale noaptea.

– Câteodată-s atât de istovită, că adorm stând pe scaun; așa că ar trebui să-mi dați măcar o litrișoară de cafea rășnită, care mi-ar ajunge pe-o lună și aș bea-o cu lapte, dimineața.

După ce-i ascultă cu răbdare mulțumirile, doamna Bovary plecă; dar nu făcuse decât vreo câțiva pași, când auzi pe cărare bocănit de saboți în urma ei și întoarse capul: era doica.

– Ce este?

Atunci țaranca, trăgând-o la o parte în dosul unui ulm, începu să-i vorbească de bărbatul ei, care, cu meseria lui și șase franci pe an, pe care căpitanul...

– Spune mai repede ce ai de spus, zise Emma.

– Ei bine, începu iar doica, oftând după fiecare vorbă, mă tem să nu fie amărât văzându-mă că iau cafeaua singurică; știți dumneavoastră cum sunt bărbații...

– Dar o să ai, repetă Emma, am să-ți dau!... Mă plictisești!

– Vai, conică draga, vorba-i că, în urma rănilor, are junghiuri grozave în piept. Zice chiar că cidrul îl slăbește.

– Dar spune odată, mătușă Rollet!

– Așa că, reîncepu ea făcând o plecăciune, dacă n-ar fi prea-prea ce vă cer... și mai făcu o plecăciune, când binevoiți – și privirea ei implora – un ulcioraș de rachiu, îi dădu ea drumul în sfârșit; și am să-i frec piciorușele mititicăi, că le are gingașe ca limba!

Scăpând de doică, Emma luă iar brațul lui Léon. Merse repede un timp, apoi încetini pasul și, uitându-se înainte, dădu cu ochii de umărul tânărului, a cărui redingotă avea un guler de catifea neagră. Părul castaniu cădea peste el, lins și bine pieptănat. Băgă de seamă că are unghiile mai lungi decât se purta la Yonville. Îngrijirea lor era una din marile îndeletniciri ale secretarului, și pentru asta avea totdeauna un cuțitaș anume în penarul său.

Se întoarseră la Yonville pe malul apei. În timpul căldurilor, apa scăzând, lăsa goale până-n temelii zidurile grădinilor, care aveau o scară cu vreo câteva trepte ce coborau în râu. Apa curgea fără zgomot, repede și rece, înghețând parcă privirea; fire lungi și subțiri de iarbă se îndoiu învâlmășite, luate de curentul care le împingea și în a cărui limpezime se resfîrau, ca niște plete verzi, lăsate-n voia lor. Uneori, pe vârful trestiiilor sau pe-o frunză de nuferi, umbla sau se așeza câte o insectă cu piciorușe subțirele. Câte o rază de soare străbătea bășicile mărunte și albastre ale undelor, care veneau una după alta, spărgându-se; bătrânele sălcii cu crengi rupte își oglindeau în apă coaja cenușie; mai încolo, jur împrejur, pajiștea părea pustie. Era ora când oamenii de la ferme stăteau la masă, și tânăra femeie, ca și cel care o însoțea, nu auzeau, mergând, decât cadența pașilor lor pe pământul bătătorit al potecii, cuvintele pe care și le spuneau și ușoara atingere a rochiei Emmei, care foșnea în jurul ei.

Zidurile grădinilor, cu cioburi de sticlă pe coamă, erau calde ca geamlâcul unei sere. Printre cărămizi crescuse ridichioară sălbatică; și doamna Bovary scutura ușor din mers, cu marginea umbrelei deschise, pulberea galbenă a florilor ofilite, sau vreo crenguță de caprifoi ori de clematite, care, atârând în lături, se târau o clipă pe mătase, agățându-se de ciucuri.

Vorbeau despre o trupă de dansatori spanioli care erau așteptați în curând la teatrul din Rouen.

– O să vă duceți? întrebă ea.

– Dacă voi putea, răspunse el.

N-aveau nimic altceva să-și spună? Ochii lor totuși își spuneau lucruri mai serioase, și pe când se sileau să găsească fraze banale, simțeau cum aceeași moleșală îi cuprinde pe-amândoi; și parcă un susur al sufletului, adânc, neîncetat, ar fi copleșit murmurul glasurilor. Uluiți deodată de această nouă duioșie, nu se mai gândeau să-și destăinuiească ceea ce simțeau sau să afle de unde vine. Fericitățile viitoare, ca și țărnicurile de la tropice, aruncă peste nemărginirea care le precede moliciunile lor natale, o adiere parfumată, și te simți ațipind în această încântare, fără ca măcar să încerci neliniștea de a nu vedea marginile zării.

Într-un loc pământul era desfundat de copitele vitelor; trebuia să meargă pe niște pietroaie verzi, ridicate ici și colo prin noroi. Emma se oprea adesea, o clipă, ca să vadă unde să pună piciorul și, cu coatele în lături, aplecată, cu privirea nehotărâtă, clătinându-se pe pietroiul care se mișca, râdea de teama de a nu cădea în băltoace.

Când ajunseră în dreptul grădinii ei, doamna Bovary împinse bariera, urcă în fugă scările și dispăru.

Léon se întoarse la birou. Patronul lipsea; aruncă o privire asupra dosarelor, apoi își ascuți o pană de

scris, își luă pălăria și plecă.

Se îndreptă spre Păture, pe coasta dealului d'Argueil, la intrarea în pădure; se întinse jos sub brazi și se uită printre degete la cer.

„Tare mă mai plictisesc, își spuse el, tare mă mai plictisesc!”

Găsea că e de plâns fiindcă trebuie să trăiască într-un sat ca acesta, cu Homais ca prieten și cu domnul Guillaumin ca maestru. Cel de-al doilea, preocupat numai de afaceri, purtând ochelari cu hulube de aur și favorite roșii pe cravata albă, nu pricepea nimic din finețile spiritului, cu toate că la început, luându-și un aer scorțos, de englez, izbutise să-și impresioneze secretarul. Cât despre soția farmacistului, era cea mai bună nevastă din Normandie, blândă ca o oaie, își iubea copiii, tatăl, mama și verii, plângea de câte ori cineva avea vreun necaz, își lăsa gospodăria la voia întâmplării și nu putea suferi corsetele; dar atât de greoaie, atât de plicticoasă la vorbă, cu o înfățișare atât de ștearsă și o conversație atât de mărginită, încât, deși avea treizeci de ani, iar el douăzeci, deși dormeau ușă în ușă și vorbeau în fiecare zi, niciodată nu-i trecuse prin minte că cineva s-ar putea uita la dânsa ca la o femeie, sau că ar avea alte atribute feminine în afară de rochie.

Și, pe urmă, cine mai era? Binet, câțiva negustori, doi-trei cârciumari, preotul, și, în sfârșit, domnul Tuvache, primarul, cu cei doi fii ai săi, oameni avuți, ursuzi, mărginiți, care-și lucrau singuri pământul, făceau chefuri numai în familie, altminteri evlavioși, și cu care era un chin să ai de-a face.

Dar pe fondul comun al tuturor acestor chipuri omenești, figura Emmei se desprindea unică și totuși mai îndepărtată, căci între ea și dânsul simțea parcă niște deslușite prăpăstii.

La început venise la ea de mai multe ori împreună cu farmacistul. Charles nu se arătase prea dispus să-l primească; și Léon, între teama de a fi indiscret și dorința unei intimități pe care o socotea aproape cu neputință, nu știa ce trebuie să facă.

IV

Cum începu frigul, Emma se mută în sală – o încăpere lungă, cu plafonul jos, unde pe cămin era un mărgean stufos, agățat deasupra oglinzii. Stând într-un fotoliu, lângă fereastră, se uita la oamenii din sat care treceau pe trotuar.

De două ori pe zi Léon se ducea de la birou la „Leul de aur”; Emma îl auzea de departe venind și se apleca să asculte; și tânărul luneca parcă, dincolo de perdele, totdeauna îmbrăcat la fel și fără să întoarcă măcar capul. Dar în amurg, când, cu bărbia în mâna stângă, își lăsa pe genunchi broderia începută, deseori tresărea la apariția acestei umbre pe care-o, vedea deodată lunecând. Se ridica și porunca să se pună masa.

Domnul Homais venea în timpul cinei. Cu boneta lui grecească în mână, intra în vârful picioarelor, ca să nu deranjeze pe nimeni, și spunând întotdeauna aceeași frază: „Bună seara la toată lumea!” Apoi, când își lua locul la masă, între cei doi soți, îi întreba pe doctor cum îi merg bolnavii, iar doctorul îi cerea părerea asupra onorariilor probabile. După aceea stăteau de vorbă despre ce mai scria *la gazetă*. La ora aceea Homais o știa aproape pe dinafară și o expunea în întregime, cu părerile ziaristului și cu toate amănuntele catastrofelor individuale din Franța și din străinătate. Dar, epuizând subiectul, se grăbea să dea drumul la câteva aprecieri asupra felurilor de mâncare din fața lui. Câteodată chiar, săltându-se puțin, arăta, în chip delicat, doamnei bucata cea mai fragedă, sau, întorcându-se către servitoare, îi dădea sfaturi cum se face tocana și cum se dreg mai igienic bucatele; vorbea despre mirodenii, sucuri de carne, sosuri și gelatină, de te minunai. De altfel, cu capul mai plin de rețete decât îi era farmacia de borcane, Homais era neîntrecut în a face fel de fel de dulceturi, oțeturi și lichioruri dulci; cunoștea, de asemenea, toate noile invenții ale mașinilor de gătit economicoase, ca și arta de a păstra brânzeturi și de a drege vinurile stricate.

La ora 8 se înființa Justin, ca să-l ia să închidă farmacia. Atunci domnul Homais, care băgase de seamă că elevul lui îndrăgise casa medicului, îi arunca o privire șireată, mai ales dacă era și Félicité de față.

– Ștrengarul meu, spunea el, începe să se deștepte, și mi se pare – dracu să mă ia! – că-i îndrăgostit de servitoarea dumneavoastră!

Dar un cusur mai grav, pentru care-l dojenise, era obiceiul de-a asculta într-una tot ce se vorbește. Așa, de pildă, duminica nu era chip să-l faci să iasă din salon, unde-l chema doamna Homais ca să ia copiii, care adormeau prin fotolii, trăgând jos cu spatele învelitorile de stambă, prea largi.

La întrunirile acestea de seara de la farmacist nu venea cine știe ce lume, bârfeala și opiniile lui politice îndepărtând treptat multe persoane respectabile. Secretarul era nelipsit. Cum auzea clopoțelul, alerga înaintea doamnei Bovary, îi lua șalul și-i puneă deoparte, sub biroul farmaciei, pantofii mari de sfoară, pe care-i purta peste încălțăminte când era zăpadă.

Făceau mai întâi câteva partide de „treizeci și unu”; apoi domnul Homais juca „*écarté*” cu Emma; în spatele ei, Léon îi dădea sfaturi. Stând în picioare, cu mâinile pe spătarul scaunului, privea dinții pieptenului

ei, care intrau în coc. La fiecare mișcare pe care-o făcea ca să arunce o carte i se ridica rochia în partea dreaptă. Din păru-i ridicat pornea pe spate o dâră întunecoasă, care, pălind treptat, se pierdea puțin câte puțin în umbră. Veșmintele ei largi cădeau în falduri bogate de o parte și de alta a scaunului, atingând pământul. Uneori, când Léon își simțea talpa cizmei pusă deasupra, se dădea în lături, ca și cum ar fi călcat pe cineva.

După ce se isprăvea partida de cărți, spițerul și medicul jucau „domino”, iar Emma trecea pe un alt scaun, și, cu coatele pe masă, începea să răsfoiască *L'Illustration*. Își adusese jurnalul de modă. Léon venea lângă ea, se uitau împreună la gravuri și nu întorceau pagina decât după ce terminau amândoi.

Deseori îl ruga să-i spună versuri; Léon declama cu o voce târăgănată, pe care cu multă dibăcie o făcea tot mai dulce când era vorba de dragoste. Dar îl enerva țacănitul pietrelor de „domino”; domnul Homais era tare, îl bătea pe Charles, dând într-una șase-șapte. Apoi, cum terminau cele trei sute de puncte, se tolăneau amândoi în fața căminului și adormeau îndată. Jăratul se stinge în cenușă, ceainicul era gol; Léon mai citea, Emma îl asculta, învârtind mașinal abajurul lămpii, pe a cărui mătase străvezie erau pictate paiate în trăsuri și dansatoare pe sârmă, cu prăjinile lor. Léon se oprea făcând semn spre cei care adormiseră ascultând; atunci începeau să vorbească în șoaptă, și ceea ce-și spuneau li se părea și mai plăcut, fiindcă nu-i auzea nimeni.

Se înjgheba astfel între ei un fel de tovărășie, un schimb neconținut de cărți și de romane; domnul Bovary, care nu era prea gelos, n-avea de ce să se mire.

De ziua lui primi un frumos cap frenologic, împetrișat peste tot cu numere, până la torace, și pictat în albastru. Era o atenție din partea secretarului. Mai avea el și altele, până și pe aceea de a-i face comisioanele la Rouen; și cum cartea unui romancier adusese la modă mania cactușilor, Léon îi cumpără doamnei unul și i-l aduse, în *Rândunica*, pe genunchi, înțepându-și degetele cu perii lor tari.

Emma ceru să-i așeze la geam o scândurică cu apărătoare, ca să-și țină ghivecele. Secretarul își făcu și el o grădiniță suspendată; se zăreau unul pe altul îngrijindu-și florile la fereastră.

Printre ferestrele din sat era una la care stătea cineva și mai des; căci duminica, de dimineața până noaptea, și în fiecare după-amiază, dacă era frumos afară, vedeai la lucarna unui pod profilul uscățiv al domnului Binet, aplecat pe strungul lui, al cărui uruit monoton se auzea până la „Leul de aur”.

Într-o seară, întorcându-se acasă, Léon găsi în odaia lui un covor de catifea și lână, cu frunze, pe-un fond șters. Îl arată doamnei Homais, domnului Homais, lui Justin, copiilor, bucătăresei, și-i vorbi și maestrului său; toată lumea vru să vadă covorul; de ce atâta *dărnicie* din partea soției medicului față de secretar?! Asta păru ciudat, și toată lumea era pe deplin convinsă că ea trebuie să fie *prietena* lui.

Vorbind într-una de farmecele și sufletul ei, Léon lăsa până într-atâta să se înțeleagă că într-adevăr așa este, încât Binet îi răspunse într-o zi foarte brutal:

– Puțin îmi pasă, de vreme ce nu fac parte din societatea ei!

Se chinuia căutând cum să-i facă o *declarație*; și, șovăind mereu între teama de a-i displace și rușinea de a fi atât de sfios, plângea de deznădejde și dorințe. Lua apoi hotărâri energice; scria scrisori pe care le rupea, amâna pentru altă dată, când iar se răzgândea. De multe ori pornea cu intenția de a îndrăzni totul; dar hotărârea asta se spulbera de îndată ce se găsea în fața Emmei, și când Charles, apărând pe neașteptate, îl poftea să urce în șareta lui, ca să meargă împreună să vadă vreun bolnav din împrejurimi, el primea imediat, își lua rămas bun de la doamna și pleca. Parcă soțul ei nu era o părticică din ea?

Emma însă nu se întreba dacă îl iubește. Credea că dragostea trebuie să izbucnească deodată, cu trăsnete și fulgere, ca un uragan ceresc care se abate asupra vieții, o zdruncină, din temelii, smulge tot ce-i voință ca pe niște frunze și duce în prăpastie inima întreagă. Emma nu știa că pe terasa caselor, atunci când jgheburile sunt înfundate, ploaia face băltoace, și ar fi rămas astfel liniștită dacă n-ar fi descoperit, deodată, o crăpătură în zid.

V

Era într-o duminică de februarie, într-o după-amiază cu ninsoare.

Plecaseră toți, domnul și doamna Bovary, Homais și domnul Léon, să vadă deval, la o jumătate de leghe de Yonville, o filatură de in care se instala. Spițerul luase cu el pe Napoleon și pe Athalie, ca să facă puțină mișcare, și-i însoțea și Justin, cu umbrelele pe umăr.

Totuși, nimic nu era mai lipsit de interes decât această curiozitate. Un loc viran mare, pe care erau aruncate la întâmplare, printre grămezi de nisip și pietriș, câteva roți dințate ruginite, ce înconjurau o clădire lungă, dreptunghiulară, având o mulțime de ferestruici. Construcția era încă neterminată, și prin căpriorii acoperișului se vedea cerul. Un mănunchi de paie, amestecat cu spice, legat de căpriorul de pe coamă, își fâlfâia în vânt panglicile tricolore.

Vorbea Homais. Le explica celorlalți importanța viitoare a acestei întreprinderi, aprecia rezistența

podelelor, grosimea zidurilor și-i părea foarte rău că nu are un baston-metru, cum avea domnul Binet pentru uzul său personal.

Emma, cu care era la braț, se sprijinea puțin de umărul lui, privind discul soarelui cum își împrăștie până departe, prin ceață, paloarea-i orbitoare; întoarse capul; Charles era acolo. Avea șapca trasă pe ochi, iar buzele groase îi tremurau încet, ceea ce da înfățișării sale un aer stupid; până și spatele lui liniștit te enerva când îl vedeai, și ea găsea că pe redingotă e întipărită toata banalitatea personajului.

Pe când îl cerceta, gustând astfel, în enervarea ei, un fel de voluptate perversă, Léon făcu un pas spre dânsa. Frigul, care-l făcea palid, dădea parcă chipului său o și mai dulce blândețe; între cravată și gât, gulerul cămășii, puțin prea larg, lăsa să i se vadă pielea; sfârcul unei urechi ieșea dintr-o șuviță de par, și ochii lui mari și albaștri, ridicați spre nori, îi părură Emmei mai limpezi și mai frumoși decât lacurile din munți, în care se oglindește cerul.

– Nenorocitele! strigă deodată spițerul.

Și alergă spre fiul sau, care tocmai se repezise într-o grămadă de var ca să-și înalbească pantofii. La muștrările cu care îl copleșea, Napoleon începu să urle, pe când Justin îi ștergea încălțăminte cu un șomoioi de paie. Dar ar fi trebuit un cuțit; Charles i-l oferi pe-al său.

„Ah, își zise ea, poarta cuțit în buzunar, ca țărani!”

Începu să cadă promoroaca; se întoarseră la Yonville.

Seara, doamna Bovary nu se duse în vizită la vecini, și, după ce plecă Charles, când se simți singură, reîncepu să-l compare pe unul cu celălalt, cu claritatea unei senzații aproape imediate și cu acea prelungire de perspectivă pe care o dă amintirea. Privind din pat focul viu care ardea, îl mai vedea pe Léon și acum, ca și atunci, stând în picioare, îndoiindu-și cu o mână bastonașul, iar cu cealaltă ținând-o pe Athalie, care suga în liniște o bucată de gheață. Îl găsea încântător; nu putea să se dezlipească de el; își amintea alte atitudini ale lui, din alte zile, fraze pe care le spusese, timbrul vocii lui, întreaga lui ființă; și repeta țuguindu-și buzele ca pentru un sărut: „Da! încântător! încântător!... O fi iubind? se întreba. Pe cine?... Pe mine desigur!”

Îi apărură deodată o mulțime de dovezi, și inima ei tresări. Flacăra din cămin făcea să tremure pe tavan o lumină jucăușă; se întoarse pe spate, întinzându-se.

Atunci începu veșnica tânguială: „Oh, dacă cerul ar fi vrut! De ce nu? Cine mă împiedică?...”

La miezul nopții, când se întoarse bărbatul ei, avu aerul că se trezește, și cum Charles făcu zgomot dezbrăcându-se, se plânse că o doare capul; apoi întrebă alene cum a fost în seara aceea.

– Domnul Léon, spuse Charles, a plecat devreme

Emma nu-și putu stăpîni un zâmbet și adormi cu sufletul plin de o nouă încântare.

A doua zi, pe înserate, primi vizita domnului Lheureux, negustor de galanterie. Era un om dibaci acest negustoraș.

Născut gascon, dar devenit normand, adăugase limbuției sale meridionale șiretenia celor din Caux. Fața lui grasă, puhavă, rasă, părea data cu o fiertură de miambal, iar părul alb făcea să apară și mai vie strălucirea aspră a ochilor lui mici, negri. Nu se știa ce fusese odinioară: vânzător ambulant, spuneau unii, bancher la Routot, după alții. Sigur era un singur lucru: că făcea în cap socoteli atât de complicate, încât îl speriasă și pe Binet. Politicos până la slugărnice, stătea totdeauna pe jumătate îndoit din șale, ca unul care salută sau face o invitație.

După ce-și lăsă la ușa pălăria cu panglică de doliu, puse pe masă o cutie de carton verde și, cu o politețe nemaipomenită, începu să i se tângue doamnei că până în ziua aceea nu izbutise să-i câștige încrederea. O biată prăvălioară ca a lui nu era făcută să atragă o *elegantă* ca ea; și apăsă asupra cuvântului. Cu toate acestea, nu avea decât să poruncească, și el e gata să-i procure tot ce-ar dori, mărunțișuri sau rufărie, tricotaje sau lucruri de modă, deoarece el se ducea la oraș, regulat, de patru ori pe lună. Avea legături cu cele mai mari case. Puteai să întrebi de el la „Trei frați”, la „Barba de aur”, sau la „Marele sălbatic”; toți domnii aceștia îl cunoșteau perfect! Așadar, în ziua aceea venea să-i arate doamnei, în treacăt, câteva articole pe care le avea din întâmplare, mulțumită unei ocazii din cele mai rare. Și scoase din cutie o jumătate de duzină de gulere brodate.

Doamna Bovary le cercetă.

– N-am nevoie de nimic, zise ea.

Atunci domnul Lheureux înșiră cu multa grijă trei eșarfe algeriene, mai multe testele cu ace englezești, o pereche de papuci de paie și, în sfârșit, patru ouare din lemn de cocos, lucrate de ocași la traforaj. Apoi, cu amândoua mâinile pe masă, cu gâtul întins, aplecat înainte, urmărirea cu gura căscată privirea Emmei, care se plimba nehotărâtă printre toate aceste mărfuri. Din când în când, ca și cum ar fi vrut să scuture praful de pe ele, dădea câte un bobârnac pe eșarfele de mătase, întinse cât erau de lungi; și eșarfele tremurau foșnind ușor și scânteind în lumina verzuie a amurgului, ca pe niște stelute, fluturașii de aur din țesătură.

– Cât costă?

– Mai nimic, răspunse el, mai nimic; dar nu-i nici o grabă; când veți binevoi; nu suntem hrăpăreți.

Chibzui câteva clipe și, în cele din urmă, mulțumi domnului Lheureux, care-i răspunse calm:

– Nu-i nimic! O să ne înțelegem altă dată. Cu doamnele m-am împăcat întotdeauna, numai cu a mea nu!

Emma zâmbi.

– Voiam să spun, începu el cu un aer blajin, după gluma pe care o făcuse, că nu duc grija banilor... Aș putea să vă dau, dacă v-ar trebui...

Emma se arătă surprinsă.

– Ei, începu el repede, vorbind în șoaptă, n-aș avea nevoie să alerg prea departe ca să vă procur; lăsați pe mine!

Și începu să întrebe cum îi merge lui moș Tellier, patronul „Cafenelei franceze”, pe care-l îngrijea atunci domnul Bovary.

– Ce-o fi având moș Tellier?... Tușește de se cutremură casa, și tare mă tem că în curând o să-i trebuiască mai degrabă un palton de brad decât o flanelă! A făcut atâtea chefuri în tinerețea lui! Oameni de soiul ăsta, doamnă, n-aveau nici pic de măsură! L-a dat gata rachiul! Dar, oricum, nu-i plăcut să vezi cum se duce o cunoștință. Și pe când pune capacul cutiei de carton, vorbea într-una despre clientela doctorului: Fără îndoială, zise el uitându-se spre geam cu o mutră acră, timpul e de vină în toate bolile astea! Nici eu nu mă prea simt în apele mele, va trebui să vin și eu zilele astea să-l consult pe domnul doctor pentru un junghi pe care-l am în spate. În sfârșit, la bună vedere, doamnă Bovary; la dispoziția dumneavoastră, preaplecătă slugă!

Și închise ușa încetișor.

Emma ceru să se aducă masa în odaie, la gura sobei, pe o tavă; mănca pe îndelete; totu-i păru bun.

„Ce cuminte am fost!” își spunea singură, gândindu-se la eșarfe.

Auzi pași pe scară: era Léon. Se sculă, luă din grămadă de pe scrin cea dintâi cârpă care-i căzu în mână și începu s-o ținească. Când apărură Léon, Emma părea foarte ocupată.

Conversația lăncezea, doamna Bovary se tot oprea în fiecare clipă, iar Léon se simțea stingherit. Stând lângă cămin, pe un scăunel, tot învârtea între degete acamița de sidef; iar Emma cosea, sau, din când în când, așeza cu unghia cutele pânzei. Nu vorbea; tăcea și el, vrăjit de tăcerea ei, cum ar fi fost și de cuvintele ei.

„Bietul băiat”, gândea Emma.

„De ce nu i-oi fi plăcând?” se întreba el.

În cele din urmă, Léon spuse totuși că în una din zilele acestea trebuie să se ducă la Rouen, unde are o treabă pentru biroul lui.

– Abonamentul dumneavoastră la notele de muzică a expirat, trebuie să-l prelungesc?

– Nu, răspunse ea.

– De ce?

– Pentru că...

Și, strângându-și buzele, trase încet firul lung de ață gri pus în ac.

Pe Léon îl enerva s-o vadă lucrând. Degetele Emmei se jupuiau parcă la vârf; îi trecu prin cap o frază curtenitoare, dar nu îndrăzni s-o rostească.

– Așadar, renunțați? continuă Léon.

– La ce, exclamă Emma, la muzică?! Ah! Doamne, da! Am de ținut casa, de îngrijit bărbatul, în sfârșit, o mie de alte lucruri, o mulțime de alte obligații care trec pe prim plan.

Se uită la pendulă. Charles întârziase. Atunci făcu pe îngrijorata. Repetă de două-trei ori:

– E atât de bun!

Secretarul ținea la domnul Bovary. Dar drăgălășenia Emmei față de dânsul îl surprinse neplăcut; totuși, îl laudă mai departe, așa cum înțelegea s-o facă în fața oricui, spunea el, și mai ales față de farmacist.

– Ah, ce om cumsecade! adăugă Emma,

– Sigur! întări secretarul.

Și Léon începu să vorbească de doamna Homais, care se îmbracă atât de neglijent, încât, de obicei, îi vine să râzi.

– Ce importanță are? îl întrerupse Emma. O mamă cumsecade nu se sinchisește de cum e îmbrăcată.

Apoi tăcu iar.

Lucrurile se petrecură la fel și în zilele următoare; vorbele ei, felul ei de a fi, totul se schimba. O vedeai ocupându-se de aproape de gospodărie, mergând iar regulat la biserică și ținându-și servitoarea mai din scurt.

O luă pe Berthe de la doică. Félicité o aducea de câte ori veneau musafiri, și doamna Bovary îi scotea

hăinuțele ca să arate ce bine-i făcută. Declara că adoră copiii, că ei erau alinarea, bucuria, nebunia ei, și, dezmiardând-o, avea porniri lirice, care altora decât celor din Yonville le-ar fi amintit de Sachette din *Notre Dame de Paris*¹.

Când se întorcea, Charles găsea papucii la încălzit lângă gura căminului. Jiletcile lui nu mai erau cu căptușeala descusută, nici cămășile fără nasturi, și chiar ți-era mai mare dragul să vezi cum stăteau așezate în teancuri egale în dulap toate bonetele de bumbac. Nu se mai strâmba ca altădată când era vorba să facă o plimbare prin grădină; tot ce propunea el era totdeauna binevenit, deși nu-și dădea seama căror imbolduri se supune, fără să crâcnească; și când Léon îl vedea stând după masă în fața sobei, cu mâinile împreunate pe burtă, cu amândouă picioarele pe grătarul căminului, cu obrazul stacojiu din pricina digestiei grele, cu ochii umezi de fericire, cu copilul care se târa pe covor și femeia asta subțire ca trestia, care venea să-l sărute pe frunte, peste spătarul fotoliului, își spunea:

„Ce nebunie! Cum să ajung până la ea?”

Îi apărură deci atât de cinstită și cu neputință să și-o apropie, încât îl părăsi și cea mai vagă speranță.

Dar, prin această renunțare, o ridică neînchipuit de sus. În ochii lui, Emma se desfăcea de farmecele ei trupești, de la care el nu avea nimic de așteptat; și, în inima lui, ea se înălța mereu, desprinzându-se ca o măreață apoteoză înaripată. Simțea unul din acele sentimente curate, care nu stânjenesc mersul vieții, pe care le întreții pentru că sunt rare și a cărui pierdere te-ar întrista mai mult decât te bucură posesiunea.

Emma slăbi; deveni palidă, fața i se lungi. Cu părul negru, lins, cu ochii mari, cu nasul drept, cu mersul de pasăre, și acum totdeauna tăcută, nu părea oare că trece prin viață de-abia atingând-o și că poartă pe frunte pecetea ștearsă a cine știe cărei soarte sublime? Era atât de tristă, și de calmă, atât de blândă și în același timp atât de rezervată, încât în preajma ei te simțai cuprins de un farmec care te îngheață, ca atunci când, în biserică, te înfiori de parfumul florilor, amestecat cu răceala marmurei. Nici ceilalți nu scăpau de acest farmec. Farmacistul spunea:

– E o femeie foarte înzestrată și căreia i-ar sta bine chiar și într-o reședință de plasă.

Burghezele îi admirau chiverniseala, clienții politețea, săracii milostenia.

Dar ea era plină de poftă, de mânie, de ură. Rochia aceasta cu cute drepte ascundea o inimă tulburată, iar buzele ei atât de sfioase nu-i destăinuiau zbuciumul. Era îndrăgostită de Léon și căuta să fie singură numai ca să se desfete în voie cu amintirea chipului său. Prezența lui tulbura voluptatea acestei meditații. Când îi auzea pașii, își simțea inima bătându-i tare în piept; dar, de îndată ce era de față, emoția-i pierea și nu-i mai rămânea în cele din urmă decât o nemărginită uimire, după care o apuca tristețea.

Léon nu știa că, atunci când pleca deznădăjduit, Emma se ridica în urma lui, ca să-l vadă în stradă. Era îngrijorată de tot ce face, îi pândeia expresia feței; născoci o poveste întreagă pentru a găsi un pretext ca să-i vadă camera. I se părea că soția farmacistului este foarte fericită fiindcă doarme sub același acoperiș cu el, și gândurile ei se abăteau mereu asupra acestei case, ca porumbeii de la „Leul de aur”, care veneau acolo să-și moaie în ulucele streșinii lăbuțele roze și aripile albe. Dar cu cât Emma își dădea seama de dragostea ei, cu atât o înăbușea, ca să nu iasă la iveală și ca să-o micșoreze. Ar fi vrut ca Léon să i-o bănuiască; și în mintea ei își închipuia întâmplări, catastrofe, care să-i înlesnească asta. Ceea ce o făcea să se stăpânească era, fără îndoială, lenea sau spaima, dar și pudoarea. Se gândea că îl îndepărtase prea mult, că acum era prea târziu, că totul era pierdut. Apoi, trufia, bucuria de a-și spune: „Sunt cinstită” și de a se privi în oglindă cu aere de resemnare o alina oarecum de sacrificiul pe care credea că-l face.

Atunci, poftele trupești, lăcomia de bani și melancoliile pasiunii, totul se contopi într-o singură suferință; și în loc să-și abată gândul, Emma-l lega și mai mult de toate acestea, ațâțându-și durerea și căutând-o pretutindeni, cu orice prilej. O supăra un fel de mâncare prost servită sau o ușă întredeschisă, plângea după catifeaua pe care nu putea să-o aibă, după fericirea care-i lipsea, după visurile pe care nu le putea atinge, de casa ei prea neîncăpătoare.

Ceea ce o scotea din sărite era faptul că Charles nu avea nici măcar aerul că bănuiește chinul ei. Convingerea lui că o face fericită i se părea o insultă idioată, iar siguranța lui în privința asta, lipsă de recunoștință. Atunci pentru cine era ea cuminte? Nu era oare el piedica oricărei fericiri, pricina tuturor necazurilor și asemănător limbii ascuțite de la catarama acelei curele complicate care-o strângea din toate părțile?

Revărsă așadar numai asupra lui toată ura care se aduna din nenumăratele ei plictiseli; și orice efortare pentru a o micșora n-o făcea decât să crească; căci truda aceasta zadarnică, adăugată la celelalte motive de deznădejde, o făcea să se îndepărteze și mai mult de el. Propria-i blândețe o răzvrătea împotriva ei înseși. Mediocritatea vieții casnice o împingea spre fantezii costisitoare, duioșia conjugală, spre dorințe adultere. Ar fi vrut ca Charles să-o bată pentru ca să-l poată urî, să se poată răzbuna pe bună dreptate. Uneori rămânea

¹ Roman de Victor Hugo.

uimită de cruzimea presupunerilor care-i veneau în minte; și trebuia să suradă înainte, să se audă repetându-și mereu că e fericită, să se prefacă a fi, să lase să creadă că este.

Era totuși scârbită de această fățarnicie. O ispitea gândul să fugă cu Léon, undeva, departe de tot, să încerce o soartă nouă, dar în aceeași clipă în sufletul ei se deschidea o prăpastie nedeslușită, plină de întuneric.

„De altfel, nu mă mai iubește, gândea ea. Ce să mă fac? Ce ajutor să aștept, ce mângâiere, ce ușurare?” Rămânea zdrobită, cu sufletul la gură, încremenită, suspinând înăbușit, vărsând șiroaie de lacrimi.

– De ce nu-i spuneiți domnului? o întreba servitoarea când intra în timpul acestor crize.

– Din pricina nervilor, răspundea Emma. Nu-i spune, l-ai mâhni.

– Ah, da, începea iar Félicité, sunteți întocmai ca Guérinoia, fata lui moș Guérin, pescarul din Pollet, pe care am cunoscut-o la Dieppe înainte de a veni la dumneavoastră. Era așa de tristă, așa de tristă, că, dac-o vedeai stând în picioare în pragul casei, ți se părea că-i o draperie de doliu pusă la ușă. Pe cât se pare, boala ei era un fel de ceață la cap, și doctorii n-aveau ce-i face, și nici preotul. Când o apuca prea tare, pleca de una singură pe malul mării, așa că locotenentul de la vamă, când își făcea rondul, o găsea adesea întinsă cu fața-n jos, plângând pe prundiș. Se zice că pe urmă, după ce s-a căsătorit, i-a trecut.

– Mie, însă, reluă Emma, după ce m-am măritat mi-a venit.

VI

Într-o seară, pe când stătea în fața ferestrei deschise, uitându-se la Lestiboudois, paracliserul, care tundeau tufișurile de merișor, auzi deodată, sunând de vecernie.

Era la începutul lui aprilie, când înflorește ciuboțica-cucului; un vânt călduț luneca pe straturile săpate, iar grădinile, ca niște femei, păreau că se gătesc pentru sărbătorile de vară. Printre leăturile boltei de viță, și mai încolo, jur împrejur, se vedea pe pajiște râul șerpuiind în voie prin iarbă. Aburul serii trecea printre plopii desfrunziți, îndulcindu-le siluetele cu o nuanță violetă, mai ștearsă și mai străvezie, ca un vâl subțire oprit pe crengile lor. Departe, se vedeau mergând cirezi de vite; nu le-auzeai nici pașii, nici mugetele, doar clopotul, sunând mereu, își prelungea în văzduh pașnica lui tânguie.

La auzul dangătului repetat, gândul tinerei femei rătăcea prin vechile-i amintiri din copilărie și din pension. Își aminti de sfeșnicele mari de pe altar, mai înalte decât vasele pline de flori, și de chivotul cu coloanele lui mici. Ar fi vrut să se piardă ca altădată în șirul lung de voaluri albe, pe care, ici și colo, le împetritău cu negru capișoanele țepene ale maicilor aplecate pe scăunelele lor de rugăciune; duminica, la liturghie, când înălța capul, prin vârtejurile albastrii de tămâie care se ridicau, zărea chipul blând al Fecioarei. Atunci o cuprinse înduioșarea; se simți moleșită și cu totul la voia întâmplării, ca un fulg de pană luat de vârtejul furtunii; și, fără să-și dea seama, se îndreptă spre biserică, gata de orice închinăciune, numai să-și smerească sufletul și să-și piardă în ea întreaga ființă.

În piață îl întâlni pe Lestiboudois, care se-ntorcea de la biserică, căci, pentru ca să nu-și piardă ziua, prefera să-i întrerupă treaba și să și-o reia apoi, așa că suna de vecernie când îi venea la îndemână. De altfel, trăgând clopotul mai devreme, dădea de știre copiilor că a venit ceasul catehismului.

Câțiva copii, care și sosiseră, jucau în bile pe lespezile din cimitir. Alții, călare pe zid, dădeau din picioare, secerând cu saboții urzicile înalte crescute între zidul împrejmuitor și ultimele morminte. Era singurul loc cu verdeață, restul era plin de pietre și mereu acoperit de-un strat de praf subțire, în ciuda măturii paracliserului.

Copiii în târlici alergau pe-acolo ca pe-un parchet făcut anume pentru ei, iar țipetele lor dominau vuietul clopotului care scădea o dată cu bălăbănitul funiei groase ce atârna din vârful clopotniței, cu capătul târându-se pe jos. Rândunele treceau scoțând țipete scurte și, despicând aerul cu tăișul zborului, intrau repede în cuiburile lor galbene de sub olanele streșinii. În fundul bisericii ardea o lampă, adică un fitil de candelă într-un pahar atârnat. De departe, lumina ei părea o pată albicioasă ce tremura pe untdelemnul dinăuntru. O rază lungă de soare străbătea tot naosul, întunecându-i și mai mult părțile laterale și ungherele.

– Unde-i preotul? întrebă doamna Bovary pe-un băiețaș care se distra zgâlțâind crucea barierei în gaura ei lărgită.

– O să vină, răspunse el.

Și, într-adevăr, se auzi scârțâind portița de la casa parohială, și părintele Bournisien apărui; dând unii peste alții, copiii o zbughiră în biserică.

– Ștengariiăștia, murmură preotul, tot ștengari! Și, luând de pe jos un catehism ferfeniț de care se împiedicase: N-au nimic sfânt!

Dar, cum o zări pe doamna Bovary:

– Scuzați-mă, zise el, nu v-am recunoscut.

Vârî catehismul în buzunar și se opri, bălăbănind între două degete cheia grea de la altar.

În lumina soarelui de asfințit, care-i bătea drept în față, alpacaua anterului, lustruită la coate și destrămată la poale, părea mai ștearsă. Pete de grăsime și de tutun se aliniau pe pieptul său lat, de-a lungul șirului de nasturi, și se înmulțeau cu cât se depărtau de guler, unde se odihneau nenumăratele cute ale pielii lui stacojii, presărată cu pete galbene, care se pierdeau în perii aspri ai bărbii cărunte. Tocmai stătuse la masă și sufla greu.

– Cum vă simțiți? întrebă el.

– Prost, răspunse Emma. Sufăr.

– Ei bine, și eu la fel! Începu preotul. Căldurile astea de la început nu-i așa că-s grozav de moleșitoare? Dar, în sfârșit, ce să facem? Suntem născuți să suferim, cum glăsuiește sfântul Pavel. Dar domnul Bovary ce zice de asta?

– El! exclamă Emma, cu un gest de dispreț.

– Cum? replică preotul foarte mirat. Nu vă prescrie nimic?

– Ah, spuse Emma, nu de leacuri pământești am nevoie.

Dar, din când în când, preotul se uita în biserică, unde toți copiii, stând în genunchi, își dădeau brânci și cădeau ca într-un. joc de cărți.

– Aș vrea să știu... reîncepu ea.

– Stai tu puțin, stai, Riboudet, strigă preotul furios, c-o să-ți rup urechile, obraznicule! Apoi, întorcându-se spre Emma: E băiatul lui Boudet, tâmplarul; părinții sunt înstăriți și-l lasă să-și facă de cap. Dacă ar fi vrut, însă, ar fi învățat ușor, că-i foarte ager la minte. Iar eu uneori îl chem în glumă Riboudet (așa se cheamă și colina pe care trebuie s-o treci ca să ajungi la Maromme), ba îi spun chiar „*mon Riboudet*”. Ha! Ha! „*Mont Riboudet!*”¹ Deunăzi i-am povestit-o și înaltpreasfințitei-sale, care a râs... a binevoit să râdă. Și domnul Bovary ce mai face?

Emma parcă nici nu-l auzea. Preotul continuă:

– Mereu foarte ocupat, fără îndoială! Căci noi amândoi, el și cu mine, suntem cu siguranță oamenii care au cel mai mult de lucru din toată parohia. Numai că el e medicul trupesc, adăugă preotul cu un râs lătăreț, pe când eu sunt al sufletelor!

Emma se uită la el, rugător:

– Da... zise ea, dumneavoastră ușurați toate necazurile.

– Ah! Nu mai spuneți, doamnă Bovary! Chiar azi-dimineață a trebuit să mă duc la Bas-Diauville să văd o vacă ce se *umflase*; credeau că o deochease cineva. Toate vacile lor, nu știu cum... Dar, iertați-mă... Longuemarre și Boudet! Arde-v-ar focul! Isprăviți odată!

Și se năpusti în biserică.

Copiii tocmai se înghesuiau, deschideau cartea de rugăciuni; iar alții îndrăzneau să se strecoare pe furiș până-n confesional. Dar, deodată, preotul prinse a le împărți la toți o ploaie de palme. Apucându-i de gulerul hainei, îi sălta în sus și-i punea în genunchi pe lespezile de la strană cu atâta putere, de parcă ar fi vrut să-i planteze acolo.

– Ei, zise el când se întoarse lângă Emma, și-și desfăcu batista mare de pânză, ținând un colț cu dinții, plugarii sunt tare de plâns!

– Sunt și alții, răspunse ea..

– Firește. De pildă, lucrătorii de la oraș.

– Nu ei...

– Iertați-mă! Eu am cunoscut acolo niște biete mame, femei cinstite, vă asigur, adevărate sfinte, care n-aveau nici măcar o bucată de pâine.

– Dar acelea, reîncepu Emma (și colțurile gurii i se strâmbau vorbind), acelea, părinte, care au o bucată de pâine, dar care n-au...

– Cu ce face focul, iarna, zise preotul.

– Ei, ce are a face?

– Cum ce are a face? Mie, unuia, mi se pare că atunci când ești bine încălzit, bine hrănit... căci, în sfârșit...

– Doamne-Dumnezeule... oftă ea.

– Nu vă e bine? zise preotul, apropiindu-se cu un aer îngrijorat. Din cauza digestiei, cu siguranță. Trebuie să vă întoarceți acasă, doamnă Bovary, să luați un ceai; asta o să vă întărească, sau, mai bine, un

¹ În limba franceză joc de cuvinte între „*mon Riboudet*”, adică „Riboudet-ul meu” și „*mont Riboudet*” (care se pronunță la fel) și care înseamnă „muntele Riboudet”.

pahar de apă rece cu zahăr tos.

– De ce?

Și Emma avea aerul unuia care se deșteaptă dintr-un vis.

– Pentru că vă treceați mâna pe frunte. Am crezut că v-a venit amețală. Apoi, răzgândindu-se: Dar parcă mă întrebați ceva? Despre ce era vorba? Nu mai știu.

– Eu? Nimic... nimic... repetă Emma.

Și privirea care rătăcea împrejur se opri încet asupra bătrânului în sutană. Se uitară lung unul la altul, în față, fără să scoată o vorbă.

– Atunci, doamnă Bovary, spuse el în cele din urmă, mă iertați, dar, știți, datoria înainte de toate; trebuie să isprăvesc cu haimanalele astea ale mele. Se apropie primele împărțășanii. Mi-e teamă să nu fiu din nou în întârziere! Așa că, începând de la înălțare, îi țin în fiecare miercuri *recta* câte o oră mai mult. Bieții copii! Nu e niciodată prea devreme ca să-i îndreptăm pe căile Domnului, așa cum de altfel el însuși ne-a încredințat prin gura cerescului său fiu. Sănătate, doamnă, respectele mele soțului dumneavoastră!

Și intră în biserică, făcând chiar în ușă o mătanie.

Emma îl văzu dispărând între cele două șiruri de bănci, cu pașii lui greoi, cu capul puțin înclinat pe-un umăr și cu amândouă mâinile întredeschise, date-n lături.

Apoi se răsuci pe tocuri, cu totul, ca o statuie pe un pivot, și se-ndreptă spre casă. Dar vocea groasă a preotului, vocea limpede a băieților îi ajungeau încă în auz, urmărind-o mereu.

– Ești creștin?

– Da, sunt creștin.

– Ce-i un creștin?

– E cel care, fiind botezat... botezat... botezat...

Urcă treptele scării de-acasă ținându-se de balustradă și, cum ajunsese în camera ei, se prăbuși într-un fotoliu.

Lumina albicioasă a geamurilor se micșora încet, unduind. La locul lor de totdeauna, mobilele păreau mai nemișcate, pierdute în umbră ca într-un ocean întunecos. Focul din cămin se stinsese, pendula continua să bată, și Emma se minuna oarecum că lucrurile rămân atât de tihnite când într-însa era atâta zbucium. Dar acolo, între fereastră și masa de lucru, stătea micuța Berthe, care se clătina pe botoșeii ei și încerca să se apropie de maică-sa ca să-i apuce capătul panglicilor de la șorț.

– Lasă-mă! zise Emma, dând-o la o parte cu mâna.

Fetița veni îndată și mai aproape de genunchii ei; și, sprijinindu-se de ei cu amândouă mâinile, ridică spre Emma ochii mari și albaștri, pe când de pe buze i se prelingea pe mătasea șorțului o suviță de salivă cristalină.

– Lasă-mă! repetă tânăra femeie furioasă.

Înfrișat de înfățișarea ei, copilul începu să țipe.

– Ah! Da! lasă-mă odată! strigă ea, îmbrâncind-o cu cotul.

Berthe căzu la picioarele scrinului, peste ornamentele lui de alamă; se tăie la obraz, și sângele-i fâșni. Doamna Bovary se repezi s-o ridice, rupse cordonul clopoțelului, chemă servitoarea strigând din toate puterile și era gata să se blesteme, când apărură Charles. Era ora mesei, se întorcea acasă.

– Uite, dragă, îi zise Emma cu o voce liniștită; mititica a căzut jos, jucându-se, și s-a rănit.

Charles o îmbărbăta; cazul nu era de loc grav, și se duse să caute un platur.

Doamna Bovary nu coborî în sală; vru să rămână singură, să vadă de copil. Atunci, privind-o cum doarme, îngrijorarea care mai stăruia începu să se risipească încetul cu încetul și se socoti proastă de-a binelea și prea bună ca să se fi tulburat adineauri pentru o nimica toată. Într-adevăr, Berthe nu mai plângea. Respirația ei ridica acum ușor învelitoarea de bumbac. Lacrimi mari se opreau în colțul pleoapelor pe jumătate închise, prin care, între gene, se vedeau două pupile șterse, adâncite; platurile lipit de obraz îi trăgea pieziș pielea întinsă.

„E ciudat, gândea Emma, ce urâtă e copila asta!”

La unsprezece seara, când Charles se întoarse de la farmacie (unde se dusesese după-masă ca să înapoieze ce mai rămăsese din platur), o găsi pe nevastă-sa în picioare lângă leagăn.

– Îți spun doar că n-o să fie nimic, o asigură Charles, sărutând-o pe frunte. Nu fi necăjită, scumpa mea, c-o să te îmbolnăvești!

Zăbovise mult la spițer. Cu toate că nu se arătase prea mișcat, domnul Homais se străduise totuși să-l îmbărbăteze, să-i *ridice moralul*. Cu ocazia asta vorbise de tot felul de primejdii care amenințau copiii și de ușurința servitorilor.

În privința asta, doamna Homais era pățită, căci mai purta încă pe piept urmele unei cățui cu jărat pe

care, pe vremuri, o bucătăreasă i-o răsturnase pe bluză. Drept care părinții aceștia luau tot felul de măsuri. Cuțitele nu erau niciodată ascuțite, nici podelele ceruite. La ferestre puseseră gratii de fier, iar la pervazuri, niște bare groase. Copilașii lui Homais, cu toată libertatea pe care-o aveau, nu puteau face o mișcare fără să se țină cineva de ei, ca să-i supravegheze; la cel mai mic guturai, tatăl lor îi îndopa cu leacuri de piept, și, până la vârsta de patru ani trecuți, toți purtau, vrând-nevrând, niște scufițe vătuite. Drept e că asta era o manie a doamnei Homais; în sinea lui, soțul ei nu era de loc bucuros, temându-se ca nu cumva strânsoarea acestor scufițe să aibă cine știe ce înrăurire asupra deșteptăciunii lor, și câteodată își da drumul:

– Așadar, ai de gând să faci din ei niște caraibi sau niște botocuzi?!

Charles încercase atunci de mai multe ori să schimbe vorba.

– Aș vrea să vă spun ceva, șoptise încetișor la urechea secretarului, care o luase pe scară înaintea lui.

„O fi bănuind ceva?” se întreba Léon, îi bătea inima și se pierdea în fel de fel de presupuneri.

În cele din urmă Charles, după ce închise ușa, îl rugă să se intereseze personal la Rouen care-ar fi prețurile pentru un frumos daghereotip¹; voia să-i facă soției lui o duioasă surpriză, o atenție delicată: portretul lui în frac. Dar *voia să știe dinainte cât o să-l coste*; culegerea acestor informații nu avea să-l încurce pe domnul Léon, de vreme ce se ducea la oraș aproape în fiecare săptămână.

De ce se ducea? Homais bănuia că aici se ascundea cine știe ce *aventură de holtei*, cine știe ce intrigă. Dar se înșela; Léon nu avea nici o aventură. Era mai trist ca niciodată, și doamna Lefrançois băgase bine de seamă asta după câtă mâncare lăsa acum în farfurie. Ca să afle mai multe, îl iscodea pe perceptor; Binet îi răspunse pe un ton înțepat că el *nu-i în solda poliției*.

Camaradul său totuși îi părea foarte ciudat; căci deseori Léon se lăsa pe spătarul scaunului, cu brațele întinse în lături, și se cam plângea de viață.

– Fiindcă nu vă distrați de ajuns, explica perceptorul.

– Cu ce sa mă distrez?

– Eu, în locul dumitale, mi-aș lua un strung.

– Dar nu știu să lucrez la strung, răspunse secretarul.

– A! Asta așa e! spunea celălalt mângâindu-și bărbia cu un aer de dispreț amestecat cu satisfacție.

Léon se săturase să iubească fără rezultat; apoi, începea să simtă copleșeala pe care ți-o dă monotonia vieții atunci când ea nu-i călăuzită de nici un interes și nu-i susținută de nici o speranță. Era atât de plictisit de Yonville și de locuitorii lui, încât își ieșea din fire când vedea anumiți oameni și anumite case; și farmacistul, cât era el de cumsecade, îi devenea cu totul nesuferit. Totuși, perspectiva unei noi situații îl înspăimânta tot atât pe cât îl ademenea.

Teama aceasta se schimbă repede în nerăbdare, și atunci Parisul îi flutură din depărtare fanfara balurilor lui mascate, cu rasetele „gazetelor”. Deoarece avea să-și termine acolo dreptul, de ce nu pleca? Cine-l împiedica? Și în mintea lui începu să facă pregătiri; hotărî mai dinainte de ce să se apuce. Își mobilă, în gând, un apartament. O să ducă o viață de artist. O să ia lecții de gitară! O să aibă un halat, o beretă-bască, pantofi de catifea albastră! Și admiră chiar de pe acum, deasupra căminului, două florete încrucișate, cu un cap de mort și o gitară deasupra.

Partea grea era consimțământul marnei lui – și totuși nimic nu părea mai cuminte. Chiar maestrul lui îl îndemna să lucreze într-un alt birou, unde-ar putea să învețe mai mult. Luând deci o cale de mijloc, Léon căută un loc de al doilea secretar la Rouen; nu găsi, și, în cele din urmă, îi scrisese mamei lui o lungă scrisoare amănunțită, în care-i arăta pentru ce motive trebuie să plece, să se instaleze imediat la Paris. Maică-sa fu de acord.

Léon nu se grăbi de loc. În fiecare zi, timp de o lună întreagă, Hivert îi cără de la Yonville la Rouen, de la Rouen la Yonville cufere, geamantane și pachete; și după ce Léon își reîmprospăta garderoba și-și dădu la reparat cele trei fotolii pe care le avea, își cumpără o întreagă provizie de fulare, într-un cuvânt, luă mai multe măsuri decât pentru o călătorie în jurul lumii; tot amână plecarea de pe-o săptămână pe alta, până primi de la mama lui o a doua scrisoare, prin care-l zorea să plece, de vreme ce așa-i era dorința, ca să-și poată trece examenul înainte de vacanță.

Când sosi clipa îmbrățișărilor, doamna Homais lacrimă; Justin plângea în hohote; Homais, ca om tare ce era, își ascunse emoția; voi să ducă chiar el paltonul prietenului său până la poarta notarului, care-l luă pe Léon la Rouen în trăsura lui. Acesta din urmă de-abia avu timp să-și ia rămas bun de la domnul Bovary.

Când ajunse sus, la capătul scării, se opri cu sufletul la gură. La intrarea lui, doamna Bovary sări deodată în picioare.

– Tot eu sunt! zise Léon.

¹ Aparat care, cu ajutorul unei camere obscure, fixează imaginile pe o placă de cupru argintată. A fost inventat de Daguerre, înainte de apariția aparatelor de fotografiat.

– Eram sigură!

Emma își mușcă buzele, și un val de sânge îi năvăli în față, îmbujorând-o din rădăcina părului până la marginea gulerului. Stătea în picioare, cu umărul rezemat de lemnăria care căptușea peretele.

– Dar domnul nu-i aici? începu Léon.

– Lipsește. Mai spuse încă o dată: Lipsește.

După asta urmă o tăcere. Se uitară unul la altul; și gândurile lor, contopite în aceeași spaimă, se îmbrățișau strâns, ca două piepturi care se zbat.

– Aș ține mult s-o sărut pe Berthe, spuse Léon. Emma coborî câteva trepte și-o strigă pe Félicité.

Léon aruncă repede jur împrejur o privire atotcuprinzătoare, pe pereți, pe etajere, pe cămin, ca și cum ar fi vrut să pătrundă tot, să ia cu el tot.

Dar Emma se întoarse, și servitoarea o aduse pe Berthe, care zgâlțâia la capătul unei sfori o morișcă de vânt cu vârful în jos.

Léon o sărută pe gât de mai multe ori.

– Adio, sârmane copil! Adio, micuță dragă, adio!

Și o încredință iar mamei.

– Ia-o de-aici, spuse ea. Rămaseră singuri.

Doamna Bovary, întoarsă cu spatele, stătea cu obrazul lipit de geam; Léon își ținea șapca în mână și o bătea ușor de-a lungul piciorului.

– Are să plouă, spuse Emma.

– Am manta, răspunse el.

– Ah!

Emma se întoarse, cu bărbia în piept, cu fruntea înainte. Lumina aluneca pe ea ca pe-o marmură, până la arcul sprâncenelor, fără să se poată ști ce privea în depărtare, nici ce gândea în adâncul sufletului ei.

– Deci, adio! spuse Léon suspinând.

Emma ridică atunci capul cu o mișcare bruscă.

– Da, adio... pleacă!

Se apropiară unul de altul; Léon întinse mâna, Emma șovăi.

– Așadar, englezește, spuse Emma, lăsându-și mâna într-a lui și silindu-se să râdă.

Léon i-o simți între degete și parcă însăși esența întregii ei ființe coborâse în această palmă umedă.

Apoi deschise mâna; ochii lor se mai întâlniră o dată, și Léon dispăru.

Când ajunse în piață, se opri și se ascunse după un stâlp, ca să se mai uite o dată la casa aceea albă, cu cele patru jaluzele verzi. I se păru că în cameră, în dosul ferestrei, vede o umbră; dar perdeaua, desprinzându-se din cordonul ce o strângea ca și cum nimeni n-ar fi atins-o, mișcă încet lungile ei falduri oblice, care, dintr-o singură tresărire, se desfăcură toate, și rămase dreaptă, mai nemișcată ca un zid. Léon o luă la fugă.

Zări de departe, pe drum, cabrioleta patronului său, și alături, un om într-un șorț de pânză groasă, care ținea calul. Homais și domnul Guillaumin săteau de vorbă. Îl așteptau.

– Să ne îmbrățișăm, zise spițerul cu lacrimi în ochi. Uite-ți paltonul, dragul meu prieten; bagă de seamă să nu răcești. Îngrijește-te; menajează-te.

– Hai, Léon, urcă-te! zise notarul.

Homais se aplecă peste aripa trăsurii și, cu o voce întretăiată de suspine, lăsă să-i scape aceste două cuvinte triste:

– Drum bun.

– Bună seara, răspunse domnul Guillaumin. Dă-i drumul!

Plecară, iar Homais se întoarse acasă.

Doamna Bovary deschisese fereastra care dădea în grădină și se uită la nori.

Se îngrămădeau la apus, spre Rouen, și își rostogoleau repede rotocoalele lor negre, din dosul cărora ieșeau razele lungi ale soarelui, ca săgețile de aur ale unui trofeu suspendat, pe când restul cerului senin era alb ca de porțelan. Dar răbufnirea unei vijelii încovoie plopilor, și ploaia se dezlănțui deodată, ropotind pe frunzele verzi. Soarele se arătă apoi iarăși, găinile începură să cotcodăcescă, vrăbiile să scuture din aripi în tufișurile ude. Băltoacele de pe nisip duceau cu ele, scurgându-se, niște flori roz de salcâm.

„Ah! Ce departe trebuie să fie acum!” se gândi ea.

Domnul Homais veni ca de obicei la șase și jumătate, în timpul mesei.

– Ei bine, zise el așezându-se, așadar, adineauri îl expediarăm pe tânărul nostru!

– Așa s-ar părea, răspunse doctorul. Apoi, întorcându-se pe scaun: Ce mai nou pe la dumneavoastră?

– Nu mare lucru. Doar că soția mea a fost azi după-amiază puțin tulburată. Știți dumneavoastră,

femeile se tulbură dintr-un fleac! Mai ales a mea! Și am greși dacă ne-am ridica împotriva, fiindcă așa sunt nervii lor, mai slabi decât ai noștri.

– Bietul Léon, zise Charles, cum are s-o ducă la Paris?! Crezi c-o să se obișnuiască?...

Doamna Bovary oftă.

– Ba bine că nu! zise farmacistul, plescăind din limbă. Chefuri cu femei prin birturi, baluri mascate, șampanie, toate astea au să se țină lanț, vă asigur!

– Nu cred să ajungă un stricat, obiectă Bovary.

– Nici eu, se grăbi să adauge Homais, cu toate că va trebui să se ia după ceilalți, ca să nu treacă altfel drept un iezuit. Nici nu știți ce viață duc ștregarii aceia cu actrițele, în Cartierul Latin! De altfel, studenții sunt foarte bine văzuți la Paris. Numai să aibă darul de a fi plăcuți, că imediat sunt primiți în cele mai bune cercuri și sunt chiar doamne din cartierul Saint-Germain care se îndrăgostesc de ei, ceea ce le oferă mai târziu prilejul să facă niște căsătorii strălucite.

– Dar, zise doctorul, mi-e teamă că el... acolo...

– Aveți dreptate, îl întrerupse spițerul, asta-i cealaltă față a medaliei! Ești silit să stai mereu cu mâna în pungă. Stai, sa zic așa, într-o grădină publică; se prezintă un oarecare, bine îmbrăcat, chiar decorat, și pe care l-ai putea lua drept un diplomat; ți se adresează; îi vorbești; tipul se vâără în sufletul tău, îți oferă tutun sau îți ridică pălăria. Apoi te apropii de dânsul mai mult; te duci cu el la o cafenea, te pofteste să mergi la vila lui de la țară, între două pahare îți dă prilejul să faci tot felul de cunoștințe, și, de cele mai multe ori nu face decât să-ți șterpelească punga sau să te vâre în cine știe ce dandana...

– Adevărat, răspunse Charles. Dar eu mă gândeam mai cu seamă la boli, ca de pildă la febra tifoidă, care atacă studenții din provincie.

Emma tresări.

– Din cauza schimbării de regim, continuă farmacistul, și a tulburării pe care o provoacă în tot organismul. Și apoi, apa din Paris, știți dumneavoastră! felurile de la birturi, toate acele mâncăruri piperate ajung, în cele din urmă, să-ți înfierbinte sângele și nu fac, orice s-ar spune, cât un rasol bun! În ce mă privește, eu am preferat totdeauna bucătăria burgheză; e mai sănătoasă! Așa că, pe când făceam farmacia la Rouen, am stat într-o pensiune, mâncam cu profesorii.

Și continuă tot așa, să-și spună părerile sale generale și preferințele personale, până în clipa când veni Justin să-l caute ca să pregătească un gălbenuș cu lapte și zahăr.

– N-ai o clipă de răgaz, strigă el, mereu la jug! Nu-i chip să ies un moment! Trebuie să mă treacă nădușelile ca pe-un cal la arat! Ce jug nenorocit! Apoi, când ajunse la ușă: *A propos*, știți noutatea?

– Ce noutate?

– E foarte probabil, continuă Homais, ridicând sprâncenele și luând o mutră din cele mai serioase, că expoziția agricolă a Senei Inferioare are să se țină anul ăsta la Yonville-l'Abbaye. Cel puțin așa se zvonește. Ziarul de azi-di-mineată lăsa să se înțeleagă ceva. Pentru arondismentul nostru ar fi de cea mai mare importanță! Dar o să vorbim de asta mai târziu. Vă mulțumesc, văd perfect; Justin e cu felinarul.

VII

A doua zi fu pentru Emma o zi jalnică. Totul i se păru învăluit într-o ceață neagră, care plutea nedeslușit pe deasupra lucrurilor, și tristețea se afunda în sufletul ei cu urlete sfâșietoare, ca un vânt de iarnă prin castelele părăsite. Avea acea stare de vis pe care ți-o dă ceea ce nu se mai întoarce niciodată, oboseala care te cuprinde după fiecare fapt împlinit, acea durere, în fine, pe care ți-o dă întreruperea oricărei mișcări obișnuite, încetarea bruscă a unei vibrații prelungi.

Ca și după întoarcerea de la Vaubyessard, când cadrilurile i se învârtteau în cap, simțea o melancolie posomorâtă, o deznădejde mocnită. Léon îi apărea acum mai mare, mai frumos, mai duios, mai enigmatic; cu toate că se despărțise de ea, nu o părăsise, era acolo, și parcă umbra lui mai rămăsese pe pereții casei. Nu-și putea lua ochii de pe covorul pe care călcase el, de pe fotoliile acelea, acum goale, în care stătuse el. Râul continua să curgă, împingându-și valurile-i mărunte de-a lungul malului lunecos. Se plimbaseră de-atâtea ori pe acolo, și undele murmurau la fel, pe pietrele acoperite cu mușchi. Ce zile însorite au avut! Ce minunate după-amiezi, singuri, la umbră, în fundul grădinii! El citea tare, cu capul gol, stând pe un scăunel de nuiiele uscate; boarea răcoroasă a pajiștii făcea să tremure filele cărții și condurașii din bolta chioșcului... Ah! plecase singurul farmec al vieții ei, singura speranță cu puțință a unei fericiri! Cum nu prinsese ea fericirea aceea, când avusese prilejul?! De ce n-a reținut-o cu amândouă mâinile, în genunchi, atunci când voia să-i scape? Și se blestemă că nu-l iubise pe Léon; era însetată de buzele lui. Îi veni să alerge după el, să se arunce în brațele lui, să-i spună: „Iată-mă, sunt a ta!” Dar Emma se împiedica mai dinainte de toate greutățile înfăptuirii, și

dorințele ei, sporite de regret, erau și mai vii.

Din clipa aceea, amintirea lui Léon fu centrul suferinței ei, unde pâlpâia mai tare decât focul uitat de niște drumeți în zăpadă prin stepele Rusiei. Alerga spre focul acela, se ghemuia lângă el, îi răscolea încetișor jăraticul gata să se stingă, se ducea să caute jur împrejur tot ce putea să-l întetească și amintirile cele mai îndepărtate, ca și împrejurările cele mai apropiate, ceea ce simțea ca și ceea ce-și închipuia, dorințele de voluptate care se risipeau, proiectele de fericire care trosneau de vânt ca niște crengi uscate, cumințenia ei stearpă, speranțele ei năruite, targa căsniciei le aduna, le lua, le folosea pe toate pentru a-și atăta tristețea.

Cu toate acestea, flăcările se potoliră, fie că provizia se isprăvi de la sine, fie că mormanul fusese prea îndesat. Nemaivăzându-l, dragostea se stinse puțin câte puțin, părerea de rău se înăbuși sub obișnuință; și licărirea aceea de incendiu, care împurpurase cerul ei palid, se învălui în mai multă umbră și, încetul cu încetul, se șterse. În ațipirea conștiinței, luă până și sila față de soțul ei drept înclinație sufletească pentru amant; dogoarea urii, drept văpaia dragostei, dar cum uraganul sufla mereu, iar pasiunea se mistui până ajunse scrum, și nici un ajutor nu veni, nici o rază de soare nu se arătă, în jurul ei se așternu noapte deplină și rămase pierdută într-un frig cumplit, care-i pătrundea toată ființa.

Atunci începură iarăși zilele de chin de la Tostes. Se socotea acum mult mai nenorocită, căci știa ce-i suferința și avea convingerea că nu se va mai sfârși niciodată.

O femeie care-și impusese sacrificii atât de mari putea foarte bine să-și îngăduie fantezii. Își cumpără un pupitru de rugăciuni gotic și cheltui într-o lună patrusprezece franci pentru lămâi, cu care să-și curețe unghiile; scrise la Rouen să i se cumpere o rochie de cașmir albastru; alese de la Lheureux cea mai frumoasă din eșarfele pe care le avea și se încinse cu ea pe deasupra capotului; apoi, cu obloanele închise și dichisită astfel, rămânea întinsă pe-o canapea, cu o carte în mână.

Își schimba des pieptănătura; se aranja în chip de chinezoaică, cu bucle moi, cu codițe împletite; își făcu o cărare la o parte și își încârlionță părul pe dedesubt, ca un bărbat.

Vru să învețe italienește; cumpără dicționare, o gramatică, un teanc de hârtie albă. Încercă să citească cărți serioase, istorie sau filozofie. Uneori, noaptea, Charles sărea din somn ca ars, crezând că venea să-! caute vreun bolnav:

– Vin îndată, bolborosea el.

Și nu era nimic altceva decât hârșcăitul chibritului cu care Emma voia să aprindă iar lampa. Dar cu cititul ei se petrecu la fel ca și cu tapițeriile care, de-abia începute, stăteau ticsite în dulap; le lua, le lăsa, se apuca de altele.

Avea accese, când putea fi împinsă ușor spre orice ciudățenii. Într-una din zile se făli față de bărbatul ei că-i în stare să bea, ca nimic, o jumătate de pahar de rachiu; și cum Charles avu nerozia să facă prinsoare, Emma clădu pe gât rachiul până la fund. Cu toate aerele ei de femeie zvăpăiată (așa spuneau despre ea burghezele din Yonville), Emma nu părea totuși veselă, și, de obicei, avea totdeauna la colțurile gurii acea strâmbătură neclintită care încrețește obrazul fetelor bătrâne și al ambițioșilor decăzuți. Era toată palidă, albă ca un cearceaf, pielea nasului era întinsă spre nări, ochii aveau priviri vagi. Fiindcă își descoperise trei fire de păr cărunt la tâmple, începu să vorbească de bătrânețe.

Deseori o apuca un fel de sfârșeală. Într-o zi chiar scuipă sânge, și cum Charles se tot învârtea în jurul ei, lăsând să se vadă că-i îngrijorat, Emma-i răspunse:

– Ei și? Ce importanță are?

Charles se retrase în cabinetul lui și plânse, stând cu coatele pe masă, în fotoliul de la birou, sub craniul frenologic.

Atunci scrise mamei sale, rugând-o să vină, și se sfătui mult cu ea în privința Emmei.

Ce să decidă? Ce să facă, de vreme ce refuza orice tratament?

– Știi tu ce i-ar trebui femeii tale? începea iar doamna Bovary-mama. Ar trebui s-o silești să se apuce de ceva, de vreo treabă manuală. Dacă ar fi nevoită ca atâtea altele să-și câștige pâinea, n-ar avea nevricalele astea, care-i vin dintr-o sumedenie de idei pe care și le vâra în cap și din trândăvia în care trăiește.

– Cu toate acestea, e ocupată, spunea Charles.

– Ei, e ocupată! Și cu ce mă rog? Citește romane, cărți păcătoase, care-s împotriva religiei și în care sunt luați în râs preoții, cu citate scoase din Voltaire. Dar toate astea duc cine știe unde, bietul meu copil, și un om fără religie sfârșește totdeauna rău.

Se hotărî deci ca Emma să nu mai citească romane. Lucrul nu era de loc ușor. Bătrâna luă asta asupra ei; când avea să treacă prin Rouen, urma să se ducă personal la cel care-i împrumuta cărți și să-i spună că Emma nu se mai abonează. Și dacă totuși librarul ar stărui în îndeletnicirea lui de a otrăvi oamenii, n-ar avea oare dreptul să anunțe poliția?

Despărțirea dintre soacră și noră fu rece. În cursul celor trei săptămâni cât stătuseră împreună nu

schimbaseră nici două cuvinte, afară de răspunsuri și amabilități, când se întâlneau la masă, și seara, înainte de culcare.

Doamna Bovary-mama plecă într-o miercuri, când era zi de târg la Yonville.

Dis-de-dimineață piața era înțesată de un șir întreg de șarete cu două roți, care, toate, răsturnate pe spate și cu hulubele în aer, se întindeau de-a lungul caselor, de la biserică până la han. De cealaltă parte erau barăci de pânză, în care se vindeau bumbăcărie, plăpumi și ciorapi de lână, laolaltă cu căpestre pentru cai și pachete cu panglici albastre, ale căror capete fâlfâiau în vânt. Printre piramide de ouă și coșnițe cu brânză, din care ieșeau fire de paie cleioase, erau îngrămădite pe jos tot felul de unelte mari de fier; lângă vânturătorile de grâu, găini care cârâiau în cuști joase, scoțând gâturile printre ostrețe. Mulțimea, îngrămădindu-se în același loc, de unde nu se mai urnea, era cât pe ce să spargă uneori vitrina farmaciei. Miercurea farmacia nu se golea o clipă, și lumea se înghesuia nu atât ca să cumpere doctorii, cât pentru consultații, așa de mare era faima domnului Homais prin satele dimprejur. Siguranța lui neclintită îi vrăjise pe țărani. Se uitau la el ca la cel mai mare dintre toți doctorii.

Emma stătea sprijinită în coate la fereastră (stătea de multe ori așa; în provincie, fereastra ține loc și de teatru, și de plimbare) și se distra privind gloata de țărani, când zări un domn îmbrăcat într-o redingotă de catifea verde. Purta mănuși galbene, cu toate că era încălțat cu niște jambiere butucănoase: și se îndrepta spre casa doctorului, urmat de un țăran, care mergea cu capul în jos, adâncit în gânduri.

– Pot să-l văd pe domnul doctor? îl întrebă pe Justin, care stătea de vorbă în prag cu Félicité. Și, luându-l drept un servitor de-al casei: Spuneți-i că a venit domnul Rodolphe Boulanger de La Huchette.

Noul-sosit nu-și adăugase numelui acel *de la* dintr-o vanitate de latifundiar, ci numai ca să se știe despre cine-i vorba. La Huchette era într-adevăr o moșie aproape de Yonville, căreia îi cumpăraseră castelul, împreună cu două ferme, pe care le exploata singur, fără ca totuși să-și bată prea mult capul. Ducea o viață de burlac și se spunea că are *cel puțin cincisprezece mii de livre venit anual!*

Charles intră în sala mare de jos. Domnul Boulanger îi prezentă omul cu care venise și care voia să i se ia sânge, pentru că simțea că-l *furnica în tot trupul*.

– Asta o să mă curețe, obiecta el la orice argumente. Bovary porunci deci să i se aducă o fașă și un lighean și-l rugă pe Justin să-l țină. Apoi, adresându-se țăranului, alb ca varul:

– Nu-ți fie frică, voinicule.

– Nu, nu, răspunse celălalt, dați-i înainte!

Și cu un aer fălos își întinse brațul zdravăn. Când îl înțepă cu lanțeta, sângele țâșni, improșcând oglinda.

– Dă mai aproape ligheanul! strigă Charles.

– Ia te uită, spuse țăranul, ai putea să juri că-i un șipot care curge! Ce sânge roș am! Asta-i semn bun, nu-i așa?

– Câteodată, reluă doctorul, nu simți nimic la început, și numai după aceea vine sincopa, mai ales la oameni zdraveni cum e ăsta.

Când auzi vorbele acestea, țăranul scăpă cutia pe care-o tot învârtea între degete. La o smucitură din umeri, spătarul scaunului trosni. Pălăria căzu pe jos.

– Mă așteptam, zise Bovary, apăsând cu degetul pe vână. Ligheanul începu să tremure în mâinile lui Justin: i se muia ră genunchii, îngălbeni.

– Nevastă! Nevastă! strigă Charles. Dintr-o săritură, Emma coborî scara.

– Oțet! strigă el. Ah, Doamne! Amândoi deodată! Și, de emoție, nu putea pune compresa.

– Nu-i nimic, spunea foarte liniștit domnul Boulanger, luându-l pe Justin în brațe.

Și îl așeză pe masă, cu spatele rezemat de perete.

Doamna Bovary îi scoase cravata. Șnururile cămășii aveau un nod, și câteva minute scotoci cu degetele ei sprintene la gâtul băiatului; turnă niște oțet pe batista ei de olandă și începu să-i tamponeze tâmpile, suflând ușor pe deasupra.

Căruțașul își veni în fire, dar sincopa lui Justin tot mai ținea, și pupilele i se pierdeau în albul ochilor, ca niște flori albastre în lapte.

– Ar trebui să nu mai vadă asta, spuse Charles. Doamna Bovary luă ligheanul. Când îl puse sub masă, în mișcarea pe care-o făcu aplecându-se, rochia (era o rochie galbenă de vară, cu patru volane, lungă și largă la poale) se înfoie în jurul ei pe lespezile sălii; și cum Emma, aplecată, se clătina puțin cu brațele întinse în lături, rochia înfioată făcea cute din loc în loc, după cum își mlădia mijlocul. Se duse apoi să ia o carafă de apă și începu să topească niște bucăți de zahăr, când sosi farmacistul. În timpul zăpăcelii, servitoarea se dusesese să-l cheme; când își văzu elevul cu ochii deschiși, răsuflă ușurat. Pe urmă, învârtindu-se în jurul lui, îl privi din cap până-n picioare.

– Prostule, spunea el, prostuțule, zău! Prost ca noaptea! În definitiv, ce mare scofală e o flebotomie? Și încă un vlăjgan care nu se teme de nimic, așa cum îl vedeți, un fel de veveriță care se cațără să scuture nuci la înălțimi amețitoare. A, da, vorbește, laudă-te! Frumoase însușiri pentru unul care vrea să ajungă farmacist! Căci poți să te trezești chemat, în împrejurări grave, în fața tribunalelor, ca să luminezi conștiința magistraților; și, cu toate acestea, va trebui să-ți păstrezi sângele rece, să judeci, să te arăți om, sau, de nu, să treci drept imbecil.

Justin nu răspundea. Spițerul continuă:

– Cine te-a rugat să vii? Mereu cazi pe capul domnului doctor și al doamnei. De altfel, miercurea am mai multă nevoie de tine. În clipa asta acasă sunt douăzeci de oameni. Am lăsat totul baltă, ca să văd ce-i cu tine. Hai, cară-te! Șterge-o Așteaptă-mă și ai grijă de borcane!

După ce Justin, care se îmbrăcase, plecă, mai vorbiră puțin despre leșinuri. Doamna Bovary nu leșinase niciodată.

– Nemaipomenit pentru o doamnă! spuse domnul Boulanger. Sunt unii însă foarte slabi de înger. Așa, de pildă, odată, la un duel, am văzut un martor leșinând numai când a auzit țăcănitul pistoalelor ce se încăreau.

– Eu, zise spițerul, când văd sânge de-al altora, n-am nici pe dracu; dar numai ideea că cel ce curge e al meu ar fi de ajuns să mă facă să leșin, dac-aș sta să mă gândesc mult la asta.

Între timp, domnul Boulanger dădu drumul servitorului, sfătuindu-l să se liniștească, acum, după ce-și făcuse cheful.

– El mi-a dat prilejul să vă cunosc, adăugă.

Și cât spuse fraza asta nu-și luă ochii de la Emma.

Apoi puse trei franci pe colțul mesei, salută cu indiferență și plecă.

Ajunse repede de cealaltă parte a râului (acesta-i era drumul de întoarcere spre La Huchette); și Emma îl zări pe pajiște, mergând pe sub plop, încetinind pasul din când în când, ca cineva adâncit în gânduri.

„E foarte drăguță! își spunea el; e foarte drăguță nevasta asta a doctorului. Dinți frumoși, ochi negri, picior cochet; și arată a pariziancă. De unde naiba a răsărit? Unde-a găsit-o rotofeiul ăsta?”

Domnul Rodolphe Boulanger avea treizeci și patru de ani; era brutal din fire și de o inteligență pătrunzătoare; avusese de altfel mult a face cu femeile și se pricepea la ele. Asta i se păruse frumușică, așa că se gândea la ea și la bărbatul ei.

„Cred că-i tare prost. Și ea-i sătulă de el; nu încape îndoială! Are unghiile murdare și e neras de trei zile. În timp ce el bate drumurile pe la bolnavii lui, ea stă să cârpească ciorapi. Și ce se mai plictisește! Și cât ar vrea să stea într-un oraș, să joace polca în fiecare seară... Biata femeiușcă! Aici oftează cu gura căscată după dragoste, cum oftează crapul după apă pe masa din bucătărie. Cu trei vorbe galante, e-n stare să te adore, sunt sigur! Ar fi duios, încântător! Dar cum să te descotorosești de ea după aceea?”

Atunci complicațiile plăcerii întrevăzute în viitor îl făcură, prin comparație, să se gândească la amanta lui. Întreținea o actriță din Rouen; și când se opri cu gândul asupra chipului ei, de care, chiar în amintire, era sătul, își spuse: „Ah! Doamna Bovary e cu mult mai frumoasă decât ea, mai fragedă mai ales. Hotărât lucru! Virginie începe să se îngrașe prea tare. E-așa de plictisitoare cu veselia ei. Și apoi, pasiunea ei pentru crevete!”

Câmpul era pustiu, și Rodolphe n-auzea în jurul lui decât șfichiuitul regulat al ierbii care-i bătea ghetetele și țărâitul greierilor pitiți pe undeva prin ovăz; o revedea pe Emma în sală, îmbrăcată așa cum o văzuse, și o dezbrăca.

– Ah! Voi avea-o! strigă el sfărâmând cu bastonul un bulgăr din fața lui.

Și îndată examină ce avea de făcut. Se întrebă: Unde să ne întâlnim? În ce fel? O să avem mereu mormolocul pe cap, și bonă, vecinii, bărbatul, tot felul de belele de care trebuie să țină seamă.

„Ei, asta-i! își spuse el. Trebuie să pierzi prea multă vreme.” Apoi reîncepu: „Numai că are niște ochi care-ți sfredelesc inima, nu altceva! Și paliditatea asta!... Eu, care ador femeile palide!”

Când ajunse pe creasta dealului d'Argueil, hotărârea era luată.

„Nu mai rămâne decât să prind o ocazie. Ei bine! Am să mai trec pe-acolo câteodată, o să le trimit vânat, păsări; la nevoie, o să mă las să-mi ia și sânge; o să devenim prieteni, să-i invit la mine... Ei, drace! adăugă apoi. Uite, acuși are loc expoziția agricolă; va veni și ea, și am s-o văd! Vom începe, și cu îndrăzneală, căci așa-i cel mai sigur.”

VIII

Într-adevăr, veni și ziua faimoasei expoziții! Chiar din dimineața serbării, locuitorii nu mai vorbeau,

stând în poartă, decât despre pregătirile ce se făceau; se întinseseră ghirlande de iederă deasupra ușii de la primărie; într-o poiană se ridicase un cort pentru banchet, și în mijlocul pieței, în fața bisericii, un fel de tun străvechi trebuia să vestească sosirea domnului prefect și numele agricultorilor laureați. Garda Națională din Buchy (la Yonville nu era) venise să se alăture corpului de pompieri, al cărui căpitan era Binet. În ziua aceea el purta un guler și mai înalt ca de obicei și, încâtărâmat în tunică, era așa de țeapăn și de nemișcat, încât aveai impresia că tot ce era viu în el se lăsase în cele două picioare, care băteau cadența cu pas apăsător, dintr-o singură zvâcnitură. Cum între receptor și colonel stăruia de mult o rivalitate, și unul și celălalt, pentru a arăta ce pot, își instruiă oamenii separat. Vedeai trecând pe rând, când înainte, când înapoi, epoletii roșii și plastroane negre. Când credeai că se isprăvește, atunci începea iar. Niciodată nu se desfășurase atâta alai. Încă din ajun, mai mulți burghezi își dichisiseră casele; drapele tricolore atârnavă la ferestrele întredeschise; toate cârciumile erau ticsite; și cum timpul era frumos, bonetele scrobite, crucile de aur și năframele colorate păreau mai albe ca zăpada, sclipeau în lumina soarelui și înviorau, cu împeștriteala lor împrăștiată, întunecata monotonie a redingotelor și a bluzelor albastre. Fermierele din împrejurimi, dându-se jos de pe cal, își scoteau boldul mare cu care-și prinseseră strâns în jurul trupului rochia suflecăță, de teamă să nu se păteze; iar bărbații, dimpotrivă, ca să-și cruțe pălăriile, își puseseră batistele pe deasupra, ținând colțurile între dinți.

Mulțimea venea în ulița mare prin cele două intrări ale satului. Se revărsa din ulicioare, de pe alei, din case, și din când în când, în urma burghezilor, care ieșeau cu mânuși de ață în mâini, ca să vadă serbarea, se auzeau căzând la loc ciocanele de la porți. Erau mai ales de admirat doi stâlpi, cu câte un cadru triumfiular în vârf, plini cu lampioane, așezați de o parte și de alta a unei estrade pe care aveau să stea autoritățile; și mai erau, prinse de cele patru coloane ale primăriei, patru feluri de prăjini, fiecare cu câte un steag de pânză verzuie, împodobită cu inscripții în litere de aur. Pe unul era scris „Comerțului”, pe altul „Agriculturii”, pe al treilea „Industriei” și pe al patrulea „Artelor”.

Dar veselie care strălucea pe toate fețele o posomora parcă pe doamna Lefrançois, hangița. În picioare, pe scara bucătăriei, mormăia în barbă:

– Ce prostie! Ce prostie cu șandramalele astea de pânză ale lor! Își închipuie că prefectului o să-i placă să ia masa acolo, sub un cort, ca un măscărici de la circ? Și mai zic că toate mofturile astea înseamnă o binefacere pentru ținutul nostru! Dar atunci ce avea nevoie să se ducă să caute tocmai la Neufchâtel un birtaș ordinar?! Și pentru cine, mă rog? Pentru niște vâcari! Niște coate-goale!...

Trecu spițerul. Era în haină neagră, pantaloni de nanchin, pantofi de castor și, ca niciodată, cu pălărie, o pălărie tare.

– Plecăciune! zise el. Scuzați-mă, sunt grăbit.

Și cum grăsuța văduvă îl întrebă unde se duce, continuă:

– Vi se pare ciudat, nu-i așa, ca eu, care stau mereu retras în laboratorul meu, mai dihai decât guzganul din poveste în brânză...

– Ce brânză? făcu hangița.

– Nu, nimic, vorba vine! răspunse Homais. Voiam să spun numai, doamnă Lefrançois, că de obicei stam închis în casă. Azi, însă, având în vedere împrejurarea asta, trebuie negreșit să...

– A! vă duceți acolo? spuse ea, cu un aer de dispreț.

– Da, mă duc, replică spițerul mirat. Doar fac parte din comisia consultativă.

Tușa Lefrançois se uită la el câteva clipe și, în cele din urmă, răspunse surâzând:

– Atunci, e altceva! Dar ce aveți dumneavoastră cu agricultura? Care va să zică, vă pricepeți?

– Firește că mă pricep, de vreme ce sunt farmacist, adică chimist! Și întrucât chimia, doamnă Lefrançois, are drept scop cunoașterea acțiunii reciproce și moleculare a tuturor corpurilor din natură, urmează de-aici că agricultura este și ea cuprinsă în domeniul chimiei; și, într-adevăr, compoziția îngrășămintelor, fermentația lichidelor, analiza gazelor și influența miasmelor, ce altceva sunt toate acestea, te-ntreb eu, dacă nu pur și simplu chimie?

Hangița mi răspunse nimic. Homais continuă:

– Crezi dumneata că pentru a fi agronom trebuie să fi arat tu singur, sau să fi îngrășat păsări? Dar mai degrabă trebuie să cunoști compoziția substanțelor în chestiune, zăcămintele geologice, influențele atmosferice, calitatea terenurilor, a mineralelor, a apelor, densitatea diferitelor corpuri și capilaritatea lor, și mai știu eu ce... Și trebuie să cunoști temeinic toate principiile de igienă, pentru a conduce, pentru a judeca construcția clădirilor, regimul animalelor, hrana servitorilor! Mai trebuie, doamnă Lefrançois să stăpânești botanica, să poți deosebi plantele, mă-nțelegeți, care sunt binefăcătoare și care vătămătoare, care sunt neproductive și care nutritive, dacă-i bine să le smulgi de aici și să le răsădești dincolo, pe care să le răspândești și pe care să le stârpești și, într-un cuvânt, trebuie să te ții la curent cu știința, prin broșuri și buletine, să fii totdeauna gata pentru a putea să arăți îmbunătățirile de adus...

Hangița nu slăbea din ochi ușa de la „Cafeneaua franceză”, dar farmacistul continuă:

– Să dea Dumnezeu ca agricultorii noștri să fie chimiști, sau cel puțin să asculte mai mult sfaturile științei! Așa, de pildă, eu am scris de curând o broșură grosuță, un memoriu de mai bine de șaptezeci și două de pagini, intitulat *Despre cidru, despre fabricația și efectele lui, urmat de câteva reflecții noi asupra acestui subiect*, pe care l-am trimis Societății de agronomie din Rouen; și care mi-a adus chiar onoarea de a fi primit printre membrii ei, în secția agricolă, categoria pomologie; ei bine, dacă lucrarea mea ar fi fost dată publicității...

Dar spițerul se opri, văzând cât pare de preocupată doamna Lefrançois.

– Ia te uită la ei! spunea ea. Nu mai înțeleg nimic! O locanță ordinară ca asta! Și ridicând din umeri, de i se întindeau pe piept ochiurile tricoului, arătă cu amândouă mâinile cârciuma concurentului ei, de unde tocmai atunci se auzea cântând: De altfel, n-are s-o mai ducă mult, adăugă ea, până-n opt zile s-a zis cu el!

Homais se dădu înapoi, mirat. Ea coborî cele trei trepte și îi șopti la ureche:

– Cum! Nu știți? Săptămâna asta o să-i pună sechestru, îl scoate în vânzare Lheureux. L-a omorât cu polițele.

– Ce înspăimântătoare catastrofă! exclamă spițerul, care avea totdeauna expresii potrivite în toate împrejurările cu putință.

Hangița se apucă deci să-i povestească istoria asta, pe cate o știa de la Théodore, servitorul domnului Guillaumin, și, cu toate că nu-l putea suferi pe Tellier, îl defăima pe Lheureux. Spunea că-i un ademenitor, un om josnic.

– Ei poftim, zise ea, uite-l în hală! O salută pe doamna Bovary, care poartă o pălărie verde. E chiar la braț cu domnul Boulanger!

– Doamna Bovary! exclamă Homais. Mă duc repede să-i prezint omagiile mele. Poate că i-ar face plăcere să aibă un loc în incintă, sub coloane.

Și fără să mai stea s-o asculte pe tușa Lefrançois, care-l striga ca să-i povestească mai departe, farmacistul se depărta iuțind pasul, țănoș și cu zâmbetul pe buze, salutând în dreapta și-n stânga și umplând locul cu pulpanele mari ale hainei lui negre, care-i fluturau în urmă.

Zărimdu-l de departe, Rodolphe o luă mai repede, dar doamna Bovary osteni, așa că el încetini și spuse zâmbind, cu un ton brutal:

– Voiam să nu ne-ntâlnim cu burtosul ăla, știți, cu spițerul.

Ea-l ghionti cu cotul.

„Ce-nseamnă asta?” se întrebă el.

Și se uită la ea cu coada ochiului, mergând înainte.

Profilul îi era atât de liniștit, că nu puteai desluși nimic din ce se petrece într-însa. Se desprindea în plină lumină, în ovalul pălăriei cu panglici șterse ca niște frunze de trestie. Ochii ei, cu gene lungi, întoarse, priveau drept înainte și, cu toate că erau larg deschiși, păreau puțin strânși de umerii obrajilor, din cauza sângelui care bătea încetișor sub pielea ei delicată. Un ton trandafiriu străbătea prin despărțitura nărilor, își înclina capul pe umăr, și între buze îi apărea vârful de sidef al dinților albi.

„Își bate joc de mine?” se gândea Rodolphe.

Gestul Emmei nu fusese totuși decât un semn; căci domnul Lheureux se ținea de ei, aruncându-le din când în când câte-un cuvânt, ca și cum ar fi vrut să intre în vorbă.

– Ce zi splendidă! Toată lumea e pe uliță! Vântu-i de la răsărit.

Și doamna Bovary, ca și Rodolphe, nu-i răspundeau de loc, pe când, la cea mai mică mișcare pe care o făceau, Lheureux se apropia spunând: „Poftim?” și ducea mâna la pălărie.

Când ajunseră în fața casei potcovarului, în loc să urmeze drumul până la barieră, Rodolphe apucă deodată pe-o cărare, luând-o cu el și pe doamna Bovary, și strigă:

– Bună seara, domnule Lheureux, pe curând!

– Bine i-ați mai făcut vânt, spuse ea râzând.

– De ce, reîncepu el, să ne lăsăm năpădiți de alții? Și pentru că astăzi am fericirea de a fi cu dumneavoastră...

Emma se înroși. Rodolphe nu-și mai isprăvi fraza. Începu atunci să vorbească despre vremea frumoasă și despre plăcerea de-a umbla prin iarbă. Ieșiseră câteva margarete.

– Uite ce bănuți drăgălași, zise el, și atât de mulți, de ai putea ghici tuturor îndrăgostiților din ținut. Apoi adăugă: Dacă aș culege una? Ce ziceți?

– Sunteți îndrăgostit? întrebă ea, tușind puțin.

– He, he, cine știe?... răspuse Rodolphe.

Pajiștea începea să se umple de lume, și gospodinele dădeau peste tine cu umbrelele lor mari, cu

coșurile și cu copiii lor. Deseori trebuia să te ferești de câte-un șir lung de țărance, de slujnice cu ciorapi albaștri, în papuci, cu inele de argint și care miroseau a lapte când treceai pe lângă ele. Umblau ținându-se de mână și se împrăștiau, așa, de-a lungul pajiștii, de la șirul de plopî tremurători până la cortul ridicat pentru banchet. Dar începuse concursul, și agricultorii intrau rând pe rând într-un fel de hipodrom împrejmuit cu o frânghie lungă întinsă pe niște țaruși.

Vitele stăteau acolo, cu botul spre frânghie, aliniindu-și crupele inegale. Porci somnoroși își înfundau râțul în pământ, vițeii răgeau, oile behăiau; vacile, cu un picior strâns sub ele, își lăbărtau burțile pe iarbă și, rumegând alene, clipeau din pleoapele lor greoaie, sub muscăria care bâzâia împrejur. Căruțașii, cu mânecile suflecate, țineau de căpăstru armăsari ridicați în două picioare, care nechezau cu nările umflate în preajma iepelor, ce stăteau liniștite, întinzând capul și coama pletoasă, pe când mânjii se odihneau la umbra lor sau uneori veneau să sugă; și peste nesfârșita legănare a acestor trupuri înghesuite se vedea ridicându-se în vânt, ca o creastă de val, câte o coamă albă, sau, ieșind pe deasupra, niște coarne ascuțite și capete de oameni care alergau. Mai încolo, în afara țarcului, cam la vreo sută de pași depărtare, era un taur mare, negru, cu botniță, cu un belciug de fier în nară și care sta tot atât de nemișcat ca un taur de bronz. Un copil zdrențaros îl ținea de funie.

În timpul acesta, printre cele două șiruri, niște domni înaintau cu pași greoi, cercetând fiecare vită, pentru ca apoi să se sfătuiască în șoaptă. Unul dintre ei, care părea cel mai mare, lua din mers câteva note într-un carnețel. Era președintele juriului: domnul Derozerays de la Panville. Cum îl zări pe Rodolphe, se apropie repede de el și-i spuse zâmbind, cu un aer binevoitor:

– Cum, domnule Boulanger, ne părăsiți?

Rodolphe îl încredință că va veni. Dar când președintele nu se mai văzu, adăugă:

– Nu, zău că nu mă duc; compania dumneavoastră e mai prețioasă decât a lui.

Și tot bătându-și joc de expozițiile agricole, Rodolphe, ca să circule mai în voie, își arată jandarmului legitimația albastră, ba câteodată se și oprea în fața vreunui *exemplar* mai frumos, pe care doamna Bovary nu-l admira de loc. Rodolphe observă acest lucru, și atunci începu să facă glume pe socoteala toaletelor pe care le poartă doamnele din Yonville, după care se scuză că și ținuta lui lăsa de dorit. Avea în îmbrăcăminte acel amestec fără nici o legătură de lucruri comune și de lucruri prea căutate, în care, de obicei, omul de rând crede că întrezărește mărturia unei vieți ciudate, zbugiumările unui sentiment, tiraniile artei, și totdeauna un anume dispreț pentru convențiile sociale, ceea ce îl atrage sau îl scoate din fire. Așa, de pildă, cămașa lui de olandă, cu manșete cu pliuri, se umfla în bătaia vântului în deschizătura vestei de dril cenușiu, iar pantalonii cu dungi late lăsausă se vadă la glezne niște ghetă de nanchin, cu partea de jos de lac. Erau așa de lăcuite, că iarba se oglindea în ele. Cu o mână în buzunarul vestei și cu pălăria de pai pe-o ureche, mergea călcând prin baligile de cal.

– De altfel, adăugă el, când stai la țară...

– Timp pierdut! zise Emma.

– Adevărat! replică Rodolphe. Când te gândești că nici unul din oamenii aceștia de ispravă nu-i măcar în stare să-și dea seama de croiala unei haine!

Începu atunci să vorbească de mediocritatea din provincie, de viețile pe care le înăbușea, de iluziile care se pierdeau.

– De aceea, spunea Rodolphe, mă cufund într-o tristețe...

– Dumneavoastră?! exclamă ea mirată. Dar vă credeam foarte vesel!

– Ei, da, în aparență, fiindcă atunci când sunt în lume știu să-mi pun pe față o mască glumeață; și, totuși, de câte ori, văzând un cimitir pe-o noapte cu lună, nu m-am întrebat dacă n-aș face mai bine să fiu și eu printre cei care dorm acolo...

– Vai! Și prietenii dumneavoastră? zise ea. La ei nu vă gândiți de loc?

– Prietenii mei? Care prieteni? Am vreunul? Cine se sinchisește de mine?

Și însoți ultimele cuvinte cu un fel de fluierat printre buze.

Dar fură nevoiți să se depărteze unul de altul din pricina unei mari grămezi de scaune pe care le ducea un om ce venea în urma lor. Era atât de încărcat, că nu i se vedeau decât vârful saboților și capătul brațelor întinse în lături. Era Lestiboudois, groparul, care căra prin mulțime scaunele de la biserică. Foarte inventiv când era vorba de interesele lui, găsisese mijlocul ca să se aleagă și el cu ceva din expoziția agricolă, și ideea lui reușise de minune, căci nu mai știa pe cine să servească. Într-adevăr, țărani, cărora le era cald, se certau pentru scaunele astea de paie care miroseau a tămâie și se rezemau cu oarecare smerenie de spătarele lor groase, pătate de ceara picurată de la lumânări.

Doamna Bovary luă iar brațul lui Rodolphe, care continuă să vorbească încet, ca pentru sine:

– Da! Atâtea și atâtea mi-au lipsit! Veșnic singur! Ah, dacă aș fi avut un scop în viață, dacă aș fi

întâlnit o afecțiune, dacă aş fi găsit pe cineva... Oh, cum aş fi cheltuit toată energia de care sunt în stare, aş fi trecut peste orice, aş fi sfârâmat tot!

– Mi se pare, totuşi, zise Emma, că nu sunteţi de loc de plâns.

– A! Găsiţi? exclamă Rodolphe.

– Fiindcă, oricum... urmă ea, sunteţi liber. Şi, după o ezitare: Bogat.

– Nu vă bateţi joc de mine, răspunse el.

Şi Emma tocmai jura că nu-şi bate joc, când bubui o lovitură de tun; imediat lumea se înghesui, învălmăşindu-se spre sat.

Se alarmară degeaba. Domnul prefect nu se zărea; iar membrii juriului se simţeau foarte stânjeniţi, neştiind dacă trebuiau să înceapă şedinţa sau să mai aştepte.

În sfârşit, în capătul pieţei apărură un landou mare, din cele ce se închiriau, tras de două mârtoage pe care le biciuia din răspuţeri un vizitiu cu pălărie albă. Binet abia avu timp să strige: „La arme!” şi colonelul la fel. Toţi alergară spre piramidele de arme. Se năpustiră. Unii chiar uitară să-şi pună gulerul. Dar trăsura prefecturii ghicise parcă încurcătura asta, şi perechea de gloabe, legănându-se pe popritori, sosi în trap mărunţ în faţa intrării principale de la primărie, tocmai în momentul când Garda Naţională şi pompierii se desfăşurau, bătând pasul, în răpăitul tobelor.

– Arma-n cumpănire! răcni Binet.

– Drepti! strigă colonelul. Alinierea spre stânga.

Şi după prezentarea armelor, când zăngănitul închizătoarelor răsună ca o căldăruşă de aramă ce se rostogoleşte pe scări, toate puştile se lasară în jos.

Atunci se văzu coborând din trăsură un domn îmbrăcat cu o haină scurtă, brodată cu argint, chel în partea din faţă a capului, cu un smoc de păr la spate, palid şi cu o înfăţişare din cele mai blajine. Ochii lui mari, pe care cădeau nişte pleoape groase, se închideau pe jumătate ca să vadă bine mulţimea, în timp ce-şi ridica nasul ascuţit şi zâmbea cu o gură scofâlcită. Îl recunoscă pe primar după eşarfă şi îi spuse că domnul prefect nu putuse să vină, şi că el era un consilier de la prefectură, după care adăugă câteva scuze. Tuvache îi răspunse cu politeţe, celalalt mărturisă că e încurcat; şi stăteau aşa, faţă în faţă, xu frunţile aproape atingându-se una de alta, înconjuraţi de membrii juriului, consiliul municipal, notabilităţile, Garda Naţională şi mulţimea. Domnul consilier, strângându-şi la piept micul tricorn negru, mai salută o dată, în timp ce Tuvache, îndoit ca un arc, surâdea şi el, se bălbâia, îşi căuta frazele, îl asigura de devotamentul lui faţă de monarhie şi de onoarea ce i se făcea Yonville-ului.

Hippolyte, chelnerul de la han, veni să ia de hăţuri caii vizitiului, şi, tot şchiopătând de piciorul lui strâmb, îi conduse sub acoperişul de la intrarea la „Leul de aur”, unde se strânseseră o mulţime de ţărani să se uite la trăsură. Tobeale bătură, obuzierul bubui, şi domniile se urcară unul după altul să ia loc pe estradă, în fotoliile de utreht roşu, puse la dispoziţie de doamna Tuvache.

Toţi oamenii aceia semănau unul cu altul. Chipurile lor molâi şi spălăcite, puţin arse de soare, erau de culoarea cidrului dulce, iar favoritele lor înfoiate ieşeau din nişte gulere înalte şi scorţoase, strânse de cravate albe cu nodul arătos. Toţi aveau jileci de catifea, cu margini răsfărâte; toate ceasurile aveau la capătul unei panglici lungi câte-un sigiliu oval din cornalină; şi stăteau toţi cu amândouă mâinile pe genunchi, desfăcând cu grijă cracii pantalonului, al cărui postav cu lustrul neatins lucea mai tare decât pielea botforilor lor mari.

Cucoanele stăteau în spate, sub partea acoperită, între coloane, pe când mulţimea era în faţă, în picioare, sau stând pe scaune. Într-adevăr, Lestiboudois adusesese acolo toate scaunele cărate de pe pajişte, ba chiar alerga tot timpul după altele în biserică, pricinuind astfel atâta înghesuială, încât cu mare greutate izbuteai să ajungi până la scăriţa estradei.

– Eu găsesc, spuse domnul Lheureux (adresându-se farmacistului, care tocmai trecea ca să-şi ia locul), că ar fi trebuit să se pună acolo două catarge veneţiene, care, împodobite cu ceva sobru şi bogat, să dea o notă originală; asta ar fi fost de mare efect.

– Desigur! răspunse Homais. Dar ce să faci, primarul a luat totul asupra lui. Nu prea are gust, bietul Tuvache; e chiar cu desăvârşire lipsit de ceea ce se cheamă geniul artelor.

Între timp, Rodolphe cu doamna Bovary se urcaseră la primul etaj al primăriei, în *sala de consiliu*, şi cum înăuntrul nu era nimeni, el fu de părere că acolo ar fi locul cel mai nimerit de unde ar putea să vadă bine tot spectacolul. Luă trei scaunele din jurul mesei ovale, de sub bustul monarhului, şi, trăgându-le mai aproape de o fereastră, se aşezară unul lângă altul.

Estrada începu să se frământă: şuşoteli prelungi, discuţii. În sfârşit, domnul consilier se sculă în picioare. Se ştia acum că-l cheamă Lieuvain, şi numele lui trecea prin mulţime din gură în gură. După ce răsfoi câteva foi, uitându-se de aproape la ele ca să vadă mai bine, începu:

– „Domnilor, mai întâi să-mi fie îngăduit (înainte de a vă vorbi despre obiectul reuniunii de astăzi, şi

acest sentiment, sunt sigur, va fi împărtășit de dumneavoastră toți), să-mi fie îngăduit, spun, să aduc mulțumiri organelor superioare ale administrației, guvernului, monarhului, da, domnilor, suveranului nostru, acestui rege iubit, căruia nici o ramură a prosperității publice sau particulare nu-i este indiferentă și care conduce totodată cu o mână atât de puternică și atât de înțeleaptă carul statului, printre necurmatele primejdii ale unei mări furtunoase, știind, de altfel, să facă să se respecte pacea, ca și războiul, industria, comerțul, agricultura și artele!"

– Ar trebui, zise Rodolphe, să mă dau puțin mai îndărăt.

– De ce? întrebă Emma.

Dar în aceeași clipă glasul consilierului se înălță tunând:

– „A trecut vremea, domnilor, când vrajba civilă însângera piețele noastre publice, când proprietarul, negustorul, lucrătorul chiar, adormind liniștiți în apus de soare, tremurau să nu fie treziți deodată de vuietul clopotelor de alarmă ale răscoalei, a trecut vremea când lozincile cele mai subversive săpau cu îndrăzneală temeliile..."

– Fiindcă s-ar putea, reluă Rodolphe, să mă vadă de jos; și pe urmă cincisprezece zile ar tot trebui să dau explicații, dată fiind proasta mea reputație...

– Oh, vă calomniați, zise Emma.

– Nu, nu, e foarte proastă, vă jur!

– „Dar, domnilor, continuă consilierul, dacă, alungând din amintirea mea aceste tablouri întunecate, îmi întorc privirile asupra situației actuale din frumoasa noastră patrie, ce văd? Peste tot înfloresc comerțul și artele; pretutindeni noi căi de comunicație, cu tot atâtea artere noi în corpul statului, stabilesc legături noi; marile noastre centre de manufactură și-au reluat activitatea; religia, mai întărită, surâde tuturor inimilor; porturile noastre sunt pline, încrederea renaște, și, în sfârșit, Franța respiră!..."

– De altfel, adăugă Rodolphe, poate că, din punctul ei de vedere, lumea are dreptate.

– Cum asta? exclamă ea.

– Ei, cum! spuse el. Nu știți că sunt suflete veșnic zbuciumate? Ele au nevoie rând pe rând de vis și de acțiune, de pasiunile cele mai curate, de plăcerile cele mai violente, și astfel se aruncă în tot felul de fantezii, de nebunii...

Atunci Emma îl privi cum te-ai uita la un călător care a trecut prin țări ciudate și reîncepu:

– Noi, bieteale femei, nu avem nici măcar această distracție!

– Tristă distracție, de vreme ce nu găsești în ea fericirea.

– Dar o găsești oare vreodată.? întrebă ea.

– Da, o întâlnești într-o zi, răspunse el.

– „Și aceasta ați înțeles-o, spunea consilierul. Voi, agricultorii și muncitorii de la sate! Voi, pașnici pionieri ai unei întregi opere de civilizație! Voi, oamenii progresului și ai moralei! Voi ați înțeles, zic, că furtunile politice sunt într-adevăr încă mai de temut decât tulburările atmosferice..."

– O întâlnești într-o zi, repetă Rodolphe, într-o zi, dintr-o dată și când nu mai aveai nici o speranță. Atunci se deschid orizonturi noi, e ca un glas care strigă: „Iat-o!" Simți nevoia să-ți destăinuiești viața acelei persoane, să-i dai totul, să-i sacrifici totul! Nu au nevoie să se explice; se ghicesc unul pe altul. S-au întrevăzut în vis. (Și se uită la ea.) În sfârșit, comoara pe care ai căutat-o atât de mult e acolo, acolo, în fața ta; strălucește, scânteiază! Și totuși te mai îndoiești, nu-ți vine a crede; rămâi orbit, ca și cum ai ieși de la întuneric la lumină.

Și, isprăvind aceste cuvinte, Rodolphe făcu gestul potrivit frazei. Își trecu mâna pe față, ca un om care ametește; apoi o lăsa să cadă pe mâna Emmei, care și-o trase. Dar consilierul citea mereu:

– „Și cine s-ar putea mira, domnilor? Numai cel care-ar fi destul de orb, destul de împotmolit (nu mă tem s-o spun), destul de împotmolit în prejudecățile altor vremuri pentru a nesocoti încă spiritul populației agricole. Într-adevăr, unde să găsești mai mult patriotism decât la țară, mai mult devotament pentru nevoile obștești, într-un cuvânt, mai multă înțelepciune? Și prin asta nu înțeleg, domnilor, o înțelepciune superficială, deșartă podoabă a spiritelor trândave, ci acea inteligență adâncă și cumpătată, care, mai presus de orice, se străduiește să urmărească scopuri folositoare, contribuind astfel la binele fiecăruia, la bunul trai obștesc și la sprijinul statelor, rod al respectului față de legi și al îndeplinirii îndatoririlor..."

– Ah, iarăși, zise Rodolphe, veșnic datorii și iar datorii! M-au dat gata vorbele astea! Sunt o droaie de nătărăi bătrâni, în jiletci de flanelă, și de bigote, cu cărămizi calde la picioare și cu mătânii, care nu fac decât să ne cânte la ureche: „Datoria! Datoria!" Ei, asta-i! Datorie e să simți ce este mărgeț, să-ți fie drag ce este frumos, iar nu să accepți ce-i convențional în societate, cu toate mârșăviile pe care ni le impune.

– Cu toate acestea... cu toate acestea... obiectă doamna Bovary.

– Ei nu! De ce să tunăm împotriva pasiunilor? Nu sunt ele oare singurul lucru frumos de pe pământ, izvorul eroismului, al entuziasmului, al poeziei, al muzicii, al artelor, în sfârșit, a tot?

– Dar, zise Emma, trebuie totuși să te iei puțin după opinia lumii și să te supui moralei.

– Ei, dar vezi că sunt două, repetă el. Cea mărunță, cea acceptată, aceea a oamenilor, aceea care se schimbă neconștient și care zbiară așa de tare, se zbate, jos, banală, la fel cu această strânsură de imbecili pe care-i vedeți. Iar cealaltă, eternă, care este în jurul și deasupra noastră, ca priveliștea ce ne înconjoară și cerul albastru care ne luminează.

Domnul Lieuvain tocmai se ștersese la gură cu batista. Continuă:

– „Și de ce m-aș apuca, domnilor, să vă demonstrez aici cât de folositoare e agricultura? Cine oare are grijă de tot ce avem nevoie?! Cine oare ne dă tot ce ne trebuie ca să trăim? Nu agricultorul? Agricultorul, domnilor, care, semănând cu o mână harnică brazdele roditoare ale câmpului, face să răsară grâul, care, măcinat, se preface în praf prin mijlocirea unei mașini ingenioase, din care iese sub denumirea de făină, și de acolo, transportată în orașe, e dată imediat la brutar, care face din ea un aliment pentru sărac ca și pentru bogat. Și oare nu tot agricultorul e cel care îngrașă, pentru ca să avem cu ce ne îmbrăca, numeroasele lui turme pe izlazuri? Căci cum ne-am îmbrăca, căci cum ne-am hrăni noi fără agricultori? Și oare, domnilor, e nevoie să mergem atât de departe pentru a căuta exemple? Cine n-a cugetat adesea la foloasele însemnate pe care le tragem de la acel modest animal, podoaba cotețelor noastre, care ne dă totdeauna o pernă moale pentru culcușul nostru, carnea-i gustoasă pentru masa noastră și ouă? Dar n-aș mai isprăvi dacă ar trebui să înșir unele după altele diferitele produse pe care pământul bine lucrat ni le hărăzește, ca o mamă darnică copiilor săi! Ici, vița-de-vie; în altă parte, merii, care ne dau cidrul; colo, rapița; mai departe, brânzeturile; și inul, domnilor, să nu uităm inul! care în ultimii ani a luat o dezvoltare considerabilă și asupra căruia vă voi atrage atenția cu deosebire.”

Nu avea nevoie să le-o mai atragă, căci toți stăteau cu gurile căscate, ca și cum ar fi vrut să-i soarbă cuvintele. Alături de el, Tuvache îl asculta cu ochii holbați; domnul Derozerays închidea din când în când, încetișor, pleoapele; iar mai departe, farmacistul, cu fiul său Napoleon între genunchi, își făcea mâna pâlnie la ureche, ca nu cumva să piardă vreo silabă. Ceilalți membri ai juriului își clătinau încet bărbia în jiletică, în semn de aprobare. La picioarele estradei, pompierii se odihneau, proptiți în țeava armelor cu baioneta pusă; iar Binet stătea neclintit, cu coatele în lături, cu vârful săbiei în vânt. De auzit poate că auzea, dar de văzut nu putea să vadă nimic din pricina cozorocului de la cască, lăsat până peste nas. Locotenentul lui, feciorul cel mai mic al domnului Tuvache, avea o cască și mai și, una uriașă, care se bălăbănea pe cap, lăsând să iasă un capăt din fularul lui de indiană. El zâmbea dedesubt cu o duioșie cu totul copilărească, și fața lui mică și palidă, pe care se prelingeau broboane de sudoare, avea o expresie de bucurie, de copleșală și de somn.

Toată piața, până în zidul caselor, era ticsită de lume. Vedeai oameni rezemați în coate la toate ferestrele, alții în picioare pe la porți, iar Justin, în fața vitrinei farmaciei, parcă înlemnise contemplând tot ce vedea. Cu toată tăcerea, glasul domnului Lieuvain se pierdea în aer. Ți-ajungeau la ureche numai crâmpie de fraze, întrerupte ici și colo de hârșăitul scaunelor din mulțime; pe urmă se auzea deodată, din spate, un muget prelung de bou, sau behăitul mieilor, care se chemau la colțul ulițelor. Într-adevăr, vécarii și ciobanii își mânaseră dobitoacele până acolo, și din când în când ele mugeau, rupând cu limba câte-o frunzișoară, care le atârna apoi pe bot.

Rodolphe se apropiase de Emma și-i vorbea repede, cu voce scăzută:

– Conspirația asta a lumii nu vă revoltă? Există oare vreun singur sentiment pe care să nu-l condamne? Instinctele cele mai nobile, simpatiile cele mai curate sunt prigonite, defăimate, și dacă, în sfârșit, se întâlnesc două biete suflete, totul este organizat pentru ca ele să nu poată fi împreună. Ele totuși vor încerca, vor bate din aripi, se vor chema. Ei, oricum, mai devreme sau mai târziu, în șase luni, în zece ani, ele se vor găsi laolaltă, se vor iubi, pentru că așa le-a fost dat, și sunt născute unul pentru altul.

Stătea cu brațele încrucișate pe genunchi și, ridicându-și fața spre Emma, se uita la dânsa de aproape, fix. În ochii lui ea zărea mici raze aurii, care jucau în jurul pupilelor negre, și chiar simțea parfumul pomezii care-i lustruia părul. Atunci o copleși moleșeala, își aduse aminte de viconte cu care dansase un vals la Vaubyessard, a cărui barbă răspândea, ca și părul acesta, același parfum de vanilie și de lămâie; și, fără să-și dea seama, închise pe jumătate pleoapele, ca să-l adulmece mai bine. Dar îndreptându-se pe scaun, zări în depărtare, tocmai în fundul zării, bătrâna diligență *Rândunica*, care cobora încet coasta de la Leux, târând în urma ei o coadă lungă de praf. În trăsura asta galbenă Léon se întorsese de atâtea ori la ea; și pe drumul acesta de acolo plecase pentru totdeauna! Avu impresia că-l vede peste drum, în fața ferestrei ei; apoi totul se învălmăși, ca învăluit în nori; i se păru că se mai rotește încă valsând, sub lumina sclipitoare a policandrelor, la brațul vicontelui, și că Léon nu era departe, că avea să vină... și cu toate acestea simțea mereu capul lui Rodolphe alături de ea. Farmecul acestei senzații străbătea astfel dorințele ei de altădată și, ca firele de nisip în bătaia vântului, se învărteceau în adierea pătrunzătoare a parfumului care se revărsa peste sufletul ei. Își umflă nările, tare, de câteva ori, ca să tragă în piept răcoarea iederii care înfășură vârfurile coloanelor, își

scoase mânușile, își șterse mâinile; apoi își făcu vânt cu batista, pe când printre bătaile tâmpelilor auzea vuietul mulțimii și glasul consilierului, care-și recita frazele monotone. Zicea:

– „Continuați! Nu cedați! Nu ascultați nici de îndemnurile rutinei, nici de sfaturile prea pripite ale unui empirism prea îndrăzneț, străduiți-vă îndeosebi să îmbunătățiți solul, să aveți îngrășăminte bune, să dezvoltăți rasele de cai, de boi, de oi, de porci! Aceste expoziții să fie pentru voi ca niște arene pașnice, din care învingătorul, la ieșire, va întinde mâna celui învins și va fraterniza cu el, în speranța unui succes mai bun! Iar voi, respectabili argați, umile slugi, ale căror munci grele n-au fost luate în seamă până astăzi de nici un guvern, veniți să primiți răsplata tăcutelor voastre virtuți, și fiți încredințați că de acum înainte statul are ochii ațintiți asupra voastră, că vă îmbărbătează, vă ocrotește, că va satisface dreptele voastre pretenții și va ușura, pe cât cu putință, povara dureroaselor voastre sacrificii!”

Domnul Lieuvain se așeză; domnul Derozerays se sculă, începând un alt discurs. Al lui poate nu fu atât de înflorit ca al consilierului; dar impunea printr-un fel de stil mai pozitiv, adică prin cunoștințe mai speciale și cu vederi mai înalte. Astfel, preamărirea guvernului ocupa mai puțin loc, pe când religia și agricultura, mai mult. Reliefa legătura dintre una și alta și cum conlucraseră întotdeauna pentru civilizație. Rodolphe și doamna Bovary vorbeau despre visuri, presimțiri, magnetism. Întorcându-se în trecut până la începuturile societății, oratorul zugrăvea acele timpuri sălbatice în care oamenii trăiau cu ghindă, în adâncul pădurilor. Apoi părăsiră pieile de animale sălbatice, se îmbrăcară cu postav, săpară pământul, plantară vița-de-vie. A fost oare acesta un bine? Nu erau oare în această descoperire mai multe neajunsuri decât foloase? Derozerays își puneă această problemă. De la magnetism, Rodolphe trecu încetul cu încetul la afinități, și, pe când domnul președinte îl cita pe Cincinnat¹ la coarnele plugului său, pe Diocletian² sădindu-și verzele, și pe împărații Chinei care-și inaugurau noul an semănând, tânărul explica tinerei femei că aceste atracții irezistibile își aveau temeiul în cine știe ce existență anterioară.

– Astfel, noi, spunea el, de ce ne-a fost dat să ne cunoaștem? Ce întâmplare a voit așa? Fără îndoială că, venind de departe, ca două fluvii care curg spre a se uni, înclinațiile noastre personale ne-au împins unul spre celălalt.

Rodolphe îi luă mână; Emma nu și-o retrase.

– „Ansamblu de culturi bune!” strigă președintele.

– Așa, de pildă, deunăzi, când am venit la dumneavoastră...

– „Domnului Bizet din Quincampoix!”

– Știam eu că vă voi însoți?

– „Șaptezeci de franci!”

– De-o sută de ori am vrut să plec, și v-am urmărit, și am rămas.

– „Băligar!”

– După cum aș voi să rămân astă-seară, mâine, celelalte zile, toată viața!

– „Domnului Caron din d'Argueil, o medalie de aur!”

– Căci niciodată n-am întâlnit în compania cuiva un farmec mai desăvârșit.

– „Domnului Bain, din Givry-Saint-Martin!”

– De aceea voi duce cu mine amintirea dumitale...

– „Pentru un berbec merinos...”

– Dar mă veți uita, voi trece ca o umbră...

– „Domnului Belot de la Notre-Dame...”

– O! nu, nu-i așa, voi însemna ceva în gândul dumitale, în viața dumitale?

– „Rasă de porci, premiu *ex aequo*³ domnilor Leherissé și Cullenbourg: șaiszeci de franci!”

Rodolphe îi strângea mâna și o simțea caldă de tot și tremurând ca o turturică prinsă care vrea să-și reia zborul; dar fie că Emma voia să și-o retragă, fie că răspunse acelei străneri, ea mișcă degetele; el exclamă:

– Oh! Mulțumesc! Nu mă respingeți! Sunteți bună! Înțelegeți că sunt al dumneavoastră! Lăsați-mă să vă privesc, să vă admir!

O răbufnire de vânt, intrată pe ferestre, încreți fața de masă, și jos, în piață, toate bonetele mari ale sătencelor se ridicară, zbătându-se ca niște aripi de fluturi albi.

– „Folosirea turtelor oleaginoase”, continuă președintele.

Îi da zor:

¹ *Cincinnatus* (*Lucius Quintus*) – celebru prin simplitatea și austeritatea vieții sale. În 460, când a fost numit consul, lictorii romani care îi aduceau vestea l-au găsit lucrându-și ogrorul.

² *Diocletian* (aprox. 245–313), împărat roman; în 305 renunță la putere și se retrage la Salon (Iliria) unde se ocupă, în special, cu îngrijirea grădinii sale.

³ Pentru merit egal (între doi concurenți) (lat.).

– „Îngrășăminte flamande, cultura inului, drenaj, arendă pe termen lung, serviciile slugilor...”

Rodolphe nu mai vorbea. Se uitau unul la altul. Le tremurau buzele de-o dorință mai presus de orice; și molatic, ca de la sine, degetele lor se împreunară.

– „Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux, din Sassetot-la-Guerrière, pentru cincizeci și patru de ani de serviciu în aceeași fermă, o medalie de argint, premiu de douăzeci și cinci de franci!”

– Unde-i Catherine Leroux? întreba mereu consilierul. Femeia nu se înfățișa și se auzeau voci șușotind:

– Hai, du-te!

– Nu!

– La stânga!

– Nu te teme!

– Ah, ce toantă!

– Ei, e-aici, ori nu? strigă Tuvache.

– Da!... Uite-o!

– Păi, să vină-ncoace!

Atunci se văzu înaintând spre tribună o bătrânică sfioasă, care părea și mai sfrijită, în straiile ei sărăcăcioase. Purta în picioare papuci groși cu talpă de lemn, și de-a lungul șoldurilor, o pestelcă lungă, albastră. Fața ei suptă, încadrată de o bonetă fără boruri, era mai zbârcită decât un măr creșesc veștejit, iar din mânecile capotelului roșu ieșeau două mâini lungi, cu încheieturi noduroase. Praful din hambare, leșia, grăsimea lânii le scorjiseră, le înroșiseră și le înăspriseră atât de tare, încât păreau murdare, cu toate că le clătise cu apă limpede; și de atâta muncă stăteau aproape deschise, ca și cum ar fi voit să aducă ele însele umila mărturie a atâtor suferințe îndurate. Un fel de rigiditate călugărească îi însuflețea expresia feței. Nimic trist sau înduioșat nu împlânzea privirea aceea ștearsă. Trăind printre animale, deprinsese de la ele muțenia și calmul lor. Se vedea pentru prima oară în mijlocul unei mulțimi atât de numeroase; și, în sinea ei, speriată de drapele, de tobe, de domni în haine negre și de crucea de onoare a consilierului, stătea nemișcată, neștiind dacă trebuia să înainteze sau să fugă, nici pentru ce mulțimea o împingea și pentru ce cei din juriu îi zâmbeau. Așa stătea în fața acelor burghezi veseli această jumătate de secol de servitute.

– Vino mai aproape, venerabila Catherine Nicaise-Elisabeth Leroux! spuse domnul consilier, care luase din mâinile președintelui lista premiaților.

Și uitându-se cercetător, rând pe rând, când la foaia de hârtie, când la bătrânică, repeta într-una, pe un ton părintesc:

– Apropie-te, apropie-te!

– Ești surdă? întrebă Tuvache, sărind de pe scaun. Și începu să-i strige la ureche: Cincizeci și patru de ani cât serviciu! O medalie de argint! Douăzeci și cinci de franci! Ai dumitale.

Apoi, când își primi medalia, bătrâna se uită lung la ea. Atunci un zâmbet de fericire i se revărsă pe față, și la plecare o auziră mormăind:

– Am s-o dau preotului nostru ca să-mi citească o liturghie.

– Ce fanatism! exclamă farmacistul, aplecându-se spre notar.

Ședința se terminase; mulțimea se împrăștie; și acum, după citirea discursurilor, fiecare își relua rangul, și totul reîntra în făgașul obișnuit: stăpânii își bruftuiau servitorii, iar aceștia băteau vitele, triumfătoare, indiferente, care se întorceau la grajd cu o cunună verde între coarne.

Între timp guarzii naționali se urcaseră la primul etaj al primăriei cu gogoși trecute prin baionete și cu toboșarul batalionului, care ducea un coș cu sticle. Doamna Bovary luă brațul lui Rodolphe; el o însoți până acasă; se despărțiră în fața porții; apoi se plimbă singur pe pajiște, așteptând ora banchetului.

Gălăgios, prost servit, ospățul ținu mult; lumea era atât de înghesuită, că de-abia puteai să-ți miști coatele, iar scândurile înguste care țineau loc de bănci erau cât pe ce să se rupă de greutatea comensalilor. Toți mâncau din belșug. Fiecare lua cât putea. Sudoarea curgea pe toate frunțile, și un abur albicios, ca boarea unui fluviu pe-o dimineață de toamnă, plutea deasupra mesei, printre lămpile suspendate. Rodolphe, cu spatele rezemat de pânza cortului, se gândea atât de tare la Emma, încât nu mai auzea nimic. În spatele său, pe iarbă, servitorii îngrămădeau farfuriile murdare; cei de alături îi vorbeau; Rodolphe nu le răspundea nimic; îi umpleau paharul; și în mintea lui se așternea tăcere, cu toată gălăgia care se întetea. Visa la ceea ce îi spusese Emma și la forma buzelor ei; imaginea ei lucea pe insigna chipielor ca-ntr-o oglindă magică; cutele rochiei ei se lăsau de-a lungul pereților, și zile de dragoste se desfășurau la nesfârșit pe aleile viitorului.

O revăzu seara, în timpul focului de artificii; era însă cu soțul ei, cu doamna Homais și cu farmacistul, care era foarte îngrijorat de primejdia rachetelor neexplodate; și în fiecare clipă părăsea pe ceilalți și se ducea să-i spună lui Binet ce să facă.

Rachetele trimise pe adresa domnului Tuvache fuseseră închise, dintr-un exces de prevedere, în pivnița lui; așa că pulberea umedă nu se aprindea, și racheta principală, cea care urma să înfățișeze un balaur mușcându-și coada, nu luă foc. Când și când izbucnea câte un artificiu; atunci mulțimea de gură-cască scotea un chiot prelung, în care se amesteca țipătul femeilor gădilate la subsuori, pe-ntuneric. Tăcută, Emma se ghemuia încetișor, lipindu-se de umărul lui Charles; apoi, cu bărbia ridicată, urmărea pe cerul negru țâșnitura luminoasă a rachetelor. Rodolphe o contempla la lumina lampioanelor aprinse.

Încetul cu încetul, lampioanele se stinseră. Apărură stelele, începură să cadă câteva picături de ploaie. Emma-și înnodă fularul peste capul gol.

În clipa aceea, de la han, ieși birja consilierului. Vizitiul, care era beat, ațipi deodată, și, de departe, se vedea pe deasupra poclitului, între cele două felinare, trupul lui mătăhălos clătinându-se când la dreapta, când la stânga, după legănarea arcurilor.

– Într-adevăr, spuse spițerul, ar trebui luate măsuri contra beției! Ar fi fost de dorit ca la ușa primăriei să se afișeze săptămânal, pe un panou *ad-hoc*, numele tuturor acelor care în cursul săptămânii se vor fi intoxicați cu alcooluri. De altfel, din punct de vedere statistic, s-ar avea astfel un fel de anale autentice, de care, la nevoie... Dar, mă iertați...

Și iar porni repede spre căpitan.

Căpitanul se întorcea acasă. Se ducea să-și regăsească strungul.

– Poate că n-ați face rău, îi spuse Homais, să trimiteți vreun om de-al dumneavoastră sau să vă duceți singur...

– Lăsați-mă în pace, răspunse perceptorul, nu se întâmplă nimic!

– Liniștiți-vă, zise spițerul, când se-ntoarse la prietenii lui. Domnul Binet m-a asigurat că s-au luat măsuri. N-a căzut nici un cărbune. Pompele sunt pline. Hai la culcare.

– Drept să-ți spun, tare mi-i somn, zise doamna Homais, care căsca tot mai des; dar, oricum, am avut o zi foarte frumoasă pentru serbarea noastră!

Rodolphe repetă în șoaptă și cu o privire duioasă:

– O, da! Foarte frumoasă!

Și după ce se salutară, porni fiecare în altă parte.

După două zile, în *Fanal de Rouen* apărut un articol lung despre expoziția agricolă. Îl ticluise Homais, cu multă imaginație, chiar a doua zi:

„Pentru ce toate aceste pavoazări, flori și ghirlande? Unde alerga mulțimea aceea, ca valurile unei mări înfuriate, sub revărsarea unui soare tropical, care-și răspândea căldura pe țarinile noastre.?”

Vorbea apoi de starea țăranilor. Guvernul făcea, desigur, mult pentru ei, dar nu destul! „Curaj! îl îndemna el. Mii de reforme sunt absolut necesare; să le facem!” Apoi, referindu-se la apariția consilierului, nu uita „aerul marțial al miliției noastre”, nici „țărancele noastre atât de zglobii”, nici moșnegii cu capul pleșuv, „care stăteau acolo ca niște patriarhi, și dintre care unii, rămășițe din nemuritoarele noastre falange, își mai simțeau încă inimile bătând la sunetul bărbătesc al tobelor”. Se enumera printre primii dintre membrii juriului, ba chiar într-o notă amintea că farmacistul Homais trimisese la Societatea de agricultură un memoriu asupra cidrului. Când ajungea la distribuirea premiilor, descria în termeni ditirambici bucuria laureaților: „Se îmbrățișau părinți cu copii, frate cu frate, soț cu soție. Fiecare își arăta, foarte mândru, modesta lui medalie, și, fără îndoială că, întors acasă, lângă vrednica lui gospodină, o va fi atârnat, cu lacrimi în ochi, pe pereții săracăcioși ai colibioarei sale.”

Pe la ora 6, un banchet, pregătit pe fâneața domnului Liegeard, a întrunit pe cei mai de seamă participanți la serbare. Tot timpul a domnit cea mai desăvârșită prietenie. S-au ridicat diferite toasturi: Domnul Lieuvain, pentru monarh! Domnul Tuvache, pentru prefect! Domnul Derozerays, pentru agricultură! Domnul Homais, pentru cele două surori: industria și artele! Domnul Leplichey, pentru propășire! Seara, un strălucit foc de artificii a iluminat deodată văzduhul. Ai fi zis un adevărat caleidoscop, un adevărat decor de operă, și, o clipă, mica noastră localitate s-a putut crede strămutată în mijlocul unui vis din *O mie și una de nopți*.

Trebuie să constatăm că nimic supărător n-a tulburat această reuniune familială. Și adăugă: „S-a observat numai lipsa clerului. Fără îndoială că altarele înțeleg altfel progresul. N-aveți decât, domnilor de Loyola!”

IX

Trecură șase săptămâni, Rodolphe nu mai veni. În sfârșit, într-o seară apărut.

¹ Loyola (Ignaccio) (1491-1556), întemeietorul Ordinului Iezuiților. Numele lui a devenit sinonim cu fățarnicie, cruzime, ipocrizie.

„Să nu ne ducem prea curând; ar fi o greșeală”, își spusese el a doua zi după expoziție.

Și la sfârșitul săptămânii plecase la vânatoare.

După vânatoare, se gândise că era prea târziu, apoi își făcu următoarea socoteală:

„Dar dacă m-a iubit din prima zi, atunci în nerăbdarea de a mă revedea trebuie să mă iubească și mai mult. Așadar, să mai prelungim!”

Și își dădu seama că socoteala lui a fost bună în clipa când, intrând în sala, o văzu pe Emma pălind.

Era singură. Însera. Perdeluțele de muselină, de-a lungul geamurilor, sporeau amurgul, și aureala barometrului, pe care bătea o rază de soare, arunca scânteieri de foc în oglindă, printre încrângăturile mărgelanului.

Rodolphe rămase în picioare, iar Emma de-abia-i răspunse la primele fraze de politețe.

– Eu, începu el, am fost foarte ocupat. Am fost bolnav.

– Grav? izbucni ea.

– Ei bine, nu! răspunse Rodolphe, așezându-se alături pe un scăunel. N-am vrut să vin.

– De ce?

– Nu ghiciți?

Se mai uită la ea o dată, dar atât de intens, încât Emma lăsă capul în jos, înroșindu-se. Rodolphe începu:

– Emma...

– Domnule! exclamă ea, dându-se puțin înapoi.

– A, vedeți, replică Rodolphe cu o voce plină de melancolie, că am avut dreptate să nu mai vin? Căci numele acesta, numele acesta care-mi umple sufletul și care mi-a scăpat de pe buze, nu-mi dați voie să-l rostesc! Doamnă Bovary!... Eh! Toată lumea vă spune așa!... De altfel, nici nu-i numele dumneavoastră: e numele altuia! Repetă: Al altuia! Și își ascunse fața în mâini. Da! Mă gândesc la dumneavoastră într-una!... Amintirea dumneavoastră mă duce la disperare! Ah, iertați-mă!... Plec. Adio!... Mă voi duce departe... atât de departe, că nici n-o să mai auziți vorbindu-se de mine!... Și, totuși... astăzi... nu știu ce putere m-a împins iarăși spre dumneavoastră! Căci nu poți lupta împotriva cerului, nu poți rezista la zâmbetul îngerilor! Te lași dus de ceea ce este frumos, fermecător, adorabil!

Era prima dată când Emma auzea spunându-i-se asemenea lucruri; și vanitatea ei, asemenea unei ființe care lăncezește într-o etuvă, se întindea molatică, întreagă la căldura acestor vorbe.

– Dar dacă n-am venit, continuă el, dacă n-am putut să vă văd, ah! cel puțin am putut contempla în voie ceea ce vă înconjoară. Noaptea, în fiecare noapte, mă sculam, veneam până aici, priveam casa dumneavoastră, acoperișul, care lucea în bătaia lunii, copacii din grădină, care se legănau la fereastra dumneavoastră, și o lampă mică, o licărire care strălucea, prin geamuri, în umbră. Ah, nici prin gând nu vă trecea că acolo, atât de aproape și atât de departe, era un biet nenorocit...

Emma se întoarse spre el, oftând.

– Oh, sunteți bun! spuse ea.

– Nu, vă iubesc, asta-i tot! Nici nu vă dați seama! Spuneți-mi un cuvânt, un singur cuvânt!

Și, pe nesimțite, Rodolphe se lăsă să alunece jos de pe scăunel; dar în bucătărie se auzi un zgomot de saboți, și el își dădu seama că ușa sălii nu era închisă.

– Ce mărinimoasă ați fi, continuă el, ridicându-se, dacă mi-ați îndeplini o dorință!

Era dorința de a-i vizita casa; voia s-o cunoască; și doamna Bovary nu găsi nimic rău în asta; tocmai se ridicau amândoi, când intră Charles.

– Bună ziua, doctore, îi zise Rodolphe.

Medicul, măgulit de acest titlu neașteptat, se pierdu în tot felul de amabilități, pe când celălalt profită de asta ca să-și revină puțin.

– Doamna tocmai îmi vorbea despre sănătatea dumisale...

Charles îl întrerupse: într-adevăr, era cât se poate de îngrijorat; soția lui începea iar să se înăbușe. Rodolphe îl întrebă atunci dacă nu cumva călăria i-ar face bine.

– Sigur! Minunat, perfect!... Bună idee! Ar trebui s-o urmezi.

Și cum Emma obiectă că nu are cal, domnul Rodolphe îi oferă unul. Emma refuză; Rodolphe nu mai stăruia; apoi ca să arate că totuși a venit pentru ceva, spuse că acum căruțașul, cel căruia i se luase sânge, tot mai avea amețeli.

– Am să trec pe-acolo, zise Bovary.

– A, nu, nu; am să vi-l trimit; o să vină cu mine; va fi mai ușor pentru dumneavoastră.

– A, foarte bine! Vă mulțumesc. Apoi, de îndată ce rămaseră singuri: De ce nu primești propunerile domnului Boulanger, care sunt așa de amabile?

Emma luă un aer îmbufnat, căută mii de pretexte, și, în cele din urmă, spuse că asta *ar putea să pară ciudat*.

– Ei, puțin îmi pasă! răspunse Charles, întorcându-se deodată. Sănătatea înainte de toate! Nu ai dreptate!

– Și cum vrei tu să călăresc fără costum de călărie?

– N-ai decât să-ți comanzi! răspunse el.

Gândul de a avea un costum de călărie o făcu să se hotărască.

Când costumul fu gata, Charles îi scrisese domnului Boulanger că soția sa îi stă la dispoziție și că el se bizuie pe bunăvoința lui.

A doua zi, la amiază, Rodolphe sosi în fața porții lui Charles cu doi cai frumoși; unul avea fionguri roze la urechi și o șa de damă, din piele de căprioară.

Rodolphe își pusese niște cizme lungi, moi, gândindu-se fără îndoială că Emma nu văzuse în viața ei așa ceva; și, într-adevăr, când îl văzu apărând pe scara de la intrare într-o haină lungă de catifea și cu pantaloni de tricot alb, fu încântată de ținuta lui. Îl aștepta, gata de plecare.

Justin o șterse de la farmacie ca s-o vadă, și chiar și spițerul își lăsă treaba și începu să-i dea sfaturi domnului Boulanger.

– Băgați de seamă! Nici nu știți când vine o nenorocire! Poate că vi-s caii prea iuți!

Emma auzi niște zgomote deasupra capului: era Félicité, care bătea cu degetele în geam ca s-o distreze pe micuța Berthe. Fetița îi trimise de departe cu mânuța o sărutare; maică-sa îi răspunse făcându-i semn cu mânerul cravașei.

– Plimbare frumoasă! strigă domnul Homais. Și mai ales prudență! Multă prudență!

Și, uitându-se cum se îndepărtează, își flutură ziarul.

Cum simți pământul sub copite, calul Emmei o luă la galop. Rodolphe galopa alături. Din când în când schimbau câte-o vorbă. Cu capul puțin aplecat, cu mâna ridicată și brațul drept întins, ea se lăsa legănată pe șa în cadența galopului.

La poalele dealului, Rodolphe slăbi frâul; porniră amândoi deodată dintr-o săritură; apoi, sus pe creastă, caii se opriră brusc, și voalul ei mare, albastru se liniști.

Era în primele zile ale lui octombrie. Pe câmp se lăsase ceață. Printre crestele colinelor, suluri de aburi se întindeau în zare; iar altele, destrămandu-se, se topeau în înaltul cerului. Printr-o spărtură de nori, în bătaia unei raze de soare, se zăreau uneori departe acoperișurile din Yonville, cu grădinile de pe malul apei, curțile, zidurile și clopotnița bisericii. Emma își închidea pleoapele pe jumătate, ca să-și recunoască acolo casa; și niciodată sătucul acela nenorocit în care trăia nu-i păruse atât de mic. De la înălțimea la care erau, valea toată era parcă un nemărginit lac șters, care se evaporă în văzduh. Ici și colo, pâlcuri de copaci se profilau deodată ca niște stânci negre; iar siluetele lungi ale plopilor, care ieșeau pe deasupra cetii, păreau ca niște vârtejuri ridicate de vânt.

Alături, în poiană, printre brazi, o lumină adumbrită plutea în atmosfera călduță. Pământul, roșiatic ca praful de tutun, muia zgomotul pașilor; și, din mers, caii rostogoleau înaintea lor, cu vârful potcoavelor, conurile de brad, căzute pe jos.

Rodolphe și Emma o luară pe sub poala pădurii. Din când în când Emma întorcea capul ca să nu-i întâlnească privirea, și atunci nu vedea decât trunchiurile brazilor, a căror nesfârșită perindare o amețea puțin. Se auzea răsuflarea cailor. Pielea șeilor scârțâia.

În clipa când intrară în pădure, ieși soarele.

– Dumnezeu ține cu noi, zise Rodolphe.

– Credeți? întrebă ea.

– Să mergem înainte, tot înainte, continuă el. Plescăi din limbă. Cei doi cai o luară la goană.

Ferigile lungi de pe marginea drumului se prindeau de scările Emmei. Din mers, Rodolphe se pleca și le scotea una după alta. Alteori, trecea alături de dânsa ca să dea la o parte crengile, și atunci Emma simțea cum genunchiul lui îi atinge în treacăt piciorul. Cerul se făcuse albastru. Nu mai mișca o frunză. Erau luminișuri mari, pline de mărăcini înfloriți; și covoare de viorele se întindeau printre desigurile copacilor cenușii, roșcați sau aurii, după cum le erau frunzele. Deseori prin tufișuri se auzea foșnind o ușoară bătaie de aripi, sau, sus, croncănitul răgușit și plăcut al corbilor care zburau spre stejari.

Descălecară. Rodolphe legă caii. Emma mergea înainte, pe mușchi, printre făgașuri.

Dar o încurca rochia prea lungă, cu toate că îi ținea trena ridicată, iar Rodolphe, mergând în urma ei, contempla, între postavul negru și botina neagră, gingășia ciorapului alb, care i se părea ceva din trupul ei gol.

Emma se opri.

– Sunt obosită, zise ea.

– Hai, mai încercați, curaj! o îndemnă el.

După o sută de pași, Emma se opri din nou; și prin voalul care cădea oblic de pe pălăria ei bărbătească până pe șolduri, fața i se vedea într-o transparență albăstruie, ca și cum ar fi înnotat în valuri de azur.

– Dar unde mergem?

Rodolphe nu-i răspunse. Emma respira întretăiat. Rodolphe arunca ochii împrejur, mușcându-și mustața.

Ajunseră într-un loc mai deschis, unde se tăiaseră semincerii. Se așezară pe-un trunchi de copac doborât, și Rodolphe începu să-i vorbească de dragostea lui.

La început n-o sperie cu prea multe complimente. Fu calm, serios, melancolic.

Emma îl asculta cu ochii în pământ, tot mișcând cu vârful piciorului niște surcele care erau pe jos.

Dar când auzi fraza:

– Oare de-acum nu ne leagă aceeași soartă? îi răspunse:

– A, nu! Știți foarte bine. E cu neputință!

Și se ridică să plece. Rodolphe o apucă de încheietura mâinii. Emma se opri. Apoi, uitându-se lung la el, cu ochii îndrăgostiți și umezi, îi spuse brusc:

– Ei, uite, să nu mai vorbim de asta. Unde-s caii? Să ne-ntoarcem.

Rodolphe schiță un gest de mânie și de plictiseală. Emma repetă:

– Unde-s caii? Unde-s caii?

Atunci, cu un surâs straniu, cu ochii ficși, cu gura încleștată, Rodolphe veni spre ea cu brațele deschise. Emma se dădu înapoi, tremurând. Îngăimă:

– Nu! Mă speriați! Mă chinuiți! Să plecăm!

– Dacă trebuie... consimți el, luând altă expresie.

Și imediat fu iarăși respectuos, draguț, sfios. Emma-i luă brațul. Se întoarseră. Rodolphe îi spunea:

– Ce-ai avut? De ce? N-am înțeles. Te înșeli, nu-i așa? În sufletul meu ești ca o madonă pe un pedestal, sus de tot, imaculată și neclintită. Dar am nevoie de tine, am nevoie de ochii tăi, de glasul, de gândul tău. Fii prietena, sora, îngerul meu!

Și întinzând brațul, o cuprinse de mijloc. Emma căută încetișor să scape. Rodolphe o susținea așa, mergând. Dar auziră caii mâncând frunze.

– Oh! nu așa curând... se rugă Rodolphe. Să nu plecăm! Mai stai!

O duse mai departe, împrejurul unui eleșteu, cu undele înverzite de lintiță. Nuferi veștezi pluteau neclintiți printre trestii. Pașii lor, foșnind în iarbă, speriau broaștele, care săreau să se ascundă.

– Rău fac, rău fac, spunea ea. Sunt o nebună! Nu trebuie să te ascult.

– De ce?... Emma! Emma!

– Ah! Rodolphe!... mai șopti ea, plecându-se pe umărul lui.

Stofa rochiei i se prindea de catifeaua hainei lui; își lăsă pe spate gâtul alb, oftând adânc, și, ca-ntr-un leșin, cu ochii numai lacrimi, într-un freamăt prelung și ascunzându-și fața, cedă.

Seara își așternea umbrele; trecând de sus, drept printre crengi, soarele o orbea. Jur împrejurul ei, ici și colo, pe frunze sau pe jos, tremurau pete luminoase ca niște canari care și-ar fi risipit penele în zbor. Era o liniște deplină; ceva suav respira parcă din copaci; ea-și simțea inima care începea iar să-i bată, și sângele alergându-i prin trup ca un fluviu de lapte. Atunci, departe de tot, dincolo de pădure, auzi pe celelalte coline un țipăt nedeslușit și prelung, o voce târăgănată, și Emma o asculta, tăcută, îmbinându-se, ca o muzică, cu ultimele tresăriri ale nervilor ei zbuciumați. Cu țigara de foi între dinți, Rodolphe dregea cu briceagul unul din cele două frâuri care se rupsese.

Se întoarseră la Yonville pe același drum. Văzură în noroi, una lângă alta, urmele celor doi cai, și aceleași tufișuri, aceleași pietre prin iarbă. Împrejurul lor nimic nu se schimbase; și totuși pentru ea se întâmplase ceva cu mult mai însemnat decât dacă munții s-ar fi clintit din loc. Din când în când, Rodolphe se apleca și-i lua mâna să i-o sărute.

Călare, Emma era încântătoare! Dreaptă, cu mijlocul subțire, cu genunchiul îndoit pe coama calului și puțin îmbujorată de boarea vântului, în roșcata serii.

Intrând în Yonville, își făcu să joace calul pe caldarâm.

Lumea se uita pe fereastră.

La masă, soțul găsi că arată bine; se prefăcu însă că nu-l aude când o întrebă cum a fost plimbarea; și sta cu cotul lângă marginea farfuriei, între cele două lumânări aprinse.

– Emma! zise el.

– Ce este?

– Știi, azi după-amiază am trecut pe la domnul Alexandre: are o iapa bătrână, dar încă foarte frumoasă,

julită doar puțin la genunchi, și care, sunt sigur, s-ar putea lua cu vreo trei sute de franci. Apoi adăugă: gândindu-mă chiar că asta o să-ți facă plăcere, am oprit-o... am cumpărat-o... Spune, am făcut bine?

Ea încuviință dând din cap; apoi, după un sfert de oră:

– Ieși astă-seară?

– Da. De ce?

– O! nimic, nimic, dragul meu.

Și cum scăpă de Charles, urcă și se închise în camera ei.

Mai întâi se simți ca zăpăcită; vedea copacii, drumurile, șanțurile, pe Rodolphe și strânsoarea brațelor lui în freamătul frunzișului și șuierul trestiilor.

Dar zărindu-se în oglindă, rămase uimită de cum arăta. Nu avusese niciodată ochii așa de mari, așa de negri și de adânci. Ceva delicat, care-i învăluia întreaga ființă, o transfigura.

Își spunea mereu: „Am un amant! Am un amant!” savurând gândul acesta ca pe al unei noi pubertăți care i-ar fi venit pe neașteptate. Așadar, avea să cunoască, în sfârșit, bucuriile dragostei, acea înfrigurare a fericirii în care nu mai spera. Începea ceva minunat, în care totul va fi pasiune, extaz, delir; o imensitate albăstruie o împresura, culmile simțirii sclipeau în gândurile ei, viața obișnuită nu-i apărea decât undeva, departe, jos de tot, în umbră, prin locurile goale dintre acele culmi,

Atunci își aminti de eroinele din cărțile pe care le citise, și mulțimea lirică a acelor femei adultere începu să-i cânte cu glasuri de surori care o vrăjeau. Ea însăși era o pătetică reală a acestor închipuiri și își împlinea îndelunga visare a tinereții, socotindu-se întruchiparea tipului de amantă pe care-l râvnise atât de mult. De altfel, Emma încerca satisfacția răzbunării. Nu suferise destul?! Dar acuma triumfa, iar dragostea, atâta vreme înăbușită, izbucnea întreagă, cu clocote de veselie. Le gusta din plin, fără remușcări, fără îngrijorări, fără zbucium. A doua zi cunoscuse noi plăceri. Își făcuse jurăminte. Emma-i vorbi de tristețile ei. Rodolphe o întrerupea cu sărutările lui, și Emma-i cerea, uitându-se la el cu pleoapele pe jumătate închise, să o mai cheme pe nume și să-i repete că o iubește. Erau în pădure, ca și în ajun, în coliba unor lucrători de sa-boți, cu pereții de paie și cu acoperișul atât de jos, că nu puteai sta decât aplecat. Stăteau unul lângă altul pe un pat de frunze uscate.

Din ziua aceea își scriseră regulat, în fiecare seară. Emma își punea scrisoarea în fundul grădinii, lângă râu, într-o crăpătură a terasei. Rodolphe venea s-o ia de-acolo și punea în loc alta, pe care Emma o găsea întotdeauna prea scurtă.

Într-o dimineață, când Charles plecase înainte de a se crăpa de ziuă, Emmei îi veni chef să-l vadă pe Rodolphe chiar atunci. Putea ajunge repede la La Huchette, să stea acolo o oră și să se întoarcă la Yonville înainte de a se trezi lumea. Gândul acesta o făcu să găfâie de poftă, și într-o clipă se pomeni în mijlocul pajiștii, mergând iute, fără să se uite înapoi. Începea să mijească de ziuă. Emma recunoscuse de departe casa amantului ei, cu cele două sfârleze în coadă de rândunică care se vedeau negre pe cerul palid al dimineții.

Dincolo de ograda fermei era un corp de case; acela trebuia să fie castelul. Intră înăuntru, ca și cum la apropierea ei zidurile s-ar fi dat singure în lături. O scară mare, dreaptă, urca spre un coridor. Emma apăsă clanța unei uși și, deodată, zări în fundul camerei un bărbat dormind. Era Rodolphe. Scoase un țipăt.

– Tu ești? Tu ești? repeta el mereu. Cum ai făcut să vii? Ah, ți-ai udat rochia!

– Te iubesc! răspunse ea, cuprinzându-l pe după gât.

După ce-i reuși această primi îndrăzneală, ori de câte ori Charles pleca devreme, Emma se îmbrăca repede și cobora tiptil scările care duceau spre malul apei.

Dar când puntea peniru vaci era ridicată, trebuia s-o ia pe lângă ziduri de-a lungul râului; malul era lunecos; ca să nu cadă, se agăța cu mâna de tufele veștede de ridichioară sălbatică. Pe urmă apuca de-a dreptul peste arături, în care se înfunda, se poticnea și se împleticea cu ghetuțele ei delicate. Șalul, legat pe cap, flutura în vânt prin fâneată; se temea de boi și o lua la fugă; ajungea găfâind, cu obrajii îmbujorați, mirosind toată a mireasmă proaspătă de sevă, de verdeață și de aer curat. La ora aceea Rodolphe mai dormea. În camera lui intra parcă o dimineață de primăvară.

Prin perdelele galbene, de-a lungul ferestrelor, se strecura încet o lumină greoaie, aurie. Emma bâjbâia clipind des; iar picăturile de rouă prinse pe părul ei erau ca o aureolă de topaze în jurul feței. Rodolphe o trăgea spre el, râzând, și o strângea la piept.

Pe urmă Emma îi cerceta apartamentul, deschidea sertarele dulapurilor, se pieptăna cu pieptenele lui și se uita în oglinda de ras. De multe ori chiar puneă între dinți muștiucul unei lulele mari, care era pe masa de noapte, printre lămâi și bucățele de zahăr, lângă carafa de apă.

La despărțire, își tot lua rămas bun câte un sfert de ceas. Atunci Emma plângea; n-ar fi vrut să mai plece niciodată de lângă Rodolphe. Ceva peste puterile ei o împingea spre dânsul atât de tare, încât, într-o zi, văzând-o venind pe neașteptate, Rodolphe se încruntă, ca și cum nu i-ar fi plăcut asta.

– Dar ce ai? îl întrebă ea. Ți-e rău? Spune!

În cele din urmă îi declară cu un aer serios că vizitele ei începeau să fie imprudente și că se compromitea.

X

Încetul cu încetul, temerile acestea ale lui Rodolphe o prinseră și pe ea. La început, îmbătătită de dragoste, nu se mai gândise la nimic altceva. Dar acum, când nu mai putea trăi fără dânsul, se temea să nu scadă în ochii lui, sau să să-l supere. Când se întorcea de la el, se uita îngrijorată în toate părțile, pândind orice umbră care trecea în zare și orice fereastră din sat de unde-ar fi putut s-o zărească cineva. Trăgea cu urechea la orice pas, la orice țipăt, la orice scârțâit de plug; și se oprea în loc mai palidă și mai tremurătoare decât frunzele plopilor care se legănau deasupra capului ei.

Într-o dimineață când se-ntorcea așa, avea deodată impresia că zărește o țeavă lungă de carabină ațintită asupra ei. Țeava ieșea pieziș din gura unui butoiăș, năpădit de buruieni până la jumătate, pe marginea unui șanț. Emma, gata să leșine de spaimă, merse totuși înainte, când, din butoiăș, ieși un om, ca diavoli aceia cu resort care țâșnesc din fundul cutiilor. Avea jambiere încâtărâmate până la genunchi, șapcă trasă pe ochi, buzele vinete de frig și nasul roșu. Era căpitanul Binet, la pândă de rațe sălbătice.

– Ar fi trebuit să vorbești de departe! strigă el. Când vezi o pușcă, totdeauna trebuie să dai de veste.

Cu asta, perceptorul căută să-și ascundă spaima prin care trecuse; căci prefectura oprise printr-o decizie vânatul de rațe altfel decât din barcă, și domnul Binet, cu tot respectul ce-l purta legilor, era în contravenție. De aceea i se părea mereu că aude venind paznicul. Dar grija asta îi ațâța plăcerea, și, singur-singurel în butoiul lui, se felicita de fericirea și de șiretenia lui.

Când văzu că-i Emma, o mare greutate îi căzu de pe inimă, și îndată intră în vorbă:

– Nu-i cald, *pișcă!*

Emma nu-i răspunse nimic. El continuă:

– Tare devreme ați mai ieșit!

– Mda... bolborosi ea. Vin de la doica la care-am dat copilul.

– A, foarte bine! Foarte bine! Cât despre mine, așa cum mă vedeți, de cum se crapă de ziuă, aicea sunt; dar e o vreme așa de îmbâcsită, că, de nu-ți trece pasărea pe la gura țevii...

– La revedere, domnule Binet, i-o tăie Emma, întorcându-i spatele.

– Sluga dumitale, doamnă, răspunse el sec. Și intră iar în butoi.

Emma se căi că s-a despărțit așa de brusc de perceptor. Nu-ncape îndoială că o să facă tot felul de presupuneri neplăcute. Povestea cu doica era cel mai prost pretext, căci toată lumea din Yonville știa foarte bine că de un an de zile micuța Bovary era acasă la părinți. De altfel, nimeni nu locuia prin împrejurimi; drumul acela nu ducea decât la La Huchette; așa fiind, Binet ghicise de unde venea, și cu siguranță că el n-o să tacă din gură, că o să trângănească! Până-n seară nu făcu altceva decât să-și bată capul punând la cale tot felul de născociri mincinoase, avându-l mereu înaintea ochilor pe imbecilul acela cu tolă.

După masă, Charles, văzând-o îngrijorată, vru, ca distracție, să meargă cu ea la farmacist, și primul om pe care-l zări în farmacie fu iarăși el, perceptorul! Stătea în picioare în fața tejghelei, luminat de reflexele borcanului roșu, și spunea:

– Dați-mi, vă rog, o jumătate de uncie¹ de vitriol.

– Justin, strigă spițerul, adu acidul sulfuric!

Apoi, către Emma, care voia să urce în apartamentul doamnei Homais:

– Stați, nu face să vă urcați, că trebuie să coboare. Până atunci încălziți-vă la sobă... Iertați-mă... Bună ziua, doctore (căci farmacistului îi plăcea grozav să spună *doctore*, ca și cum, adresându-l altuia, s-ar fi răsfrânt și asupra lui ceva din solemnitatea pe care o găsea în acest titlu)... Apoi, către Justin: Dar bagă de seamă să nu răstorni piulițele; mai bine du-te și caută niște scaune în sala cea mică; știi bine că nimeni nu se atinge de fotoliile din salon.

Și pentru ca să-și pună la loc fotoliul, Homais tocmai se repezea în fața tejghelei, când Binet îi ceru o jumătate de uncie de acid de zahăr.

– Acid de zahăr? se minună farmacistul, disprețuitor. Nu știu, nu cunosc! Vrei poate acid oxalic? Oxalic, nu-i așa?

Binet îl lămuri că avea nevoie de un corosiv ca să facă singur o apă de aramă pentru scos rugina de pe diversele accesorii de vânătoare. Emma tresari. Farmacistul începu să spună:

– Ce-i drept, umezeala asta nu-i tocmai prielnică.

¹ *Uncie* – veche unitate întrebuințată mai ales de farmaciști, egală cu 25 de grame.

– Totuși, începu iar receptorul cu un aer șiret, sunt persoane cărora le priește.

Emma simțea că se înăbușă.

– Să-mi mai dați...

„N-are să mai plece odată?” gândea ea.

– O jumătate de uncie de rășină și de terpentină, patru uncii de ceară galbenă și trei jumătăți de uncie de negru animal, vă rog frumos, ca să-mi curăț curelăria de lac de la echipament.

Spîterul se apucase să taie ceara, când doamna Homais își făcu apariția cu Irma în brațe, cu Napoleon lângă ea și cu Athalie în urma ei. Se duse să stea pe banca de catifea din fața ferestrei, iar băiețelul se ghemui pe un scăunel, în timp ce sora lui mai mare dădea târcoale cutiei cu bomboane de mentă, pe lângă tăicuțul ei, care umplea pânii, puneă dopuri la sticlute, lipea etichete și împacheta. Cei dimprejur tăceau toți; numai din când în când se auzeau țcănind greutățile în balanțe și câte-o șoaptă de-a farmacistului când dădea câte-o dispoziție elevului.

– Ce vă mai face fetița? întrebă deodată doamna Homais.

– Liniște! strigă bărbatul ei, care scria niște cifre într-un maculator.

– De ce n-ați adus-o? începu iar, în șoaptă, doamna Homais.

– Sst! țistui Emma, arătând cu degetul spre spîter.

Dar Binet, adâncit cu totul în citirea notei de plată, nu auzise probabil nimic. În sfârșit, ieși. Atunci Emma, scăpată din încurcătură, oftă adânc.

– Ce tare respirați! zise doamna Homais.

– E-așa de cald, răspunse Emma.

A doua zi hotărâră să organizeze întîlnirile lor; Emma voia să-și mituiască servitoarea cu un cadou; dar ar fi fost mult mai bine să dibuiască în Yonville vreo casă mai ferită. Rodolphe îi promise că o să caute el una.

Cât ținu iarna, de trei sau de patru ori pe săptămână, de îndată ce se întuneca de tot, Rodolphe venea în grădină. Emma scosese înadins cheia de la porțiță, pe care Charles o crezu pierdută.

Ca să-i dea de veste, Rodolphe arunca în obloane un pumn de nisip. Emma se ridica tresărind; dar uneori trebuia să aștepte, căci Charles avea mania să trăncănească la gura sobei și nu mai isprăvea.

Emma, fremătând de nerăbdare, aștepta ca pe jăritic; dacă ochii ei ar fi fost în stare, ar fi făcut-o să sară pe fereastră. În sfârșit, Emma începea să se pregătească de culcare; apoi lua o carte și citea foarte liniștită, ca și când lectura ar fi distrat-o. Dar Charles, din pat, o chema să se culce:

– Vino odată, Emma, e târziu.

– Da, vin! îi răspundea.

Dar fiindcă lumînările îi băteau în ochi, Charles se întorcea cu fața la perete și adormea. Atunci Emma o zbughea ținându-și răsuflarea, surâzătoare, cu inima zvâcnind, dezbrăcată.

Rodolphe avea o manta mare; o învelea într-însa, toată, și, cuprinzând-o de mijloc, o ducea fără să scoată o vorbă până în fundul grădinii, în chioșc pe aceeași bancă de leături putrede unde altădată Léon, în nopțile de vară, se uita la dânsa atît de îndrăgostit. Acum Emma nu se mai gândea deloc la el.

Stelele scliceau printre crenguțele de iasomie desfrunzite. Auzeau râul curgând în spatele lor, și din când în când, trosniturile stufului uscat de pe mal. Ici și colo, umbre dese se învolburau prin întuneric, și uneori, tresărind toate deodată, se înălțau și se lăsau ca niște uriașe valuri negre care veneau să-i acopere. Răcoarea nopții îi făcea să se strângă în brațe mai tare; suspinele buzelor lor li se păreau mai puternice; ochii pe care de-abia și-i zăreau li se păreau mai mari, și în mijlocul tăcerii se auzeau cuvinte șoptite, care cădeau în sufletul lor cu sonorități cristaline, ce se răsfrîngeau în mii de vibrații.

În nopțile când ploua se adăposteau în cabinetul de consultații, între șopron și grajd. Emma aprindea o lumânare de la bucătărie, pe care-o avea ascunsă în dosul cărților. Rodolphe se instala acolo ca la el acasă. Biblioteca, biroul, în sfârșit, tot apartamentul îi stârnea o nespusă veselie; și nu se putea stăpâni să nu facă pe socoteala lui Charles o mulțime de glume de care Emma se simțea stingherită. Ar fi vrut să-l vadă mai serios și uneori chiar mai dramatic, ca atunci când i se păruse că aude pe alee zgomot de pași care se apropiu.

– Vine cineva! zise ea.

Rodolphe stinse lumînarea.

– Ai pistoalele la tine?

– Pentru ce?

– Dar... ca să te aperi, răspunse Emma.

– De cine? De bărbatu-tău? Ah! sărmanul de el!

Și Rodolphe își termină fraza cu un gest care voia să spună: „L-aș strivi c-un bobârnac!”

Emma rămase uluită de curajul lui, deși simțea în asta un fel de mojie, de grosolanie naivă, care o

scandaliza.

Rodolphe se gândi mult la istoria asta cu pistoalele. Dacă ea vorbise serios, atunci era ceva foarte caraghios, își spunea el, ba chiar odios, căci el nu avea nici un motiv să-l urască pe acest Charles atât de cumsecade, nefiind, cum s-ar zice, ros de gelozie; și, în privința asta, Emma îi făcuse un mare jurământ, pe care el de asemeni nu-l prea găsea de bun-gust.

De altfel, Emma era din ce în ce mai sentimentală. Fu nevoit să schimbe cu ea miniaturi; să-și taie suvițe de păr, iar acum îi cerea un inel, o adevărată verighetă de căsătorie, în semn de veșnică unire între ei. Deseori ea-i vorbea de clopotele serii sau de *vocile naturii*; iar altă dată despre mama ei și despre a lui. Rodolphe își pierduse mama de douăzeci de ani. Cu toate acestea, Emma îl consola de pierderea ei cu tot felul de vorbe dulcege, de parcă i-ar fi vorbit unui copilăș părăsit, ba chiar, uneori, uitându-se la lună, îi spunea:

– Sunt sigură că acolo, sus, ele amândouă binecuvântează dragostea noastră.

Dar era atât de frumoasă! Și avusese atât de puține femei așa de curate la suflet! Dragostea aceasta în care nu era nimic desfrânat era pentru el ceva nou și, scoțându-l din deprinderile ușuratice, îi măgulea și trufia, și senzualitatea. Exaltarea Emmei, pe care bunul lui simț burghez o disprețuia, i se părea, în fundul inimii, încântătoare, de vreme ce îi era sortită. Atunci, sigur de dragostea ei, nu se mai sinchisi și, pe nesimțite, își schimbă felul de a se purta.

Nu-i mai spunea, ca altădată, cuvinte dulci, care o făceau să plângă, nici nu mai avea pentru dânsa acele dezmiardări fierbinți care o înnebuneau; așa încât marea lor dragoste, în care se scufundase, i se păru că scade sub dânsa, ca apele unui fluviu supte de albie, și Emma zări mâlul. Nu-i venea să creadă, deveni si mai dragăstoașă; iar Rodolphe își ascunse nepăsarea din ce în ce mai puțin.

Emma nu-și dădea seama dacă îi pare rău că-i cedase sau dacă, dimpotrivă, nu dorea să-l iubească și mai mult. Umilința de a se simți slabă se schimbă într-un fel de ură, pe care voluptatea o potolea. Nu mai era dragoste, era ca o neconținută vrajă. O subjugă. Aproape că-i era frică de el.

Aparențele erau totuși mai liniștite ca niciodată, Rodolphe izbutind să îndrumeze adulterul după placul lui, și, după șase luni, când veni primăvara, erau, unul față de celălalt, ca doi soți care întrețin tihnit flacăra căsniciei.

Asta se întâmpla tocmai în timpul când moș Rouault își trimitea curca, în amintirea piciorului său lecuit. Cadoul era însoțit totdeauna de o scrisoare. Emma tăie sfoara ca care era legată de coș și citi următoarele rânduri:

„Dragii mei copii,

Nădăjduiesc că prezenta o să vă găsească sănătoși și va fi la înălțimea celorlalte; căci mi se pare ceva mai fragedă, dacă pot spune așa, și mai grea. Dar data viitoare, ca variație, am să vă dau un cocoș, numai dacă nu cumva țineți mai mult să aveți o bibilică, și trimiteți-mi, vă rog, înapoi coșul, împreună cu celelalte două dinainte. Am avut un mare necaz cu droșcăria; într-o noapte, vântoasa i-a zburat acoperișul tocmai în copaci. Nici recolta n-a fost prea grozavă. În sfârșit, nu știu când voi veni să vă văd. Acum, de când sunt singur, draga mea Emma, mi-e așa de greu să las casa!”

Aici era un spațiu între linii, ca și cum bietul om ar fi lăsat tocul din mână, ca să viseze câtva timp.

„Cât despre mine, sunt sănătos, afară doar de-un guturai, pe care l-am luat deunăzi la iarmarocul de la Yvetot, unde m-am dus să tocmesec un cioban, fiindcă pe cel care-l aveam l-am dat afară, căci prea era mofturos la mâncare. Mare nenorocire pe capul nostru cu tâlharii ăștia! De altfel, era și necinstit.

Am aflat de la un vânzător ambulant, care, călătorind astă-iarnă prin părțile voastre, a avut de scos o măsea, că Bovary muncește mereu din greu. Asta nu mă miră; mi-a arătat măseaua; am luat o cafea împreună. L-am întrebat dacă te-a văzut, mi-a spus că nu, dar că a văzut în grajd două dobitoace, de unde-am înțeles că treburile merg. Cu atât mai bine, dragii mei copii, și să vă dea bunul Dumnezeu toate fericirile!

Mă doare foarte mult că n-am văzut-o încă pe scumpa mea nepoțică, Berthe Bovary. Am sădit în cinstea ei, în grădină, în dreptul odăii tale, un prun care face prune văratice, și nu vreau să se atingă nimeni de ele, decât ca să-i facă mai târziu compoturi, pe care să le pun în dulap, pentru ea, când o veni.

Adio, dragi copii. Te sărut, fata mea, și pe tine, ginerele meu, și pe cea mică, pe amândoi obraji.

Multe complimente.

Al vostru tată care vă iubește, Théodore Rouault.”

Emma rămase câteva minute cu hârtia asta groasă între degete. Greșelile de ortografie se țineau lanț, dar Emma îi urmărea gândul plin de dragoste, care-o străbătea ca cotcodăcitul unei găini care de-abia se vede

printr-un gard de spini. Uscase scrisul cu cenușă, căci de pe scrisoare alunecară pe rochie câteva fire de praf cenușiu, și parcă-l și văzu pe tatăl ei aplecându-se spre vatra căminului ca să ia cleștele. Ce mult trecuse de când nu mai stătuse lângă el pe scăunașul din fața căminului și de când ardea capătul unui băț la pălălaia trestiiilor-de-mare care pâraiau. Își aminti de serile de vară pline de soare. Când treceai, mânjii nechezau și zburdau... Sub fereastra ei era un stup, și uneori albinele, tot rotindu-se în lumină, se izbeau în geamuri ca niște elastice mingi de aur. Ce fericire era pe-atunci! Ce libertate! Ce speranță! Ce belșug de iluzii! Nimic nu mai rămăsese acum din ele! Le cheltuisese în toate aventurile sufletului ei, pe rând, în viața ei de fată, în căsătorie, în dragoste, pierzându-le astfel mereu de-a lungul vieții, ca un călător care lasă câte ceva din bogăția lui pe la toate hanurile din cale.

Dar cine oare o făcea atât de nenorocită? Unde era nemaipomenita catastrofă care-o doborâse? Și Emma înălță capul privind împrejur, ca și cum ar fi căutat pricina suferințelor ei.

O raza de aprilie sclipea pe porțelanurile de pe poliță; focul ardea; simțea sub papuci moliciunea covorului: era o zi însorită, aerul călduț, și auzi hohotele de râs ale copilului.

Într-adevăr, fetița se juca prin iarba care se cosea. Era culcată pe burtă în vârful unei căpițe. Servitoarea o ținea de fustă. Lestiboudois grebla pe-alături, și de câte ori se apropia, fetița se apleca bătând din palme.

– Aduceți-mi-o încoace! spuse maică-sa, repezindu-se s-o sărute. Cât te iubesc, bietul meu copil! Cât te iubesc!

Apoi, băgând de seamă că avea vârfurile urechilor cam murdare, sună repede să-i aducă apă caldă și o spăla, îi schimbă cămășuța, ciorapii, pantofiorii, o întrebă de-o mie de ori dacă n-o doare nimic, ca și cum atunci s-ar fi întors dintr-o călătorie, și, în cele din urmă, sărutând-o încă o dată și plângând puținel, o dădu iar în mâinile servitoarei, care rămăsese uluită de atâta dragălaşenie.

Seara, Rodolphe o găsi mai serioasă ca de obicei.

„O să-i treacă, socoti el. Capricii...”

Și lipsi la trei întâlniri de-a rândul. Când veni, Emma se arătă rece și aproape disprețuitoare.

„Cu mine nu-ți merge... Îți pierzi vremea degeaba, micuțo...”

Și se făcu că nici nu bagă de seamă suspinele ei pline de melancolie, sau că-și tot scotea batista.

De-abia atunci Emma începu să aibă remușcări.

Se întrebă chiar de ce nu-l putea suferi pe Charles și dacă n-ar fi fost mai bine să-l poată iubi. Dar Charles nu-i prea dădea cine știe ce prilejuri ca să revină la aceste sentimente mai bune, așa că se simțea foarte încurcată în intențiile ei de a se sacrifica, când spițerul veni tocmai la timp să-i dea un asemenea prilej.

XI

Citise în ultimul timp un articol în care era lăudată o nouă metodă pentru tratamentul picioarelor strâmbe; și cum el era partizan al progresului, îi veni patriotica idee de a se face la Yonville, pentru *a fi la înălțime*, operații de strefopodie.

– Căci, îi spuse el Emmei, ce riscăm? Gândiți-vă (și începu să numere pe degete folioasele unei asemenea încercări): succes aproape sigur, ușurarea și înfrumusețarea bolnavului, celebritate imediată pentru operator. De ce, de pildă, soțul dumneavoastră n-ar voi să-l scape de această infirmitate pe bietul Hippolyte de la „Leul de aur”? Țineți seamă că el n-o să se dea în lături să istorisească la toți călătorii cum a fost vindecat, și apoi (aici Homais cobora vocea și se uita jur împrejur), cine m-ar împiedica să trimit la ziar o notiță în chestia asta? Și, ei, Doamne! un articol trece din mână în mână... se vorbește de el... și legenda crește ca un bulgăre de zăpadă! Și cine știe? Cine știe?..

Într-adevăr, Bovary putea să reușească; nimic n-o făcea pe Emma să creadă că el n-ar fi îndemânatic, și ce mulțumire pentru dânsa să fie ea aceea care să-l fi împins la un pas ca acesta, care să-i fi adus și renume, și avere! Nu dorea altceva decât să aibă în viață un reazem mai solid decât dragostea.

Îndemnat de spițer și de ea, Charles se lăsă convins, ceru să i se trimită de la Rouen cartea doctorului Duval, și seară de seară, cu capul în mâini, se afunda în citirea ei.

În timp ce el studia equinusurile, varusurile și valgusurile, adică strefocatopodia, strefendopodia și strefexopodia (sau, mai bine zis, diferitele întorsături ale piciorului, în jos, înăuntru sau în afară), precum și strefipopodia și strefanopodia (altfel spus: sucirea înăuntru și ridicarea în sus), domnul Homais, prin fel de fel de argumente, îl îndemna pe băiatul de la han să se opereze.

– Abia-abia dacă ai să simți! Poate o ușoară durere; o simplă înțepătură, ca atunci când îți ia sânge, mai puțin decât atunci când îți taie o bătătură.

Stând pe gânduri, Hippolyte rostogolea niște ochi stupizi.

– De altfel, continua farmacistul, asta nu mă privește! O fac numai pentru tine, din curată omenie! Aș vrea să te văd, dragul meu, scăpat de șchiopătarea asta groaznică, de legănarea asta a regiunii lombare, care, orice-ai zice, trebuie să te stânjenească mult în meseria ta.

Homais îi arată apoi cât de zdravăn și de sprinten o să se simtă după aceea și chiar îi dădea să înțeleagă că o să aibă mai mult succes la femei, și rândașul începu să se hlizească. Apoi îl pune la ambiție:

– Ce dracu, bărbat ești tu? Ce-ar fi fost dacă trebuia să faci armata, să te duci să lupti sub drapel?... Ah! Hippolyte!

Și Homais pleca, spunând că el nu pricepe încăpățânarea asta, orbirea asta de-a fugi de binefacerile științei.

Nenorocitul primi, căci a fost un adevărat complot, Binet, care nu se amesteca niciodată în treburile altuia, doamna Lefrançois, Artémise, vecinii, și până și domnul Tuvache, primarul, toată lumea-l îndemna, îi bătea capul, râdea de el: dar ceea ce îl hotărî în cele din urmă fu faptul că *asta nu avea să-l coste nici un ban*, Bovary obligându-se să facă rost de aparatul de operat. Emma era aceea care avusese ideea acestei dărnicii; iar Charles se învoi, spunându-și în adâncul sufletului lui că nevastă-sa era un înger.

După sfaturile farmacistului și luând-o de la capăt de trei ori, puse pe un tâmplar ca, împreună cu un lăcătuș, să construiască un fel de cutie, grea de vreo patru kilograme, la care nu se făcu economie de fier, de lemn, de tablă, de piele, de șuruburi și de piulițe.

Totuși, ca să știe ce tendon să-i taie lui Hippolyte, trebuia să se știe mai întâi ce fel de picior sucit avea.

Laba piciorului era pe aceeași linie cu gamba, ceea ce n-o împiedica să fie întoarsă înăuntru, așa încât era un equin cu ceva din varus, sau mai degrabă un ușor varus foarte pronunțat spre equin. Dar, cu acest equin, lat într-adevăr cât un picior de cal, cu pielea zbârcită, cu tendoanele uscate, cu degetele groase, ale căror unghii negre erau ca niște caiele de potcoavă, strefopodul alerga sărind de dimineată până seara ca un cerb. Îl vedeai mereu prin piață, țopăind împrejurul căruțelor, zvârlind înainte piciorul sucit, care părea chiar mai zdravăn decât celălalt. Servind atâta vreme, piciorul acesta ajunsese să capete un fel de calități morale de răbdare și energie, și de câte ori i se dădea vreo treabă mai grea, băiatul prefera să se bizuie mai ales pe el.

Dar fiindcă era un equin, trebuia tăiat tendonul lui Achile, rămânând să fie prins mai pe urmă de mușchiul tibial anterior, ca să scape de varus: căci medicul nu cuteza să riște doua operații dintr-o dată, și chiar și așa tremura dinainte, de teamă ca nu cumva să atingă cine știe ce regiune importantă pe care nu o cunoștea.

Nici lui Ambroise Paré, care a aplicat cel întâi de la Celsus¹ încoace, după cincisprezece veacuri, legătura imediată a unei artere; nici lui Dupuytren, care s-a apucat să deschidă un abces printr-un strat gros de encefal; nici lui Gensoul, când făcu prima tăietură a maxilarului superior, nu le-a bătut inima atât de tare, nu le-a tremurat mâna, nu le-a fost mintea atât de încordată ca domnului Bovary când se apropie de Hippolyte, cu tenotomul² între degete. Și, ca-n spitale, vedeai alături, pe o masă, o mulțime de scamă, de ață ceruită și multe, multe fese, o piramidă întregă de fese, toate fesele din spițerie. Domnul Homais făcuse dis-de-dimineată toate aceste pregătiri, atât ca să minuneze mulțimea, cât și ca să-și facă singur iluzii. Charles creștea pielea; se auzi o trosnitură seacă. Tendonul era tăiat, operația se isprăvisse. Hippolyte nu-și mai venea în fire de mirare: se tot apleca deasupra mâinilor lui Bovary, sărutându-le mereu.

– Hai, potolește-te, îi spunea spițerul, ți-i arăta pe urmă recunoștința față de binefăcătorul tău!

Și coborî să istorisească cum a reușit operația celor cinci sau șase curioși care așteptau în curte și care-și închipuiau că Hippolyte are să apară mergând ca toți oamenii. Pe urmă Charles, după ce-și încâtărâma bolnavul în motorul mecanic, se întoarse acasă, unde Emma îl aștepta, foarte îngrijorată, în ușă. Îi sări de gât; se așezară la masă; Charles mâncă mult și, la sfârșit, vru chiar să ia o ceașcă de cafea, orgie pe care nu și-o îngăduia decât duminica, de câte ori avea musafiri.

Petrecură o seară încântătoare, plină de discuții și vise comune. Vorbiră de avuția care-i aștepta, de îmbunătățirile care trebuiau aduse în gospodăria lor; Charles vedea crescându-i considerația, sporindu-i averea, și pe soția lui iubindu-l mereu; iar Emma era fericită să se simtă înviorată de un sentiment nou, mai sănătos, mai bun, de a încerca în sfârșit oarecare dragoste pentru acest biet băiat care o adora. O clipă îi trecu prin cap imaginea lui Rodolphe; dar privirea ei se îndreptă spre Charles; băgă de seamă chiar, cu surprindere, că n-avea dinți urăți.

Erau încă în pat când domnul Homais, cu toată împotrivirea bucătăresei, năvăli în odaie, ținând în mână o foaie de hârtie proaspăt scrisă. Era reclama pe care o hărăzise ziarului *Fanal de Rouen*. Le-o aducea s-o citească.

¹ *Celsus* – celebru medic roman (secolul I) – autor al unui tratat de chirurgie.

² Aparat medical de tăiat tendoanele.

– Citiți-o dumneavoastră, spuse Bovary. Și el citi:

– „Cu toate prejudecățile care încă mai acoperă ca o plasă parte din întinderea Europei, lumina începe să pătrundă totuși în satele noastre. Astfel, marți, micul nostru orașel Yonville a fost teatrul unei experiențe chirurgicale care este în același timp un act de înaltă filantropie. Domnul Bovary, unul dintre cei mai distinși practicieni ai noștri...”

– Ah! E prea mult, prea mult! spunea Charles, înecat de emoție.

– Ba nu, nicidecum, da' de unde!... „a operat un picior sucit...” N-am folosit termenul științific pentru că, știți, într-un jurnal... poate că nu toată lumea ar pricepe; mulțimea trebuie să –

– Firește, zise Bovary. Continuăți.

– Reiau, zise farmacistul: „Domnul Bovary, unul dintre cei mai distinși practicieni ai noștri, a operat un picior sucit numitului Hippolyte Tautain, de douăzeci și cinci de ani, rânduș la hotelul «Leul de aur» din Piața Armelor, ținut de doamna Lefrançois. Noutatea încercării și interesul pe care toți îl aveau pentru bolnav au atras atâta lume, încât era într-adevăr mare înghesuială la ușa stabilimentului. Operația, de altfel, a fost făcută ca prin minune și n-au apărut pe piele decât vreo câteva picături de sânge, parcă pentru a mărturisi că tendonul îndărătnic cedase, în sfârșit, eforturilor artei. Și, lucru ciudat, bolnavul (afirmăm asta de visu¹) n-a dat nici un semn de durere. Până în prezent starea lui nu lasă nimic de dorit. Totul ne face să credem că convalescența va fi scurtă; și cine știe chiar dacă, la viitoarea serbare sătească, nu-l vom vedea pe bravul nostru Hippolyte luând parte la dansurile bahice, în mijlocul unui cor de flăcăi veseli, dovedind astfel tuturor, prin vioiciunea și săriturile lui, o vindecare deplină? Cinste dar savanților generoși! Cinste minților neobosite, care-și consacră nopți întregi de veghe pentru îmbunătățirea sănătății sau ușurarea suferinței semenilor! Cinste lor și De trei ori cinste! Nu e cazul oare să strigăm că orbit vor vedea, surzii vor auzi și ologii vor merge? Dar ceea ce fanatismul făgăduia odinioară aleșilor săi, știința săvârșește acum pentru toți oamenii! Vom ține la curent pe cititorii noștri cu mersul acestui remarcabil tratament.”

Ceea ce nu împiedica de loc ca, după cinci zile, tușa Lefrançois să alerge îngrozită, strigând:

– Ajutor! Moare!... Înebunesc!

Charles se năpusti spre „Leul de aur”, iar farmacistul, care-l zări trecând prin piață cu capul gol, își lăsa farmacia. Se înființa și el, gâfâind, aprins la față, îngrijorat și întrebându-i pe toți cei care urcau pe scară:

– Ce are interesantul nostru strefopod?

Strefopodul se zvârcolea în convulsii atât de groaznice, încât motorul mecanic în care îi era prins piciorul bătea în perete, gata să-l dărâme.

Cu foarte multă băgare de seama, pentru ca nu cumva să-i clintească piciorul din loc, scoase cutia și apărură un spectacol hidos. Formele piciorului dispăreau într-o umflătură atât de grozavă, încât toată pielea, plină de vânătăi făcute de faimoasa mașină, era parcă gata să plesnească. Hippolyte se plânse mai demult că-l doare; nu-l luase însă nimeni în seamă; trebui să se recunoască în cele din urmă că nu se plânse chiar degeaba și îi lăsară piciorul liber câteva ceasuri. Dar de-abia se mai ogoiră vânătăile, și cei doi savanți socotiră că trebuie să-i pună iar piciorul în aparat și chiar să-l strângă mai tare, ca să grăbească prinderea. În sfârșit, după trei zile, Hippolyte nemaiputând să rabde, îi mai scoaseră încă o dată mașinăria, minunându-se grozav de cele ce văzură. Pe tot piciorul se întindea o umflătură pământie, și din loc în loc bășici din care chiftea un lichid negru. Lucrurile luau o întorsătură serioasă. Hippolyte începea să se plictisească, și tușa Lefrançois îl mută în sala cea mică, lângă bucătărie, pentru ca să aibă și el cel puțin o distracție.

Dar perceptorul, care lua masa acolo în fiecare zi se plânse, foarte amărât, de o asemenea vecinătate. Atunci îl mutară pe Hippolyte în sala de biliard.

Sta acolo, văicărindu-se sub niște paturi groase, palid, cu o barbă lungă, cu ochii înfundați în orbite și din când în când întorcându-și capul nădușit pe perna murdară, năpădită de muște. Doamna Bovary venea să-l vadă. Îi aducea cârpe pentru cataplasme și-l consola, îl îmbărbăta. De altfel, nu prea stătea singur, în zilele de iarmaroc mai ales, când în jurul lui țăranii tăcăneau bilele de biliard, se opinteau să dea cu tacurile, fumau, beau, cântau, zbierau.

– Cum îți mai merge? îl întrebau, bătându-l pe umăr. A. după cât se pare, nu te prea lauzi! Ce-ai căutat ai găsit. Ar trebui să faci așa și așa...

Și i se povesteau istorii cu oameni care toți fuseseră vindecați cu alte leacuri decât ale lui, iar după asta adăugau în chip de alinare:

– Asta-i fiindcă prea te cofilești! Scoală-te odată! Te alinți ca un rege! A, oricum, caraghiosule, nu miroși bine!

Într-adevăr, gangrena se urca din ce în ce mai sus, Bovary era bolnav de supărare. Venea în fiecare ceas, în orice moment. Hippolyte îl privea cu ochii plini de groază și bolborosea plângând:

¹ Fiind de față, văzând (lat.).

– Când am să mă vindec?... Ah! scăpați-mă!... Săracul de mine, săracul de mine!...

Și doctorul pleca, recomandându-i întotdeauna o dietă.

– Nu te mai uita ce spune, măi băiete, spunea tușa Lefrançois; te-au chinuit destul! Ai să slăbești și mai tare. Na, înghite!

Și-i da un bulion tare, o ciozvărtă de berbec, sau o bucată de slănină și câteodată păhăruțe de rachiu, pe care el nu avea curajul să le ducă la gură.

Aflând că starea lui Hippolyte se înrăutățește, abatele Bournisien ceru să-l vadă. Începu prin a-l compătimi de boala lui, spunându-i totodată că trebuia să se bucure, fiindcă asta era voia Domnului, și să prindă repede prilejul de a se împăca cu cerul.

– Căci, spunea preotul cu glas părintesc, tu îți cam lăsaî deoparte îndatoririle; rar te vedea cineva la slujbă; câți ani sunt de când nu te-ai mai apropiat de sfânta masă? Îmi dau seama că îndeletnicirile tale și vârtejul lumii au putut să te abată de la grija izbăvirii tale. Dar acum e ceasul să te gândești și la ea. Să nu-ți pierzi totuși orice nădejde: am cunoscut oameni foarte păcătoși care, atunci când a fost să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu (știu prea bine că tu n-ai ajuns încă aici), au cerut îndurarea lui și care cu siguranță că au murit împăcați. Să nădăjduim că, într-un totuși, ne vei da o frumoasă pildă! Astfel, din prevedere, cine te-ar împiedica să spui dimineața și seara un *Slavă ție, preamăritivă Fecioară Maria*, sau un *Tatăl nostru, carele ești în ceruri*? Da, fă asta, pentru mine, ca să mă îndatorezi. Ce te costă?... Îmi făgăduiești?

Nenorocitul făgădui. Preotul veni și-n zilele următoare. Stătea de vorbă cu hangița și chiar istorisea anecdote presărate cu glume și jocuri de cuvinte, pe care Hippolyte nu le pricepea. Pe urmă, de îndată ce împrejurările îi îngăduiau, aducea iar vorba de religie, luând o înfățișare cucernică.

Strădania lui păru să dea roade, căci în curând strefopodul mărturisi că, dacă se însănătoșește, ar dori să meargă în pelerinaj la Bon-Secours; la care domnul Bournisien răspunse că nu are nimic împotrivă; două precauții fac mai mult decât una. Nu risca nimic.

Spîterul se indigna împotriva a ceea ce el numea *manevrele preotului*, care, pretindea el, dăunau însănătoșirii lui Hippolyte, și-i spunea mereu doamnei Lefrançois:

– Lăsați-l, lăsați-l în pace, îi zdruncinați moralul cu misticismul vostru!

Dar bătrâna nici nu voia să audă. Homais era doar *capul răutăților*. Ca să-i facă în ciudă, atârna chiar la căpătâiul bolnavului un agheasmatar plin, cu o crenguță de merișor. Cu toate acestea, religia nu părea că-i vine în ajutor mai mult decât chirurgia, și putrefacția atotbiruitoare înainta mereu, de la extremități spre pântec. Degeaba se tot schimbau doctoriile și cataplasmele, că zi cu zi mușchii se desfăceau mai tare, așa că, în cele din urmă, Charles încuviință, dând din cap, când tușa Lefrançois îl întrebă dacă n-ar putea, ca o ultimă încercare, să-l aducă pe domnul Canivet din Neufchâtel, care era o celebritate.

Doctor în medicină, în vârstă de cincizeci de ani, cu situație bună și sigur de el, confratele nu se sfii să rădă disprețuitor când dezveli piciorul acela gangrenat până la genunchi. Apoi, declarând scurt că trebuie amputat, se duse la farmacist să tune și să fulgere contra măgarilor care au fost în stare să aducă un biet nenorocit în asemenea hal. Zgâlțându-l pe domnul Homais de năsturele redingotei, zbiera în farmacie:

– Astea-s născociri de la Paris! Uite ce le trece prin cap domnilor din capitală! E ca și cu strabismul, cloroformul și litotritia¹, o mulțime de grozăvii pe care guvernul ar trebui să le interzică! Dar vor să facă pe deșteptii, și-ți vâra pe gât tot felul de leacuri, fără să le pese de urmări! Noi, ceștilalți, nu suntem așa de tari; noi nu suntem niște savanți, niște coconași, niște filfizoni; noi suntem practicieni, vindecăm pe cine-i bolnav, și nouă nu ne-ar trece prin minte să operăm pe cineva care-i sănătos! Să îndrepti picioare sucite! Parcă poate cineva să îndrepte picioarele sucite? E ca și cum ai vrea, de pildă, să faci dintr-un ghebos un om drept!

Pe Homais îl duse să asculte acest discurs și își ascundea neplăcerea sub un zâmbet curtenitor, având tot interesul să nu-l supere pe domnul Canivet, ale cărui rețete ajungeau câteodată până la Yonville; de aceea nu luă apărarea lui Bovary, nu scoase nici măcar o vorbă împotrivă, și, lăsând la o parte principiile, își jertfi demnitatea pentru interesele mai serioase ale negoțului.

Amputarea piciorului de la coapsă, făcută de doctorul Canivet, a fost în sat un eveniment nemaipomenit. În ziua aceea toți localnicii s-au sculat mai de dimineață, și strada mare, deși ticsită de lume, avea ceva lugubru, ca și cum ar fi fost vorba de o execuție capitală. La băcănie nu se discuta decât despre boala lui Hippolyte, prăvăliile nu mai vindeau nimic, și doamna Tuvache, nevasta primarului, nu se dezlipea o clipă de la fereastră, nerăbdătoare să-l vadă pe chirurg venind.

Chirurgul sosi într-o cabrioletă pe care-o conducea singur. Dar cum arcul din dreapta se lăsase cu timpul sub greutatea trupului lui, trăsură se apleca puțin în mers, iar alături de dânsul, pe cealaltă pernă, se zărea o cutie mare, acoperită cu marochin roșu, cu trei încuieri de aramă care străluceau ca aurul.

După ce intră ca o vijelie pe sub gangul de la „Leul de aur”, doctorul porunci zbierând să i se deshame

¹ Intervenție chirurgicală asupra vezicii.

calul, pe urmă se duse în grajd, să vadă dacă mănâncă ovăzul cu poftă, căci, de câte ori ajungea la câte-un bolnav, avea grijă mai întâi de iapa și de cabrioleta lui. În privința asta se și spunea: „A, domnul Canivet e un original!” Și era și mai stimat pentru această nezdruccinată îndrăzneală. Putea să crape tot universul, până la ultimul om, și nu și-ar fi ieșit cu o iotă din obiceiurile lui.

Homais se înființă.

– Contez pe dumneata, i se adresa doctorul. Suntem gata? Haidem!

Dar spițerul mărturisi înroșindu-se că el era prea impresionabil ca să asiste la o asemenea operație.

– Când ești simplu spectator, zicea el, imaginația, știți, te zguduie! Și, apoi, eu am sistemul nervos atât de...

– Fleacuri! îl întrerupse Canivet. Dumneata-mi pari dimpotrivă, predispus la apoplexie. Și, de altfel, asta nu mă miră de loc, căci voi, farmaciștii, stați mereu cu nasul în borcanele voastre, ceea ce, în cele din urmă, trebuie să vă zdruncine sănătatea. Uită-te la mine: eu mă scol în fiecare zi la patru dimineața, îmi săpunesc barba cu apă rece (nu mi-e frig niciodată) și nu port flanelă, nu capăt nici un guturai, chereștea trainică! Îmi duc viața când într-un fel, când în altul, ca un filozof, la voia întâmplării. De asta eu nu-s așa de delicat ca dumneata și mi-i totuna dacă hăcuiesc un creștin sau cea dintâi găină care-mi iese în cale. După asta, o să spuneți: obișnuință... obișnuință!...

Atunci, fără să-i pese cât de puțin de Hippolyte, pe care, între cearceafurile lui, îl treceau sudorile de spaimă, domnii aceștia porniră o conversație în care spițerul asemuia sângele rece al chirurgului cu cel al unui general; și asemuirea asta îi plăcu lui Canivet, care se pierdu într-o ploaie de vorbe asupra cerințelor artei sale. O socotea ca pe un har sfânt, cu toate că ofițerii sanitari o fac de rușine. În sfârșit, revenind la bolnav, cercetă fesele aduse de Homais, aceleași care apăruseră și atunci când cu operația, și ceru să vină cineva care să țină piciorul. Trimiseră să-l caute pe Lestiboudois, și domnul Canivet, suflecându-și mânecile, trecu în sala de biliard, pe când spițerul stătea cu Artémise și hangița, amândouă mai albe la față decât șorțurile lor și trăgând cu urechea spre ușă.

În timpul acesta, Bovary nu îndrăznea să iasă din casă. Stătea jos în sală, la gura căminului în care nu se făcuse foc, cu bărbia în piept, ou mâinile împreunate, cu privirea fixă. „Ce pacoste! își spunea el. Ce dezamăgire!” Și totuși luase toate măsurile cu putință. Aicea-i mâna fatalității. Și cu toate astea, dacă mai târziu Hippolyte ar muri, s-ar zice că el l-a asasinat. Și, apoi, ce are să spună el la vizite, când l-or întreba? Poate că totuși a greșit cu ceva? Căuta și nu găsea. Dar și cei mai faimoși chirurghi greșeau. Dar asta n-au s-o creadă niciodată! Dimpotrivă, au să râdă, au să latre! O să meargă vestea până la Forges! până la Neufchâtel! până la Rouen! peste tot! Cine știe dacă n-au să se găsească confrăți care să scrie contra lui? O să se iște o polemică, va trebui să răspundă prin ziare. Chiar Hippolyte putea să-i facă un proces. Se vedea de râsul lumii, ruinat, pierdut! Și imaginația lui, asaltată de o mulțime de presupuneri, se zbătea între ele, ca un butoi gol luat de mare și rostogolit de valuri.

În fața lui, Emma îl privea; nu-i împărtășea umilința; încerca alta: aceea de a-și fi închipuit că un asemenea om ar fi putut să aibă vreo valoare, ca și cum de douăzeci de ori până atunci nu și-ar fi dat destul de bine seama de mediocritatea lui.

Charles se plimba încolo și înapoi de-a lungul odăii. Cizmele îi scârțâiau pe parchet.

– Stai jos, zise ea, mă enervezi!

Și el stătu jos.

Oare cum făcuse ea (care era așa de deșteaptă!) ca să se înșele încă o dată? De altfel, prin ce manie deplorabilă și-a stricat ea viața cu neconținute sacrificii? Își aduse aminte de toate înclinațiile ei pentru lux, de tot ce sufletul ei fusese lipsit, de josniciile căsniciei, ale gospodăriei, de visurile căzute în noroi, ca niște rândunele rănite, de tot ce dorise, de tot ce nu avusese, de tot ce ar fi putut să aibă! Și de ce, de ce?

În mijlocul tăcerii care umplea satul, străbătu un țipăt sfâșietor. Bovary se făcu palid, gata să leșine. Ea-și încrunță sprâncenele într-o crispă nervoasă, apoi își urmă gândurile mai departe. Totuși, tot ce-a făcut a fost pentru el, pentru ființa aceasta, pentru omul acesta, care nu înțelegea nimic, care nu simțea nimic! Căci stătea acolo, în toată tihna, fără să bănuiască măcar că ridicolul legat de numele lui avea s-o atingă și pe ea, ca și pe el. Se silise să-l iubească și se căise plângând că cedase altuia.

– Dar poate că era un valguș? exclamă deodată Bovary, care se tot gândea.

La lovitura neașteptată a acestei fraze, care căzu peste tot ce gândea ea ca un glonte de plumb pe-un talger de argint, Emma tresări, ridicând brusc capul, ca să ghicească ce-a vrut el să spună; și se uitară unul la altul, tăcuți, aproape înmărmuriți că se văd, atât erau de departe unul de altul în conștiința lor. Charles se uita la ea lung, cu o privire tulbure, ca de om beat, ascultând nemișcat ultimele țipete ale celui amputat, care veneau unul după altul, cu modulații prelungi, întretăiate de icniri ascuțite, ca urletele îndepărtate ale unei vite înjunghiate. Emma își mușca buzele învinețite, și, învărtind între degete o ramură de mărgean pe care o

rupsesse, fixa asupra lui Charles ascuțișul arzător al pupilelor ei, ca două săgeți de foc gata să pornească. Tot ce era al lui o înfuria: mutra, hainele de pe dânsul, tăcerea lui, întreaga-i făptură, în sfârșit, existența lui! Se căia ca de o crimă de virtutea ei din trecut și tot ce mai rămăsese din ea se dărâma sub loviturile înverșunate ale trufiei ei. Se desfăta gândindu-se la toate ironiile răutăcioase pe seama adulterului triumfător. Amintirea amantului o împresura cu ademeniri ametoitoare, în care-și arunca sufletul târât către această imagine de-un entuziasm nou; iar Charles i se părea atât de străin de viața ei, atât de absent pentru totdeauna, atât de imposibil și de distrus, de parcă ar fi fost pe moarte, în agonie, sub ochii ei.

Pe trotuar se auziră pași. Charles se irită afară și, prin jaluzelele lăsate, îl zări, la marginea halelor, în plin soare, pe doctorul Canivet, care-și ștergea fruntea cu basmaua. În urma lui, Homais ducea în mână o cutie mare, roșie, amândoi îndreptându-se spre farmacie.

Atunci, cuprins deodată de dragoste și de descurajare, Charles se întoarse către soția lui:

– Sărută-mă, dragă!

– Lasă-mă! zise ea, roșie toată de mânie.

– Ce ai? Ce ai? repeta el încremenit. Liniștește-te... vino-ți în fire... Știi bine că te iubesc!... Vino încoace!

– Destul! strigă ea furioasă.

Și, fugind din sală, Emma trânti ușa atât de tare, că sări barometrul din perete și se făcu țandări pe jos.

Charles se prăbuși în fotoliu, doborât, căutând să înțeleagă ce-ar putea, să aibă, închipuindu-și cine știe ce boală nervoasă, plângând și simțind nedeslușit cum îl împresoară ceva fatal și de nepătruns.

În seara aceea, când Rodolphe sosi în grădină, își găsi amanta așteptându-l jos, pe prima treaptă a scării de la intrare. Se îmbrățișară, și tot necazul pe care-l aveau unul împotriva celuilalt se topi ca zăpada la căldura sărutului lor.

XII

Dragostea lor reîncepu. Adesea, chiar în plină zi, Emma îi scria pe neașteptate; apoi îi făcea semn prin geam lui Justin, care, dezlegându-și repede șorțul, zbura la La Huchette: Rodolphe venea; îl chemase numai ca să-i spună că i s-a urât, că soțu-i era odios și viața îngrozitoare!

– Ce pot face eu? îi strigă ei într-o zi, pierzându-și răbdarea.

– Ah, dacă ai vrea!...

Stătea jos, între genunchii lui, cu părul desfăcut, cu privirea pierdută.

– Ce? întrebă Rodolphe. Emma oftă.

– Am merge să trăim undeva... aiurea...

– Ești nebună, zău! spuse el râzând. Cum se poate?

Emma stăruie; Rodolphe avu aerul că nu înțelege și schimbă vorba.

Nu înțelegea de loc tot acest zbucium într-o chestie așa de simplă curn este dragostea. Emma avea un motiv, un temei și parcă un sprijin în dragostea ei.

Într-adevăr, această dragoste sporea în fiecare zi din dezgustul pe care-l avea pentru soțul ei. Cu cât se dăruia mai mult unuia, cu atât îi era mai scârbă de celălalt; Charles nu i se părea niciodată atât de neplăcut, cu degetele atât de butucănoase, cu mintea atât de greoaie, cu apucături atât de ordinare ca după întâlnirile cu Rodolphe, când erau numai ei doi. Și făcând și pe soția și pe mironosița, se înflăcăra la amintirea capului cu părul negru care se răsucea într-o buclă pe fruntea arsă de soare, a acelei talii puternice și totodată zvelte, în sfârșit, a acelui om atât de cumpănit în gândire și atât de pătimaș în dorințe! Pentru el își pilea unghiile cu o grijă de bijutier și nu avea niciodată destulă *cold cream* pentru față și nici destul parfum paciului în batiste. Se împopoțona cu brățări, inele și coliere. Când trebuia să vină el, umplea cu trandafiri cele două vase de sticlă albastră și-și dichisea apartamentul și propria ei făptură ca o curtezană care aștepta un prinț. Servitoarea trebuia să-i spele tot timpul rufele, iar Félicité nu se urnea toată ziua din bucătărie, unde Justin, care-i ținea adesea de urât, se uita la dânsa cum lucrează.

Rezemându-se într-un cot de scândura lungă pe care ea călca, nu se mai sătura să privească toate nimicurile acelea femeiești întinse împrejurul lui: jupoanele de pânză, broboadele, gulerașele și pantalonii cu cerculețe strânși cu șiret, lați la șolduri și tot mai strimți spre partea de jos.

– La ce slujesc astea? întrebă băiețașul, trecându-și mâna pe malacov și pe copci.

– Cum, n-ai văzut niciodată de-astea? îl întreba drept răspuns Félicité. Ca și cum stăpâna ta, doamna Homais, n-ar purta și ea.

– Ei, da, doamna Homais, da! Și adăuga cu un aer gânditor: Parcă asta ar fi cucoană cum e doamna.

Dar Félicité își pierdea răbdarea văzându-l cum se tot învârtește în jurul ei. Ea era cu șase ani mai

mare, și Teodore, servitorul domnului Guillaumin, începea să-i facă curte.

– Lasă-mă-n pace! îi spunea ea, mutând din loc oala de scrobeală. Mai bine du-te și pisează migdale; nu faci decât să te ții de fustele femeilor! Mai așteaptă, mucosule, să-ți crească tuleie, și pe urmă să te amesteci în treburi de astea!

– Hai, nu te supăra, că mă duc *să-i fac ghetetele*.

Și apuca îndată de pe pervaz ghetetele Emniei, toate numai noroi – noroiul de la întâlniri – care se fărâmița sub degetele lui, ridicând încetișor nori de praf, la care se uita în bătaia soarelui.

– Tare-ți mai e frică să nu le strici! îi spunea bucătăreasa, care nu-și bătea capul atâta când le curăța ea, pentru că doamna, de îndată ce stofa nu mai arăta ca nouă, i le lăsa ei.

Emma avea o mulțime de ghetete în dulap, pe care le irosea unele după altele, fără ca Charles să-și îngăduie vreodată să crâcnească.

Tot așa scoase trei sute de franci pentru un picior de lemn pe care găsi cu cale să-l dea cadou lui Hippolyte. Trunchiul piciorului era căptușit cu plută și avea articulații cu arcuri, o adevărată mașinărie complicată, îmbrăcată cu un pantalon negru și la capăt cu o cizma lustruită. Dar Hippolyte, neîndrăznind să umble în fiecare zi cu un picior așa de frumos, o rugă pe doamna Bovary să-i facă rost de altul mai ușor de purtat. Bineînțeles că și de data asta tot doctorul fu cel care scoase banii ca să-l cumpere.

Astfel, încetul cu încetul, grăjdarul își reluă meseria. Îl vedeai, ca altădată, mergând dintr-un capăt în altul al satului, dar când Charles auzea de departe bocănitul sec al piciorului de lemn pe caldarâm, apuca repede pe alt drum.

Domnul Lheureux, negustorul, a fost cel care s-a însărcinat să-l comande, ceea ce-i dădu prilejul să treacă mereu pe la Emma. Stătea de vorbă cu dânsa despre noile mărfuri de ocazie sosite de la Paris, despre mii de nimicuri femeiești, se arăta foarte binevoitor și niciodată nu-i cerea bani. Emma se lăsa dusă de această ușurință cu care putea să-și satisfacă toate capriciile. Astfel vru să aibă, ca să i-o dea lui Rodolphe, o cravașă frumoasă, pe care-o văzuse, la Rouen, într-un magazin de umbrele. Nu trecu nici o săptămână, și domnul Lheureux i-o puse pe masă.

Dar a doua zi se înființa cu o factură de doua sute șaptezeci de franci, fără să mai socotim mărunțișul. Emma se simți foarte încurcată. Toate sertarele biroului erau goale: datorau leafa pe mai mult de cincisprezece zile lui Lestiboudois, pe două trimestre servitoarei și încă o sumedenie de alte angarale, iar Bovary aștepta cu nerăbdare banii ce avea să-i trimită domnul Derozerays, care avea obiceiul să-i plătească în fiecare an în preajma Sfântului Petru.

La început izbuti să scape de Lheureux, dar în cele din urmă el își pierdu răbdarea: era urmărit, nu mai avea capital, și dacă nu căpăta măcar o parte din bani, va fi silit să-i ia înapoi toate mărfurile pe care i le dăduse.

– N-aveți decât să le luați! zise Emma.

– Ei, am glumit și eu, răspunse el. Nu-mi pare rău decât de cravașă. Zău dacă n-aș cere-o înapoi de la domnul.

– Nu! Nu! sări ea.

„Aha, a mea ești!” gândi Lheureux.

Și, sigur pe descoperirea lui, ieși repetând încetișor și cu șuieratul lui obișnuit:

– Fie! Vom vedea, vom vedea...

Se gândea cum să iasă din încurcătură, când intră bucătăreasa și puse pe cămin un fișic de hârtie albastră, din partea domnului Derozerays. Emma se repezi la el și-l desfăcu: cincisprezece napoleoni. Era onorariul. Îl auzi pe Charles urcând scara: arunca aurul în fundul sertarului și luă cheia.

După trei zile, Lheureux se înființa iar.

– Vă propun o învoială, începu el; dacă în locul sumei cuvenite ați vrea să luați...

– Poftim, se grăbi Emma, punându-i în palmă paisprezece napoleoni.

Negustorul rămase încremenit. Atunci, ca să-și ascundă dezamăgirea, începu să aducă mii de scuze și să-i spună că stă la dispoziția ei pentru orice servicii, dar Emma nu mai vru să audă de nimic; după aceea ea rămase câteva clipe pipăind în buzunarul șorțului cele două monede de câte cinci franci, restul pe care i-l dăduse. Se jură să facă economii, pentru ca, cu timpul, să pună banii la loc...

„Ei, nu-i nimica! își spuse ea; o să uite.”

Pe lângă cravașa cu mânerul de argint aurit, Rodolphe mai primise un sigiliu cu următoarea deviză: *Amor nel cor*¹; o eșarfă ca s-o poarte la gât și, în sfârșit, o tabacheră întocmai ca a vicontelui, pe care Charles o găsisese odinioară pe drum și pe care Emma o păstra. Aceste cadouri însă îl umileau. Refuză mai multe; ea stăruia, și, în cele din urmă, Rodolphe se supuse, găsind-o tiranică și prea copleșitoare.

¹ Cu iubire în suflet (it).

Emma mai avea și idei ciudate:

– Când o să bată miezul nopții, îi spunea, să te gândești la mine.

Și dacă îi mărturisea că nu s-a gândit, atunci nu mai contenea cu reproșurile, și totul se termina întotdeauna cu veșnicul:

– Mă iubești?

– Firește ca te iubesc! îi răspundea el.

– Mult?

– Bineînțeles.

– N-ai mai iubit altele, nu-i așa?

– Crezi că m-ai luat virgin? exclama el râzând.

Emma începea să plângă, iar el se silea s-o împace, înflorindu-și protestele cu tot felul de jocuri de cuvinte.

– Ah, cât te iubesc! o lua ea de la capăt. Te iubesc atâta, că nu mai pot fără tine, știi? Câteodată, sfâșiată de furiile dragostei, mi-i așa de dor să te văd! Și mă-ntreb: „Oare unde-i acum? Poate că stă de vorbă cu alte femei; și ele-i zâmbesc, el se apropie...” Oh, nu! Nu-i așa că nu-ți place nici una? Sunt unele mai frumoase, dar eu știu să iubesc mai bine. Sunt roaba și concubina ta. Ești regele meu, idolul meu! Ești bun, frumos, deștept, ești puternic!

Auzise de atâtea ori spunându-i-se vorbele astea, că nu mai aveau nimic nou pentru el. Emma era la fel ca toate amantele, și farmecul noutății căzând încetul cu încetul, ca o haină, lăsa să apară, în toată goliciunea ei, veșnica monotonie a pasiunii, care are totdeauna aceleași înfățișări și același limbaj. Omul acesta cu atâta experiență nu-și dădea seama de deosebirea sentimentelor dedesubtul asemănării de expresii. Pentru că buze desfrânate sau lacome de bani îi mai murmuraseră aceleași fraze, nu mai credea decât foarte puțin în curățenia acestora; ar mai trebui scurtate, gândea el, tiradele exagerate care ascund sentimente mediocre; ca și cum bogăția sufletească nu s-ar revărsa câteodată în metaforele cele mai goale, pentru că nimeni, niciodată, nu-și poate exprima exact cum trebuie nici cerințele, nici concepțiile, nici durerile, și pentru că graiul omenesc e ca o căldărușă spartă, în care batem mereu niște melodii bune să facă urșii să joace, atunci când noi am vrea să înduioșăm stelele.

Dar cu acea putere de a judeca proprie celui care, în orice acțiune, se ține deoparte, Rodolphe descoperi în această dragoste alte plăceri pe care le-ar putea dobândi. Socoti că orice pudoare e de prisos. Se purtă cu ea fără prea multă ceremonie. Făcu din ea o ființă supusă și stricată. Era un fel de înrobire idioată, plină de admirație pentru el, de voluptate pentru ea, o stare de fericire desăvârșită, care o toropea; și sufletul ei se afunda în această beție în care se îneca, ghemuită, ca ducele de Clarence în butoiul lui cu vin grecesc.

Numai sub imboldul deprinderilor ei amoroase de fiecare zi doamna Bovary își schimbă felul de a fi. Deveni mai îndrăzneată în priviri, mai slobodă la vorbă; își îngădui chiar necuviința de a se plimba cu domnul Rodolphe cu țigara în gură, *ca și cum ar fi vrut să sfideze lumea*; în sfârșit, cei care încă mai aveau îndoieli nu se mai îndoiră când într-o zi o văzură coborând din *Rândunica*, îmbrăcată într-o jiletcă strânsă tare pe talie, ca un bărbat; iar doamna Bovary-mama, care, după o ceartă îngrozitoare cu bărbatu-său, venise să se adăpostească la fiul ei, nu fu dintre toate burghezele cea mai puțin indignată. Multe alte lucruri nu-i plăcură: mai întâi Charles nu-i ascultase sfatul de a-i interzice să mai citească romane; apoi nu se împacă de loc cu traiul din casă; își îngădui să facă observații, ba chiar o dată se și certă cu fiul și cu nora ei din pricina slujnicei.

În ajun, seara, doamna Bovary-mama, trecând pe coridor, o prinsese pe Félicité stând de vorbă cu un bărbat, unul care purta barbă neagră, om de aproape patruzeci de ani, și care, cum îi auzi pașii, o șterse repede din bucătărie. Auzind asta, Emma începu să râdă; dar bătrâna se înfurie, spunând că cine nu vrea să-și bată joc de bunele purtări, ar trebui să supravegheze ce fac servitorii.

– În ce lume trăiești? îi răspunse noră-sa cu atâta obraznicie în privire, încât doamna Bovary o întrebă dacă nu cumva își apără propria ei cauză.

– Ieși! țipă Emma, sărind deodată ca arsă.

– Emma!... Mamă!... strigă Charles, ca să le potolească.

Dar amândouă erau dezlănțuite; Emma bătea des din picioare, repetând:

– Ah! Ce educație! Ce țărancă!

Charles alergă spre maică-sa, care-și ieșise din sărite și bolborosea:

– E o obraznică! O flușturistică, poate și mai rău!

Și voia să plece imediat dacă cealaltă nu vine să-i ceară iertare. Charles se întoarse către nevastă-sa, implorând-o în genunchi să se împace; în cele din urmă Emma-i răspunse:

– Fie! Mă duc!

Și-ntr-adevăr, mândră ca o marchiză, îi întinse mâna soacră-si, spunându-i:

– Iertați-mă, doamnă.

După asta, urcându-se în camera ei, Emma se arunca cu fața în jos pe pat și plânse ca un copil, cu capul vârat în pernă.

Se înțelesese cu Rodolphe ca, în cazul unei întâmplări neobișnuite, să atârne la oblon un petic de hârtie alba, pentru ca, dacă el s-ar găsi din întâmplare la Yonville, să vină repede în străduța din spatele casei. Emma dădu semnalul și așteptă de trei sferturi de oră, când, deodată, îl zări pe Rodolphe în colțul halelor. Îi veni să deschidă fereastra, să-l strige, dar el și dispăruse. Emma căzu iar pe scaun, deznădăjduită.

Nu trecu însă mult și avu impresia că merge cineva pe trotuar. Cine putea să fie altul decât el? Coborî seara și trecu prin curte. Rodolphe era acolo, afară. Se aruncă în brațele lui.

– Bagă de seamă, zise el.

– Ah, dacă ai ști!

Și începu să-i povestească totul în grabă, fără șir, umflând cele întâmplate, născocind și pierzându-se în atâtea amănunte, încât el nu mai înțelegea nimic.

– Hai, bietul meu îngeraș, curaj, consolează-te, ai răbdare...

– Dar de patru ani tot rabd și mă chinui!... O dragoste ca a noastră ar trebui mărturisită în fața lui Dumnezeu! Nu face decât să mă chinuiască. Nu mai pot! Scapă-mă!

Se lipea de Rodolphe. Ochi-i plini de lacrimi scânteiau ca niște flăcări sub apă; pieptul îi palpita repede; niciodată nu o iubise atât, așa că-și pierdu capul și-i zise:

– Ce-i de făcut? Ce vrei?

– Ia-mă! strigă ea. Răpește-mă!... Oh! Te implor!

Și se repezi spre gura lui ca pentru a-i prinde consimțământul neașteptat, mărturisit într-un sărut.

– Dar... începu Rodolphe.

– Ce?

– Fiică-ta?

Emma se gândi câteva clipe, apoi răspunse:

– Ce să facem, o luăm cu noi!

„Ce femeie!” își spuse el, privind-o cum se depărtează. Căci fugise în grădină. O chemau.

În zilele următoare, doamna Bovary-mama fu uimită de schimbarea nurorii sale. Într-adevăr, Emma se arăta mai supusă și chiar împinse bunăvoința până acolo încât s-o întrebe cum se pun castraveciorii la murat.

Făcea oare asta ca să-i înșele mai bine și pe unul, și pe celălalt, sau voia poate ca printr-un fel de stoicism voluptuos să simtă mai adânc amărăciunea a tot ce avea să părăsească? Dar nici nu se gândea la așa ceva, dimpotrivă; trăia ca și cum ar fi fost mai dinainte cufundată în apropiata ei fericire. Nu vorbea cu Rodolphe decât despre asta. Sta rezemată de umărul lui și murmură:

– Ce zici? Când vom fi în diligență... Te gândești ce-o să fie? Oare-i cu putință? Mi se pare că în clipa când voi simți trăsura luându-și vânt, o să fie ca și cum ne-am înălța cu balonul, ca și cum am pleca în nori. Știi că număr zilele? Dar tu?

Doamna Bovary n-a fost niciodată mai frumoasă ca-n timpul acela; avea acea nespusă frumusețe pe care-o dă numai bucuria, entuziasmul, succesul, care nu este decât potrivirea armonioasă a caracterului cu împrejurările. Poftele, necazurile, deprinderea cu plăcerile și amăgirile sale mereu tinere o împliniseră treptat, așa după cum băligarul, ploile, vânturile și soarele fac să crească florile, și înflorea și ea, în sfârșit, în toată deplinătatea ființei ei. Pleoapele-i păreau croite anume pentru prelungile ei priviri drăgăstoase, în care nici nu i se zăreau pupilele, pe când respirația adâncă îi umplea nările micuțe și-i ridica colțul plin al buzelor, care, în lumină, se vedeau puțin umbrite de-un pufușor negricios. Ai fi spus că un artist priceput în tainele desfrâului îi potrivise pe spate buclele părului, încolăcite la voia întâmplării într-o claie grea, după capriciile adulterului, care le desfăcea în fiecare zi. Vocea avea acum mlădieri mai moi, ca și talia; ceva de-abia simțit, dar pătrunzător, emana chiar din faldurile rochiei și din arcuirea piciorului. Charles o găsea încântătoare și cu totul irezistibilă, ca și-n primele zile ale căsătoriei.

Când se întorcea la miezul nopții, nu îndrăznea s-o trezească. Lămpița de noapte din porțelan arunca pe tavan o pată rotundă de lumină tremurătoare, și perdelele trase ale micului leagăn păreau ca un cort alb ce se umfla în umbră, la marginea patului. Charles le privea. I se părea că aude suflarea ușoară a copilului. De-acum o sa se facă mare, fiecare anotimp va aduce repede un progres. O și vedea, întorcându-se pe înserate de la școală, plină de voieșie, cu pete de cerneala pe șorțuleț, cu geanta subsuoară; va trebui s-o dea la un pension, și asta va costa foarte mult; ce-o să facă? Rămânea pe gânduri, chibzuia că ar fi bine să ia în arendă vreo fermuliță prin apropiere, pe care ar supraveghea-o chiar el, în fiecare dimineață, când s-ar duce să-și vadă bolnavii. Ar strânge venitul, l-ar pune la casa de economie; pe urmă ar cumpăra de undeva, de oriunde, acțiuni; va spori de altfel și clientela pe care se bazuia, căci voia ca Berthe să fie binecrescută, talentată, să

învețe pianul. Ah! ce frumoasă va fi mai târziu, la 15 ani, când va semăna cu maică-sa și va purta vara, ca și ea, pălării mari de pai! O să le iei de departe drept două surori. Și-o închipuia lucrând seara lângă ei, la lumina lămpii; o să-i brodeze pantofi, o să se ocupe de gospodărie; o să umple toată casa cu drăgălășenia și veselia ei. În sfârșit, amândoi au să se gândească s-o mărite; au să-i găsească un băiat bun, cu o situație solidă, care o va face fericită pe toată viața.

Emma nu dormea; se făcea numai că doarme; și pe când Charles ațipea alături, ea se trezea în alte vise.

Patru cai o duceau în galop de opt zile către o țară nouă, de unde n-aveau să se mai întoarcă niciodată. Mergeau, mergeau, îmbrățișați, fără să scoată o vorba. Deseori, de pe creasta unui munte, zăreau deodată câte un oraș minunat, cu cupole, poduri, corăbii, păduri de lămâi și catedrale de marmură albă, ale căror clopotnițe ascuțite aveau cuiburi de berze în vârf. Mergeau încet din pricina lespezilor mari, iar pe jos erau așezate buchete de flori, pe care le ofereau femeii strânse în corsete roșii. Se auzeau clopote sunând, catări nechezând, laolaltă cu murmurul ghitarelor și susurul havuzurilor, a căror boare, ridicându-se, răcorea jur împrejur grămezi de fructe așezate în piramide la picioarele statuiilor palide ce surădeau sub jocul fântânilor arteziene. Și apoi, într-o seară, ajungeau într-un sat de pescari, în care năvoade negricioase se uscau în bătaia vântului, de-a lungul malului râpos și al colibelor. Acolo se vor opri să-și trăiască viața; vor locui într-o casă joasă, cu acoperișul scund, la umbra unui palmier, în fundul unui golf, pe malul mării. Au să se plimbe într-o gondolă, au să se legene într-un hamac; și vor duce o viață ușoară și largă ca hainele de mătase de pe ei, caldă și înstelată ca nopțile blânde pe care le vor contempla. Cu toate acestea, pe nemărginirea acestui viitor pe care și-l croia cu închipuirea nu se ivea nimic deosebit: zilele, toate splendide, se asemănau între ele, ca niște valuri; și totul se legăna în zarea nesfârșită, armonioasă, albăstruie și plină de soare. Dar, fie că fetița începea să tușească în leagăn, fie că Bovary sforăia prea tare, Emma nu mai putea adormi decât spre dimineață, când zorile luceau în geamuri, iar micul Justin deschidea, în piață, obloanele farmaciei.

Îl chemase pe domnul Lheureux și-i spusese:

– O să-mi trebuiască o manta, o manta mare, cu guler larg, căptușit.

– Plecați într-o călătorie? o întrebă el.

– Nu, dar... n-are a face, și mă pot bizui pe dumneata, nu-i așa?... Și cât mai repede!

Lheureux făcu o plecăciune.

– Și-o să-mi mai trebuiască, își aduse aminte ea, o ladă... nu prea grea... ușor de mânuit.

– Da, da, înțeleg, de vreo nouăzeci și doi de centimetri pe cincizeci, cum se fac acum.

– Și o valiză de mână.

„Cu siguranță că s-au certat”, gândi Lheureux.

– Și, poftim, zise doamna Bovary, scoțând ceasul de la cingătoare, luați asta; să vă despăgubiți din el.

Dar negustorul începu să spună că nu-i nevoie, că se cunoșteau; că avea toată încrederea în ea. Ce copilărie! Cu toate acestea ea stăruia să ia măcar lanțul; și Lheureux îl și puse în buzunar și era gata să plece, când Emma-l chemă iar.

– O să le ții toate la dumneata. În ce privește mantaua – și aici avu aerul că se gândește bine – nici asta să n-o aduci; să-mi dai numai adresa croitorului și să-l înștiințezi s-o țină la dispoziția mea.

Urmau să fugă luna viitoare. Emma avea să plece din Yonville ca și cum s-ar duce să facă târguieli la Rouen. Rodolphe avea să rețină locurile, să scoată pașapoartele și chiar să scrie la Paris, ca să aibă la dispoziție o diligență întreagă, pâna la Marsilia, unde aveau să cumpere o calească, iar de acolo să continue, fără oprire, pe drumul Genovei. Emma trebuia să aibă grijă să trimită bagajele la Lheureux, de unde să fie duse de-a dreptul la *Rândunica*, astfel ca nimeni să nu bănuiască ceva; în toate astea, nici pomeneală de fetiță. Rodolphe se ferea să vorbească; iar Emma... poate că nici nu se gândea.

Rodolphe voi să mai amâne pe două săptămâni, ca să-și termine niște treburi; apoi, după opt zile, mai ceru alte cincisprezece, după care se prefăcu bolnav; pe urmă plecă undeva: luna august trecu și, după toate întârzierile astea, hotărâră să plece neapărat la 4 septembrie, într-o luni.

În sfârșit, sosi sâmbăta dinaintea plecării.

Rodolphe veni în seara aceea mai devreme ca de obicei,

– Gata tot? îl întrebă ea.

– Da.

Se plimbară apoi împrejurul unui strat de flori și se duseră să stea jos, lângă terasă, pe brâul zidului.

– Ești trist, zise Emma.

– Nu, de ce?

Și cu toate acestea se uita la ea ciudat, drăgăstos.

– Ești trist că pleci, începu Emma iarăși, că lași ceea ce ți-i drag, viața ta? Ah, înțeleg... Dar eu nu am

nimic pe lume! Tu ești totul pentru mine. De aceea am să fiu și eu totul pentru tine, am să-ți fiu familie, patrie; am să te îngrijesc, am să te iubesc.

– Ce încântătoare ești, zise el, luând-o în brațe.

– Adevărat? exclamă ea cu un râs plin de voluptate. Mă iubești? Atunci jură-mi!

– Dacă te iubesc, dacă te iubesc?! Dar te ador, dragostea mea!

Rotundă, roșiatică, luna se înălța la orizont, la capătul pajiștii. Se ridica repede printre crengile plopilor, care o ascundeau din loc în loc, ca o perdea neagră, găurită. Apăru apoi, sclipitor de albă, pe cerul gol, pe care-l lumina; și atunci, încetinindu-și mersul, aruncă deasupra râului o pată mare, în care jucau puzderii de stele, și licărirea asta de argint se răsucea parcă până-n fund, ca un șarpe fără cap, plin de solzi luminoși. Toate acestea mai semănau și cu un monstruos candelabru, de-a lungul căruia se prelingeau picături de diamant topit. În jurul lor se așternea o noapte liniștită; perdele de-ntuneric umpleau frunzișurile. Cu ochii pe jumătate închiși, Emma trăgea în piept, ca-ntr-un oftat adânc, adierea vântului răcoritor. Pierduți cu totul în visarea care-i cotopea, nu scoteau nici o vorbă. Simțeau iarăși în inima lor duioșia primelor zile de dragoste, plină și tăcută, ca apele râului ce curgea cu toată moliciunea pe care-o aducea parfumul de lămâiță; ea răsfrângea în amintirile lor umbre mai nemărginite și mai melancolice decât umbrele sălciilor nemișcate care se întindeau pe iarbă. Deseori câte o vietate de noapte, vreun arici sau vreo nevăstuică, foșnea prin frunze, pornind la vânătoare, sau, când și când, se auzea căzând singură, de pe spalier, câte o piersică coaptă.

– Ah, ce noapte frumoasă! spuse Rodolphe.

– Vom mai avea și altele, răspunse Emma. Și, ca și cum ar fi vorbit în gând: Da, ce plăcut va fi să călătorești... Și, totuși, de ce mi-i inima îndurerată? Să fie teama de necunoscut? Despărțirea de-atâtea obișnuințe... sau, mai degrabă... Nu, din prea multă fericire. Ce slabă sunt, nu-i așa? Iarta-mă!

– Mai e timp! exclama el. Gândește-te bine, să nu te căiești pe urmă!

– Niciodată! răspunse ea din tot sufletul. Apoi, apropiindu-se de el: Ce nenorocire ar putea să mi se întâmple? Nu-i deșert, nu-i prăpastie, nici ocean pe care nu le-aș putea trece cu tine. Cu cât vom trăi mai mult împreună, viața va fi ca o îmbrățișare tot mai strânsă, mai deplină! Nu ne va mai tulbura nimic, nici o grijă, nici o piedică! Vom fi singuri, numai unul al altuia, pe veci... Dar vorbește, răspunde-mi!

Rodolphe repeta mereu, ta răstimpuri egale: „Da... Da...” Emma îi trecuse mâna prin păr și spunea într-una cu o voce copilărească, în ciuda lacrimilor care-i curgeau șiroaie:

– Rodolphe! Rodolphe!... Ah! Rodolphe, dragul meu Rodolphe!

Bătu miezul nopții.

– Miezul nopții! spuse ea. Hai, ziua s-a dus! Mai avem una!

El se sculă sa plece; și, ca și cum mișcarea pe care-o făcea ar fi fost semnalul fugii lor, Emma, luând deodată un aer vesel, întrebă:

– Ai pașapoartele?

– Da.

– Nu uiți nimic?

– Nu.

– Ești sigur?

– Sigur..

– Ai să mă aștepti la hotel „Provence”, nu-i așa?... La amiază...

Rodolphe dădu din cap.

– Așadar, pe mâine! spuse Emma cu o ultimă alintare. Și se uită după dânsul cum se-ndepărtează.

Rodolphe se uita înapoi. Alergă după el și, aplecându-se pe malul apei printre măracini, strigă:

– Pe mâine!

Rodolphe trecuse de cealaltă parte a râului și mergea repede pe pajiște.

După câteva minute, Rodolphe se opri, și când o văzu în rochia ei albă, pierzându-se încetul cu încetul în întuneric, ca o fantomă, inima începu să-i bată atât de tare, că trebui să se rezeme de un copac să nu cadă.

– Nătrău mai sunt, spuse el, înjurând îngrozitor. Oricum, era o amantă drăguță!

Și-n aceeași clipă, frumusețea Emmei, cu toate plăcerile dragostei lor, îi năvăli în minte iar. La început se înduioșă, apoi, revoltându-se împotriva ei, exclamă gesticulând:

– La urma urmelor, nu mă pot expatria, nici să am grija unui copil...

Își spunea toate acestea ca să se îmbărbăteze mai tare.

– Și, de altfel, ce încurcături, ce cheltuială... A, nu, nu! De o mie de ori nu! Ar fi din cale-afară de idiot!

D-abia ajuns acasă, Rodolphe se și așeză la birou, sub capul de cerb pe care-l avea în perete ca trofeu. Dar când luă tocul în mână, nu găsi ce să scrie și, rezemându-se în coate, căzu pe gânduri. Avea impresia că Emma se pierdea într-un trecut îndepărtat, ca și cum hotărârea pe care-o luase acum pusese deodată între ei o distanță uriașă.

Ca să mai atingă ceva de-al ei, se duse să caute în dulap, la capul patului, o veche cutie de porțelan de Reims unde-și încheia de obicei scrisorile primite de la femei și care împrăstie un miros de mucegai și de trandafiri veștezi. Mai întâi zări o batistă plină de pete ieșite de vreme. Era o batistă de-a ei și o păstra de când, odată, la plimbare, îi cursese sânge din nas; nu-și mai aducea aminte când. Alături era, izbindu-se de toate colțurile cutiei, miniatura pe care i-o dăduse Emma; îmbrăcămintea i se păru pretențioasă, iar privirea ei *galeșă*, de cel mai jalnic efect; apoi, tot uitându-se la imaginea aceea și tot evocând amintirea modelului, încetul cu încetul trăsăturile Emmei se învălmășiră în amintirea lui, ca și cum chipul viu și cel pictat, frecându-se între ele, s-ar fi șters unul pe altul. În cele din urmă, citi câteva din scrisorile ei; erau pline de amănunte cu privire la călătoria lor, scurte, insistente și practice, ca niște scrisori de afaceri. Vru să le mai vadă pe cele lungi, pe cele de altădată; ca să le găsească în fundul cutiei, Rodolphe le răscoli pe toate, și, fără să-și dea seama, începu să scormonească în mormanul acela de hârtii și de lucruri, claie peste grămadă, dând peste buchete de flori, o jartieră, o mască neagră, ace, șuvițe de păr... șuvițe de păr castanii, blonde; unele dintre ele chiar, agățându-se de înfloriturile de tinichea ale cutiei, se rupeau când o deschidea.

Rătăcind așa printre amintiri, cerceta scrisul și stilul scrisorilor, tot atât de felurite ca și ortografia lor. Erau scrisori pline de dragoste sau vesele, glumețe ori melancolice, unele cereau dragoste, altele cereau bani. Câte-un cuvânt îi amintea un chip, anumite gesturi, sau sunetul unei voci; uneori însă nu-i mai trezeau nici o amintire.

Într-adevăr, toate aceste femei, năvălind deodată în mintea lui, se stinghereau unele pe altele și deveneau din ce în ce mai mici, ca și cum dragostea care ajunsese la același nivel ar fi șters deosebiriile dintre ele. Apucând deci tot teancul de scrisori răvășite, se jucă vreo câteva clipe, vânturându-le în cascadă, din mână dreaptă în cea stângă. În cele din urmă, plictisit, toropit, Rodolphe se duse să pună cutia la loc în dulap, spunând:

– Ce grămadă de gogoși!...

Aceasta rezuma, pe scurt, părerea lui; căci plăcerile, asemeni școlarilor în curtea unui liceu, îi băttătoriseră atât de mult inima, încât nici un fir de iarbă nu mai încolțea, și tot ce trecea prin ea, mai bezmetic decât copiii, nu-i lăsa, nici măcar ca aceștia, un nume zgâriat pe pereți.

„Hai, își zise el, să începem!”

Și începu să scrie:

„Curaj, Emma, curaj! Nu vreau să-ți stric viața.”

„La urma urmelor, asta-i adevărat, gândi Rodolphe; o fac în interesul ei; sunt un om cinstit.”

„Te-ai gândit bine la hotărârea pe care-ai luat-o? Îți dai seama în ce prăpastie te târam, bietul meu îngeraș? Nu, nu-i așa? Porneai încrezătoare și nebună, în fericire, în viitor... Ah, nenorociții de noi! Nebuni ce suntem!”

Aici Rodolpha se opri, ca să găsească o scuză mai potrivită.

„Dacă i-aș spune că mi-am pierdut toată averea?... A, nu, și de altfel asta n-ar fi o piedică. Ar însemna să începă de la capăt mai târziu. Parcă o poți face pe o femeie ca asta să-și vâre mințile-n cap?”

După ce se mai gândi, adăugă:

„N-am să te uit, crede-mă, și voi avea întotdeauna pentru dumneata un devotament profund, dar într-o zi, mai curând sau mai târziu, înflăcărarea aceasta (asta-i soarta a tot ce-i omenesc) s-ar fi domolit, fără îndoială! Ne-am fi săturat unul de altul și chiar cine știe dacă n-aș fi avut cumplita durere de a-ți vedea remușcările și de a lua parte eu însumi la ele, de vreme ce eu însumi le-aș fi pricinuit. Numai gândul suferințelor ce le vei simți mă chinuiește, Emma! Uită-mă! De ce a trebuit să te cunosc? De ce erai atât de frumoasă? Să fie oare vina mea? Dumnezeu! nu, nu, numai fatalitatea e de vina!”

„Iată un cuvânt care impresionează totdeauna”, își spuse el.

„Ah! dacă ai fi fost una din acele femei ușurate citin sunt atâtea, cu siguranță că aș fi putut să încerc, din egoism, o experiență care, în acest caz, ar fi fost fără primejdie pentru dumneata. Dar acea dulce înflăcărare, din care vine totodată și farmecul și zbuciumul dumatăle, te-a împiedicat să înțelegi, adorabilă femeie, falsitatea situației în care ne-am fi găsit. La început nici eu nu m-am gândit la asta, și stăteam liniștit la umbra acestei fericiri desăvârșite ca la umbra arboiului morții¹, fără să-mi dau seama de ceea ce mă așteaptă.”

„O să creadă poate că renunț din zgârcenie. Ei, creadă ce-o pofti! puțin îmi pasă, trebuie să sfârșesc odată!”

„Lumea e necruțătoare, Emma. Ne-ar fi urmărit. pretutindeni. Ai fi avut de îndurat întrebări indiscrete, calomnia, disprețul, poate și insulta. Să te insulte pe dumneata! Oh!... Și eu, care-aș fi vrut să te ridic pe-un tron! Eu, care-ți iau cu mine amintirea ca pe-un talisman! Căci mă pedepsesc, exilându-mă, pentru tot răul pe care ți l-am făcut. Plec. Unde? Nu știu nimic, sunt ca nebun! Adio! Fii totdeauna bună! Păstrează amintirea nenorocitului care te-a pierdut. Învaț-o pe Berthe numele meu, ca să-l pomenească în rugăciunile ei.”

Flacăra celor două lumânări tremură. Rodolphe se sculă să închidă fereastra, iar când se așează la loc: „Mi se pare că asta e tot. Ah, încă ceva, nu cumva să vie să-mi bată capul!”

„Când vei citi aceste triste rânduri, eu voi fi departe; căci am voit să dispar cât mai repede, ca să înlătur ispita de a te revedea. Fii tare! Mă voi întoarce; și poate că, mai târziu, vom vorbi amândoi, foarte rece, de fosta noastră dragoste. Adio!”

Și mai adăugă un ultim adio, despărțit în două cuvinte: „A Dieu!” ceea ce găsea că este de foarte bun gust.

„Ei, acum cum închei? se întreabă el. Al dumatăle prea-devotat... Nu. Al dumatăle prieten?... Da, așa: Al dumatăle prieten.”

Reciti scrisoarea. I se păru bună.

„Biata femeie! se gândi el înduioșat. O să mă creadă mai nesimțitor decât o stană de piatră; ar fi trebuit și câteva lacrimi pe deasupra; numai că eu nu pot plânge; asta nu-i vina mea.” Și atunci, turnându-și puțină apă într-un pahar, Rodolphe își muie degetul și lăsă să cadă de sus o picătură mare; care făcu o pată ștersă de cerneală; apoi, vrând să sigileze scrisoarea dădu peste pecetea *Amor nel cor*.

„Asta nu-i de loc potrivit. Ei, la urma urmei, ce-are-a face!”

După care trase trei pipe și se duse la culcare.

A doua zi, cum se sculă (era cam pe la 2; dormise până târziu), Rodolphe spuse să-i culeagă un paneraș cu caise. Puse scrisoarea în fund, sub niște frunze de viță, și-i porunci lui Girard, argatul lui, să-l ducă cu băgare de seamă la doamna Bovary. Așa făcea totdeauna când voia să-i ajungă o scrisoare, trimițându-i, după anotimp, fructe sau vânat.

– Dacă te întreabă ceva de mine, să-i spui ca am plecat într-o călătorie. Trebuie să-i dai panerul chiar ei, în mână... Pleacă și fii cu băgare de seama!

Girard își puse bluza cea nouă, acoperi caisele cu o batistă, înnodând-o împrejurul panerului, și, cu pași mari și greoi, în papucii lui cu tălpi de lemn ținut, apucă liniștit drumul spre Yonville.

Când sosi, doamna Bovary tocmai aranja cu Félicité, pe masa de la bucătărie, un teanc de albituri.

– Iaca, zise argatul, v-a trimis stăpânul nostru asta.

Emma presimți că s-a întâmplat ceva rău, și, tot căutând vreun ban în buzunar, se uita cercetător la țaran cu ochii răătăciți, pe când el o privea înmărmurit, neînțelegând cum se face că un asemenea dar poate să tulbure atât de tare pe cineva. În sfârșit, argatul plecă, Félicité rămase. Emma nu se mai putu stăpâni, dădu fuga în sală, de parcă ar fi vrut să ducă acolo caisele, răsturnă panerașul, smulse frunzele, găsi scrisoarea, o deschise și, ca și cum în urma ei ar fi izbucnit un foc groaznic, Emma începu să alerge înspăimântată spre camera ei.

Charles era acolo; îl zări; el îi spuse ceva; Emma nu auzi nimic și continuă să urce treptele în fugă, gâfâind, pierdută, ca beată, ținând mereu în mână bucata aceea groaznică de hârtie care-i trosnea între degete ca o foaie de tablă. La etajul al doilea se opri în fața ușii de la pod, care era încuiată.

Atunci voi să se liniștească; își aduse aminte de scrisoare; trebuia s-o termine și nu avea curajul. De

¹ Mancenillier – copac ce crește în Antil și America Ecuatorială, zis și arborele-otrăvii sau arborele-morții.

altfel, unde? Cum? Are s-o vadă.

„A, nu, îşi spuse ea, aici o să fie bine.”

Emma împinse uşa şi intră.

De pe acoperişul de olane venea o căldură apăsătoare, care-i strângea tâmplele şi o înăbuşea; se târî până la mansarda închisă, trase zăvorul şi deodată făşni o lumină orbitoare.

În faţa ei, pe deasupra acoperişurilor, câmpul se întindea cât vedeai cu ochii. Jos, sub ea, piaţa satului era pustie; pietrele trotuarului scilipeau, sfârlezele de pe coamele caselor stăteau neclintite; la colţul străzii, de la un etaj mai jos, porni un fel de uruit cu ţiuituri pe diferite tonuri: Binet lucra la strung.

Se rezemase de pervazul lucarnei şi recitea scrisoarea cu rânjete de mânie. Dar cu cât îşi încorda atenţia, cu atât gândurile i se învâlmăşeau. Îl vedea, îl auzea, îl cuprindea cu amândouă braţele; şi bătăile inimii, care izbeau sub sân ca nişte lovituri puternice de berbec, veneau grăbite una după alta, când mai repezi, când mai rare. Îşi arunca privirea jur împrejur, dorind parcă să vadă tot pământul surpându-se. De ce să nu isprăvească odată cu viaţa? Cine-o împiedica? Era liberă, înainta şi se uita la caldarâm, îndemnându-se: „Haide! haide!”

Raza de lumină care se urca de jos drept către ea îi trăgea spre prăpastie greutatea trupului. I se părea că piaţa se ridică clătînându-se de-a lungul zidurilor, şi capetele podelei se înclinau ca o corabie legănata de valuri. Era chiar la margine, aproape suspendată deasupra văzduhului nesfârşit. Albastrul cerului o împresura, aerul se învâlmăşea în capul ei găunos, n-avea decât să se lase în voie, atrasă; şi uruitul strungului nu mai contenea, ca o voce furioasă care o chema mereu.

– Emma! Emma! se auzi glasul lui Charles.

Se opri.

– Dar unde eşti? Vino!

La gândul că de-abia scăpase de la moarte, era cât pe ce să leşine de spaimă; închise ochii; apoi deodată tresări, simţind o mână atingându-i mâneca; era Félicité.

– Vă aşteaptă domnul, conişă, supa-i pe masă.

Şi trebui să coboare! Trebui să se așeze la masă!

Încercă să mănânce. Mâncarea-i ramânea în gât. Atunci îşi desfăcu şervetul, ca şi cum ar fi vrut să cerceteze cârpiturile făcute, şi chiar se apucă, cu adevărat, să facă treaba asta, să numere firele ţesăturii. Deodată îşi aduse aminte de scrisoare. Nu cumva o pierduse? Unde s-o găsească? Dar îşi simţi cugetul atât de sleit, încât până la urmă nu putu să născocască un pretext ca să plece de la masă. Devenise şi laşă; se temea de Charles; ştia tot, cu siguranţă! Într-adevăr, el rosti într-un mod ciudat aceste cuvinte;

– Pe cât se pare, n-o să-l vedem prea curând pe domnul Rodolphe.

– Cine ţi-a spus? întrebă ea tresărind.

– Cine mi-a spus? repetă el cam mirat de tonul ei repezit. Girard, pe care l-am întâlnit adineauri în uşa la „Cafeneaua franceză”. A plecat într-o călătorie, sau are de când să plece.

Emma suspină.

– Dar ce te miră? Aşa pleacă el din când în când, ca să se distreze, şi zău că-i dau dreptate. Când ai avere şi eşti burlac!... De altfel, prietenul nostru ştie să petreacă, nu glumă! Mare şmecher! Domnul Langlois mi-a povestit...

Din bună-cuviinţă tăcu, fiindcă intră servitoarea, care începu să pună la loc în paneraş caisele împrăştiate pe etajeră. Fără să observe că nevastă-sa se înroşise, Charles spuse să i le aducă, luă una şi muşcă dintr-însa.

– O, minunată! exclamă el. Ține, gustă.

Şi-i întinse paneraşul, pe care Emma-l dădu încetişor la o parte.

– Miroase măcar; ce aromă! insistă el, trecându-i de mai multe ori paneraşul pe la nas.

– Mă înăbuş! exclamă ea, sculându-se deodată. Dar printr-o încordare de voinţă spasmul acesta trecu. Apoi: Nu-i nimic, spuse, nu-i nimic! Ceva nervos. Stai şi mănâncă.

Căci se temea să nu înceapă s-o întrebe, să se îngrijoreze, să n-o mai lase în pace.

Ca să-i fie pe plac, Charles se așeză la loc, scuipând în mână sâmburii de caise, pe care-i pune pe urmă în farfurie.

Deodată trecu la trap, prin piaţă, un *tillbury* albastru. Emma scoase un ţipăt şi căzu ţeapănă jos, pe spate.

Într-adevăr, după multă chibzuinţă, Rodolphe se hotărâse să plece la Rouen. Şi cum de la La Huchette la Buchy nu-i a!t drum decât prin Yonville, trebui să treacă prin sat, şi Emma îl recunoscă la lumina felinarelor care spintecau amurgul ca un fulger.

Auzind zarva din casă, farmacistul veni în fuga mare. Masa, cu farfuriile cu tot, fusese răsturnată; sos,

carne, cuțite, solniță, serviciu de untdelemn erau împrăștiate în toată sufrageria; Charles striga după ajutor; Berthe, înspăimântată, țipa; iar Félicité, căreia-i tremurau mâinile, desfăcea șireturile doamnei, care se zvârcolea cu zvâcniri convulsive.

– Mă reped, zise spițerul, să caut în laborator la mine niște oțet aromat.

Apoi, când Emma, respirând din sticlură, începu să deschidă ochii, exclamă:

– Eram sigur! Țasta e-n stare să trezească și-un mort!

– Vorbește! zicea Charles. Vorbește! Vino-ți în fire. Sunt eu. Charles al tău, care te iubește așa de mult!

Mă cunoști? Uite-ți fetița: sărut-o!

Copilul întindea brațele spre maică-sa, să se atârne de gâtul ei. Dar, întorcând capul, Emma spuse cu o voce întretăiată:

– Nu, nu... nimeni!

Leșină iar. O puseră în pat.

Ședea culcată, cu gura deschisă, cu ochii închiși, cu mâinile întinse, nemișcată și albă ca o statuie de ceară. Din ochi se prelingeau două pârlăiașe de lacrimi, care picurau încet pe pernă.

Charles sta în picioare în fundul dormitorului, iar farmacistul, alături de el, era tăcut și îngândurat, așa cum se cuvine în împrejurările serioase din viață.

– Limștiți-vă, zise el, făcându-i semn cu cotul, cred că a trecut criza.

– Da, acum se odihnește puțin! răspunse Charles, care se uita la ea cum doarme. Biata femeie!... Iar a apucat-o!

Homais îl întrebă atunci cum i-a venit. Charles îi răspunse că i-a venit așa, deodată, pe când mânca niște caise.

– Nemaipomenit!... exclamă farmacistul. S-ar putea însă ca tocmai din cauza caiselor să fi leșinat! Sunt unele firi așa de sensibile la anumite mirosuri! ar fi un frumos studiu de făcut, atât sub raport patologic, cât și sub cel fiziologic. Preoții, care întotdeauna au amestecat mirosurile în slujbele lor, știau bine ce importanță au. O fac ca să-ți amortească judecata și să cazi în extaz, ceea ce de altfel e ușor de obținut de la persoanele de sex slab, care sunt mai delicate decât celelalte. Se pomenesc cazuri când au leșinat fiindcă le-a mirosit a corn ars sau a pâine proaspătă...

– Luați seama să n-o treziți! zise încet Bovary.

– Și nu numai ființele omenești, continuă spițerul, suferă de asemenea anomalii, ci chiar și animalele. Așa, de pildă, cunoașteți desigur efectul atât de ciudat, afrodisiac, pe care *nepeta cataria*, în popor zisă și iarba-pisicii, îl produce asupra speței feline; și, pe de altă parte, ca să dau un caz a cărui autenticitate o garantez, Bridoux (unul din foștii mei camarazi, care acum stă în strada Malpalu) are un câine care-ncepe să se zvârcolească în convulsii de îndată ce-i arăți o tabacheră. Deseori chiar dă cu el reprezentații în fața prietenilor, în pavilionul lui din pădurea Guillaume. Ți-ar veni a crede că un simplu praf de strănutat ar putea să provoace un asemenea dezastru în organismul unui patruped? Nespus de ciudat, nu-i așa?

– Da, zise Charles, care nu asculta.

– Asta ne dovedește, continuă celălalt, zâmbind cu un aer de ușoară înfumurare, nenumăratele zdruncinări ale sistemului nervos. Cât despre doamna, să vă spun drept, totdeauna mi s-a părut o adevărată senzitivă. De aceea, dragul meu prieten, n-am să vă recomand nici unul din acele așa-zise leacuri care, sub motiv că atacă simptomele, atacă sănătatea. Nu, fără medicație inutilă! Regim, atâta tot! Sedative, emoliente, îndulcitoare. Și, apoi, nu credeți oare că ar trebui poate să-i stimulați imaginația?

– În ce fel? Cum? întrebă Bovary.

– A! Asta-i chestiunea! Asta-i în realitate chestiunea: *That is the question!*¹ cum citeam deunăzi într-un ziar.

Însă Emma, trezindu-se, începu să țipe:

– Dar scrisoarea? Dar scrisoarea?

Crezură că aiurează; cu adevărat însă, delirul începu de la miezul nopții; se declară o febră cerebrală.

Timp de patruzeci și trei de zile Charles nu se clinti de lângă ea. Nu mai vru să audă de bolnavi, nu se mai culca, mereu îi lua pulsul, îi punea muștar, comprese cu apă rece. Îl trimitea pe Justin până la Neufchâtel să-i caute gheață, gheața se topea pe drum; îl trimitea iar. Îl chema la consult pe domnul Canivet; îl aduse de la Rouen pe fostul său profesor, doctorul Larivière; era disperat. Îl înspăimânta mai ales faptul că Emma era abătută; nu scotea o vorbă, nu auzea nimic, ba părea chiar că nu suferă de loc, ca și cum trupul și sufletul s-ar fi odihnit după atâta zbucium.

Pe la mijlocul lui octombrie putu să se ridice și să stea în pat rezemată de perne. Charles începu să plângă când o văzu mâncând prima felie de pâine cu dulceață. Își recăpăta puterile; se scula câteva ceasuri

¹ *To be or not to be, that is the question* – "A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea" (engl.), vers din cunoscutul monolog al lui Hamlet.

după-amiază, și într-o zi, când se simți mai bine, Charles o luă de braț și încercă să facă cu ea o plimbare prin grădină. Frunze moarte acopereau nisipul de pe alei; ea mergea încet, târându-și papucii, și, rezemată de umărul lui Charles, surâdea mereu.

Merseră așa până în fund, aproape de terasă. Ea se îndreptă încetișor, își duse mâna streășină la ochi, ca să vadă mai bine, și se uită departe, departe de tot, dar nu se vedeau în zare decât niște focuri mari de iarbă uscată, fumegând pe coline.

– Ai să te obosești, draga mea, zise Bovary. Și împingând-o cu blândețe, ca să intre în chioșc: Stai pe banca asta; o sa-ți facă bine.

– O, nu, nu aici, nu aici, spuse ea cu o voce sfârșită. Simți că ametește, și chiar din seara aceea boala începu iar, cu manifestări mai nesigure, ce-i drept, dar mai complicate. O dureau când inima, când pieptul, când capul, când mâinile și picioarele. Începu să aibă vărsături, în care Charles bănuie primele simptome de cancer.

Și, pe lângă toate astea, bietul om avea și greutate bănești.

XIV

În primul rând nu știa ce-i de făcut ca să-l despăgubească pe domnul Homais de toate medicamentele pe care le luase de la dânsul; și cu toate că el, ca medic, ar fi putut să nu le plătească, se simțea cam stingherit de această datorie. Apoi, cheltuielile casei, acum, când bucătăreasa era stăpână, ajunseseră înspăimântătoare; notele de plata plouau cu nemiluita; furnizorii începură să murmure; îl hărțuia mai ales domnul Lheureux. În adevăr, când boala Emmei era în toi, el, profitând de această împrejurare ca să încarce factura, adusesse repede mantaua, valiza, două lădițe în loc de una și încă o mulțime de alte lucruri. Degeaba îi spuse Charles că nu mai avea nevoie de ele, negustorul îi răspunse pe-un ton obraznic că toate aceste obiecte îi fuseseră comandate și că nu le ia înapoi; de altfel, asta ar însemna s-o supere pe doamna tocmai acum în timpul convalescenței; să se gândească bine domnul; într-un cuvânt, era hotărât ca mai degrabă să-l dea în judecată decât să renunțe la drepturile lui și să-și ia marfa. Ca urmare, Charles porunci să i le ducă la prăvălie. Félicité însă uită; și cum el avea alte griji, nimeni nu se mai gândi la asta; domnul Lheureux nu se lăsă; și, când amenințând, când văicărindu-se, învârti așa fel lucrurile, încât până la urma Bovary iscăli o poliță cu scadența peste șase luni. Dar de-abia semnase polița, și-i veni în cap o idee îndrăzneată: să împrumute de la domnul Lheureux o mie de franci. Întrebă deci, cam stânjenit, dacă n-ar fi chip să aibă mia asta, adăugând că i-ar trebui pentru un an și cu orice dobândă ar vrea. Lheureux alergă la prăvălie, aduse banii și dictă o altă poliță, prin care Bovary declara că se obligă să plătească la ordin, la 1 septembrie viitor, suma de una mie șaptezeci de franci, ceea ce, împreună cu cei o sută optzeci, datorați mai înainte, făcea o mie două sute cincizeci în cap. Împrumutând astfel cu un procent de șase la sută, sporit cu încă un sfert drept comision, iar mărfurile aducându-i mai bine de o treime câștig, asta trebuia să-i dea, în douăsprezece luni, un profit de o sută treizeci de franci; și el mai trăgea nădejde că afacerea n-o să se oprească aici, că n-o să-i poată plăti polițele, că are să le preschimbe, și că bieții lui bănuți, îndopându-se la doctor ca-ntr-un sanatoriu, au să i se întoarcă într-o zi cu mult mai dolofani, de-o să-i crape sacul.

De altfel, îi mergea bine în toate. Se adjudecase asupra lui o furnitură de cidru pentru spitalul din Neufchâtel; domnul Guillaumin îi făgăduia niște acțiuni la uzinele de turbă din Grumesnil și visa să înjghebe o nouă cursă de diligență între Arcueil și Rouen, care, fără îndoială, avea să ruineze în curând hodoșaga „Leului de aur”, și care, mergând mai repede, fiind mai ieftină și ducând mai multe bagaje, o să aducă astfel tot comerțul din Yonville în mâna lui.

Charles se întreba de multe ori în ce chip o să poată el restitui la anul atâtea bani; și căuta, născocea mijloace de scăpare, ca, de pildă, să ceară de la tatăl lui sau să vândă ceva. Dar bătrânul nici n-o sa vrea să audă, iar el nu avea ce să vândă. Dădea atunci de atâtea încurcături, că nici nu mai îndrăznea să se gândească la ceva atât de neplăcut. Își făcea muștrări că pentru toate astea o uita pe Emma, ca și cum toate clipele lui aparținând acestei femei, a nu se gândi neconștient la dânsa, însemna a-i răpi ceva.

Iarna fu aspră. Convalescența Emmei – lungă. Când era frumos, îi împingea fotoliul lângă fereastra care dădea spre piață; căci acum nu putea suferi grădina, și obloanele din partea aceea erau mereu închise. Ceru să-i vândă calul; tot ce-i plăcuse altădată nu-i mai plăcea acum. Parcă nu se mai gândea decât cum să se îngrijească. Stătea în pat, lua câte o mică gustare, suna servitoarea ca s-o întrebe ce se-aude cu ceaiurile ei medicinale sau ca să stea de vorbă cu dânsa. Zăpada de pe acoperișul halelor arunca în cameră o lumină alba, nemișcată; pe urmă începu să plouă. Și Emma aștepta zilnic, cu un fel de înfrigurare, repetarea de neînălțurat a evenimentelor mărunte care totuși n-o interesau de loc. Cel mai însemnat dintre ele era seara, când sosea *Rândunica*. Atunci hangița striga, alte voci îi răspundeau, în timp ce lanterna lui Hippolyte, care căuta

cuierile pe poclit, lucea ca o stea în întuneric. La amiază, Charles se-ntorcea acasă; pe urmă ieșea; după aceea Emma lua o supă; spre seară, pe la 5, copiii care se-ntorceau de la școală, târându-și saboții pe trotuar, băteau cu linia, unul după altul, cârligele obloanelor.

La ora aceea venea domnul Bournisien să o vadă. O întreba cum se mai simte, îi aducea noutăți și, vorbindu-i cu duhul blândeții și printr-o flecăreală dulceagă, ce nu era lipsită de farmec, căută să-i insuflă credința în Dumnezeu. Numai cât îi zărea anteriul, și se și înviora. Într-o zi, când în toiul bolii se crezu în agonie, ceru s-o împărtășească; și pe măsură ce în camera ei se făceau pregătirile pentru slujbă, pe când se aranja în chip de altar scrinul pe care erau îngrămădite tot felul de siropuri, iar Félicité presăra pe jos dalii, Emma simțea ceva puternic trecând pe deasupra ei, ceva care îi lua orice durere, senzație sau sentiment. Făptura ei potolită nu mai era în stare să gândească; începea o alta viață; i se părea că întreaga ei ființă, înălțându-se spre Dumnezeu, se pierdea în această dragoste ca tămâia aprinsă ce se pierde în fum. Îi stropiră cearceafurile de pe pat cu agheasmă, preotul scoase, din sfântul artofor anafura albă; și, cutremurată de-o bucurie cerească, își întinse buzele să primească trupul Domnului, care i se înfățișă. Perdelele se umflau împrejurul ei alene, ca niște nori, iar razele celor două lumânări, care ardeau pe scrin, îi apărură ca niște aureole orbitoare. Atunci își lăsă iarăși capul pe pernă, crezând că aude în văzduh cântecul harpelor îngerești și că, în cerul de azur, stând pe un tron de aur în mijlocul sfinților, care țineau ramuri verzi de palmier, îl întrezărește pe Dumnezeu-tatăl, în toată slava sa, făcând semn îngerilor cu aripi de foc să coboare pe pământ ca s-o ducă pe brațe.

Această vedenie minunată îi rămase în amintire ca tot ce s-ar putea visa mai frumos, și de aceea se silea și acum să retrăiască aceeași senzație, care mai continua, dar nu atât de copleșitoare și nici cu aceeași adâncă blândețe. Sufletul ei, istovit de trufie, se odihnea, în sfârșit, în umiliția creștină; și, savurând plăcerea de a fi slabă, Emma contempla în sine nimicirea propriei voințe, ce trebuia să deschidă larg porțile ca să intre năvalnic harul ceresc. Existau deci, în loc de fericire, extaze mai mari, o altă dragoste mai presus de toate celelalte, fără conținere, fără sfârșit mereu mai copleșitoare. Printre amăgirile speranței ei, întrezări ceva neprihănit plutind deasupra pământului, contopindu-se cu cerul în cave visa sa fie. Vru să ajungă o sfântă. Își cumpăra mătănnii, începu să poarte talismane; își dorea să aibă în odaie, la căpătâiul patului, o raclă cu moaște, încrustată cu smaragde, s-o sărute în fiecare seară.

Preotul se minuna de aceste înclinații, deși găsea că această credința a Eimnei, din prea multă râvnă, ar putea până la urmă să ducă la erezie sau chiar la sminteală. Dar nefiind prea priceput în toate astea, de îndată ce întrecură o anumită măsură, îi scrise domnului Boulard, librarul înalt prcasfinției-sale, să-i trimită *ceva mai de seamă, pentru o persoană feminină, care era plină de duh*. Cu aceeași nepăsare cu care ar fi trimis unor negri niște articole de fierărie, librarul împacheta, claie peste grămadă, tot ce se căuta pe atunci în negoțul de cărți religioase: mici manuale cu întrebări și răspunsuri, pamflete bătaioase, în stilul domnului de Maistre¹, și un fel de romane cu scoarțe roz și stil dulceag, alcătuite de seminariștii trubaduri sau de scriitoare pedante și pocăite. Erau printre ele: *Gândiți-va bine; Omul de societate la picioarele Mariei, de domnul de..., decorat cu mai multe ordine; Despre erorile lui Voltaire, pentru folosința tinerilor etc.*

Doamna Bovary nu avea mintea încă destul de limpede ca să poată gândi serios la ceva; de altfel, le citi prea pripit. O enervau preceptele religioase; nu-i plăcu trufia scrierilor polemice din pricina înverșunării cu care urmăreau oameni pe care ea nu-i cunoștea; iar istorisirile profane cu iz religios i se părură scrise cu atâta necunoaștere a vieții, încât o îndepărtă pe nesimțite de adevărurile pe care se aștepta să le vadă dovedite. Stăruia totuși și, atunci când cartea îi cădea din mâini, se credea cuprinsă de cea mai neprihănită melancolie catolică pe care un suflet curat poate s-o plăsmuiască.

Cât despre amintirea lui Rodolphe, o coborâse în adâncul inimii ei, unde stătea mai solemn și mai nemișcat decât mumia unui rege într-o subterană. Din această mare dragoste îmbălsămată se răspândea o mireasmă care, pătrunzând pretutindeni, aducea un parfum de blândă iubire în atmosfera pură în care voia să trăiască. Când ingenunchea la pupitrul de rugăciune în stil gotic, îndrepta către Domnul aceleași cuvinte dulci pe care altădată le murmură iubitului ei, în efuziunile adulterului. O făcea pentru ca astfel să trezească în ea credința; dar din ceruri nu cobora nici o desfătare, și se ridica, cu trupul ostenit, cu sentimentul nedeslușit al unei nemăsurate înșelăciuni. În mintea ei, această căutare nu era decât un merit mai mult, și, în trufia evlaviei sale, Emma se asemuia cu acele nobile doamne de odinioară, a căror glorie o visase privind un portret al doamnei de la Vallière și care, târând după ele cu atâta măreție trena încărcată de podoabe a rochiilor lor lungi, se retrăgeau în singurătate ca să verse la picioarele lui Crist șiroaiele de lacrimi ale unei inimi rănite de viață.

Se dădu cu totul la milostenii exagerate. Cosea haine pentru săraci, trimitea lemne lehzurilor, iar într-o

¹ Maistre (Joseph-Marie) (1753-1821), om de stat, scriitor și filozof francez, adversar al Revoluției franceze, adept al monarhiei și al papalității.

zi, când Charles se-ntoarse acasă, găsi în bucătărie trei derbedei, care stăteau la masă și mâncau supă. Ceru să i se aducă iar fetița, pe care bărbatul ei, cât fusese ea bolnavă, o trimisese din nou la doică. Voia s-o învețe să citească; oricât plângea Berthe, ea nu se mai enerva. Era hotărâtă să fie resemnată și iertătoare față de toți. Orice ar fi spus, folosea un limbaj plin de expresii ideale. Spunea copilului:

– Ți-au trecut crampele, îngerașule?

Doamna Bovary-mama nu găsea nimic de criticat, în afară doar de mania de a tricota cămăși pentru orfani, în loc să-și peticească cârpele de bucătărie. Dar sătulă de certurile de acasă de la ea, bătrâna se simțea bine în casa asta liniștită, și chiar rămase până după Paști, ca să scape de glumele batjocoritoare ale lui moș Bovary, care în fiecare Vinere mare își comanda neapărat un cârnat.

...În afară de soacră-sa, care o mai îmbărbăta puțin prin judecata ei dreaptă și prin felul ei serios de a fi, Emma mai avea aproape în fiecare zi și alți musafiri: doamna Langlois, doamna Caron, doamna Dubreuil, doamna Tuvache și, nelipsit, de la 2 la 5, atât de buna doamnă Homais, care niciodată nu voise să creadă nimic din tot ce se clevea pe socoteala vecinei sale. Veneau s-o vadă și copiii lui Homais, însoțiți de Justin, care urca cu ei în cameră și rămânea în picioare lângă ușă, nemișcat, fără să scoată o vorbă. De multe ori chiar, doamna Bovary, nebăgându-l de seamă, se apuca să-și facă toaleta. Mai întâi își scotea pieptenele, scuturându-și brusc capul. Când văzu Justin, pentru întâia oară, tot părul acela care ajungea până la genunchi desfășurându-și inelele negre, a fost pentru el, un biet copil, ca participarea neașteptată la ceva extraordinar și nou, a cărui splendoare îl înspăimântă.

Fără îndoială că Emma nu băga de seamă nici cât de atent, nici cât de sfios este Justin cu ea. Nu bănuia de loc că iubirea, care pierise din viața ei, fremăta acolo, lângă dânsa, sub cămașa aceea de pânză groasă, în inima aceea de adolescent deschisă de emanațiile frumuseții ei. De altfel, ea învăluia acum totul în atâta nepăsare, avea cuvinte pline de prietenie, priviri pline de atâta mândrie și manifestări atât de felurite, încât nu se mai putea deosebi egoismul de dragostea creștinească, nici corupția de virtute. Așa, de pildă, într-o seară se înfurie pe servitoare, care îi cerea voie să plece de-acasă și bolborosea căutând un pretext, pentru ca apoi să-i spună deodată:

– Vra să zică îl iubești?

Și fără să mai aștepte ca Félicité, care se-nroșise, să-i răspundă, adăugă cu un aer trist:

– Hai, fugi! Distrează-te!

La începutul primăverii puse să-i răscolească grădina de la un capăt la altul, cu toate protestele lui Bovary, care fu totuși fericit să vadă că, în sfârșit, are și ea o dorință. Mai avu și altele, pe măsură ce se îndrepta. Mai întâi găsi modalitatea de a scăpa de doică, de tușa Rollet, care, în timpul convalescenței sale, luase obiceiul de a veni prea des la bucătărie cu cei doi țânci pe care-i avea și cu un altul pe care-l creștea, mai lacom ca un canibal. Pe urmă se descotorosi de familia Homais. Scăpă rând pe rând de ceilalți musafiri, și chiar la biserică începu să se ducă mai rar, spre marea mulțumire a spițerului, care-i spuse atunci cu un aer amical:

– Începuserăți să cântați în struna popilor!

Domnul Bournisien venea ca și altădată, în fiecare zi, când ieșea de la slujbă. Prefera să stea afară, la aer, în *mijlocul crângului*, cum îi spunea el chioșcului. Era ora când se-ntorcea Charles. Le era cald; li se aducea cidru dulce și beau împreună pentru deplina însănătoșire a doamnei.

Era și Binet pe-acolo, sau, mai bine zis, puțin mai la vale, lângă zidul terasei, la prins raci. Bovary îl poftea să se răcorească; se pricepea de minune la destupat buteliile.

– Trebuie, zicea el, plimbând roată împrejur până-n zare o privire mulțumită, să ții sticla așa, în picioare pe masă, și după ce-ai tăiat sforile, să împingi dopul puțin câte puțin, ușurel, ușurel, așa cum de altfel se face cu apa minerală la restaurante.

Dar de multe ori cidrul, tocmai când el arăta, cum trebuie destupat, le țâșnea drept în obraz, și atunci preotul, râzând înfundat, nu scăpa niciodată gluma asta:

– Sare în ochi bunătatea lui!

Preotul era într-adevăr om cumsecade, și chiar într-o zi nici nu se revoltă când farmacistul îl sfătui pe Charles s-o ducă pe doamnă, ca s-o mai distreze, la teatrul din Rouen, să-l vadă pe renumitul tenor Lagardy. Mirat de tăcerea asta, Homais vru să-i cunoască părerea, și preotul declară ca el socotește muzica mai puțin primejdioasă pentru moravuri decât literatura.

Dar farmacistul luă apărarea literaturii. Teatrul, pretindea el, servea la combaterea prejudecăților, și sub masca plăcerii, propovăduia virtutea.

– *Castigat ridendo mores*¹, domnule Bournisien! Așa, de pildă, uitați-vă la cea mai mare parte din tragediile lui Voltaire; ce dibaci sunt presărate cu cugetări filozofice, care sunt pentru popor o adevărată școală

¹ Prin râs se biciuiesc moravurile (lat.).

de morală și de diplomație.

– Eu, zise Binet, am văzut o dată o piesă care se chema *Le gamin de Paris*¹ în care se arată caracterul unui bătrân general, într-adevăr bine prins. Trage o săpuneală unui fecior de bani gata ce ademenise o lucrătoare și care, în cele din urmă...

– Desigur, continuă Homais, este și o literatură proastă, după cum este o farmacie proastă; dar să condamni fără nici o deosebire cea mai importantă dintre arte mi se pare o negliobie, o idee învechită, demnă de timpurile groaznice în care Galileu era vârat la închisoare.

– Știu bine, obiecta preotul, că sunt opere bune și autori buni; și cu toate acestea, chiar de n-ar fi decât acele persoane de sex diferit adunate într-un apartament fermecător, împodobite cu tot fastul din lumea mare, ca și acele costumări păgâne, fardul, candelabrele, glasurile acelea afemeiate, ajung și numai astea ca să dea naștere la oarecare destrăbălare sufletească și să insuflă gânduri necinstite, ispite necurate. Cel puțin asta-i părerea tuturor sfinților părinți. În sfârșit, adăugă el, luând deodată un ton mistic, în timp ce freca pe degetul cel mare câteva fire de tutun de tras pe nas, dacă biserica a condamnat spectacolele, știa ea ce face; trebuie să ne supunem poruncilor ei.

– Oare de ce, întrebă spițerul, îi afurisește biserica pe actori? Căci pe vremuri luau parte pe față la ceremoniile cultului. Da, da, se jucau, se reprezentau în mijlocul corului un fel de farse, numite mistere, în care legile bunei-cuviințe erau deseori batjocorite.

Preotul se mulțumi să scoată numai un geamăt, și farmacistul continuă:

– Așa, de pildă, în *Biblie* sunt... știți dumneavoastră... mai mult decât un amănunt... nostim, lucruri... într-adevăr deocheate. Apoi, când domnul Bournisien făcu un gest de enervare: Ei, o să fiți de acord și dumneavoastră că nu-i o carte pe care s-o pui în mâinile tinerilor, și eu aș fi foarte supărat dacă *Athalie*...

– Dar nu noi, ci protestanții, strigă celălalt, pierzându-și răbdarea, sunt cei care recomandă *Biblia*!

– Ce-are-a face?! zise Homais. Eu mă mir că în zilele noastre, în veacul luminii, mai sunt oameni care se înverșunează să osândească o desfătare intelectuală care nu vătămă cu nimic, moralizatoare și uneori chiar igienică, nu-i așa, doctore?

– Fără îndoială, răspunse doctorul nepăsător, fie că, având aceleași idei, nu vru să supere pe nimeni, fie că el n-avea nici o idee.

Discuția părea terminată, când farmacistul socoti nimerit să mai dea o ultimă lovitură:

– Eu am cunoscut preoți care se îmbrăcau ca burghezii ca să se ducă să vadă cum bâțâie dansatoarele din picioare.

– Vorbă să fie! exclamă preotul.

– Ei cum! Am cunoscut eu! și Homais repetă silabisind fiecare cuvânt. Am cu-nos-cut!

– Ei bine, rău făceau, spuse Bournisien, resemnat să audă orice.

– Mai fac, zău, și altele, câte și mai câte! exclamă spițerul.

– Domnule!... urmă preotul, cu niște ochi atât de firoși, încât farmacistul se fâstâci.

– Vreau să spun numai, răspunse el pe-un ton mai blajin, că îngăduința este cel mai sigur mijloc de a ademeni sufletele spre religie.

– Așa e! Așa e! admise bătrânul, așezându-se la loc pe scaun.

Dar nu stătu decât două minute. Cum plecă, domnul Homais îi spuse doctorului:

– Uite, asta se cheamă chelfăneală; l-am dus, ați văzut, și încă cum!... Așa că, ascultați ce vă spun, duceți-o pe doamna la spectacol, chiar de n-ar fi decât ca, o dată în viața dumneavoastră, să faceți să turbeze unul din corbii ăștia, fir-ar să fie! Dacă ar putea cineva să-mi țină locul, aș merge și eu cu dumneavoastră. Grăbiți-va, Lagardy n-o să dea decât o singură reprezentație; e angajat în Anglia cu sume considerabile. Pe cât se spune, e-un șmecher și jumătate! E plin de franci! Cară cu el trei amante și un bucătar personal. Toți artiștii ăștia mari știu să trăiască, nu glumă! Au nevoie de-o viață destrăbălată, care să le atâțe puțin imaginația. Dar mor într-un spital, pentru că în tinerețe n-au avut minte să pună ceva deoparte. Ei, poftă bună! Pe mâine!

Ideea asta de a merge la spectacol încolți repede în capul lui Bovary; căci îndată o și împărtăși soției lui, care mai întâi refuză, spunând că-i obosită, că-i prea mult deranj și cheltuială; dar, ca niciodată, Charles nu se lăsă, atât de mult socotea el că distracția asta o să-i facă bine. Nu vedea nici o piedică; maică-sa îi trimisese trei sute de franci de la care-și luase orice nădejde, datoriile curente nu erau mare lucru, iar scadența polițelor pe care le avea de plată la Lheureux era încă așa de îndepărtată, că nu făcea să se gândească la ele. De altfel, închipuindu-și că ea refuză din delicatețe, Charles stăruia și mai mult; așa încât, în cele din urmă, plictisită de atâta insistență, se hotărî să meargă. Și, a doua zi, la opt, se urcară în *Rândunica*.

Spțișerul, pe care nimic nu-l reținea la Yonville, dar care se credea nevoit să nu se miște din loc, oftă vazându-i că pleacă.

¹ *Ștrengarul din Paris*.

– Hai, călătorie bună, fericiți muritori ce sunteți! le ură el. Apoi, către Emma, care purta o rochie de mătase albastră cu patru volane:

– Sunteți frumoasă ca un înger! O să faceți furori la Rouen!

Diligența trăgea la hotelul „Crucea roșie” din piața Beauvoisine. Era unul din acele hanuri cum sunt prin toate mahalalele din provincie, cu grajduri mari și cu odăi de culcare mici, și unde vezi prin mijlocul curții găini ciugulind ovăzul căzut pe sub cabrioletele pline de glod ale comis-voiajorilor; minunate lăcașuri cu balcoane de lemn mâncat de cari, trosnind în bătaia vântului, în nopțile de iarnă; veșnic pline de lume, de zarvă și de mâncăruri, cu mese negre năclăite de cafea vărsată, cu geamuri groase îngălbenite de muște, cu șervete jilave, cu pete albastre de vin; și care, mirosind totdeauna a sat, ca rândașii de la ferme îmbrăcați orășenește, au la stradă o cafenea, iar în dos, spre câmp, o grădină de zarzavat. Cum ajunsese, Charles alergă după bilete. Luă avanscena drept galerii, stalurile drept loji, ceru lămuriri, nu le înțelese, controlorul îl trimise la director, se-ntoarse la han, veni iar la agenție, și așa, de mai multe ori, cutreieră orașul cât e de lung, de la teatru până la bulevard.

Doamna își cumpără o pălărie, mănuși, un buchet. Domnul se temea foarte mult să nu scape începutul; și fără să mai aibă când să-și înghită supa, se înființară la ușa teatrului, care nici nu se deschisese încă.

XV

Lumea stătea lângă zid, așezată în ordine, între balustrade. La colțul străzilor din apropiere, pe niște afișe uriașe era scris de mai multe ori, cu litere ciudate: *Lucie de Lamermoor...* Lagardy... Opera... etc. Era senin, cald, sudoarea se prelingea prin frizuri, toți își scosese rășchetele să-și ștergă frunțile înroșite; și, uneori, câte o adiere călduță, care venea dinspre râu, flutura molatic marginile pânzei de cort întinse deasupra intrării cafenelelor. Ceva mai jos totuși te răcorea un curent de aer rece ca gheața, care mirosea a seu, a piele și a ulei. Duhoarea venea dinspre strada Charette, plină de magazine mari, negre, în care se rostogoleau butoaie.

De teamă să nu pară caraghioasă fiindcă a venit prea devreme, Emma voi ca, înainte de a intra, să facă o mică plimbare prin port, și Bovary, pentru mai multă siguranță, ținu biletele în mână vârată în buzunarul pantalonilor, apăsând-o pe burtă.

Cum intră în vestibul, Emmei începu să-i bată inima tare. Fără să vrea, zâmbi din vanitate când văzu mulțimea înghesuindu-se spre dreapta prin celălalt coridor, pe când ea urca scara spre primele loji. Se bucură ca un copil când împinse cu un deget largile porți tapisate; trase adânc în piept mirosul de praf de pe culoare, și, de îndată ce luă loc în loja ei, își îndreptă bustul într-o atitudine degajată, de ducasă.

Sala începu să se umple, lumea își scotea lornioanele din tocure, și abonații, zărindu-se de departe, se salutau. Veneau ca să mai uite, în desfătările artei, de toate necazurile negustoriei; dar, fără să piardă din vedere afacerile, mai vorbeau încă despre bumbac, despre spirt sau despre indigo. Puteai să vezi acolo capete blajine de bătrâni, fără nici o expresie, și care, cu părul și cu fața albă, erau ca niște medalii de argint, șterse, ca suflate cu plumb. Tinerii fanți se învârtteau în stal, fuduli ca niște păuni, lăsând să li se vadă în deschizătura vestei cravata roză sau verde; și doamna Bovary îi admira de sus, cum stăteau rezemați cu palma întinsă a mânușilor galbene în bastonașele cu măciulii de aur.

Între timp, lumânările de la orchestră se aprinseră; policandrul se lăsă din tavan, revărsând în sală, o dată cu sclipirea cristalurilor, o veselie neașteptată; intrară apoi muzicanții, unii după alții, și izbucni mai întâi un târaboii de contrabasuri sforăitoare, de scârțâit de viori, de pistoane care trâmbițau, de flaute și flajeole care chițcăiau. Dar de pe scenă se auziră trei bătăi; începu un uruit de țimbale, instrumentele de alamă izbucniră toate deodată în acorduri, și în ridicarea cortinei apărură un peisaj.

Era o răspântie într-o pădure, cu o fântână în stânga, la umbra unui stejar. Țărani și nobili, cu pelerine scoțiene pe spate, cântau toți laolaltă un cântec de vânătoare; apărură apoi un căpitan care, cu amândouă brațele ridicate spre cer, invocă îngerul răului; veni încă unul; plecară amândoi, și vânătorii reîncepură să cânte.

Emma retrăia lecturile tinereții; se simțea în plin Walter Scott. I se părea că aude prin ceață sunetul cimpoiilor scoțiene chemându-se peste câmpurile cu mărăcini. De altfel, aducându-și aminte romanul, înțelegea mai ușor libretul opere; și urmări subiectul frază cu frază, în timp ce gândurile nelămurite care-i tot veneau în minte se risipeau îndată sub vijelia muzicii. Se lăsa purtată de legănarea melodiilor, ea însăși simțindu-se vibrând cu toată ființa, ca și cum arcușurile viorilor s-ar fi plimbat pe nervii ei. Nu se mai sătura să contemple costumele, decorurile, personajele, copacii pictați, care tremurau când se umbla pe scena, și tichiile de catifea, mantalele, spadele, toate închipuirile acelea care se mișcau armonios ca-n atmosfera unei alte lumi. Dar apărură o femeie tânără, care aruncă o pungă de bani unui gentilom îmbrăcat în verde. Femeia rămase singură, și atunci, ca murmurul unei fântâni sau ca un ciripit de păsări, se auzi un flaut. Lucia începu cu un aer grav cavatina în sol major; se tânguia de suferințele dragostei; voia să aibă aripi. Emma, la fel, ar fi

voit sa fugă din viață, să se înalțe zburând într-o îmbrățișare. Deodată apăru Edgar Lagardy.

Avea acea paloare minunată care dă semințiilor focoase ale Sudului ceva din măreția marmurelor. Statura lui puternică era strânsă într-o tunică scurtă de culoare închisă; un mic pumnal sculptat îi juca săltând pe coapsa stângă. Arunca priviri galeșe, arătându-și dinții albi. Se spunea că o prințesă poloneză, auzindu-l într-o seară cântând pe plaja de la Biarritz, unde-și călăfătuia șalupele, se îndrăgostise de el. Se ruinase din cauza lui. O părăsise pentru alte femei, și faima asta sentimentală nu făcea decât să-i sporească reputația artistică. Diplomat, cabotinul avea chiar grijă ca în reclame să se strecoare întotdeauna o frază poetică despre puterea de vrajă a persoanei sale și sensibilitatea sufletului său. O voce frumoasă, o nezdruncinată cutezanță, mai mult temperament decât inteligență și mai mult patos decât lirism izbuteau să dea oarecare valoare acestei minunate firi de șarlatan, în care era ceva de frizer și de toreador.

Chiar de la prima scenă stârni entuziasm. O strângea pe Lucia în brațe, o lăsa, iar se întorcea, părea deznădăjduit; avea izbucniri de mânie, apoi oftări jalnice, de-o nesfârșită duioșie, și notele scăpau din gâtul lui gol însoțite de suspine și de sărutări. Ca să-l vadă, Emma se apleca, zgâriind cu unghiile catifeaua lojii. Își umplea inima cu aceste tânguiri melodioase, care se prelungeau în acompaniamentul contrabasurilor ca niște țipete de naufragiați în vuietul unei furtuni. Recunoștea tot delirul și chinurile sufletești de care era cât pe ce să moară. Avea impresia că vocea cântăreței nu-i decât ecoul conștiinței sale, iar iluzia aceasta, care o vrăjea, ceva chiar din propria ei viață. Dar nimeni pe lume nu o iubise cu atâta dragoste. Rodolphe nu plângea ca Edgar, atunci, în ultima seară, pe clar de lună, când își spuneau: „Pe mâine, pe mâine”. Sala se zguduia de strigăte de bravo; începură să cânte încă o dată aria finală; îndrăgostiții vorbeau de florile de pe mormântul lor, de jurăminte, de surghiun, de soartă, de speranțe, iar când cântară cel din urmă adio, Emma scoase un țipăt ascuțit, care se pierdu în sunetele ultimelor acorduri.

– Oare de ce, întrebă Bovary, nobilul acela o prigonește cu atâta înverșunare?

– Da' de loc, răspunse ea; acela-i amantul ei.

– Cu toate astea, se jură că o să se răzbune pe familia ei, pe când celălalt, cel care a venit adineauri, zicea: „Eu o iubesc pe Lucia și cred că și ea mă iubește”. De altfel, acela a plecat la braț cu tatăl ei. Căci nu-i așa că pipernicitul acela urât cu pană de cocoș la pălărie e tatăl ei?

Cu toate lămuririle Emmei, de cum începu acel duo recitativ în care Gilbert îi arată stăpânului său Ashton mârșavele lui uneltiri, Charles, văzând falsul inel de logodnă care trebuia s-o amăgească pe Lucia, crezu că era o amintire de dragoste trimisă de Edgar. De altfel, mărturisirea că nu înțelege subiectul, fiindcă din cauza muzicii nu se auzeau bine cuvintele.

– Ce-are-a face? spuse Emma. Taci!

Dar el continuă, plecându-se pe umărul ei:

– Știi că mie-mi place să-mi dau seama despre ce-i vorba.

– Da, taci odată! zise ea enervată.

Lucia înainta, mai mult susținută de femeile din jurul ei, cu o cunună de lămâiță pe cap și mai palidă decât rochia de satin alb. Emma se gândea la ziua nunții ei și se vedea iarăși acolo, printre lanurile de grâu, pe potecuța pe care se-ndreptau spre biserică. Oare de ce nu s-a împotrivit, n-a implorat, ca asta? Din contră, ea era bucuroasă, fără să bage de seamă prăpastia în care se azvârlea... Ah! dacă, în frăgezimea frumuseții, ei, înainte de a fi fost înținată de căsătorie și de dezamăgirea adulterului, și-ar fi putut clădi viața pe-o inimă puternică și largă, atunci virtutea, dragostea duioasă, voluptățile și datoria s-ar fi contopit, și ea nu ar fi coborât niciodată dintr-o fericire atât de înaltă. Dar o asemenea fericire era, fără îndoială, o minciună scornită pentru a curma nădejdea oricărei dorințe. Cunoștea acum cât de mici sunt pasiunile pe care arta le exagera. Silindu-se deci să-și întoarcă gândul de la toate acestea, Emma nu mai voia să vadă în această tălmăcire a durerilor ei decât prezentarea în imagini a unei născociri, bună să desfete ochii, și chiar zâmbea în sine, cu o milă disprețuitoare, atunci când, în fundul teatrului, de după perdeaua de catifea, apăru un bărbat într-o manta neagră.

Când făcu un gest, pălăria lui mare, spaniolă, îi căzu jos; și-n aceeași clipă, instrumente și cântăreți intonară aria pe șase voci. Scăpărând de mânie, Edgar îi domina pe toți cu vocea lui limpede. În note grave, Ashton îi arunca provocări ucigașe. Lucia se văicărea cu o voce ascuțită, Arthur modula aparte sunete mijlocii, iar vocea de prim-bas a ministrului sforăia ca o orgă, pe când vocile femeiești, reluându-i cuvintele, le repetau minunat, în cor. Stăteau toți în rând și dădeau din mâini; și mânia, răzbunarea, gelozia, groaza, mila și uimirea se revărsau laolaltă de pe buzele lor întredeschise. Îndrăgostitul insultat flutura spada scoasă; gulerașul lui de dantelă se ridica în răstimpuri, o dată cu mișcările pieptului, se plimba cu pași mari încoace și încolo, sunându-și pintenii auriți ai cizmelor moi, largi la glezne. Trebuia să aibă, gândea Emma, o dragoste nesecată, ca să se reverse asupra mulțimii în atât de largi efluvii. Toată pornirea ei de a ponegri era spulberată de poezia rolului care o copleșea, și, prin iluzia personajului, atrasă spre omul care juca, încercă să-și închi- puie viața lui, viața aceea răsunătoare, extraordinară, splendidă, pe care ar fi putut-o duce și ea, totuși, dacă

soarta ar fi vrut. S-ar fi cunoscut. S-ar fi iubit! Ar fi călătorit cu el din capitală în capitală, prin toate țările Europei, împărtășindu-i oboseala și mândria, strângând florile care i se aruncau, brodându-i costumele cu mâna ei; apoi, în fiecare seară, în fundul unei loji, în dosul zăbrelelor de aur, ar fi cules, extaziată, expansiunile acestui suflet, care n-ar fi cântat decât pentru ea; iar el, pe scenă, jucând, s-ar fi uitat la dânsa. Dar o cuprinse un fel de nebunie: o privea, fără doar și poate! îi veni să alerge în brațele lui, să se pună la adăpostul puterii lui, ca în însăși întruchiparea iubirii, și să-i spună, să-i strige: „Răpește-mă, ia-mă, să plecăm! Ție, ție, tot focul din mine și toate visurile mele!”

Cortina căzu.

Mirosul de gaz se amesteca cu acela al respirațiilor; adierea produsă de evantaie făcea atmosfera și mai înăbușitoare. Emma vru să iasă; coridoarele erau ticsite, și căzu la loc pe fotoliul ei, sufocată de palpitații. Temându-se să n-o vadă leșinând, Charles alerga la bufet să-i aducă un pahar cu sirop de migdale.

Cu mare greutate izbuti să se întoarcă la locul lui, căci, din pricina paharului pe care-l ținea cu amândouă mâinile, lumea se izbea de coatele lui la fiecare pas; vărsă chiar vreo trei sferturi din el pe umerii unei roueneze care purta mâneci scurte și care, simțind lichidul rece curgându-i pe șale, scoase niște țipete ca de păun, ca și cum ar fi asasinat-o. Soțul ei, care era un textilist, se înfurie împotriva neîndemânaticului, și pe când ea-și ștergea cu batista petele de pe frumoasa rochie de tafta, de culoarea cireșei, el bodogănea foarte ursuz cuvintele: despăgubire, cheltuială, restituire. În cele din urmă Charles ajunse la nevastă-sa, spunându-i gâfâind:

– Am crezut, zău, că acolo rămân! E-o lume!... O lume!... Adăugă: Ghici pe cine-am întâlnit sus?! Pe domnul Léon!

– Léon?

– Chiar el! O să vină să-ți prezinte omagiile sale.

Și, cum termină de spus, fostul secretar din Yonville intră în lojă.

Întinse mâna fără multa ceremonie, ca un nobil; iar doamna Bovary o întinse mașinal pe-a ei, supunându-se fără îndoială unui imbold mai puternic. Nu o mai simțise din seara aceea de primăvara, când se-auzea ploaia picurând pe frunzele verzi, când își spusese adio, în picioare, lângă fereastră. Dar aducându-și repede aminte de ceea ce se cuvine să facă în situația în care era, se scutura printr-o efortare de aceasta moleșeală ce i-o dădeau amintirile și începu să bolborosească repede:

– Ah! bună ziua... Cum? Aici?

– Tăcere! strigă cineva din stal, căci începea actul al treilea.

– Vra să zică sunteți la Rouen?

– Da.

– Și de când?

– Afară! Afară!

Lumea se-ntorcea spre ei; tăcură.

Dar din clipa aceea Emma nu mai ascultă; și corul invitațiilor, o scenă cu Ashton și valetul lui, marele duet în re major, totul trecu pentru ea ca într-o depărtare, ca și cum instrumentele ar fi devenit mai puțin sonore, iar personajele s-ar fi dus mai în fund; își aducea aminte partidele de cărți de la farmacist și plimbarea pe care-o făcea ia doică, lecturile din chioșc, conversațiile în doi la gura sobei, toată acea sărmană dragoste atât de potolită și de lungă, atât de discretă, atât de duioasă, și pe care ea totuși o uitase. De ce oare se întorcea? Ce țesătură de împrejurări îl aducea iarăși în viața ei? Stătea în spatele ei, cu umărul rezemat de despărțitura lojii, și, din când în când, Emma se simțea înfiorată de suflarea lui caldă, care-i venea în păr.

– Vă distrează toata istoria asta? o întrebă el, aplecându-se atât de mult, încât vârful mustății lui îi atinse obrazul.

Ea-i răspunse alene:

– O, Doamne, nu! Nu prea...

Atunci propuse să iasă din teatru, ca să ia undeva o înghețată.

– Ah, nu încă, să mai stăm! zise Bovary. Asta e cu părul despletit: promite să fie tragic.

Dar scena nebuniei nu o interesa pe Emma, și jocul cântăreței i se păru exagerat.

– Prea țipă, zise ea, întorcându-se spre Charles, care asculta.

– Da... poate... puțin, răspunse el, șovăind între sinceritatea plăcerii pe care-o simțea și respectul pe care-l avea față de părerile soției sale.

Apoi Léon zise oftând:

– Ce căldură!

– De nesuportat, într-adevăr.

– Îți face rău? întrebă Bovary.

– Da, mă-năbuș; să plecăm.

Léon îi puse pe umeri, cu delicatețe, șalul ei lung de dantelă și plecară tustrei să stea în port, la aer, în fața vitrinei unei cafenele.

Se vorbi mai întâi despre boala ei, cu toate că Emma îl întrerupse pe Charles din când în când, de teamă, zicea ea, să nu-l plictisească pe domnul Léon; iar el îi istorisi că avea să stea la Rouen doi ani într-un mare birou de notariat, ca să se deprindă cu afacerile din Normandia, care erau altfel decât cele care se tratau la Paris. Întrebă apoi de Bertbe, de familia Homais, de tușa Lefrançois; și cum față de soț nu mai aveau nimic să-și spună, în curând conversația luă sfârșit.

Niște oameni care ieșiseră de la spectacol trecură pe trotuar, fredonând sau zbierând cât îi ținea gura: O, *înger frumos, Lucia mea!* Atunci Léon, ca să facă pe omul care se pricepea, începu să vorbească despre muzică. Văzuse pe Tamburini, Rubini, Persiani, Grisi, pe lângă care Lagardy, cu toată faima lui, nu făcea doi bani.

– Cu toate acestea, îl întrerupse Charles, care gusta câte puțin din înghețata lui cu rom, se pretinde că în ultimul act e absolut minunat; îmi pare rău că n-am stat până la sfârșit, căci începea să-mi placă.

– De altfel, reluă secretarul, în curând o să mai dea o reprezentație.

Dar Charles îi răspunse că ei pleacă a doua zi.

– Afară numai dacă, adăugă el întorcându-se spre nevastă-sa, tu n-ai vrea să rămâi singură, pisicuța mea.

Léon atunci, în fața acestui prilej neașteptat, care-i dădea speranță, prinse mișcarea și începu să spună cât e de bine Lagardy în bucata de la sfârșit. E ceva superb, sublim! Auzind asta, Charles stăruie:

– O să te-ntorci duminică. Hai, hotărăște-te! E păcat să nu rămâi. Păcat, dacă simți cât de cât că asta-ți face bine.

Între timp mesele dimprejur se goliră; un chelner veni cu toată discreția și se așeză lângă ei; Charles pricepu și scoase punga; secretarul îl opri, punând mâna pe brațul lui, și chiar nu uită să lase, pe deasupra, două monede de argint, pe care le zvârli zornăind pe marmură.

– Îmi pare sincer rău, murmură Bovary, de banii pe care-i...

Celălalt făcu un gest disprețuitor, plin de prietenie și, luându-și pălăria:

– Ne-am înțeles, nu-i așa? Măine la șase.

Charles mai protestă încă o dată, spunând că nu mai poate lipsi, dar ca nimic n-o împiedică pe Emma...

– Dar vezi că... bolborosi ea cu un zâmbet ciudat, nu prea știu...

– Ei bine, mai ai timp să te gândești; vom vedea; noaptea-i un bun sfetnic... Apoi, către Léon, care-i însoțea: Acum, ca vă aflați prin locurile noastre, sper că o să veniți din când în când să luați masa la noi?

Secretarul făgădui că n-o să piardă ocazia și că, de altfel, trebuie să meargă la Yonville pentru o afacere a biroului la care lucra. Și se despărțiră în fața pasajului Saint-Herbland, în clipa în care sunau la catedrală ceasurile unsprezece și jumătate.

Cât își făcu studiile de drept, domnul Léon se dusesse destul de departe pe la „Chaumière”, unde avu chiar foarte frumoase succese pe lângă modistele flușturate, care găseau că are un aer distins. Era cel mai cumsecade dintre studenți: nu purta părul nici prea lung, nici prea scurt, nu-și mânca la 1 ale lunii toți banii pe un trimestru și se avea bine cu profesorii. Din sfială sau din delicatețe, se ferea de orice excese.

De multe ori, când rămânea să citească în odaie, sau când stătea seara sub teii din Luxembourg, cuprins de amintirea Emmei, lăsa codul să-i cadă din mână. Dar, încetul cu încetul, sentimentul acesta slăbi, și alte dorințe îl copleșiră, cu toate că mai stăruia printre ele; căci Léon nu pierdea orice speranță, simțea parcă o făgăduință nesigură, care se legăna în viitor, ca un fruct de aur atârnat în cine știe ce frunziș fantastic.

Apoi, revăzând-o după trei ani de despărțire, pasiunea lui se trezi din nou. Trebuia, își zicea el în gând, să se hotărască odată să o aibă! De altfel, sfiala lui se tocise în contact cu banda de zănatici cu care umbla, și se întorcea în provincie disprețuind tot ce nu călca cu pantof de lac pe asfaltul bulevardului. Lângă o pariziană în dantele, în salonul vreunui doctor renumit, personaj cu decorații și trăsură, bietul secretar fără îndoială că ar fi tremurat ca un copil; dar aici, în portul Rouen, în fața soției acestui doctoraș, se simțea în largul lui, sigur mai dinainte că va face o impresie nemaipomenită. Trebuie să știi cu cine să fii îndrăzneț; la mezanin nu vorbești ca la etajul al patrulea, și femeia bogată are în jur, ca să-i apere parcă virtutea, toate bancnotele ei, ca o cuirasă în căptușeala corsetului.

În ajun, seara, după ce se despărți de domnul și doamna Bovary, Léon îi urmări pe stradă, de departe, și văzându-i că se opresc la „Crucea roșie”, se întoarse și-și pierdu toată noaptea punând la cale un plan.

Așadar, a doua zi, pe la 5, intră în bucătăria hanului, cu un nod în gât, palid la față și cu acea hotărâre a fricoșilor căreia nimic nu-i poate sta în cale.

– Domnul nu-i aici, răspunse un servitor.

Asta i se păru semn bun. Urcă.

Emma nu se tulbură când îl văzu, ci, dimpotrivă, se scuză că uitase să-i spună unde trăseseră.

– O! Am ghicit imediat, răspunse Léon.

– Cum?

Pretinse că fusese ca dus de mână spre ea, la noroc, de-un instinct. Ea începu să zâmbească, dar imediat, ca să-și dregă prostia, Léon îi istorisi cum alergase toată dimineața s-o caute, rând pe rând, în toate hotelurile din oraș. Apoi adaugă:

– Așadar, v-ați hotărât să rămâneți?

– Da, îi răspunse ea, și rău am făcut. Nu trebuie să te obișnuiești cu plăceri pe care-i greu să le ai când te-mpresoară atâtea îndatoriri.

– O! îmi închipui...

– Nu, dumneata nu poți să-ți închipui, dumneata nu ești femeie.

Dar și bărbații își aveau necazurile lor, și de-aici începură să schimbe câteva cugetări filozofice. Emma se întinse foarte mult asupra nimicniciei sentimentelor pământești și veșnica singurătate în care inima rămâne învăluită.

Ca să facă pe grozavul, sau dintr-un spirit naiv de imitație provocat de melancolia ei, tânărul declară că tot timpul cât își făcuse studiile se plictisise îngrozitor. Cursurile de procedură îl enervau, simțea în el alte chemări, iar maică-sa îl sâcâia mereu în fiecare scrisoare. Și pentru că amândoi începură să arate tot mai precis ce anume i-a chinuit, fiecare, cu cât vorbea, se înflăcăra din ce în ce în această confidență tot mai adâncă. Dar câteodată se opreau, neputând să exprime ideea până la capăt, și atunci căutau să născocească o frază care totuși s-o poată tălmăci. Emma nu-i mărturisi că a iubit pe altul; Léon nu-i spuse c-o uitase.

Poate că nu-și mai aducea aminte chefurile de după bal cu fete vesele, iar Emma nu-și mai amintea desigur de întâlnirile ei de altădată, când alerga dis-de-dimineată prin iarbă spre castelul amantului. Vuietul orașului de-abia ajungea până la ei; și odaia părea mică, parcă-ntr-adins, ca să le încercuiască și mai mult singurătatea. Îmbrăcată într-un capot de bumbac, Emma stătea cu cocul rezemat de spătarul unui vechi fotoliu; tapetul galben de pe perete era ca un fond auriu în spatele ei; capul gol i se răsfrângea în oglindă, cu cărarea albă de la mijloc și cu vârfurile urechilor ieșindu-i de sub palele de păr.

– Dar vă rog să mă iertați; poate că fac rău plictisindu-vă cu veșnicile mele văicăreli.

– Nu, de loc, de loc!

– Dacă ați ști, începu Emma iarăși, ridicând spre tavan frumoșii ei ochi, din care se prelingea o lacrimă, toate visurile pe care mi le făcusem!

– Dar eu! O, cât am suferit! De multe ori ieșeam, plecam, mă târam de-a lungul cheiurilor, amețit de vuietul mulțimii, fără să pot alunga obsesia care mă urmărea. La un negustor de stampe, de pe bulevard, e o gravură italiană care reprezintă o muză. E înfășurată într-o togă și se uită la lună cu o floare de nu-mă-uita în părul ei despletit. Mereu mă împingea ceva spre muza aceea; am stat acolo ceasuri întregi. Apoi, cu o voce tremurătoare: Vă semăna puțin.

Doamna Bovary întoarse capul, pentru ca Léon să nu-i vadă zâmbetul cuceritor pe care-l simțea venindu-i pe buze.

– Deseori, continuă el, vă scriam scrisori, pe care pe urmă le rupeam.

Emma nu-i răspunse. Léon continuă:

– Câteodată îmi închipuiam că cine știe ce întâmplare o să vă scoată-n calea mea. Credeam uneori că vă văd la colțul străzilor; și alergam după toate cupeurile de piață la care vedeam fâlfâind pe geamul portierei un șal, un voal ca al dumneavoastră...

Emma părea hotărâtă să-l lase să vorbească fără să-l întrerupă. Cu brațele încrucișate, cu capul în jos, se uita la funda papucilor și, din când în când, mișca încetișor, în satinul lor, degetele piciorului. Suspina totuși:

– Ceea ce este mai jalnic, nu-i așa, e să-ți târâi ca mine o viață zadarnică! Dacă suferințele noastre ar fi putut să folosească cuiva, ne-am fi mângâiat cu gândul că am făcut un sacrificiu!

Începu să facă elogiul virtuții, al datoriei, al sacrificiului în tăcere, spunând că el însuși simte o nespusă și nepotolită nevoie de devotament.

– Mi-ar plăcea foarte mult, spuse Emma, să fiu soră de spital.

– Vai, răspunse Léon, bărbații nu pot avea asemenea meniri sfinte, și nu văd nicăieri nici o îndeletnicire... afară poate de aceea de medic.

Ridicând ușor din umeri, Emma îl întrerupse ca să i se plângă de boala ei, de care era cât pe ce să moară; păcat că n-a murit; n-ar mai suferi acum. Léon se grăbi îndată să spună că și el râvnește *liniștea mormântului*, și că într-o seară chiar își scrisese testamentul, prin care cerea să-l îngroape înfășurat în covorașul acela frumos cu benzi de catifea, pe care-l primise de la dânsa; căci așa ar fi vrut să fie, și unul și celălalt ticluindu-și un ideal după care-și potriveau acum viața lor trecută. De altfel, vorba este un laminor care întinde totdeauna sentimentele.

Dar la născocirea cu covorașul, Emma întrebă:

– Dar de ce așa?

– De ce? Léon șovăia. Pentru că v-am iubit foarte mult...

Și, felicitându-se că trecuse greul, trase cu coada ochiului, să vadă ce impresie a făcut.

Parcă o vijelie ar fi scornit norii de pe cer. Noianul de gânduri triste care întuneca ochii ei albaștri se risipi, și toată fața i se luminează.

Léon rămase așteptând. În cele din urmă Emma răspunse:

– Totdeauna am bănuir asta...

Atunci începură să-și povestească toate măruntele întâmplări ale acelei vieți îndepărtate, ale cărei plăceri și melancolii le rezumaseră într-un singur cuvânt. Léon își amintea de spalierul de clematite, de rochiile pe care le purtase ea, de mobilele din odaie, de toată casa.

– Și bieții noștri cactuși, ce-o fi cu ei?

– Au degerat astă-iarnă.

– Ah, de-ați ști cât m-am gândit la dâșii! Deseori îi revedeam ca odinioară, când, în diminețile de vară, bătea soarele în jaluzele... și vă zăream amândoua brațele goale trecând printre flori...

– Sărmanul meu prieten... zise ea, întinzându-i mâna.

Imediat Léon își lipi buzele de ea. Apoi, după ce respiră adânc:

– În vremea aceea erați pentru mine ca o putere de nepătruns, care-mi subjuga viața. Așa, de pildă, o data am venit la dumneavoastră, dar desigur nu vă mai aduceți aminte?

– Ba da, zise ea, și pe urmă?

– Erați jos, în-antreu, gata de plecare, pe ultima treaptă; aveți o pălărie cu floricele albastre; și fără nici o invitație din partea dumneavoastră, fără să vreau, v-am însoțit. Deși în fiecare clipă îmi dădeam seama din ce în ce mai mult de prostia mea, continuam totuși să merg aproape de dumneavoastră, neîndrăznind să vă urmez de-a binelea și nevoind să vă las. Când intrați în vreo prăvălie, rămâneam în stradă, mă uitam prin geam cum va scoteați mânușile și cum numărați banii pe tejghea. Pe urmă ați sunat la doamna Tuvache, vi s-a deschis, și eu am rămas ca un idiot în fața porții mari și grele de la intrare, care s-a închis în urma dumneavoastră.

Ascultându-l, doamna Bovary se mira cât e de bătrână; toate lucrurile astea care ieșeau din nou la

iveală îi lărgeau parcă viața, alcătuiau parca niște ținuturi sentimentale nemărginite, spre care gândul o purta din nou; și, din când în când, spunea în șoaptă, cu pleoapele pe jumătate închise:

– Da, așa e!... Așa e!... Așa e...

Auziră bătând ora 8 la diferite ceasornice din cartierul Beauvoisine, care-i plin de pensioane, de biserici și de palate părăsite. Nu-și mai vorbeau; dar, privindu-se, simțeau cum le vâjâie capul, ca și cum din pupilele lor fixe ar fi comunicat prin niște emanații sonore. Își împreunaseră mâinile; și, trecut, viitor, amintiri și vise, totul se contopea în duioșia acestui extaz. Noaptea se lăsa pe zidurile pe care mai luceau, pe jumătate pierdute în umbră, culorile închise a patru stampe reprezentând patru scene din *Tour de Nesle*¹, cu o inscripție dedesubt, în limba spaniolă și franceză. Pe fereastră, printre acoperișurile ascuțite, se vedea un colț de cer întunecat.

Emma se ridică să aprindă cele două lumânări de pe scrin și se așeză la loc.

– Ei?... zise Léon.

– Ei?... răspunse Emma.

Léon căuta cum să înnoade iar dialogul întrerupt, când ea-i spuse:

– Cum se face că până acum nimeni nu mi-a arătat asemenea sentimente?

Secretarul protestă, spunând că ființele desăvârșite erau greu de înțeles, dar că el o iubise de cum a văzut-o; și îl apuca disperarea gândindu-se la fericirea pe care-ar fi putut s-o aibă dacă, printr-un har al soartei, întâlnindu-se mai curând, s-ar fi legat unul de altul pentru totdeauna.

– M-am gândit uneori la asta, răspunse Emma.

– Ce vis! murmură Léon. Și jucându-se delicat cu marginea albastră a lungului ei cordon alb, adăugă: Dar cine ne împiedică să reîncepem?

– Nu, prietene, răspunse Emma. Sunt prea bătrână... ești prea tânăr... uită-mă! O să te iubească altele... o să le iubești.

– Nu așa cum te-am iubit! exclamă el.

– Ce copil ești! Hai, să fim cuminți! Așa vreau!

Emma-i arată tot ceea ce făcea cu neputință o dragoste între ei și că trebuiau să rămână, ca altădată, în termenii unei simple prietenii frățești.

Vorbea într-adevăr serios? Fără îndoială că nici Emma nu știa acest lucru, prinsă de farmecul amăgirii și de nevoia de-a se apăra; și, uitându-se la Léon cu o privire înduioșată, respingea cu blândețe sfioasele alintări pe care mâinile lui tremurătoare le încercau.

– O, iartă-mă, zise el, dându-se înapoi.

Și Emma se simți cuprinsă de-o spaimă nedeslușită în fața acestei sfii, mai primejdioase pentru ea decât îndrăzneala lui Rodolphe, când se apropia cu brațele deschise. Niciodată vreun bărbat nu i se păruse atât de frumos. O încântătoare nevinovăție sufletească se desprindea din toată înfățișarea lui. Își lăsa în jos genele lungi, subțiri, care se încovoiau. Obrajii lui cu pielea fragedă se împurpurau, gândea ea, de dorul ființei ei, și Emma simțea o dorință de neînvins de a-l săruta. Atunci, plecându-se spre pendulă, ca și cum ar fi vrut să vadă cât e ceasul, zise:

– Ce târziu este, Dumnezeuule! Ce mult am stat de vorbă!

El înțelese aluzia și-și căută pălăria.

– Am uitat și de spectacol! Și bietul Bovary, care m-a lăsat anume pentru asta! Domnul Lornieaux, care stă în strada Grand-Pont, trebuia să mă conducă, împreună cu soția lui.

Și ocazia era pierdută, căci Emma pleca a doua zi.

– Adevărat? exclamă Léon.

– Da.

– Totuși, trebuie să vă mai văd, începu el iar, aveam să vă spun...

– Ce?

– Ceva... grav... serios. Ei nu, de altfel n-o să plecați mâine, nu se poate! Dacă ați ști... Ascultați-mă... Nu m-ați înțeles? N-ați ghicit totul?...

– Totuși știi să vorbești foarte bine, zise Emma.

– Ah! Glume! Destul, destul! Măcar din milă, faceți așa ca să vă mai revăd... o dată... numai o dată!

– Ei bine!... Tăcu; apoi, ca și cum s-ar fi răzgândit; O, nu aici!

– Unde doriți.

– Vrei... Păru că stă pe gânduri, apoi deodată, scurt: Mâine la unsprezece, la catedrală.

– Voi fi acolo! exclamă el, luându-i mâinile, pe care ea și le trase.

Și cum stăteau în picioare amândoi, Léon în spatele ei, iar Emma cu capul în jos, Léon se aplecă spre

¹ Tour de Nesle – turn construit la Paris pe malul stâng al Senei, în secolul al XIII-lea; dărâmat în 1663.

gâtul ei și o sărută lung pe ceafă.

– Dar ești un nebun! Ah, ce nebun ești! spunea ea râzând sacadat și tare, în timp ce el o săruta tot mai des.

Atunci, întinzând capul peste umărul Emmei, căută parcă consimțământul ochilor ei. Dar privirea căzu asupra lui, plină de-o mândrie de gheață.

Léon făcu trei pași înapoi, ca să iasă. Se opri în prag. Apoi șopti cu glas tremurat:

– Pe mâine.

Ea-i răspunse dând din cap și dispăru ca o pasăre în odaia de alături.

Seara, Emma îi scrisese secretarului o scrisoare lungă, prin care își retrăgea promisiunea de a se întâlni; acum totul se sfârșise și, pentru fericirea lor, nu mai trebuiau să se întâlnească. Dar când închise scrisoarea, cum nu știa adresa lui Léon, se găsi în mare încurcătură.

„Am să i-o dau chiar eu, își zise ea; o să vină.”

A doua zi, Léon, cu fereastra deschisă și fredonând pe balcon, își lustrui singur și de mai multe ori pantofii. Își puse un pantalon alb, ciorapi fini, o haină verde, turnă-n batistă tot parfumul pe care-l avea, apoi, după ce puse să-i onduleze părul, și-l mai descreți, ca să pară de-o eleganță naturală.

„E prea devreme!” își spuse el, uitându-se la ceasul cu cuc al frizerului, care arăta ora 9.

Răsfoi un vechi jurnal de modă, ieși, fumă o țigară de foi, cutreieră trei străzi. Chibzui că se apropie clipa și se-ndreptă încet spre piața din fața catedralei Notre-Dame.

Era o dimineață frumoasă de vară. Argintăriile străluceau în prăvăliile giuvaergiilor, și lumina care cădea pieziș pe catedrală scliffea în ciopliturile pietrelor cenușii; un stol de păsări se rotea pe cerul albastru în jurul micilor clopotnițe cu firide în chip de trifoi; piața gălăgioasă era plină de mirosul florilor de pe marginea pavajului: trandafiri, iasomie, garoafe, narcise și tuberoze, împrăstiate la întâmplare prin verdeața udă, iarba-pisicii și scânțioară pentru păsărele; în mijloc șopotea o fântână, iar sub niște umbrele mari, printre piramidele de cantalupi, florărese cu capul gol înfășurau în hârtie buchete de viorele.

Léon cumpără un buchet. Era pentru întâia oară când cumpăra flori pentru o femeie; și, mirosindu-le, își umfla pieptul de mândrie, ca și cum omagiu! acesta hărăzit alteia s-ar fi răsfrânt asupra lui.

Se temea totuși să nu-l vadă cineva; intră în biserică foarte hotărât.

Portarul bisericii era tocmai în prag, sub *Mariana dansând*, în mijlocul portalului din stânga, cu pene pe cap, cu spada de-a lungul pulpei piciorului, cu halebarda în mână, mai falnic decât un cardinal și strălucitor ca sfântul artofor.

Portarul se apropie de Léon și, cu acel zâmbet de blândețe lingușitoare pe care-l iau preoții când iscodesc copii:

– Domnul, nu-i așa, nu-i de pe la noi? Domnul ar vrea să vadă raritățile bisericii?

– Nu, îi răspunse celălalt.

Făcu mai întâi ocolul părților laterale. Pe urmă ieși și se uită în piață. Emma nu se zărea. Se-ntoarse și merse până-n naos. Pridvorul cu vârful ogivelor și câteva părți din vitraliu se oglindeau în agheasmatarele pline. Dar reflexele picturilor, întrerupându-se la marginea marmurei, continuau mai departe, pe lespezi, ca un covor pestriț. Lumina puternică de afară prelingea în biserică trei raze uriașe, prin cele trei portaluri deschise. Din când în când, în fund, trecea câte-un paracliser, făcând în fața altarului o plecăciune piezișă, cum fac evlavioșii grăbiți. Policandrele de cristal atârnavu neclintite. În naos ardea o lampă de argint, și din capelele laterale, din părțile întunecate ale bisericii răzbăteau din când în când ca niște adieri de suspine, amestecate cu uruitul unei uși cu gratii care se închidea, răsfrângându-și ecoul sub bolțile înalte.

Călcând grav, Léon mergea pe lângă ziduri. Viața nu-i păruse niciodată atât de frumoasă. Emma avea să vină îndată, încântătoare, tulburată, pândind în urma ei privirile care o urmăreau, în rochia ei cu volane, cu lornionul ei de aur, cu pantofii ei delicați, cu tot felul de lucruri elegante – de care el nu avusese niciodată parte – și cu nespusul farmec al virtuții care cedează. Jur împrejur, ca un buduar uriaș, biserica se pregătea anume pentru ea; bolțile se înclinau să primească în umbră spovedania dragostei ei; vitraliile străluceau și mai tare, ca să-i lumineze chipul, iar cădelnițele aveau să ardă pentru ca ea să apară ca un înger în fumul mirodeniilor.

Și, cu toate acestea, nu venea. Léon se așeză pe un scaun, și ochii lui dădură de un vitraliu albastru, pe care se vedeau niște barcagii ducând coșuri cu pește. Se uită la el mult, cu atenție, și numără solzii peștilor și butonierele tunicilor, cu gândul rătăcind în căutarea Emmei.

Stând la o parte, portarul era indignat în sinea lui de purtarea acestui individ, care-și permitea să admire singur catedrala. I se părea că purtarea lui e monstruoasă, că-i fură oarecum ceva și că ceea ce face e aproape un sacrilegiu.

Dar, deodată, un foșnet de mătase pe lespezi, marginea unei pălării, o pelerină neagră... Era ea! Léon

se ridică și alergă s-o întâmpine.

Emma era palidă. Mergea repede.

– Citește! zise ea întinzându-i o hârtie. Oh, nu!

Și brusc, își trase mâna înapoi, intră în capela Sfintei Fecioare, unde, înghenunchind lângă un scaun, începu să se închine.

Întâi, pe Léon îl enervă această ciudățenie bigotă, dar după aceea simți totuși un oarecare farmec văzând-o în plină întâlnire de dragoste absorbită astfel în rugăciuni, ca o marchiză andaluză; în curând însă începu să i se urască, fiindcă nu mai isprăvea.

Emma se ruga, sau mai degrabă se silea să se roage, sperând să-i vină din cer o hotărâre neașteptată; și, pentru ca să cheme asupra-i ajutorul divin, nu-și mai lua ochii de la strălucirea chivotului, inspira adânc parfumul micșunelilor albe, înflorite în vase mari, și trăgea cu urechea la tăcerea din biserică, care nu făcea decât să sporească zbuciumul inimii sale.

Se ridică, și erau gata să plece, când portarul se apropie repede, spunând:

– Desigur că doamna nu-i de-aici. Doamna dorește, poate, să vadă frumusețile bisericii?

– A, nu! exclamă secretarul.

– De ce nu? răspunse ea.

Căci Emma voia să-și salveze virtutea, care se clătina, agățându-se de Sfânta Fecioară, de sfinții de piatră, de morminte, de orice-i ieșea în cale.

Atunci, pentru a proceda în ordine, portarul îi conduse până la intrare, lângă piața din față, unde, arătându-le cu halebarda un cerc mare pavat cu pietre negre, fără inscripții sau înflorituri dăltuite, începu:

– Asta e circumferința clopotului celui mare al lui Ambroise. Cântărea patruzeci de mii de livre. Nu avea pereche în toată Europa. Meșterul care l-a turnat a murit din asta, de bucurie...

– Să plecăm, zise Léon.

Portarul o porni iar înainte, după aceea, întorcându-se la capela Sfintei Fecioare, întinse amândouă brațele într-un gest cuprinzător, care voia să spună tot, și, mai fudul decât un proprietar de la țară care-și arată spalierii, spuse:

– Sub această simplă lespede zace Pierre de Brézé, senior de la Varenne și de Brissac, mare mareșal de Poitou și guvernator al Normandiei, mort în bătălia de la Montlhéry, la 16 iulie 1465.

Mușcându-și buzele, Léon se frământa în loc.

– Iar la dreapta, acest nobil ferecat tot în platoșe de fier, pe un cal ridicat în două picioare, e nepotul lui, Louis de Brézé, senior de Breval și de Montchauvet, conte de Maulevrier, baron de Mauny, șambelan al regelui, cavaler al Ordinului și de asemenea guvernator al Normandiei, mort la 23 iulie 1531, într-o duminică, după cum glăsuiește pisanția; iar dedesubt, acest bărbat gata să coboare în mormânt vi-l înfățișează tot pe el. Nu-i așa că nu-i cu puțință de văzut o mai perfectă înfățișare a neantului?

Doamna Bovary își puse lornionul. Léon se uita la ea nemișcat, neîncercând să mai scoată o vorbă, să mai facă un singur gest, atât se simțea de descurajat în fața acestei îndoite porniri de trâncăneală și de indiferență.

Neobosita călăuză îi zicea înainte:

– Alături de el, femeia asta în genunchi care plânge e soția lui, Diane de Poitiers, contesă de Brézé, ducesă de Valentinois, născută în 1499, moartă în 1566; iar în stânga, cea cu un copil în brațe, e Sfânta Fecioară. Acum întoarceți-vă în partea asta: iată mormintele celor doi d'Amboise. Amândoi au fost cardinali și arhiepiscopi de Rouen. Cel de colo era ministrul regelui Ludovic al X-lea. A făcut mult bine pentru catedrală. A lăsat prin testament trei mii de monezi de aur pentru săraci.

Și, fără să se oprească, și tot vorbind într-una, îi împinse într-o capelă plină cu balustrade, dădu la o parte vreo câteva și dezveli un fel de pietroi, care putea foarte bine să fi fost o statuie prost făcută.

– Asta împodobește odată, spuse el, oftând prelung, mor-mântul lui Richard Inimă-de-Leu, rege al Angliei și duce de Normandia. Numai calvinii, domnule, l-au adus în starea asta. L-au înmormântat, din răutate, în pământ, gol, sub scaunul episcopal al înalt preasfinției-sale. Uitați-vă, aici e ușa prin care înalt preasfinția-sa se ducea la locuința sa. Sa trecem să vedem vitraliile de la Gargouille.

Dar Léon scoase repede din buzunar o monedă de argint și o luă pe Emma de braț. Portarul rămase trăsniț, neînțelegând de loc această mărinită pripită, când străinul mai avea încă atâtea lucruri de văzut. De aceea strigă după el:

– Ei, domnul! Dar turla, turla...

– Mulțumesc, zise Léon.

– Rău face domnul. Are patru sute patruzeci de picioare, numai cu nouă mai puțin decât marea piramidă din Egipt. E toată din fontă, e...

Léon o luă repede la picior, căci avea impresia că dragostea lui, care, de aproape două ore, încremenise ca pietrele în biserică, se va risipi îndată, ca un fum, prin soiul acela de horn retezat, de cușcă lungăreață, de hodgeag găurit dintr-o parte până-n cealaltă, care se cocoța așa de caraghios pe catedrală, ca o încercare năstrușnică a cine știe cărui tinichigiu trăsnet.

– Dar unde mergem? întrebă ea.

Fără să răspundă, el pășea repede înainte; dar când doamna Bovary își muie degetul în agheasmă, auziră în urma lor un găfâit adânc, întretăiat la intervale regulate de bocănitul unui baston. Léon se întoarse.

– Domnule!

– Ce este?

Și-l văzu pe portar ducând subsuoară și de-abia ținându-le în echilibru pe burtă vreo douăzeci de volume mari, legate. Erau lucrările care *tratau despre catedrală*.

– Imbecilul! mormăi Léon, repezindu-se să iasă din biserică.

Un băiețuș se zbenguia în piața din fața catedralei.

– Du-te și-mi caută o birjă!

Copilul porni glonț prin strada Celor-patru-Vânturi, iar ei rămaseră câteva minute singuri, față în față, și cam stingheriți,

– Ah! Léon!... Zău... nu știu... dacă trebuie... Se fandosea. Apoi, cu un aer serios: Știi, asta nu se face.

– De ce? răspunse secretarul. La Paris se face.

Și cuvântul acesta, ca un argument peste care, nu se poate trece, o făcu să se hotărască.

Birja însă nu sosea. Lui Léon îi era teamă ca nu cumva Emma să se întoarcă în biserică. Dar, în sfârșit, birja apărui.

– Ieșiți cel puțin prin portalul de la nord – le mai strigă portarul, care rămăsese în prag – să vedeți *Învierea, judecata de apoi, Raiul, pe Regele David și pe Cei osândiți să ardă în iad*.

– Unde mergeți, domnule? întrebă birjarul.

– Unde vrei! spuse Léon, împingând-o pe Emma în trăsură.

Și mașinăria aceea greoaie porni.

Coborî strada Grand-Pont, trecu prin Piața Artelor, Cheiul Napoleon, Pont-Neuf și se opri brusc în fața statuii lui Pierre Corneille.

– Mergi înainte! zise o voce dinăuntru.

Birja porni iar, în voie, și de la încrucișarea cu strada La Fayette, luând-o la vale, intră în galop în gară.

– Nu, drept înainte! strigă aceeași voce.

Birja ieși dintre grilajurile curților și, ajungând îndată la șoseaua unde se plimba lumea, o luă încet la trap printre ulmi bătrâni. Birjarul se șterse pe frunte, își puse șapca de piele între genunchi și mână în lături, dincolo de aleile laterale, pe marginea râului, lângă pajiște.

Merse de-a lungul râului pe drumul pe care se trăgeau bărcile la edec, drum pavat numai cu pietre, și pe urmă, mult timp, înspre Oysell, dincolo de insule.

Dar deodată o luă brusc prin Quatremares, Sotteville, la Grande-Chaussée, strada Elbeuf și făcu al treilea popas în fața Grădinii Botanice.

– Mână! strigă vocea, mai furioasă.

Și, imediat, pornind din nou, trecu prin Samt-Sever, prin Cheiul Curandiers, prin Cheiul Meules, dm nou peste pod, prin piața Champs-de-Mars și prin dosul grădinilor spitalului, prin care bătrâni în veste negre se plimbau la soare de-a lungul unei terase, înverzită toata de iederă. O luă în sus, pe bulevardul Bouvreuil, străbătu bulevardul Caueheoise, pe urmă tot Mont-Riboudet până la colina Deville.

Se întoarse; și atunci, fără țintă, nici direcție, hoinări la voia întâmplării. Cupeul fu văzut la Saint-Pol, la Lescure, la muntele Gargan, la Rouge-Mare și în piața Gaillardbois; apoi în strada Maladrerie, strada Dinanderie, în fața lui Saint-Romain, Saint-Vivien, Saint-Maclou, Saint-Nicaise, în fața vămii, la Basse-Vieille-Tour, la Trois-Pipes și la Cimitirul Monumental. Din când în când, de pe capra lui, birjarul arunca priviri disperate spre cârciumi. Nu putea înțelege ce furie de-a alerga atâta fără oprire îi apucase pe indivizii aceia. Încerca uneori să mai facă un popas, dar îndată auzea izbucnind în spatele lui ocări furioase. Atunci își plesnea mai amarnic cele două mârțoage learcă de sudoare, fără să mai ia seama la hopuri, mai izbindu-se pe ici, pe colo de alte trăsuri, fără să-i pese, moleșit și gata să plângă de sete, de oboseală și de tristețe.

Și în port, printre camioane și butoaie, și pe străzi, pe la colțuri, burghezii căscau ochii înmărmuriți văzând ceva atât de nemaipomenit în provincie, o cupea cu storiile trase și care tot apărea mereu, mai închisă ca un mormânt și bălăbănindu-se ca o corabie.

La un moment dat, pe la amiază, în mijlocul câmpului, atunci când soarele bătea cel mai tare în vechile felinare argintate, se strecură o mână goală de sub perdeluțele de pânză galbenă și aruncă niște bucăți

rupte de hârtie, care se împrăștiară în vânt și se lăsară mai departe, ca niște fluturi albi, pe-un câmp de trifoi roșu, numai floare.

Pe urmă, pe la 6, trăsura se opri într-o uliță din cartierul Beauvoisine, și din ea coborî o femeie care mergea cu voaleta trasă, fără să întoarcă de loc capul.

II

Când sosi la han, doamna Bovary fu mirată că nu zărește nicăieri diligența. Hivert, care-o așteptase cincizeci și trei de minute, plecase în cele din urmă.

Nimic însă nu o silea să plece; dar își dăduse cuvântul că se va întoarce în aceeași seară. De altfel, Charles o aștepta; și în inima ei începuse să simtă acea lașă supunere, care pentru multe femei este totodată și pedeapsa, și prețul ispășirii adulterului...

Își făcu repede bagajul, plăti nota, tocmi o cabrioletă din curte și, zorind birjarul, îndemnându-l, întrebând mereu cât e ceasul și câți kilometri au făcut, izbuti să ajungă din urmă *Rândunica* prin dreptul primelor case din Quincampoix.

Cum se așeză în colțul ei, închise ochii și nu-i deschise decât la poalele colinei, unde-o recunoscă de departe pe Félicité, care stătea ca o santinelă în fața casei potcovarului. Hivert opri caii, și bucătăreasa, ridicându-se în vârful picioarelor până la geam, spuse misterios:

– Coniță, trebuie să vă duceți îndată la domnul Homais. E ceva urgent.

Satul era tăcut ca de obicei. La colțul străzilor erau grămăjoare trandafirii care abureau, căci era vremea dulcețurilor, și toată lumea din Yonville își făcea proviziile în aceeași zi. Dar în fața prăvăliei farmacistului puteai să admiri o grămadă mult mai mare și care le-ntrecea pe celelalte, așa cum un laborator de farmacie trebuie să întreacă cuptoarele burgheze, cum un interes obștesc trebuie să fie înaintea bunului plac individual.

Emma intră. Fotoliul cel mare era răsturnat, și chiar ziarul *Fanal de Rouen* zăcea întins pe jos între două piulițe. Împinse ușa coridorului; și, în mijlocul bucătăriei, printre chiupurile negricioase pline cu boabe de coacăze, printre zahăr pisat și zahăr căpățâni, printre balanțele de pe masă și tingirile de pe foc, zări toată familia Homais, cu mari și mici, cu șorțuri până la bărbie și cu furculițe în mână. Justin stătea în picioare, cu capul plecat, iar farmacistul striga:

– Cine ți-a spus să te duci s-o cauți în *capharnaum*?

– Dar ce-i? Ce s-a întâmplat?

– Ce să se întâmple? răspunse spișterul. Facem dulcețuri; dulcețurile au început să fiarbă, cât pe ce să dea în foc de prea mult clocot, și cer să-mi dea altă tingire. Și-atunci, dumnealui, de bleg ce este sau de lene, s-a dus să ia din laboratorul meu, unde-i atârnată în cui, cheia de la *capharnaum*!

Spișterul îi spunea așa unui mic cabinet din pod, plin de scule și de mărfuri de-ale meseriei. Homais stătea de multe ori acolo ceasuri întregi să lipească etichete, să toarne dintr-un borcan într-altul, să le lege la loc cu sfoară; și, după el, cămăruța asta nu era o magazie oarecare, ci un adevărat altar, din care ieșeau pe urmă tot felul de pilule, de hapuri, de siropuri, loțiuni și poțiuni, care aveau să-i ducă faima prin împrejurimi. Nimeni pe lume nu punea piciorul acolo, iar el avea atâta respect pentru *capharnaum*, încât îl mătura cu mâna lui. Într-un cuvânt, dacă farmacia, în care intra cine voia, era locul unde-și desfășura tot orgoliul, *capharnaum-ul* era refugiu unde, izolându-se ca un egoist, Homais se desfăta făcând numai ceea ce-i plăcea din meserie. De aceea zăpăceala lui Justin i s-a părut monstruos de necuviincioasă și, mai aprins decât coacăzele, repeta:

– Închipuiți-vă, de la *capharnaum*! Cheia cu care-s încuiați acizii și alcalii caustici! Să se ducă să ia o tingire de rezervă! O tingire cu capac, și pe care poate nici n-am s-o întrebuițez vreodată! în treburile delicate ale artei noastre, cel mai mic lucru are importanța lui. Dar ce dracu!... Trebuie să știi să deosebești și să nu întrebuițezi la folosințe aproape casnice ceea ce este destinat pentru cele farmaceutice! E ca și cum ai cenătui o găină cu scalpul, ca și cum un magistrat...

– Da' potolește-te odată! spunea doamna Homais.

Iar Athalie, trăgându-l de redingotă:

– Tată! Tată!

– Nu, lăsați-mă, începea iar spișterul, lăsați-mă! Dracu să mă ia! Mai bine băcan, pe cinstea mea! Hai, fă ce vrei! Nu mai avea respect de nimic, sparge, strică, dă drumul la lipitori, dă foc nalbei, pune la murat castraveci în bocaluri, sfășie bandajele!

– Dar ai avut totuși... zise Emma.

– Îndată! Știi tu ce ți se putea întâmpla?... N-ai văzut nimic, în colț, la stângă, pe raftul al treilea? Hai,

vorbește, răspunde, îndrugă ceva!

– Nnu... știu, bolborosi băiatul.

– A! Nu știi! Ei bine, știu eu! Ai văzut o sticla albastră, sigilată cu ceara galbenă, care conține un praf alb, pe care chiar scrisesem: *Pericol de moarte!*? Și știi ce era înăuntru? Arsenic! Și tu te duci să te atingi de așa ceva! Să iei o tingire de-alături!

– De-alături! se înspăimântă doamna Homais, împreunându-și mâinile. Arsenic? Puteai să ne otrăvești pe toți!

Și copiii începură să țipe, ca și cum ar fi simțit în pânțele niște dureri groaznice.

– Sau să otrăvească un bolnav! urmă spițerul. Va să zică, voiai să mă vezi pe banca criminalilor, la curtea cu juri? Să mă vezi târât la eșafod? Tu nu știi grija cu care umblu eu cu ele, cu toate că am, oricum, o strașnică obișnuință! De multe ori mă înspăimânt eu însumi când mă gândesc la responsabilitatea mea! Căci guvernul ne prigonește, și legislația absurdă care ne cârmuiește e o adevărată sabie a lui Damocles atârnată deasupra capului nostru!

Emma nu se mai gândea să întrebe de ce-o chemase, și farmacistul continua pufnind:

– Așa răspunzi tu la toată bunătatea pe care ți-o arătăm? Așa mă răsplătești pentru îngrijirile părintești pe care ți le dau din plin? Căci, fără mine, unde ai fi ajuns? Ce te-ai fi făcut? Cine-ți dă de mâncare, cine te învață, cine te-mbracă, cine-ți dă tot pentru ca într-o zi să poți fi și tu, cu cinste, în rândurile societății? Dar pentru asta trebuie să asuzi zdravăn vâslind tu însuși și, cum se spune, să faci bătături la mâini! *Fabricando fit faber; age quod agis*¹.

Cita din latinește, așa era de pornit. Ar fi citat și din chineză, și din groenlandeză dacă ar fi știut limbile astea două; căci se găsea în una din acele crize în care sufletul scoate la iveală, fără alegere, tot ce are închis în el, ca oceanul pe care furtunile dezlănțuite îl răscolesc de la algele aruncate la țarm până la nisipul adâncurilor.

Și se porni iar:

– Încep să mă căiesc grozav că mi-am luat și grija ta pe cap. Desigur că făceam mai bine dacă te lăsam de la început să putrezești în mizeria și în noroiul în care te-ai născut! N-ai să fii bun niciodată decât de văcar! N-ai nici o aptitudine pentru știință! De-abia dacă știi să lipești o etichetă! Duci aici, la mine, o viață dulce și tihnită, lăfăindu-te ca-n sânul lui Avram!

Dar Emma, întorcându-se spre doamna Homais:

– Ați spus să vin...

– Ah, Doamne, o întrerupse cu un aer trist cucoana, cum să vă spun?... E o nenorocire!

Nn isprăvi însă. Spițerul tuna înainte:

– Golește-o, curăț-o, du-o la loc! Hai, mai repede!

Și cum îl zgâlțâia de gulerul bluzei, lui Justin îi căzu o carte din buzunar.

Băiatul se aplecă, Homais fu mai ager, și, ridicând volumul de jos, îl contempla, cu ochii holbați și gura căscată,

– *Amorul... conjugal*; silabisi el rar cele două cuvinte. A, foarte bine! Foarte bine! Foarte frumos! Și cu ce gravuri... Ei, asta-i prea de tot!

Doamna Homais se apropie.

– Nu, n-o atinge!

Copiii se înghesuiră să vadă pozele.

– Ieșiți afară! țipă la ei Homais, poruncitor.

Și copiii ieșiră.

Mai întâi Homais se plimbă cu pași mari încolo și înapoi, cu volumul deschis în mână, rotind ochii, sufocat, vânat la față, apoplectic. Apoi se-ndreptă brusc spre elev și, înfigându-se în fața lui cu brațele încrucișate:

– Dar tu ai toate viciile, nenorocitul!... Bagă de seamă pe ce drum ai apucat!... Nu te-ai gândit că această carte păcătoasă putea să cadă în mâinile copiilor mei, să le aprindă creierul, să pângărească curătenia Athaliei, să-l corupă pe Napoleon?! A crescut mare; e ca un bărbat. Ești sigur cel puțin că n-au citit-o? Poți să-mi garantezi asta?...

– Dar, în sfârșit, domnule, zise Emma, aveai să-mi spui...

– Adevărat, doamnă... Socrul dumneavoastră a murit!

În adevăr, Bovary-tatăl murise subit, cu două zile înainte, de-un atac de apoplexie, când se scula de la masă, și Charles, dintr-o grijă deosebită pentru sensibilitatea Emmei, îl rugase pe domnul Homais să-i aducă la cunoștință vestea asta groaznică mai pe departe.

¹ Prin muncă devii muncitor; fii atent la ceea ce faci (lat.).

El își alcătuisese mai dinainte fraza, o rotunjise, o șlefuisese, o scandase; era un monument de judecată și de înlănțuire, de întorsături fine și de gingășie, dar mânia spulberase retorica.

Renunțând să mai afle vreun amănunt, Emma ieși din farmacie, căci domnul Homais reluase șirul ocărilor. Se potolea totuși, și acum bombănea pe un ton părintesc, făcându-și vânt cu tichia lui grecească.

– Asta nu-nseamnă că eu dezaprob cartea cu desăvârșire! Autorul era medic. Sunt în ea anumite părți științifice, pe care nu e rău ca un bărbat să le cunoască, ba aș îndrăzni să spun că trebuie chiar să le cunoască. Dar mai târziu, mai târziu! Așteaptă cel puțin să fii și tu bărbat, să fii un om în toată firea!

Când Emma trase clopoțelul de la intrare, Charles, care o aștepta, veni spre ea cu brațele deschise, spunându-i cu o voce plângărească:

– Ah, draga mea prietenă...

Și se aplecă încet ca s-o sărute. Dar, când îi atinse buzele, Emma se simți stăpânită de amintirea celui alt și-și trecu mâna pe obraz, înfiorându-se.

Totuși răspunse:

– Da, știu... știu...

El îi arătă scrisoarea în care mama lui îi povestea cele întâmplate, fără nici o fățarnicie sentimentală. Îi părea rău numai că soțul ei nu s-a putut bucura de sprijinul bisericii, deoarece a murit la Doudeville, în stradă, la ușa unei cafenele, după un banchet patriotic cu foștii ofițeri.

Emma înapoie scrisoarea; apoi seara, la masă, din politețe, nu prea voi să mănânce. Dar cum el stăruia, se puse pe mâncare cu tot dinadinsul, în timp ce Charles, în fața ei, stătea nemișcat, cu o mutră de om doborât.

Din când în când, ridicând capul, îi arunca o privire lungă, plină de îndurerare. Într-un rând suspină:

– Aș fi vrut să-l mai văd o dată!

Emma tăcea. În cele din urmă, dându-și seama că trebuia să vorbească:

– Câți ani avea tatăl tău?

– Cincizeci și opt.

– Ah!

Și asta a fost tot.

După un sfert de oră, Charles mai adăugă:

– Biata mama!... Ce-o să se facă ea de-acum?

Emma strânse din umeri.

Văzând-o atât de tăcută, Charles își închipuia că e mâhnită și se stăpânea să mai spună ceva, ca nu cumva să-i zgândărească durerea care-l înduioșa. Totuși, căutând să și-o alunge pe-a lui, întrebă:

– Te-ai distrat bine ieri?

– Da.

După ce se strânse masa, Bovary nu se sculă, și nici Emma; și pe măsură ce se uita lung la el, monotonia acestei priveliști izgonea încetul cu încetul orice înduioșare din inima ei. I se părea plăpând, slab, un nimic, cu un cuvânt, un biet om, în toate privințele. Cum să scape de el? Ce seară interminabilă! Ceva amorțitor, ca o adiere de opium, o toropea.

Auziră în vestibul bocănitul sec al unui baston pe podea. Era Hippolyte, care aducea bagajele doamnei. Că să le pună jos, descrie cu greu un sfert de cerc cu piciorul de lemn.

„Nici nu se mai gândește că i l-a tăiat!” își spunea Emma, uitându-se la nenorocitul din a cărui chică roșie curgeau broboane de sudoare.

Bovary scotoci un pitac în fundul pungii; și, fără să arate că-și da seama cât de umilitoare era pentru el însuși prezența acestui om, care stătea acolo ca o muștră vie a neghiobieii lui fără leac, spuse, văzând pe cămin violetele lui Léon:

– Ia te uită ce buchet inimos!

– Mda... răspunse ea nepăsătoare. E un buchet pe care l-am cumpărat adineauri... de la o cerșetoare.

Charles luă violetele și, răcorindu-și în ele ochii înroșiți de plâns, le mirosea cu delicatețe. Emma i le smulse repede din mână și se duse să le pună într-un pahar cu apă.

A doua zi sosi doamna Bovary-mama. Și ea, și fiul ei plânseseră mult. Emma, sub cuvânt că are de dat niște dispoziții, dispăru.

În ziua următoare trebuia să hotărască împreună în privința înmormântării. Se instalară, cu cutiuțele de lucru, în boschetul de pe malul râului.

Charles se gândea la tatăl lui și se mira că simte atâta dragoste pentru omul acesta, pe care până atunci credea că nu-l iubește decât prea puțin. Doamna Bovary-mama se gândea la soțul ei, și cele mai rele zile de odinioară i se păreau acum de invidiat. Regretul instinctiv al unei obișnuințe atât de îndelungate ștergea tot, și, din când în când, în timp ce cosea mereu, câte-o lacrimă mai mare i se prelingea de-a lungul nasului și

rămânea o clipă atârnată. Emma se gândea că nu trecuseră decât douăzeci și patrii de ore de când fusese împreună cu Léon, departe de lume, îmbătută de dragoste, privind cu nesaț unul la altul. Căuta să-și amintească cele mai mici amănunte ale acelei zile trecute. Dar prezența soacrei și a soțului o stânjenea. Ar fi voit să nu audă nimic, să nu vadă nimic, ca să nu tulbure reculegerea dragostei ei, pe care, orice-ar fi făcut, o simțea cum se pierde în tot ce se întâmpla împrejur.

Descosea căptușeala unei rochii, ale cărei bucăți erau împrăștiate în jurul ei; doamna Bovary-mama, fără să ridice ochii, tăia, scârțâind cu foarfecă, iar Charles, în papuci împlețiți și cu vechea lui redingotă cafenie, care-i ținea loc de halat, stătea cu amândouă mâinile în buzunare, fără să mai scoată o vorbă; lângă ei, Berthe, într-un șortuleț alb, râcăia cu lopățica nisipul de pe alee.

Deodată îl văzură intrând pe porțița pe domnul Lheureux, negustorul de stofe.

Venea să-și ofere serviciile, dată fiind *funesta împrejurare*. Emma îi răspunse că n-are nevoie de serviciile lui. Dar negustorul nu se dădu bătut.

– Iertați-mă, zise el, aș vrea să vă vorbesc între patru ochi. Apoi, mai încet: În legătură cu afacerea aceea... Știți.

Charles se făcu stacojiu până-n vârful urechilor.

– A da... așa e. Și, tulburat, se întoarse spre nevastă-sa: N-ai putea tu... draga mea...

Emma avu aerul că-l înțelege, căci se ridică, iar Charles îi spuse mamei lui:

– Nu-i nimic! Trebuie să fie vreun fleac oarecare în legătură cu gospodăria.

Nu voia cu nici un chip ca bătrâna să afle de poliță, de frică să nu-l certe.

De îndată ce fură singuri, domnul Lheureux începu, în termeni destul de deslușiți, s-o felicite pe Emma pentru moștenire, apoi să vorbească de lucruri banale, de spaliere, de recoltă, de sănătatea lui, care mergea mereu *așa și așa, nici viu, nici mort*. La drept vorbind, făcea pe dracu-n patru și tot nu izbutea, cu toate spusele lumii, să pună deoparte nici măcar o lețcaie.

Emma îl lăsa să vorbească. Se plictisea așa de tare de două zile!

– Și iată că v-ați făcut bine de tot! continuă el. Zău, în ce hal l-am văzut atunci pe bietul dumneavoastră soț! E un băiat de treaba, cu toate că au fost între noi oarecare neînțelegeri.

Emma-l întreabă ce anume neînțelegeri, căci Charles îi ascunsese că n-a vrut să-i recunoască furniturile.

– Dar dumneavoastră știți foarte bine, îi răspunse Lheureux. Era vorba de fantezia aceea a dumneavoastră cu lăzile de voiaj.

Își trăsesese pălăria pe ochi și, stând cu mâinile la spate, zâmbind și fluierând încetișor, se uita drept în ochii ei, într-un chip nesuferit. Să fi bănuit ceva? Emma se pierdea în tot felul de presupuneri neplăcute. În cele din urma, totuși, Lheureux începu iar:

– Ne-am împăcat și veneam să-i mai propun o învoială.

Propunea să se reînnoiască polița semnată de Bovary. Domnul însă o să facă cum îi place; nu trebuia să se necăjească, mai ales acum, când o să aibă o sumedenie de încurcături.

– Și chiar ar face foarte bine să nu se mai ocupe el de asta, s-o treacă altcuiva; dumneavoastră, de pildă; dacă v-ar da o procură, ar fi foarte ușor, și atunci am avea noi amândoi micile noastre afaceri...

Emma nu pricepea. Domnul Lheureux tăcu. Trecând apoi la negoțul lui, declară că doamna nu putea să nu-i cumpere ceva. Are să-i trimită doisprezece metri de stofuliță neagră de lână, cât trebuie pentru o rochie.

– Asta pe care o aveți e bună pentru casă. Pentru vizite vă trebuie alta. Eu mi-am dat seama de cum am intrat. Am ochi de american.

Nu trimise stofa; o aduse el. După aceea mai veni o dată ca s-o măsoare; mai veni și sub alte pretexte, de fiecare dată căutând să fie politicos, îndatoritor, ca un sclav, cum ar fi spus Homais, și întotdeauna strecurându-i Emmei câte un sfat privitor la procură. De poliță, nici pomeneală. Emma nu se mai gândea la asta; pe la începutul convalescenței, Charles îi vorbise ceva, dar fusese atât de zbuciumată, că nici nu-și mai aducea aminte. De altfel, se ferea să deschidă orice discuție de afaceri; doamna Bovary-mama fu mirată și dădu această schimbare a felului ei de a fi pe seama sentimentelor religioase, pe care le căpătase pe când era bolnavă.

Dar de îndată ce bătrâna plecă, Emma și începu să-l uimească pe Bovary cu simțul ei practic. Trebuia să culeagă informații, să socotească ipotecile, să vadă ce era mai nimerit: o licitație sau o lichidare. Cita termeni tehnici, la întâmplare, rostea cuvinte umflate ca: ordine, viitor, prevedere, și exagera într-una încurcăturile moștenirii, așa încât într-o bună zi îi arătă ciorna unei împluterniciri generale de a-i „conduce și administra afacerile, de a face orice împrumuturi, de a semna și a gira orice polițe, de a face orice plăți etc.” Profitase de minune de lecțiile lui Lheureux.

Cu naivitate, Charles o întreabă de unde avea hârtia aceea.

– De la domnul Guillaumin. Și, cu cel mai desăvârșit calm din lume, adăugă: Nu prea am încredere. Se spun atâtea despre notari! Ar trebui poate să ne sfătuim!... Dar nu cunoaștem decât... Oh! Pe nimeni.

– Afară de cazul că Léon... răspunse Charles, după ce se gândi.

Era greu să te înțelegi cu el prin corespondență. Atunci Emma se oferă să se ducă la el. Charles îi mulțumi, dar nu voi s-o lase. Emma insistă. Urmă un adevărat asalt de politețe. În cele din urmă, ea exclamă cu un ton de încăpățănare bine jucată:

– Nu, te rog, mă duc!

– Ce bună ești! spuse Charles sărutând-o pe frunte. Chiar a doua zi ea se sui în *Rândunica*, să meargă la Rouen, să-i ceară părerea lui Léon; și rămase acolo trei zile.

III

Au fost trei zile folosite din plin, delicioase, minunate, o adevărată lună de miere.

Stăteau la hotelul „Boulogne”, în port. Rămâneau în cameră cu storurile trase, cu ușile încuiate, cu flori pe jos și siropuri la gheață, aduse de dimineață.

Spre seară luau o barcă cu coviltir și se duceau să cineze pe-o insulă.

Era ora când, de pe malul unde erau șantierele, se auzea răsunând ciocanul calafagiilor, care băteau în pereții de lemn ai corăbiilor. Printre copaci se ridica fum de catran, iar pe fața râului se vedeau pete mari, grase, legănându-se din când în când în lumina roșiatică a soarelui, ca niște plutitoare plăci de bronz florentin.

Coborau amândoi în mijlocul bărcilor legate la țărm, ale căror lungi parâme, întinse oblic, frecau puțin marginile de sus ale bărcii.

Larma orașului, uruitul căruțelor, gălăgia oamenilor care vorbeau, lătratul câinilor de pe puntea vapoarelor se îndepărtau pe nesimțite. Emma își dezlega panglicile pălăriei și trăgeau la malul insulei lor.

Se instalau în sala de jos a unei cârciumi cu voloace negre atârinate la ușă. Mâncau pietroșel fript, smântână și cireșe. Stăteau întinși pe iarba; se sărutau, tupilându-se sub niște plop; și ar fi voit să trăiască veșnic, ca doi Robinsoni, în colțișorul acesta, care, în culmea fericirii lor, li se părea cel mai minunat din lume. Nu era pentru întâia oară când vedeau copaci, cer albastru, iarbă, când auzeau murmurul apei și foșnetul vântului în frunziș; dar fără îndoială ca niciodată nu admiraseră toate acestea, ca și cum natura nici n-ar fi existat înainte, sau n-ar fi început să fie frumoasă decât din clipa împlinirii dorințelor lor.

Când se lăsa noaptea, se întorceau. Barca mergea de-a lungul malului insulei. Stăteau în fundul ei, ascunși în întuneric, tăcuți. Vâslele pătrate răsunau sonor în furcile lor de fier, măsurând tăcerea, ca bătăile unui metronom, pe când cârma, târâtă în urma bărcii, nu-și mai contenea plescăitul lin în apă.

Într-o seară răsări luna; atunci nu pierdură prilejul să îndruge niște fraze goale, în care găseau că astrul e melancolic și plin de poezie; Emma începu chiar să cânte:

Îți amintești cum într-o seară pluteam... etc.

Vocea ei armonioasă și slabă se pierdea pe valuri; iar vântul ducea cu el ruladele pe care Léon le asculta trecând ca un fâlfâit de aripi în jurul lui.

Emma stătea în față, rezemată de peretele despărțitor al șalupei, în care intra luna printr-un oblon deschis. Rochia neagră, ale cărei falduri se desfășurau ca un evantai, o făcea să pară mai subțire, mai înaltă. Stătea cu capul sus, cu mâinile împreunate și ochii spre cer. Câteodată umbra sălciilor o ascundea cu totul, pentru ca deodată să apară iar, ca o nălucă, în lumina lunii.

Jos, lângă Emma, Léon dădu de-o panglică de mătase roșie. După ce se uită bine la ea, barcagiul zise:

– Aha! Trebuie să fie de la cei pe care i-am plimbat deunăzi. Erau o droaie de poznași, domni și doamne, cu prăjituri, cu șampanie, cu fligoarne, cu tot tărăboiul. Era mai ales unul, un bărbat înalt, frumos, cu mustăcioară, care avea mare haz! Ceilalți îi tot spuneau: „Hai, istorisește-ne ceva! Adolphe... Dodolphe”... mi se pare.

Ea se înfiora.

– Te doare ceva? zise Léon, apropiindu-se de ea.

– Nu-i nimic... Pesemne răcoarea nopții.

– Și care precis că nu duce lipsă nici de femei, adăugă mai încet bătrânul marinar, crezând că-i face plăcere străinului.

Scuipând apoi în palme, apucă iar vâslele.

Trebuiră totuși să se despartă! Clipa de rămas bun a fost tristă. Léon urma să trimită scrisorile pe adresa tușei Rollet, iar Emma-l sfătui atât de bine cum să pună scrisoarea în două plicuri unul într-altul, că

Léon admiră nespus viclenia ei în materie de dragoste.

– Așadar, zici că totu-i în regulă? îi spuse Emma când îl sărută ultima oară.

– Da, sigur!

„Dar oare de ce, se gândi el pe urmă, întorcându-se singur pe stradă, ține ea așa de mult să aibă procura asta?”

IV

Curând, Léon luă față de camarazii lui un aer de superioritate, începu să-i ocolească și lăsă baltă dosarele.

Aștepta scrisorile Emmei; le citea de câteva ori. Îi scria. O chema în gând, cu toată puterea dorului și amintirilor lui. Dorința aceasta de a o revedea, în loc să se potolească în lipsa ei, creștea atât de tare, încât într-o sâmbătă dimineața o șterse de la birou.

Când, de pe creastă, zări în vale clopotnița bisericii cu steagul de tinichea învârtindu-se în bătaia vântului, simți acea desfătare amestecată cu vanitate triumfătoare și înduioșare egoistă pe care trebuie s-o aibă milionarii când vin să-și revadă satul natal.

Se duse să dea târcoale casei ei. În bucătărie era lumină. Pândi să-i vadă umbra în dosul perdelelor. Dar nu se arătă nimic.

Când îl văzu, tușa Lefrançois îl primi cu explozii de bucurie, îl găsi „mai înalt și mai subțire”, pe când Artémise, dimpotrivă, îl găsi mai „voinic și mai oacheș”.

Luă masa ca și altădată în sala mică, dar singur, fără perceptor, căci Binet, *ostenit* să tot aștepte *Rândunica*, mânca regulat cu o oră mai devreme, așa că acum lua masa la ora 5 fix și tot pretindea de cele mai multe ori că *bătrâna hodoroagă întârzie*.

În cele din urmă Léon se hotărî; se duse să bată la ușa medicului. Doamna era în odaia ei, de unde nu coborî decât după un sfert de oră. Domnul păru încântat că-l revede; dar nu se clinti de-acasă toată seara și nici în ziua următoare.

O văzu singură de-abia seara, târziu de tot, pe ulița din dosul grădinii; pe uliță, ca și cu celălalt! Era furtună, și stăteau de vorbă sub o umbrelă, la lumina fulgerelor.

Despărțirea lor se dovedea cu timpul nesuferit de dureroasă.

– Mai bine să mor! spunea Emma. Se zvârcolea în brațele lui, plângând: Adio!... Adio!... Când o să te mai văd?

Se întoarseră din nou, ca să se mai sărute o dată; și atunci Emma-i făgădui că va găsi în curând, cu orice chip, un mijloc de a se vedea regulat, în voie, cel puțin o dată pe săptămână. Nu avea nici o îndoială că va găsi. Era, de altfel, plină de speranțe. Avea să facă rost de bani.

De aceea cumpără pentru odaia ei o pereche de perdele galbene cu dungi late, pe care Lheureux i le lăudase ca foarte ieftine; visa să aibă și un covor, și Lheureux, asigurând-o că „asta nu-i mare lucru”, se însărcina, foarte politicos, să-i procure unul. Emma nu mai putea fără serviciile lui. De douăzeci de ori pe zi trimitea să-l cheme, iar el își lăsa imediat treburile baltă și venea fără să crâcnească. Nimeni nu înțelegea, de asemenea, pentru ce tușa Rollet era în fiecare zi la dejun la Emma, și chiar îi făcea vizite între patru ochi.

Cam în timpul acela, adică pe la începutul iernii, pe Emma o apucă o mare pasiune pentru muzică.

Într-o seară, când Charles o asculta, ea începu de patru ori la rând aceeași bucată, mereu necăjită că nu izbutește să găsească nota potrivită, pe când el, fără să-și dea seama de ce nu-i bine, striga:

– Bravo!... Foarte bine!... Cum de nu-ți place?! Zi-i înainte!

– Ei, nu, e îngrozitor de prost! Mi-au înțepenit degetele de când n-am mai cântat.

A doua zi o rugă *să-i mai cânte ceva*.

– Fie, ca să-ți fac plăcere!

Și Charles mărturisi că într-adevăr cam uitase; greșea notele, cânta alandala; iar ea, oprindu-se brusc:

– Ah, nu mai merge! Va trebui să iau lecții, dar... Apoi, adăugă, mușcându-și buzele: Douăzeci de franci lecția, e prea scump!

– Da, într-adevăr... cam scump... spuse Charles rânjind prosteste. Mie mi se pare că totuși s-ar putea găsi poate și cu mai puțin; sunt doar artiști fără cine știe ce faimă, care de multe ori sunt mai buni decât celebritățile.

– Caută-i, zise Emma.

A doua zi, când se întoarse acasă, se uită la ea lung, cu șiretenie, și nu se putu ține până la urmă să nu spună fraza asta:

– Încăpățânată mai ești câteodată! Am fost azi la Barfeuchères. Ei bine, doamna Liégeard mi-a

mărturisit că cele trei domnișoare ale ei, care sunt la Miséricorde, plăteau cincizeci de bani pentru o lecție, și chiar unei profesoare renumite.

Emma ridică din umeri și nu mai deschise pianul. Dar când trecea pe lângă el (dacă Bovary era pe acolo), spunea suspinând:

– Ah, bietul meu pian!

Iar când venea cineva s-o vadă, nu uita să-i spună că se lăsase de muzică și că acum nu mai putea să reînceapă din motive independente de voința ei. Atunci o plângeau. Păcat! Ea, care avea un talent atât de frumos! Îi vorbiră chiar și lui Bovary. Îl dojeneau toți, dar mai ales farmacistul:

– Rău faci! Nu trebuie să lași niciodată necultivate însușirile naturale. De altfel, gândește-te, prietene dragă, că, punând-o pe doamna să studieze, faci pentru mai târziu o economie cu educația muzicală a fetei! Eu găsesc că mamele trebuie să-și instruiască singure copiii. E o idee a lui Rousseau, poate cam nouă încă, dar care, sunt sigur, va triumfa în cele din urmă, ca și alăptarea maternă și vaccinarea.

Charles mai aduse deci vorba încă o dată de chestiunea asta a pianului. Emma îi răspunse, acră, că mai bine să-l vândă. Să vadă ieșind din casă nenorocitul acesta de pian, care dăduse atâtea satisfacții vanității ei, însemna pentru Bovary un fel de sinucidere parțială a Emmei.

– Dacă ai vrea... spunea el, o lecție din când în când n-ar fi, la urma urmei, atât de ruinătoare!

– Dar, îi răspundea ea, lecțiile nu-s folositoare decât dacă le ieși regulat.

Așa obținut de la soțul ei învoirea de a se duce o dată pe săptămână la oraș, ca să-și vadă amantul. După o lună, toți găsiră că făcuse progrese uriașe.

V

Se ducea în fiecare joi. Se scula, se îmbrăca încetișor, ca să nu-l trezească pe Charles, care-ar fi dojenit-o că se pregătește prea de dimineață. După aceea umbla de ici-colo, se așeza la fereastră și se uita în piață. Zorii dimineții jucau printre stâlpii halelor, iar pe casa farmacistului, cu obloane închise, se zăreau în lumina palidă a aurorei literele mari ale firmei.

Când pendula arăta ora șapte și un sfert, se ducea la „Leul de aur”, unde Artémise venea căscând să-i deschidă ușa. Apoi, ca să-i fie cald doamnei, scormonea cărbunii acoperiți cu cenușă. Emma rămânea singură în bucătărie. Din când în când ieșea pe afară. Hivert înhăma tacticos, trăgând cu urechea la ce spunea tușa Lefrançois, care, scoțându-și pintr-un ghișeu capul cu bonetă de bumbac, îi dădea tot felul de comisioane și de explicații, care-ar fi zăpăcit pe oricare altul. Emma tropăia din picioare pe pavajul din curte.

În sfârșit, după ce-și mânca supa, își punea în spate sarica, își aprindea pipa și înhăța biciul, Hivert se instala liniștit pe capră.

Rândunica pornea în trap mărunț, și de-a lungul a trei sferturi de leghe se oprea din loc în loc ca să ia călătorii, care o tot pândeau să vină, stând în picioare, la marginea drumului, în fața porților. Cei care își reținuseră locuri din ajun se lăsau așteptați; ba chiar unii mai erau încă în casă, în pat; Hivert îi chema, țipa, înjura, pe urmă cobora de pe capră și se ducea să bată tare în poartă. Vântul sufla prin ferestruicile crăpate ale diligenței.

Între timp, cele patru bănci se umpleau, trăsura o lua la goană, merii se înșirau unul după altul; și între cele două șanțuri lungi, pline de apă gălbuie, drumul mergea înainte, tot mereu, îngustându-se în zare.

Emma îl cunoștea de la un capăt la altul; știa că după imasă venea un stâlp, pe urmă un ulm, o șură sau o colibă de cantonier; uneori chiar, ca să încerce o surpriză, închidea ochii. Dar totdeauna își dădea foarte bine seama cât mai este de mers.

În sfârșit, casele de cărămizi se apropiiau, drumul începea să răsunе sub roți, *Rândunica* luneca printre grădinile în care, prin ostrețele gardului, se zăreau statui, câte-o movilă plantată cu viță-de-vie, tise tunse și un scrânciob. Apoi dintr-o dată apărea orașul.

Coborând în amfiteatru și înecat în ceață, orașul se lărgea nedeslușit dincolo de poduri. Câmpia se ridica apoi într-o undulare monotonă, până ce, în depărtare, se împreuna cu dunga vagă, ștearsă a cerului palid. Văzută astfel de sus, întreaga priveliște părea nemișcata ca o pictură; într-un colț stăteau înghesuie corăbiile ancorate; fluviul își rotunjea șerpuirea la poalele colinelor înverzite, și insulele lunguiețe păreau, pe fața apei, ca niște pești mari, încremeniți pe loc. Coșurile uzinelor scoteau uriașe panașuri cafenii, cu vârful luat de vânt. Se auzea vuietul turnătoriilor, laolaltă cu sunetul limpede al clopotelor de la bisericile ce se înălțau prin ceață. Copacii goi de pe bulevarde apăreau printre case ca niște mărăcini violeți, iar acoperișurile, lucind de ploaie, sclipeau mai tare sau mai slab, după cum erau cartierele mai sus sau mai jos. Uneori, suflarea vântului ducea norii spre coasta Sainte-Catherine, ca niște valuri plutitoare care se spărgeau, tăcute, de-un mal abrupt.

Din mulțimea acestor vieți îngrămădite, Emma simțea desprinzându-se ceva amețitor, și inima îi creștea nespuns, ca și cum cele o sută douăzeci de mii de suflete care fremătau acolo i-ar fi trimis toate deodată suflul pasiunilor pe care le bănuia clocotind în ele. Dragostea ei sporea în fața întinderii nesfârșite și devenea tumultuoasă la auzul zumzetelor nedeslușite care se înălțau; se revărsa peste tot, pe piețe, pe bulevarde, pe străzi, și vechea cetate normandă se întindea sub ochii ei ca o capitală fără margini, ca un Babilon, în care intra. Se apleca rezemându-se cu amândouă mâinile de geamul deschis, sorbind adierea vântului; cei trei cai alergau în galop, pietrele din noroi scârtăiau, diligența se legăna, iar Hivert striga de departe la căruțele de pe drum, pe când burghezii care petrecuseră noaptea la Bois-Guillaume coborau coasta agale, în micile lor trăsurile particulare.

Se opreau la barieră; Emma își scotea galenții, își puneă alte mănuși, își potrivea șalul, și, la douăzeci de pași mai încolo, cobora din *Rândunica*.

Orașul de-abia atunci se trezea. Băieții de prăvălie, cu tichii grecești pe cap, frecau vitrinele, iar femeile cu panere proptite în șold strigau din când în când, la colțul străzilor. Emma mergea cu ochii în pământ, strecurându-se pe lângă ziduri și surâzând de bucurie sub voaleta lăsată în jos.

De teamă să n-o vadă cineva, nu lua de obicei drumul cel mai scurt. Se înfunda prin ulicioare întunecate și ajungea learcă de sudoare spre partea de jos a Străzii Naționale, lângă fântână. Acolo-i cartierul teatrului, al cafenelelor și al fetelor galante. Deseori trecea pe lângă dânsa câte-o căruță încărcată cu decoruri care tremurau. Chelneri în șorțuri albe presărau nisip pe lespezi, printre arbuștii verzi. Mirosea a absint, a havană și a stridii.

Apuca pe-o stradă; îl recunoștea pe Léon după părul cârlionțat, care-i ieșea de sub pălărie.

Léon continua să meargă pe trotuar, Emma mergea în urma lui până la hotel; el se urca, deschidea ușa, intra... Ce îmbrățișare!

Apoi, după sărutări, urma o ploaie de cuvinte. Își istoriseau toate necazurile din timpul săptămânii, presimțirile, grija scrisorilor, dar, în clipa aceea, totul era dat uitării și priveau unul în ochii celuilalt, râzând de voluptate și ciripindu-și numele.

Patul era mare, de mahon, în formă de nacelă. Perdelele de mătase roșie, care coborau din tavan, se arcuiau prea jos lângă căpătâiul larg al patului, și nimic pe lume nu era mai frumos decât părul ei negru și pielea-i albă, care se conturau pe această culoare purpurie, când, cu un gest de pudoare, își strângea brațele goale, ascunzându-și fața în mâini.

Apartamentul călduț, cu un covor în culori șterse, cu ornamente fistichii și lumină caldă părea cu totul prielnic pentru intimitățile pasiunii. Stâlpii perdelelor, cu vârful în chip de săgeată, cuielele de aramă și măciuliile grătarelor luceau de îndată ce se strecura înăuntru o rază de soare. Pe cămin, între cele două candelabre, se găseau două scoici din acelea mari, roz, în care se aude vuietul mării când le pui la ureche.

Ce mult iubeau camera asta plăcută, plină de veselie, cu toată splendoarea ei cam ofilită! Regăseau totdeauna mobilele la locul lor, și câteodată acele de păr pe care le uitase în cealaltă joi sub soclul pendulei. Luau dejunul la gura căminului, pe o măsuță înaltă, cu picior, încrustată, de palisandru. Emma tăia bucățile, i le puneă în farfurie, spunând tot felul de vorbe dulci; iar când spuma de șampanie se revărsa din paharul fin pe inelele de pe degete, hohotea într-un râs destrăbălat. Atât de pierduți erau în ei înșiși, că se credeau acolo în propria lor casă, în care aveau să trăiască până la moarte, ca doi eterni însurați. Spuneau: „odaia noastră”, „covorul nostru”, „fotoliile noastre”; ba chiar Emma spunea „papucii mei” unui cadou pe care i-l făcuse Léon, un capriciu al ei. Erau niște papuci de satin roz, căptușiți pe margine cu puf de lebădă. Când se așeza pe genunchii lui, piciorul îi atârna în aer, și gingașa încălțăminte fără căpută se ținea de piciorul ei gol numai în degetul cel mare.

Léon gusta pentru întâia oară nespusa delicatețe a podoabelor femeiești. Nu întâlnise niciodată atâta farmec în vorbire, atâta sobrietate în îmbrăcăminte, asemenea atitudini de porumbiță somnoroasă. Îi admira exaltarea sufletului și dantelele fustei. De altfel, nu era o *femeie de lume* și o femeie măritată, cu un cuvânt, o adevărată amantă?

Prin firea ei schimbătoare, rând pe rând mistică sau veselă, vorbăreață, tăcută, aprigă, nepăsătoare, trezea în el mii de dorințe, amintiri și instincte. Era pentru el îndrăgostita din toate romanele, eroina din toate dramele, și aceea nedeslușită *ea* din toate volumele de versuri. Regăsea pe umerii ei culoarea de chihlimbar a *Odaliscăi luându-și baia*; Emma avea bustul lung de castelană feudală; semăna și cu *Femeia palidă din Barcelona*, dar mai presus de toate era înger!

De multe ori, când Léon se uita la dânsa, simțea că sufletul lui, revărsându-se asupra ei, îi învăluia capul ca o undă, și cobora ispitit spre albeața sânelui.

Se așeza jos în fața Emmei; și, cu coatele pe genunchi, se uita lung la ea, zâmbind, cu capul ridicat.

Emma se apleca spre el și murmură, ca sufocată de beția dragostei:

– Oh, nu te mișca! Nu vorbi! Privește-mă! Din ochii tăi se revarsă ceva dulce de tot, care-mi face atât de bine!

Îi spunea: „Copilule”.

– Mă iubești, copilule?

Și-n graba cu care buzele lui se întindeau spre gura ei nici nu mai auzea ce-i răspunde.

Deasupra pendulei era un mic Cupidon de bronz, care făcea grații, arcuindu-și brațele sub o ghirlandă aurită. Râseseră de multe ori de el; dar când trebuiau să se despartă, totul li se părea serios.

Stând nemișcați unul în fața altuia, își repetau:

– Pe joi!... Pe joi!...

Deodată, Emma-i lua capul între mâini, îl săruta repede pe frunte zicând: „Adio!” și se repezea pe scară.

Se ducea la un coafor de pe strada Comediei, ca să-și aranjeze pieptănătura. Se înnopta: în prăvălie se aprindeau lămpile.

Auzea clopotul de la teatru, care chema actorii la reprezentație; și vedea trecând, peste drum, bărbați cu fața albă și femei în toalete ofilite, care intrau pe ușa ce dă în culise.

Era cald în încăperea mică și prea scundă a coaforului, în care, printre peruci și pomezi, duduia o sobă. Mirosul de fiare de frizat și degetele unse care-i umblau prin păr o toropeau repede și ațipea o clipă înfășurată în halatul de pe umeri. De multe ori, în timp ce-o coafa, frizerul îi propunea bilete de bal mascat.

După aceea pleca. Urca pe aceleași străzi; ajungea la „Crucea roșie”; își lua iar galenții, pe care-i ascunsese dimineața sub o bancă, și se ghemuia pe locul ei, printre călătorii nerăbdători. Unii coborau la poalele colinei. Rămânea singură în trăsură.

La fiecare cotitură se zăreau tot mai mult luminile orașului, care întindeau o largă boare luminoasă deasupra caselor învălmășite. Emma se ridica în genunchi pe pernele trăsorii, lăsând să-i rățăcească privirea peste această splendoare. Plângea, îl chema pe Léon, îi trimitea vorbe duioase și sărutări, care se pierdeau în vânt.

Pe colină era un biet nenorocit, care umbla fără rost, cu un băț în mână, printre diligențe. Un maldăr de zdrențe îi acoperea umerii, și o veche pălărie de castor, desfundată, rotundă ca un lighean, îi ascundea fața; dar când o scotea, vedeai în locul pleoapelor două orbite, căscate, sângerânde. Carnea se destrăma în pielițe roșii, și din ele se prelingea ceva lichid, care se închega în plăgi verzi până aproape de nasul ale cărui nări negre smiorcăiau convulsiv. Ca să-ți vorbească, își dădea capul pe spate cu un răs idiot; și atunci pupilele lui albăstrie, rotindu-se într-o mișcare continuă, ajungeau spre tâmpile, la marginea răni deschise.

Cânta o mică melodie, ținându-se de trăsuri:

*Când arde soarele-n amiază,
Iubire fetele visează...*

și în tot ce urma era vorba de pasări, de soare și de frunziș.

Uneori apărea deodată, cu capul gol, în spatele Emmei. Ea se ferea ținând. Hivert începea să-și bată joc de el. Îl îndemna să închirieze o baracă la bălciul Saint-Romain, sau îl întreba, râzând, ce-i mai face iubita.

De multe ori, în mersul diligentei, pălăria lui intra deodată înăuntru pe geam, pe când cu celălalt braț se agăța de scară, printre împroșcăturile roților. Vocea lui, la început slabă și scâncitoare, devenea ascutită. Se auzea târăgănată în noapte ca tânguirea nedeslușită a unei vagi dureri fără sfârșit; și, printre zornăitul zurgălăilor, freamățul copacilor și hodorogeala lăzii goale din spatele diligenței, vocea aceea avea în ea ceva îndepărtat, care pe Emma o tulbura. Îi cobora până-n adâncul sufletului, ca un vârtej într-o prăpastie, ducând-o pe sus în sferele unei melancolii fără margini. Dar Hivert, care simțea că atârna o greutate dinapoi, trăgea la întâmplare cu biciul îndărăt. Șfichiul biciului plesnea orbul peste răni, și el cădea jos, în glod, urlând.

Apoi, în cele din urmă, călătorii *Rândunicii* adormeau, unii cu gura căscată, alții cu bărbia proptită în piept, rezemați de umărul celui de-alături, sau cu brațul trecut pe după cureaua sprijinitoarei, clătinându-se regulat, după cum se legăna trăsura; iar reflexele felinarului, care se bălăbănea afară pe crupa cailor rotași, străbătând înăuntru prin perdelele de stambă roșiatică, întindeau umbre sângerii pe toți acești indivizi încremeniți. Copleșită de tristețe, cu groaza în suflet, Emma dârdăia în hainele ei și simțea că-i e tot mai frig la picioare.

Acasă, Charles o aștepta; joia, *Rândunica* întârzia întotdeauna, în sfârșit, doamna sosea! Abia dacă-și săruta fetița. Masa nu era gata; nu face nimic! îi dădea dreptate bucătăresei. Acuma totul părea îngăduit acestei fete.

De multe ori Charles, văzând-o pe nevastă-sa palidă, o întreba dacă nu cumva era bolnavă.

- Nu, îi răspundea ea.
- Dar, replica el, ciudată mai ești asta-seară!
- Ei, nu-i nimic! Nu-i nimic!

Erau chiar zile când, de-abia întoarsă, se urca în camera ei; și Justin, care se găsea acolo, umbla în vârful picioarelor, mai iscusit când era vorba s-o servească decât cea mai buna cameristă, îi pune la îndemână chibriturile, sfeșnicul, o carte, îi pregătea cămașa de noapte, îi făcea patul.

- Hai! îi zicea ea. Bine, pleacă!

Căci el rămânea în picioare, cu mâinile în jos, cu ochii holbați, ca prins în păienjenişul unei visări subite.

A doua zi era groaznică, iar cele care urmau erau încă și mai de nesuferit din pricina nerăbdării pe care o avea Emma de a-și regăsi fericirea – poftă nesățioasă, ațâțată de imagini cunoscute, și care, în a șaptea zi, se dezlănțuia în voie în dezmiertările lui Léon. Înflăcărarea lui se ascundea într-o risipă de admirație și recunoștință. Emma gusta cu discreție aceasta dragoste și, adâncindu-se în ea, o întreținea prin toate artificiiile duioșiei ei, și tremura puțin de teamă să n-o piardă mai târziu.

Deseori îi spunea, cu o voce dulce, plină de melancolie:

- Ah! Tu ai să mă lași!... Ai să te însori!... Ai să fii ca și ceilalți.

Léon o întreba:

- Care ceilalți?

– Ceilalți bărbați... În sfârșit, răspundea ea. Apoi adaugă, dându-l la o parte cu un gest galeș: Sunteți toți niște ticăloși!

Într-o zi, când filozofau asupra dezamăgirilor pământești, ajunse să-i spună (ca să-i pună la încercare gelozia sau cedând poate unei nevoi prea năvalnice de a-și descărca sufletul) că odinioară, înaintea lui, iubise pe cineva, „nu ca pe tine”, adăugă ea repede, jurând pe viața fetei că *nu se înîmplase nimic*.

Tânărul o crezu, o întrebă însă, așa, ca să știe, cu ce se ocupa el.

- Era căpitan de vas, dragul meu.

Oare în felul acesta nu preântâmpina orice cercetare, și, în același timp, nu se situa foarte sus, prin acea pretinsă fascinație exercitată asupra unui bărbat care, prin firea lui, trebuia să fie belicos și obișnuit să fie măgulit?

Secretarul simți atunci cât de mărunță e situația pe care-o are el; invidie epoleți, decorații, titluri. Emmei trebuiau să-i placă toate astea; bănuia, după viața costisitoare pe care-o ducea.

Emma totuși îi ascundea o sumedenie din trăsnaile ei, cum era dorința de a avea, ca să meargă la Rouen, un *tilbury* albastru, tras de-un cal englezesc și mânat de un lacheu cu cizmulite rășfrante. Justin era cel care-i dăduse ideea acestui capriciu, când o rugase să-l ia la dansa ca fecior în casă; și deși lipsa unei asemenea cabriolette nu micșora la fiecare întâlnire plăcerea sosirii, sporea cu siguranță amărăciunea întoarcerii.

Adesea, când vorbeau împreună despre Paris, Emma sfârșea murmurând:

- Ah! Ce bine ne-am simți acolo!
- Nu suntem fericiți? întreba Léon cu duioșie, netezindu-i părul.
- Da, așa-i, sunt o nebună; sărută-mă!

Cu soțul ei era mai drăguță ca niciodată; îi făcea creme cu fisticuri și-i cânta valsuri, seara, după masă. Charles se socotea deci cel mai fericit dintre muritori, și Emma nu avea nici o grijă, când, într-o seară, deodată:

- Nu-i așa că cea care-ți dă lecții e domnișoara Lempereur?

– Da.

– Ei bine, am văzut-o adineauri, continuă Charles, la doamna Liégeard. I-am vorbit de tine; nici nu te cunoaște.

A fost ca un trăsnet. Emma-i răspunse totuși cu un aer foarte firesc:

- Ei, cu siguranță că a uitat cum mă cheamă.
- Dar poate că la Rouen, continuă medicul, sunt mai multe domnișoare Lempereur, profesoare de pian.
- Tot ce se poate! Și imediat: Am și chitanțele ei, na! uite.

Și, spunând asta, se duse la birou, scotoci prin toate sertarele, învălmăși toate hârtiile și, în cele din urmă, își pierdu așa de tare capul, încât Charles o rugă să nu-și mai facă atâta sânge rău pentru nenorocitele acelea de chitanțe.

- Oh, am să le găsesc eu! zise ea drept răspuns.

Și, într-adevăr, vinerea următoare, pe când își trăgea cizmele în cămara întunecoasă în care se țineau hainele, Charles simți între cizmă și ciorap o foaie de hârtie; o luă și citi:

„Primit pentru lecție pe trei luni și pentru diverse furnituri suma de șaizeci și cinci de franci. *Félicie Lempereur*, profesoara de muzică.”

– Cum dracu a ajuns în cizmele mele?

– O fi căzut, pesemne, răspunse ea, din cutia asta veche de facturi de pe marginea poliței.

Din clipa aceea, viața ei n-a mai fost decât o înjghebare de minciuni, în care-și învăluia dragostea ca în niște voaluri, ca s-o ascundă.

Minciuna ajunsese pentru ea o nevoie, o manie, o plăcere, în așa măsură încât dacă spunea că ieri a trecut pe partea dreaptă a străzii, trebuia să fii sigur că apucase pe partea stângă.

Într-o dimineață, când, ca de obicei, plecase destul de ușor îmbrăcată, deodată începu să ningă, și cum Charles, se uita pe fereastră, îl zări pe domnul Bournisien în trăsurica domnului Tuvache, care-l ducea la Rouen. Atunci coborî să-i încredințeze preotului un șal gros ca să-l înmâneze doamnei de îndată ce va ajunge la „Crucea roșie”. Cum sosi la han, Bournisien întrebă de soția medicului din Yonville. Hangița îi răspunse că trecea foarte rar pe acolo. Așa că, seara, recunoscând-o pe doamna Bovary în *Rândunica*, preotul îi povesti încurcătura, fără ca, de altfel, să aibă aerul că-i dă vreo importanță, deoarece începu să-l laude pe un predicator de la catedrală, care pe-atunci făcea minuni și la care alergau femeile să-l audă.

Dar nu însemna nimic faptul că el n-a cerut nici o explicație, pentru că, mai pe urmă, alții ar putea să fie mai puțin discreți. De aceea Emma socoti că ar fi bine să tragă totdeauna la „Crucea roșie”, pentru ca oamenii de treabă din satul ei, care ar vedea-o pe scară, să nu bănuiască nimic.

Într-o zi, totuși, domnul Lheureux o întâlni ieșind de la hotelul „Boulogne” la braț cu Léon; și Emma se temu, închipuindu-și că el o să trăncănească în dreapta și-n stânga. Dar Lheureux nu era așa de prost.

După trei zile, însă, intră în camera ei, închise ușa și-i spuse:

– Aș avea nevoie de bani.

Emma îi răspunse că nu poate să-i dea. Lheureux începu să se vaicăre și-i aduse aminte de toată bunăvoința pe care-o avusese.

Într-adevăr, din cele două polițe semnate de Charles, Emma nu plătise până atunci decât una. Cât despre cea de-a doua, negustorul se învoise, după cum îl rugase, să o preschimbe cu alte două, care și acelea fuseseră reînnoite pentru o scadență foarte lungă. Scoase apoi din buzunar o listă de furnituri netrecute la socoteală, și anume: perdelele, covorul, stofa de fotolii, mai multe rochii și diferite articole de toaletă, a căror valoare se ridica la aproape două mii de franci.

Emma lăsă capul în jos; Lheureux continuă:

– Dar dacă nu aveți bani, aveți *proprietăți*.

Și-i vorbi de-o nenorocită de dărămătură din Barneville, lângă Aumale, care nu aducea cine știe ce venit; făcea parte odinioară dintr-o mică fermă, pe care o vânduse domnul Bovary-tatăl, căci Lheureux știa tot, până la numărul hectarelor și numele vecinilor.

– Eu, în locul dumneavoastră, spunea el, aș scăpa de dânsa, și mi-ar rămâne și bani.

Emma-i obiectă că-i greu de găsit un cumpărător; Lheureux îi dădu speranță, spunându-i că o să găsească; dar ea-l întrebă cum să facă pentru a putea vinde.

– N-aveți procură? îi răspunse el.

Cuvântul acesta îi veni ca o adiere de aer proaspăt.

– Lăsați-mi socoteala, spuse Emma.

– O, nu-i nevoie!

Veni iar săptămâna următoare, laudându-se că, după multă alergătură, a descoperit în cele din urmă pe un oarecare Langlois, care de mult timp pusese ochii pe proprietatea asta, fără să spună ce preț dă.

– N-are a face prețul! exclamă ea.

Dimpotrivă, nu trebuia să se grăbească; să vadă mai întâi ce vrea individul acela. Merita să se ducă cineva acolo, și, cum ea nu putea, Lheureux se oferă să plece el la fața locului, să intre în vorbă cu Langlois. Când se întoarse, o înștiință că oferea patru mii de franci.

Când auzi, Emma nu mai putu de bucurie.

– Sincer vorbind, adăugă el, e bine plătit.

Emma primi imediat jumătate, și când vru să achite contul, negustorul îi spuse:

– Îmi pare foarte rău, pe cinstea mea, să văd că dintr-o dată vă lipsiți de-o sumă atât de importantă.

Atunci ea se uită la polițe; și, gândindu-se la nenumăratele întâlniri de dragoste pe care le reprezentau cele două mii de franci, bolborosi:

– Cum? Cum?

– O, continuă el râzând cu un aer binevoitor, în factură se poate pune tot ce poftiți. Parcă eu nu cunosc ce înseamnă o căsnicie?

Se uita fix în ochii ei, ținând mereu în mână două hârtii lungi, pe care le tot trecea lunecând printre degete. În cele din urmă, deschise portofelul și întinse pe masă patru polițe de câte o mie de franci fiecare.

– Îscăliți-mi astea, spuse el, și păstrați tot. Emma protestă, scandalizată.

– Dar dacă vă dau tot ce prisosește, răspunse Lheureux cu nerușinare, nu înseamnă că eu vă fac un serviciu dumneavoastră?

Și, luând condeiul, scrisese dedesubtul contului: „Primit de la doamna Bovary patru mii de franci”.

– De ce să fiți îngrijorată, de vreme ce peste șase luni o să încasați restul de la dărapănătura dumneavoastră, iar eu vă pun scadența ultimei polițe după plata lui?

Emma se încurcă puțin în socoteli și-i țiuiau urechile, ca și cum niște bani de aur deșertați din niște saci ar fi zornăit în jurul ei pe parchet. În sfârșit, Lheureux o lămură, spunându-i că avea un prieten, pe unul Vinçart, bancher la Rouen, la care avea să sconteze cele patru polițe, după care, el, în persoană, avea să-i înmâneze ceea ce întrecea datoria reală.

Dar în loc de două mii de franci, nu aduse decât o mie opt sute, căci prietenul Vinçart (cum era și drept) oprise două sute, pentru speze de comision și scont.

Apoi, ca-n treacăt, ceru o chitanță.

– Înțelegeți dumneavoastră... În comerț... uneori... Și cu dată, vă rog, cu dată.

Atunci, în fața Emmei se deschise toată perspectiva gusturilor pe care putea să și le permită. Fu îndeajuns de prevăzătoare ca să pună deoparte trei mii de franci, cu care au fost plătite, la scadență, primele trei polițe; a patra, însă, din întâmplare, se nimeri la scadență într-o joi, și Charles, tulburat, așteptă cu răbdare să i se întoarcă soția, ca să-i dea lămuriri.

Dacă nu-i spusese nimic despre polița asta, era numai ca să-l scutească de săcăielile casnice; se așeză pe genunchii lui, îl alintă, îi ciripi cu drăgălășenie și-i înșiră toate lucrurile absolut trebuincioase pe care le luase pe datorie.

– În sfârșit, trebuie să recunoști și tu că, pentru cât am cumpărat, nu a costat prea mult.

Nemaiavând nici o ieșire, Charles se adresează curând vajnicului Lheureux, care se jură că va potoli lucrurile dacă domnul o să-i semneze două polițe, din care una de șapte sute de franci, plătită în trei luni. Ca să știe ce trebuie să facă, îi scrisese mamei lui o scrisoare patetică. În loc de răspuns, veni chiar ea; și când Emma vru să știe dacă scosese ceva bani de la dânsa, Charles îi spuse:

– Da, dar cere să vadă factura.

A doua zi, dis-de-dimineasă, Emma alergă la domnul Lheureux să-l roage să facă alt cont, care să nu treacă de o mie de franci; căci dacă l-ar fi arătat pe cel de patru mii, ar fi trebuit să spună că plătitise două treimi, să mărturisească prin urmare vânzarea casei, afacere bine dusă de negustor până la capăt și care n-a fost cunoscută în realitate decât mai târziu.

Cu toate că prețul fiecărui lucru era foarte mic, doamna Bovary-mama găsi totuși cheltuiala exagerată.

– Nu se putea și fără covor? Ce-a trebuit să îmbrace din nou fotoliile? Pe vremea mea nu era-ntr-o casă decât un singur fotoliu, pentru persoanele în vârstă, cel puțin așa era la mama, care, vă asigur, era o femeie cumsecade. Nu toată lumea poate să fie bogată! Nici o avere nu poate să reziste la risipă. Mi-ar fi rușine să mă răsfaț ca dumneata! Și doar eu sunt bătrână, am nevoie să fiu îngrijită. Ei, poftim! ei, poftim, dichisuri! mofturi! Cum? Mătase de căptușeală de doi franci metrul?... Când se găsește bumbac cu zece bani și chiar cu opt, care merge foarte bine?!

Tolănită pe canapeluță, Emma răspundea cât se poate de liniștit:

– Ei, doamnă, destul! Destul!

Cealaltă o cicălea înaintea, prezicându-i c-o să sfârșească la azil. De altfel, Bovary era de vină. Bine că a făgăduit să anuleze procura.

– Cum?

– A! Mi-a jurat, continuă batrâna.

Emma deschise fereastra, îl chemă pe Charles, și bietul om fu nevoit să mărturisească promisiunea smulsă de maică-sa.

Emma dispăru, apoi se-ntoarse repede, întinzându-i cu un dispreț suveran o coală de hârtie.

– Mulțumesc, spuse batrâna. Și aruncă procura în foc.

Emma începu să râdă într-una strident, în hohote; avea o criză de nervi.

– Ah! Doamne! striga Charles. Eh, și tu procedezi rău! Vii să-i faci scene.

Ridicând din umeri, mama lui pretindea că toate astea erau fasoane.

Dar, revoltat și el de data asta, Charles luă apărarea soției, așa că doamna Bovary-mama vru să plece. Plecă chiar a doua zi, și cum Charles căuta s-o oprească, ea, din prag, îi spuse:

– Nu! Nu! O iubești mai mult decât pe mine și ai dreptate, așa trebuie. De altfel, atâta pagubă! Ai să

vezi!... Sănătate!... Fiindcă nu sunt dispusă să mai vin să-i fac scene, cum mi-ai spus.

Cu toată plecarea bătrânei, Charles nu rămase mai puțin plouat față de Emma, care nu-și ascundea de loc ciuda pe care-o avea împotriva lui pentru că nu avusese încredere în ea; s-a lăsat mult rugată până ce-a consimțit să primească altă procură, și merse chiar el cu dânsa la domnul Guillaumin, să-i ceară să facă alta, exact la fel.

– Înțeleg foarte bine asta, zise notarul; un om de știință nu poate să se încurce cu toate fleacurile de fiecare zi.

Charles se simți ușurat auzind cugetarea asta lingușitoare, care dădea slăbiciunii lui aparențele măgulitoare ale unei preocupări superioare.

Ce dezlănțuire, joia următoare, la hotel, în odaia lor, cu Léon! Emma râse, plânse, cântă, dansă, ceru să-i aducă siropuri la gheață, vru să fumeze; lui i se păru nebunatică, dar adorabilă, minunat de frumoasă.

Nu știa ce reacție a întregii ei ființe o împingea tot mai mult să guste plăcerile vieții. Ajunsese să se supere de orice, să fie lacomă și desfrănată; se plimba cu el pe stradă, cu capul sus, și, cum spunea ea, fără teamă de-a se compromite. Totuși, uneori Emma tresărea la gândul că s-ar putea să-l întâlnească pe Rodolphe; i se părea că, deși se despărțiseră pentru totdeauna, nu scăpase cu totul de sub influența lui.

Într-o seară nu se mai înapoie la Yonville. Charles își pierdu capul, și mica Berthe, nevoind să se culce fără mama ei, plângea din răsuputeri. Justin pornise pe drum doar o întâlni-o. Însuși domnul Homais lăsase baltă farmacia.

În sfârșit, pe la ora 11, nemaiputând sta locului, Charles înhămă calul la brișcă, sări în ea, dădu bice și pe la 2 dimineața sosi la „Crucea roșie”. Nimeni. Se gândi că poate-o văzuse secretarul; dar unde locuia? Din fericire, Charles își aminti adresa patronului. Dădu fuga la el.

Începea să se crape de ziuă. Deasupra unei uși zări o firmă de notar; bătu. Fără să deschidă, cineva îi strigă adresa cerută, adăugând o mulțime de ocări cu privire la cei ce deranjau lumea în toiul nopții.

Casa în care locuia secretarul nu avea nici sonerie, nici clopoțel, nici portar. Charles începu să bată tare, cu pumnii, în obloane. Din întâmplare, trecu pe acolo un gardian de noapte; atunci se temu și plecă.

„Am înnebunit, își spunea el; fără îndoială că o fi fost oprită la masă la domnul Lormeaux.”

Familia Lormeaux nu mai stătea în Rouen.

– O fi rămas s-o îngrijească pe doamna Dubreuil. Ei, doamna Dubreuil e moartă de zece luni!... Dar atunci unde e?

Îi veni o idee. Intră într-o cafenea și ceru *Anuarul*; căută repede numele domnișoarei Lempereur, care stătea în strada Renelle-des-Marquinières, nr. 74.

Cum intră în strada asta, apărură Emma în celălalt capăt; mai mult se aruncă asupra ei decât o îmbrățișa, exclamând:

– De ce n-ai venit ieri?

– Mi-a fost rău.

– Ce-ai avut?... Unde?... Cum?...

Ea-și trecu mâna pe frunte și răspunse:

– La domnișoara Lempereur.

– Eram sigur. Acolo mă duceam.

– Oh, nu-i nevoie, zise Emma. Chiar acum a ieșit, dar altă dată fii liniștit. Înseamnă că nu mai sunt liberă, înțelegi, dacă știu că cea mai mică întârziere te tulbură atâta.

În felul acesta își luă dreptul de a nu mai fi stingherită în întâlnirile ei. Și profită de el, în toată voia, și din plin. Când îi venea pofta să-l vadă pe Léon, pleca sub orice pretext, și cum el n-o aștepta în ziua aceea, se ducea să-l caute la birou.

La început asta a fost o mare fericire; dar curând Léon nu-i mai ascunse că patronul se plângea foarte mult de absențele lui repetate.

– Ei, fleacuri! Hai, vino, îi spunea ea. Și Léon o ștergea de la birou.

Emma-i ceru să se îmbrace în negru și să lase să-i crească o muscă sub buza de jos, ca să semene cu portretele lui Ludovic al XIII-lea. Voi să-i vadă locuința; o găsi așa și-așa; Léon se înroși, Emma nu băgă de seamă; pe urmă-l sfătui să cumpere niște perdele la fel cu ale ei și, cum Léon îi spunea că asta costă scump, Emma îi răspunse râzând:

– Ha! ha! Tare mai ții la bănișorii tăi!

De câte ori se vedeau, Léon trebuia să-i istorisească tot ce făcuse de la ultima întâlnire. Ceru să-i facă versuri, versuri pentru ea, o *bucată de dragoste*, dedicată ei; Léon nu izbuti în nici un chip să găsească rima la cel de-al doilea vers, așa că, în cele din urmă, copie un sonet dintr-un album.

N-o făcu atât din vanitate, cât pentru a-i fi pe plac. Nu-i discuta ideile; îi împlinea toate gusturile:

ajunsesse mai mult el amanta Emmei decât ea a lui. Emma spunea vorbe duioase, amestecate cu sărutări, care-i răscoleau sufletul. De unde învățase ea desfrâul acesta, atât de profund și de subtil, că era aproape imaterial?

VI

Când se ducea s-o vadă pe Emma, Léon lua masa de multe ori la farmacist, și se crezu dator, din politețe, să-l poftască și el la rândul lui.

– Bucuros! îi răspunse domnul Homais; de altfel, trebuie să mă dezmořesc și eu puțin, că prea m-am împotmolit aici. O să mergem la un spectacol, la un restaurant, o să facem nebunii.

– Ah! Halal prieteni! ciripi duios doamna Homais, înfricoșată de primejdiile nelămurite pe care era gata să le înfrunte.

– Dar bine, ce, nu găsești că-mi ruinez destul sănătatea trăind neconținut printre emanațiile din farmacie?! De altfel, așa-s femeile, după ce sunt geloase pe știință, pe urmă se mai și împotrivesc să ai și tu cele mai legitime distracții. Dar n-arc a face, contează pe mine; în una din zilele astea pic la Rouen, să batem la tălpi ceva *biștari*!

Altădată, spițerul s-ar fi ferit de-o asemenea expresie; dar acum făcea pe candriul și pe parizianul, ceea ce găsea că-i de-un bun-gust nemaipomenit, și, ca și vecina lui, doamna Bovary, îl întreba pe Léon, foarte curios, despre moravurile din capitală, ba chiar vorbea argo, ca să ia piuitul... burghezilor, spunând: *turne, bazar, chicard, chicandard, Bredastreet* și *Je ma la casse*¹ în loc de: M-am dus.

Așadar, într-o joi Emma fu surprinsă să dea în bucătăria de la „Leul de aur” peste domnul Homais, îmbrăcat ca de drum, adică într-o manta verde, pe care nimeni n-o mai văzuse, ținând într-o mână un geamantan, iar în cealaltă sacul îmblănit pentru picioare, de la farmacie. Nu spusese la nimeni că are de gând să plece, de teamă să nu se alarmeze clienții de lipsa lui.

Gândul de a revedea locurile în care-și petrecuse tinerețea îl îmbăta fără îndoială, căci, cât ținu drumul, nu mai tăcu din gură; pe urmă, abia ajuns, sări repede din trăsură și porni în căutarea lui Léon; oricât se împotrivi secretarul, domnul Homais îl luă pe sus la marea cafenea „Normandie”, unde intră foarte țănoș, cu pălăria pe cap, găsind că prea miroase a provincial dacă ți-o scoți într-un local public.

Emma îl așteptă pe Léon trei sferturi de ceas. În cele din urmă alergă la biroul lui și, pierdută în tot felul de presupuneri, învinuindu-l de indiferență și reproșându-și slăbiciunea, stătu toată după-amiaza cu fruntea lipită de geam.

La ora 2, Léon și farmacistul mai erau încă la masă, față în față. Sala cea mare se golea; coșul sobei, în formă de palmier, își arcuia spre tavanul înalt ramurile lui aurite; și, lângă ei, în dosul vitrinei, în plin soare, o mică fântână arteziană plescăia într-un bazin de marmură, în care, printre cresson și sparanghel, trei homari ameții se întindeau până la niște prepelițe, culcate toate grămadă pe o parte.

Homais se desfăta. Cu toate că era mai amețit de luxul dimprejur decât de bunătatea mâncării, vinul de Pommard, totuși, îi biciui puțin puterile, și când apăru omleta cu rom, începu să facă teorii necuviincioase asupra femeilor. Ceea ce-l fermeca mai presus de toate era *șicul*. Adora o toaletă elegantă, într-un apartament bine mobilat, iar în ce privește însușirile trupești, nu disprețuia o *bucățică bună*.

Léon se uita mereu la pendulă, disperat. Spițerul bea, mânca, vorbea.

– Dumneata, zise el deodată, trebuie să duci mare lipsă de femei aici la Rouen. De altfel, simpatiile dumitale nu stau departe. Și cum celălalt se înroșea: Ei, hai, fii sincer i N-ai să-mi spui mie că la Yonville nu...

Tânărul îndrugă ceva.

– La doamna Bovary nu făceai curte?...

– Cui?

– Fetei în casă!

Nu o spunea în glumă; dar vanitatea trecând peste orice prudență, fără să vrea, Léon protestă. De altfel, nu-i plăceau decât femeile brune.

– Asta-i și părerea mea, zise farmacistul. Au mai mult temperament.

Și aplecându-se la urechea prietenului său, îi comunică semnele după care se cunoștea dacă o femeie are temperament. Se avântă chiar, în treacăt, în considerații etnografice: nemțoaica era, după el, cu toane; franțuzaica – desfrânată; italianca – pasionată.

– Dar negresele? întrebă secretarul.

– Fantezie de artist... zise Homais. Băiete, două păhărele!

– Plecăm? spuse în cele din urmă Léon, pierzându-și răbdarea.

¹ În ordinea lor, aceste cuvinte înseamnă: cocioabă, bordel, filfizon, șicos, cartier de cocote la Paris, o șterg de-aici, că m-am plictisit.

– Yes!

Dar înainte de a pleca, ținu să-l vadă pe patronul localului și-l felicită.

După asta, ca să fie singur, Léon pretextă că are treabă.

– Ei, merg și eu cu dumneata! zise Homais.

Și, tot coborând străzile împreună, îi vorbea de nevastă-sa, de copii, de viitorul lor, de farmacie, istorisindu-i în ce hai de decădere era altădată și la ce grad de perfecțiune o ridicase.

Ajuns în fața hotelului „Boulogne”, Léon îl lăsă brusc, dădu buzna pe scări și-și găsi amanta în culmea agitației.

Când auzi de farmacist, sări ca arsă. Léon totuși îi aducea o mulțime de argumente temeinice; n-avea nici o vină. Ce, ea nu-l cunoștea pe domnul Homais? Cum putea să creadă că preferă să stea cu farmacistul? Dar Emma îi întorcea spatele; Léon o apucă de mână; și, căzând în genunchi, o cuprinse de mijloc cu amândouă brațele, într-o atitudine galeșă, plină de dorințe pătimase și de implorare.

Emma stătea în picioare; ochii ei mari, scăpărători îl priveau cu seriozitate și aproape înfricoșător. Apoi lacrimile îi întunecară, pleoapele lor trandafirii se lăsă în jos; Emma îi întinse mâinile, și Léon le ducea la gură, când intră un servitor, spunând că-l caută cineva pe domnul.

– Ai să te-ntorci? întrebă ea.

– Da.

– Dar când?

– Imediat.

– Asta-i un „truc”, zise farmacistul cum îl zări pe Léon. Am vrut să curm această vizită, care mi s-a părut că te stânjenește. Haidem la Bridoux, să luăm un pahar de miș-maș.

Léon se jură că trebuia să se întoarcă la birou. Spițerul începu atunci să facă glume pe seama hârtoagelor și a procedurilor.

– Mai lasă-l puțin pe Cujas și pe Bartholo, ce dracu! Cine te oprește? Curaj! Haidem la Bridoux: o să-i vezi câinele. Ciudat câine!

Și cum secretarul o ținea mereu pe-a lui:

– Merg și eu la birou. O să citesc un ziar așteptându-l sau o să răsfoiesc un cod.

Zăpăcit de furia Emmei, de vorbăria domnului Homais și poate fiindcă dejunul îi căzuse greu, Léon stătea nehotărât și ca vrăjit de farmacistul care tot repeta:

– Haidem la Bridoux! E la doi pași, în strada Malpalu.

Atunci, din lașitate, din prostie, din acel sentiment de neînțeleas care ne târăște spre actele cele mai antipatice, se lăsă dus la Bridoux, și-l găsiră în curticica lui supraveghind trei băieți, care găfâiau învârtind roata mare a unei mașini de făcut sifon. Homais le dădu sfaturi; îl sărută pe Bridoux; apoi băură un miș-maș. De douăzeci de ori Léon vru să plece, dar celălalt îl oprea apucându-l de braț și zicându-i:

– Plec și eu acuși! O să mergem la *Fanal de Rouen*, să-i vedem pe domnii de-acolo. O să te prezint lui Thomassin.

Léon scăpă totuși de dânsul și o luă la goană spre hotel. Emma nu mai era acolo.

Plecăse chiar atunci, disperată. Nu-l mai putea suferi acum. Să nu vină la întâlnire când își dăduse cuvântul, i se părea un afront, și mai căuta și alte motive ca să se îndepărteze de el; găsea că nu-i în stare de un act de eroism, că-i slab, banal, mai moale ca o femeie, și, pe deasupra, zgârcit și fricos.

Mai apoi, liniștindu-se, găsi în cele din urmă că, fără, îndoială, îl calomniase. Dar ponegrirea celor pe care tot îi mai iubim ne îndepărtează puțin de ei. De idoli nu trebuie să te-atingi, că-ți rămâne poleiala pe mâini.

Ajunseră să vorbească mai des de lucruri străine de dragostea lor; și în scrisorile pe care Emma i le trimetea era vorba de flori, de versuri, de lună și de stele, ieșiri naive ale unei pasiuni domolite, care încerca să se înviorzeze, alergând la ajutoare dinafară. Se convingea într-una ca la întâlnirea viitoare să fie foarte fericită; dar după întâlnire își mărturisea singură că nu simțise nimic deosebit. Dezamăgirea asta se ștergea repede în fața unei noi speranțe, și Emma se întorcea la el mai înflăcărată, mai însetată. Se dezbrăca cu mișcări repezite smulgând șiretul subțire al corsetului, ce șuiera în jurul șoldurilor ei ca o viperă care lunecă. Se ducea în vârful picioarelor goale să mai vadă o dată dacă ușa era încuiată, apoi dintr-o singură mișcare lăsa să cadă, de-a valma, toate veșmintele de pe ea; și, palidă, fără să scoată o vorbă, serioasă, i se arunca la piept, străbătută de un prelung fior.

Totuși, pe fruntea aceea îmbrobonată de picături reci, pe buzele acelea care îngânau ceva, în privirile acelea rătăcite, în strânsoarea acelor brațe era ceva nefiresc, jalnic și nedeslușit, care se furișa parcă între ei pe nesimțite, ca și cum ar fi voit să-i despartă.

Nu îndrăzne să-i pună nici o întrebare; dar dându-și seama câtă experiență avea, își spunea că trebuie

să fi trecut în viața ei prin toate încercările suferinței și ale plăcerii. Ceea ce îl încânta altădată îl îngrozea întrucâtva acum. De altfel, se revolta la gândul că, zi cu zi, îi absoarbe tot mai mult personalitatea. Nu-i putea ierta această victorie nedezmințită. Se silea chiar să n-o iubească; dar, pe urmă, cum îi auzea scârțâitul botinelor, se simțea laș, ca bețivii când văd o băătură tare.

Ce-i drept, Emnia-l copleșea întotdeauna cu tot felul de drăgălășenii, de la rafinamentele felurilor de mâncare până la cochetăria cu care se îmbrăca și la duioșia cu care se uita la el. Aducea în sân trandafiri de la Yonville și i-i arunca în obraz, se arăta grijulie de sănătatea lui, îl sfătuia cum să se poarte, și, ca să-l țină și mai mult cu speranța că poate cerul îi va veni în ajutor, îi puse la gât o iconiță a Sfintei Fecioare. Și ca o mamă virtuoasă, se interesa ce fel de prieteni are. Îi spunea:

– Nu-i mai vedea, nu ieși, nu te gândi decât la noi; iubește-mă!

Ar fi voit să știe tot ce face, și-i veni în minte să-l urmărească pe stradă. În preajma hotelului era totdeauna un fel de vagabond care se dădea pe lângă călători și care n-ar fi șovăit să... Dar mândria ei se revoltă.

„Ei și? N-are decât să mă înșele, puțin îmi pasă! Parcă țin la asta?”

Într-o zi, când se despărțiscă devreme și ea se-ntorcea singură pe bulevard, zări zidurile mănăstirii la care învățase și se-așeză pe-o bancă la umbra ulmilor. Ce liniștită era pe vremea aceea! Cât de mult invidia sentimentele de dragoste cu neputință de pus în vorbe, pe care încerca, din cărți, să și le închipuie.

Primele luni de căsătorie, plimbările călare prin pădure, vicontele cu care a dansat, Lagardy cântând; totul se perindă prin fața ochilor ei... Și Léon i se păru deodată tot așa de departe ca și ceilalți.

„Totuși, îl iubesc!” își spunea ea.

Oricum, nu era fericită, și nici nu fusese niciodată. De unde venea oare această insuficiență a vieții, putrezirea asta bruscă a tuturor lucrurilor pe care căutase să se sprijine?... Dar dacă exista pe undeva un suflet tare și frumos, o fire aleasă, totodată exaltată și fină, o inimă de poet în chip de înger, liră cu coarde de bronz, înălțând spre cer elegiace poeme nupțiale, atunci de ce nu l-ar găsi din întâmplare? O! Cât era de imposibil! De altfel, nimic nu făcea să te obosești căutând; totul era numai minciună! Fiecare zâmbet ascundea un câscat de plictiseală, fiecare bucurie – un blestem, orice plăcere – dezgustul de ea, și cele mai fierbinți sărutări nu-ți lăsau pe buze decât pofta neîmplinită a unei voluptăți și mai mari.

Un geamăt metalic se târî în văzduh, și clopotul mănăstirii bătu de patru ori. Ora 4! Și parcă stătea acolo, pe bancă, de-o veșnicie. Dar patimi fără sfârșit pot încăpea într-o clipă, așa cum încăpe o mulțime pe un locușor.

Emma trăia gândindu-se numai la ale ei și nu se preocupa de bani mai mult decât o arhiducesă.

O dată totuși intră la dânsa un om sărăcăcios îmbrăcat, rumen la față și chel, spunând că-i trimis de domnul Vinçart din Rouen. Scoase acele cu care prinsese buzunarul lateral al lungii lui redingote verzi, le înfipse în mână și-i întinse politicos o hârtie.

Era o poliță de șapte sute de franci, semnată de ea, și pe care Lheureux, cu toată făgăduiala, o girase lui Vinçart.

Emma trimise servitoarea să-l cheme. Nu putea să vină.

Atunci, necunoscutul, care rămăsese în picioare, aruncând în dreapta și în stîngă priviri iscoditoare, ascunse de niște lungi sprâncene blonde, întrebă cu un aer nevinovat:

– Ce răspuns să duc domnului Vinçart?

– Ei bine, răspunse Emma, spuneți-i... că n-am... pe săptămâna viitoare... Să aștepte... da, săptămâna viitoare.

Și cetățeanul plecă fără să scoată o vorbă.

Dar a doua zi, la amiază, primi protestul poliței, și când văzu hârtia timbrată, pe care apărea de mai multe ori și cu litere, mari: „Maestrul Hareng, portărel din Buchy”, se înspăimântă atât de tare, încât alergă degrabă la negustorul de stofe.

Îl găsi în prăvălie, legând cu sfoară un pachet.

– Plecăciune! spuse el. Sunt al dumneavoastră.

Lheureux își căută mai departe de treaba lui, ajutat de o fetiță de vreo 13 ani, cam cocoșată, și care făcea și pe băiatul de prăvălie, și pe bucătăreasa.

Pe urmă, bocănind cu saboții pe podelele prăvăliei, urcă, luând-o înaintea doamnei, la etajul întâi, unde pe un birou mare din lemn de brad se aflau câteva registre, ferecate de-a curmezișul de o bară de fier cu lacăt la capăt. La perete, sub niște cupoane de stambă, de-abia se vedea o casă de fier atât de mare, că trebuie să fi avut în ea altceva decât polițe și bani. Într-adevăr, domnul Lheureux împrumuta bani pe amanet, și acolo pusese lanțul de aur al doamnei Bovary, ca și cerceii sârmanului moș Tellier, care, silit în cele din urmă să-i vândă, cumpărase la Quincampoix o biata băcănioară, unde se stingea de troahna de care suferea, printre

lumânările mai puțin galbene decât arăta el la față.

Lheureux se așează în fotoliul lui larg de paie, zicând:

– Ce mai nou?

– Uite!

Și-i arată hârtia.

– Ei bine, ce pot eu să fac?

Atunci, ea se-nfurie, aducându-i aminte că și-a dat cuvântul să nu-i pună în circulație polițele. El recunoscuse.

– Dar și eu am fost nevoit; mi-ajunsese cuțitul la os.

– Și-acum ce-o sa se întâmple? zise ea.

– O, foarte simplu: tribunalul dă o sentință, și pe urmă sechestrul... *și cu asta, gata!*

Emma se stăpânea să nu dea în el. Îl întrebă, în șoaptă, dacă nu era chip să-l potolească pe domnul Vințart.

– Ei da! să-l potolești pe Vințart! Se vede că nu-l cunoașteți de loc. E mai cumplit decât un arab!

Totuși, domnul Lheureux trebuia să se amestece.

– Ascultați, vă rog! Mi se pare că până acum am fost destul de bun cu dumneavoastră. Și, deschizând un registru: Poftim! Apoi, trecând degetul pe pagină: Uitați-vă... uitați-vă... La 3 august, două sute de franci... La 17 iunie, o sută cincizeci... la 23 martie, patruzeci și șase... În aprilie...

Se opri, ca și cum s-ar fi temut să nu facă o prostie.

– Și nu mai pun la socoteală polițele semnate de domnul, una de șapte sute de franci, alta de trei sute! Cât despre micile avansuri ce v-am dat, despre dobânzi, astea nu se mai isprăvesc, nici nu te mai poți descurca în ele. Nu mă mai amestec!

Ea plângea; îi spuse chiar „bunul meu domn Lheureux”. Dar el arunca mereu vina pe „dulăul acela de Vințart”. De altfel, el nu avea un ban, nimeni acum nu-i mai plătea, toți îl jecmăneau; un biet negustoraș ca dânsul de unde să dea avansuri?

Emma tăcea; și domnul Lheureux, care tot ronțăia penele tocului, fu îngrijorat desigur de tăcerea ei, căci adăugă:

– Cel puțin, dacă într-una din zilele astea aș încasa ceva... aș putea...

– De altfel, spuse ea, de îndată ce restul de la Barneville...

– Cum?

Și, aflând că Langlois nu plătise încă, păru foarte surprins. Apoi, cu o voce mieroasă:

– Și ziceați că ne putem înțelege?...

– O! Cum veți voi!

Atunci el închise ochii ca să se gândească, scrise câteva cifre și, declarând că o să-i vină tare greu, că afacerea era foarte riscată și că sângera, dictă patru polițe de două sute cincizeci de franci fiecare, cu scadențe din lună în lună.

– Numai de-ar vrea Vințart să m-asculte! De altfel, s-a făcut! Eu nu șovăi, sunt om dintr-o bucată!

Îi arătă apoi în treacăt mai multe noutăți, dar din care nici una, după părerea lui, nu făcea pentru doamna.

– Când mă gândesc că, uite, rochia asta costă treizeci și cinci de bani metrul, și-i garantată că nu iese la spălat! Și lumea se bate după ea! Vă închipuiți desigur că nu i se spune ce fel de marfă e!

Lheureux voia ca prin mărturisirea acestei pungășii față de alții s-o convingă pe Emma de cinstea lui.

Pe urmă o chema înapoi să-i arate trei coți de dantelă, pe care-o găsisese de curând la o *licitație*.

– Nu-i așa că-i frumoasă? spunea Lheureux. E foarte căutată acum, pentru pus pe spătarele fotoliilor; e la modă.

Apoi, mai iute ca un scamator, înveli dantelele într-o hârtie albastră și i le puse Emmei în mână.

– Cel puțin, să știu...

– Ei, mai târziu, îi răspunse el, întorcându-i spatele.

Chiar în seara aceea îl făcu pe Bovary să-i scrie mamei lui să le trimită cât mai degrabă tot restul moștenirii. Soacră-sa răspunse că nu mai are nimic, că moștenirea se lichidase și că le mai rămânea, în afară de Barneville, o rentă de șase sute de livre, pe care le-o va trimite regulat.

Atunci doamna trimise conturile de onorariu la doi-trei clienți, și în curând folosi din plin acest mijloc, care îi reușea... Avea totdeauna grijă să adauge într-un post-scriptum: „Nu-i spuneți nimic soțului meu, știți cât e de mândru... Scuzați-mă... A dumneavoastră...”

Câțiva reclamară, dar Emma le dosi răspunsurile.

Ca să facă rost de bani, începu să-și vândă mânuși vechi, pălării vechi, fier vechi; și se tocmea aprig,

sângele ei de țărancă îmboldind-o la câștig. Apoi, de câte ori se va duce la oraș, va târgui tot felul de fleacuri de ocazie, pe care domnul Lheureux, în lipsă de altele, i le va lua cu siguranță. Își cumpăra pene de struț, porțelanuri chinezești și scrinuri; se împrumuta de la Félicité, de la doamna Lefrançois, de la hangița de la „Crucea roșie” și de la toată lumea, de oriunde. Cu banii pe care, în sfârșit, îi primi de la Barneville, plăti două polițe, ceilalți o mie cinci sute de franci irosindu-i. Făcu alte datorii, și tot așa mereu.

Câteodată, ce-i drept, căuta să facă socoteli, dar atunci descoperia niște lucruri atât de enorme, că nu-i venea a crede. Atunci, o lua de la capăt, se încurca îndată, lăsa totul baltă și nu se mai gândea la ele.

Acuma casa era tristă de tot. Vedeai ieșind furnizori furioși. Vedeai batiste aruncate pe sobă; iar micuța Berthe, spre marea indignare a doamnei Homais, umbla cu ciorapii rupți. Dacă Charles încerca, sfios, să spună ceva, Emma-i răspundea, repezindu-l, că nu-i vina ei!

De ce aceste ieșiri? Charles credea că totul venea din vechea ei boală de nervi; și, făcându-și reproșuri că a luat infirmitățile ei drept cusururi, se învinuia de egoism, avea poftă să se ducă la ea s-o sărute.

„A, nu, își zicea, aș plictisi-o!”

Și nu se mai ducea.

Seara, după masă, se plimba singur prin grădină, o lua pe micuța Berthe pe genunchi, și, deschizând jurnalul medical, încerca s-o învețe a citi. Fetița, care nu învăța niciodată, deschidea îndată niște ochi mari și triști și se pornea pe plâns. Atunci o alinta, se ducea să-i aducă apă cu stropitoare, ca să-i facă răulețe pe nisip, sau rupea crenguțe de lemnul-câinelui, ca să planteze pomi în straturi, ceea ce nu strica cine știe ce grădinii năpădite de buruieni; îi datora leafa pe atâtea zile lui Lestiboudois! Pe urmă fetei îi era frig și o chema pe maică-sa.

– Cheamă-ți bona, spunea Charles. Știi foarte bine, draga mea, că mama ta nu vrea să fie deranjată.

Venea toamna, și frunzele începeau să cadă, ca acum doi ani, când era bolnavă! Oare când or să se isprăvească toate astea?!... Și Charles continua să se plimbe cu mâinile la spate.

Doamna era în odaia ei. Nimeni nu intra acolo. Stătea cât e ziua de mare, toropită, cu te miri ce pe ea, și, din când în când, puneă să afume cu niște călugărași din cei cu care se afumă în seraiuri, cumpărați la Rouen, din prăvălioara unui algerian. Pentru ca să nu-l aibă noaptea lângă ea pe bărbatul acela care dormea, ajunse ca prin tot felul de mofturi să-l surghiunească la etajul al doilea, iar ea citea până la ziuă tot felul de cărți năstrușnice, în care erau poze cu orgii și scene sângeroase. Câteodată o apuca spaima și țipa. Charles venea repede.

– Ah, pleacă! îi spunea ea.

Sau, altă dată, mistuită și mai tare de acea flacăra lăuntrică pe care o ațâța adulterul, cu răsuflarea tăiată, zguduită, toată numai dorințe, deschidea fereastra, trăgea adânc în piept aerul rece, își răsfirea în vânt părul prea greu și, uitându-se la stele, visa la dragostea unui prinț. Se gândea la el, la Léon. Ar fi dat atunci orice pentru una singură din întâlnirile acelea care o potoleau.

Întâlnirile erau pentru dânsa zile de sărbătoare. Le voia strălucitoare! Și când Léon nu putea face față singur cheltuielilor, plătea ea, cu dărnicie, tot ce era în plus, lucru care se întâmpla aproape totdeauna. Léon încerca s-o facă să înțeleagă că s-ar simți tot așa de bine și în altă parte, în vreun hotel mai modest, dar Emma nici nu voia să audă.

Într-o zi scoase din geanta ei șase lingurițe de argint suflat cu aur (era darul de nuntă al lui moș Rouault), rugându-l să le ducă îndată să le pună în numele ei la Muntele de Pietate; și Léon se supuse, cu toate că treaba asta nu-i plăcu. Se temea să nu se compromită.

După asta, gândindu-se mai bine, găsi că amanta lui avea apucături stranii și că poate aveau dreptate când voiau să-l scape de ea.

Într-adevăr, cineva trimisese mamei lui o lungă scrisoare anonimă, prin care o înștiința că băiatul ei *se pierdea cu o femeie măritată*; și femeia asta cumsecade, întrezărind veșnica sprietoare a familiilor, adică vapoasă creatură primejdioasă, sirena, monstrul care sălășluiește ca o arătare în adâncurile dragostei, îi scrisese de îndată domnului Dubocage, maestrului și patronului lui Léon, care avu o atitudine desăvârșită în această problemă. Vorbi cu dânsul trei sferturi de oră, căutând să-i deschidă ochii și să-i arate prăpastia în care se arunca. O legătură ca asta ar fi mai târziu dăunătoare biroului său. Îl implora să o rupă, și dacă nu făcea acest sacrificiu în propriul său interes, să-l facă cel puțin pentru el, Dubocage!

În cele din urmă, Léon jurase să n-o mai vadă pe Emma; și regreta că nu-și respectase făgăduiala, ținând seamă de toate bârfelile și încurcăturile pe care femeia asta putea să le mai atragă asupra-i, fără a mai pune la socoteală glumele pe care le făceau camarazii lui, dimineața, în jurul sobei. De altfel, avea să ajungă prim-secretar; era timpul să fie serios. Așa că renunță la flaut, la sentimentele exaltate, la imaginație; căci orice burghez, în înflăcărarea tinereții sale, fie numai și o zi, sau o clipă, s-a crezut în stare de pasiuni nestăvilite, de fapte mărețe. Cel din urmă destrăbălat a visat sultane; fiecare notar public poartă în el

rămășițele unui poet.

Se plictisea acum de câte ori Emma izbucnea deodată în plâns la pieptul lui; și inima, ca acei oameni care nu pot îndura decât o anumită doză de muzică, îi ațipea nepăsătoare în larma tumultuoasă a unei iubiri, ale cărei gingășii nu le mai simțea.

Prea se cunoșteau pentru a mai avea acele extaze ale posesiunii care însutesc bucuria. Emma era tot atât de scârbită de dânsul, pe cât era Léon obosit de ea. Regăsea în adulter tot ce era searbăd în căsnicie.

Dar cum să scapi? Și apoi, oricât se simțea de umilită de josnicia unei astfel de fericiri, ținea la ea din obișnuință sau din ticăloșie; și în fiecare zi se înverșuna și mai mult, secând orice fericire, tocmai fiindcă o voia mai mare. Îl învinovătea pe Léon de speranțele ei dezamăgite, ca și cum el ar fi trădat-o; și chiar ea dorea o catastrofă care să-i despartă, de vreme ce nu avea curajul de a se hotărî.

Continua totuși să-i scrie scrisori de dragoste ca și înainte, cu ideea că o femeie trebuie să-i scrie mereu amantului ei.

Dar, scriind, Emma simțea un alt bărbat, o fantomă alcătuită din amintirile ei cele mai înflăcărâte, din lecturile cele mai frumoase, din dorințele cele mai puternice; și, până la urmă, devenea atât de real și ușor de atins, că se-nfiora înmărmurită, fără să și-l poată totuși închipui limpede, atât de mult se pierdea, ca un zeu, în bogăția însușirilor sale. Îl vedea în ținuturi albastrii, în care scări de mătase se leagănă la balcoane în boarea florilor, în lumina lunii. Îl simțea alături de ea, trebuia să vină, să o răpească cu totul, într-un sărut. După asta cădea iar din visurile ei, istovită, căci aceste porniri de dragoste nelămurită o oboseau mai mult decât cele mai mari orgii.

Simțea acum o necurmată sfârșeală în tot trupul. Adesea, chiar, Emma primea somații, hârtii timbrate, la care de-abia se uita. Ar fi vrut să nu mai trăiască, sau să doarmă într-una.

În ziua de lăsata-secului nu se întoarse la Yonville; seara se duse la bal mascat. Își puse un pantalon de catifea și ciorapi roșii, o perucă cu fiong și o lanternă venețiană la ureche. Topăi toată noaptea în sunetul furios al tromboanelor: se făcea cerc în jurul ei, iar dimineața se pomeni sub coloanele din fața teatrului, printre cinci-șase măști, fete vesele sau mateloți, camarazi de-ai lui Léon, care puneau la cale un supeu.

Cafenelele dimprejur erau ticsite. Dădură în port peste un restaurant din cele mai mediocre, al cărui patron le deschise o odăiță la etajul al patrulea.

Bărbații șușotiră într-un colț, înțelegându-se fără îndoială cine să plătească. Unul era secretar de notar, doi erau medici, iar celălalt, funcționar; ce mai societate pentru ea! Cât despre femei, Emma își dădu seama imediat, după cum vorbeau, că aproape toate trebuiau să fie de ultima teapă. Atunci începu să-i fie frică, își trase scaunul mai înapoi și-și lăsă ochii în pământ.

Ceilalți se puseră pe mâncat; ea nu se-atinse de nimic; simțea arzându-i fruntea, înțepături în pleoape și ca un sloi de gheață de-a lungul trupului. Îi mai răsunau în cap scândurile podelei din sala de bal, săltând încă sub bătaia ritmică a miilor de picioare care dănțuiau. Pe urmă, mirosul de punch și fumul de țigară o amețiră. Îi veni rău; o duseră la fereastră.

Începea să se crape de ziuă, și o pată mare, purpurie, se întindea pe cerul palid spre Sainte-Catherine. Râul plumburiu se înfiora în bătaia vântului; pe poduri nu mai era nimeni; se stingeau felinarele.

Între timp își veni în fire și începu să se gândească la Berthe, care dormea acolo, departe, în camera bonei. Dar trecu o căruță plină de șine lungi, sunând asurzitor a fierărie.

O șterse brusc, se descotorosi de costum, îi spuse lui Léon că trebuia să se întoarcă acasă și, în sfârșit, rămase singură la hotel „Boulogne”. Nu mai putea suferi nimic, nici pe ea însăși. Ar fi vrut, ca o pasăre care-a scăpat, să se ducă să înceapă o viață nouă, undeva, foarte departe, în limpezimea văzduhului.

Ieși, străbătu bulevardul, piața Cauchoise și periferia, până la o stradă deschisă de-a lungul unor grădini. Mergea repede; aerul de-afară o liniștea, și, încetul cu încetul, chipurile mulțimii, măștile, cadrilurile, policandrele, supeul, femeile acelea, totul pierdea ca o ceață dusă de vânt. Apoi, întoreându-se la „Crucea roșie”, se aruncă pe pat, în odăița ei de la al doilea cat, în care erau atârnate niște litografii cu *La tour de Nesle*. La ora 4 după-amiază, Hivert o trezi.

Când ajunse acasă, Félicité îi arătă în spatele pendulei o hârtie cenușie. Emma citi:

„În baza sentinței judecătorești investite cu formula executorie...”

Ce sentință judecătorească? În ajun i se lăsase într-adevăr o altă hârtie, de care nu știa nimic, și de aceea rămase trăsniță citind:

„Somație. În numele regelui, a legii și a justiției, doamnei Bovary...”

Sărind apoi mai multe rânduri, zări:

„În termen de douăzeci și patru de ore.” Ce?! „Să plătească întreaga sumă de opt mii de franci.” Iar mai jos era chiar: „Va fi constrânsă pe orice cale legală, și îndeosebi prin sechestru executiv asupra mobilelor și obiectelor sale”.

Ce să facă?... În douăzeci și patru de ore; mâine! Se gândi că Lheureux vrea fără îndoială s-o mai sperie, căci dintr-o dată își dădu seama de toate mașinațiile lui, de tot ce urmărea cu amabilitățile sale. Ceea ce o liniștea era chiar suma atât de exagerată.

Totuși, cumpărând mereu, neplătind, împrumutând, semnând polițe și pe urmă preschimbându-le cu altele care creșteau cu fiecare nouă scadență, ajunsese să-i constituie zisului Lheureux un capital, pe care acesta aștepta cu nerăbdare să pună mâna ca să-l speculeze.

Emma se înființă la el cu un aer degajat.

– Știi ce mi se-ntâmplă? E-o glumă, firește.

– Nu!

– Cum asta?

Lheureux se-ntoarse încet spre ea și, cu brațele încrucișate, începu:

– Ce credeai, conică, că eram să fiu până-n vecii vecilor furnizorul și bancherul dumitale pe gratis? Trebuie să intru-n banii mei, să fim drepti!

Emma protestă că datoria e prea mare.

– A, ce să faci?! A recunoscut-o tribunalul! E o hotărâre judecătorească! V-a fost comunicată! De altfel, nu eu, Vințart...

– Și dumneata n-ai putea...

– O, absolut nimic!

– Dar... totuși... să discutăm.

Și Emma începu să bată câmpii: că n-a știut nimic... că a venit pe neașteptate...

– Cine e vinovat? spuse Lheureux, schițând un salut ironic, în timp ce eu trag la jug ca un bou, dumneata te ții de petreceri.

– Știi? Fără morală!

– Nu strică niciodată, îi întoarse el vorba.

Emma deveni lașă; începu să-l implore; ba chiar își puse. frumoasa mână albă și lungă pe genunchiul negustorului.

– Ia lasă-mă! S-ar zice că vrei să mă ispitești!

– Ești un nemernic! strigă ea.

– O! O! Ai cam luat-o razna! exclamă el râzând,

– Am să arăt eu cine ești! Am să-i spun bărbatului meu...

– Ei bine, și eu am ceva de arătat soțului dumitale!

Și Lheureux scoase din casa de fier o chitanță de o mie opt sute de franci, pe care i-o dăduse Emma când se făcuse scontul la Vințart.

– Crezi dumneata, adăugă el, că nenorocitul ăsta n-o să înțeleagă furtișagul dumitale?

Emma se prăbuși, mai doborâtă decât dacă i-ar fi dat cu o măciucă în cap. Lheureux se plimba între fereastră și birou, repetând într-una:

– Ah! O să-i arăt... o să-i arăt... Se apropie apoi de dânsa și, cu un glas dulce: Știu că nu-i plăcut; dar, la urma urmelor, nimeni n-a murit din asta, și cum nu va rămâne altceva de făcut decât să-mi dați înapoi banii...

– Dar de unde să-i iau? spuse Emma gesticulând.

– Ei, ce dracu? Când cineva are prietenii pe care-i ai dumneata!...

Și se uita la ea atât de pătrunzător și de teribil, că o trecură fiorii.

– Vă promit, zise ea, să semnez...

– Sunt sătul de semnăturile dumitale!

– Am să mai vând...

– Ei, asta-i! zise el, ridicând din umeri. Ce să mai vedeți, că nu mai aveți nimic.

Și strigă pe fereștriuca ce da în prăvălie:

– Annette! Nu uita cele trei cupoane de la nr. 14.

Apăru servitoarea; Emma pricepu și întrebă „câți bani ar trebui ca să oprească orice urmărire”.

– E prea târziu!

– Dar dacă ți-aș aduce câteva mii de franci, un sfert din datorie, o treime, aproape tot?

– Nu, nu! Zadarnic!

O împingea încet-încet spre scară.

– Te împlor, domnule Lheureux, numai câteva zile!

Plângea.

– Ei, asta mai trebuia! Lacrimi!

- Mă duceți la disperare!
- Puțin îmi pasă! zise el, trântind ușa.

VII

A doua zi, când maestrul Hareng, portărelul, se prezentă la dânsa împreună cu doi martori ca să facă procesul-verbal de sechestrul, Emma se ținut tare.

Începură cu cabinetul lui Bovary și nu trecură în procesul-verbal capul frenologic, care fu socotit drept *instrument profesional*, dar în bucătărie numără toate tăvile, oalele, scaunele, lumânările, iar în odaia ei de culcare, toate flecușetele din rafturi. Scotociră rochiile, rufe, odaia de toaletă; și viața ei, până în ungherele cele mai ascunse, a fost expusă toată, în văzul celor trei oameni, ca un cadavru la autopsie.

Maestrul Hareng, strâns într-o haină neagră, strâmtă, cu cravată albă și cu „supieurile” foarte întinse, repeta din când în când:

– Îmi dați voie, doamnă? Îmi dați voie?

Deseori izbucnea:

– Încântător!... Foarte drăguț!

Se apuca apoi iar de scris, muind condeiul în călimara de corn pe care-o ținea în mână stângă.

După ce isprăviră cu odăile, se urcară în pod.

Acolo Emma avea un pupitru în care ținea încuiate scrisorile lui Rodolphe... Trebui să-l descuie.

– A! O corespondență! exclamă maestrul Hareng cu un zâmbet discret. Dar îngăduiți-mi, vă rog, căci trebuie să mă conving dacă nu cumva cutia nu conține și altceva.

Și începu să plece hârtiile pe-o parte, ușurel, ca și cum ar fi vrut să cerceteze dacă nu cumva cad napoleoni din ele. Atunci, văzând mâna aceea butucănoasă, cu degetele roșii și moi ca niște melci, umblând pe paginile acelea, care-i făcuseră odată inima să bata atât de tare, se indignă.

În sfârșit, plecară! Félicité se înapoie. O trimisese Emma să stea la pândă, să-l întoarcă din drum pe Bovary, și amândouă îl instalară repede în pod pe custodele sechestrului, care jură să nu se miște de-acolo.

Toata seara Charles i se păru îngrijorat. Emma îl spiona cu ochi plini de spaimă, crezând că în brazdele feței lui descifrează o acuzare. Apoi, când își întorcea privirea spre căminul cu micile lui paravane chinezești în față, spre perdelele largi, spre fotolii, în sfârșit, spre toate lucrurile acestea care îi îndulciseră amărăciunea vieții, o apuca remușcarea, sau, mai degrabă, un nemărginit regret, care, departe de a-i nimici pasiunea, i-o întărită și mai tare. Charles răscolea cărbunii, liniștit, cu picioarele proptite-n grătarul căminului.

La un moment, custodele, plictisindu-se desigur în ascunzătoarea lui, făcu puțin zgomot.

– Umblă cineva pe sus? zise Charles.

– Nu, răspunse ea, e-o lucarnă care-a rămas deschisă și pe care-o zgâlțâie vântul.

A doua zi dimineată plecă la Rouen, ca să treacă pe la toți bancherii pe care-i cunoștea după nume. Erau la țară sau plecați. Nu se lasă; și de la cei pe care îi găsi ceru bani, încredințându-i că-i trebuie și că o să-i restituie. Câțiva îi râseră în nas; toți o refuzară.

La ora 2, alergă la Léon, bătu la ușă. Nu deschise nimeni, în sfârșit, apăru.

– Ce te-aducc?

– Te deranjez?

– Nu... dar...

Și Léon mărturisi că proprietarului nu-i plăcea de loc să primească „femei”.

– Trebuie să-ți spun ceva, stăruie ea. Atunci Léon puse mâna pe cheie. Ea-l opri.

– O, nu acolo, la noi.

Șt se duseră în odaia lor, la hotelul „Boulogne”. Cum sosi, Emma bău un pahar cu apă. Era foarte palidă, începu:

– Léon, trebuie să-mi faci un serviciu! Și, scuturându-l de amândouă mâinile, pe care i le ținea strâns, adăugă: Ascultă, am nevoie de opt mii de franci!

– Ești nebună?

– Nu încă!

Și, povestindu-i repede istoria cu sechestrul, îi spuse ce nenorocită e, că Charles nu știa nimic, că soacră-sa o ura, că moș Rouault nu putea face nimic; dar că el, Léon, o să alerge să găsească suma asta absolut necesară.

– Cum vrei tu?...

– Ce laș ești! îi strigă ea.

Atunci el zise prosteste:

– Exagerezi. Cu vreo trei mii de franci, poate că cetățeanul tău o să se liniștească.

Un motiv mai mult ca să încerce ceva; nu-i cu putință să nu găsească trei mii de franci. De altfel, Léon putea să se oblige el în locul ei:

– Du-te! Încearcă! Trebuie! Aleargă!... Oh, caută, caută! Am să te iubesc așa de mult!

Léon plecă, se întoarse după un ceas și spuse cu o mutră solemnă:

– Am fost la trei persoane... zadarnic!

Rămaseră apoi față în față, în cele două colțuri ale căminului, nemișcați, fără să scoată o vorbă. Emma ridica din umeri, bătând din picioare. O auzi murmurând:

– Dacă aș fi în locul tău, eu aș găsi imediat!

– Unde?

– La biroul tău!

Și-l privi în față.

O cutezanță drăcească țâșnea din ochii ei aprinși, iar pleoapele i se lăsau ispititor, îmboldindu-l, încât tânărul se simți muindu-se sub muta voință a acestei femei care-l îndemna la o crimă. Atunci, înspăimântându-se, și ca să ocolească orice lămurire, se bătu cu palma peste frunte, strigând:

– Noaptea asta trebuie să se-ntoarcă Morel! Sper că el n-o să mă refuze (Morel era un prieten al lui, feciorul unui negustor foarte bogat). Apoi adăugă: Și o să-ți aduc banii mâine.

Emma nu avu de loc aerul că primește speranța asta cu atâta bucurie pe cât își închipuise el. Bănuia oare că-i o minciună? El începu iar, înroșindu-se:

– Totuși, draga mea, dacă nu apar la ora trei, nu mă mai aștepta. Trebuie să mă duc. Adio!

Îi strânse mâna, dar o simți ca moartă. Emma nu mai era în stare să simtă ceva.

Bătu ora 4; și se ridică să se întoarcă la Yonville, supunându-se ca un automat imboldului obișnuinței.

Era o vreme frumoasă; una din acele zile de martie, senină și aspră, în care soarele strălucește pe-un cer alb de tot. Rouenezii, gătiți ca de sărbătoare, se plimbau cu un aer fericit. Ajunse în Piața Catedralei. Lumea ieșea de la vecernie; mulțimea se scurgea prin cele trei portaluri, ca un fluviu prin trei bolți de pod, iar în mijloc, mai neclintit ca o stâncă, stătea portarul.

Atunci ea își aduse aminte de ziua când, tulburată și plină de speranțe, intrase în pridvorul acesta mare care se întindea în față, mai puțin adânc decât dragostea ei; și merse mai departe, plângând sub voaleță, buimăcită, clătinându-se, gata să leșine.

– Păzea! strigă cineva care deschidea o poartă.

Se opri să treacă un cal negru care juca între hulubele unui *tilbury* pe care-l conducea un nobil în blană de samur. Cine era? Îl cunoștea... Trăsura porni în goană și dispăru.

Dar era el, viconte! Se întoarse; strada era pustie. Se simți atât de copleșită, atât de tristă, că se rezemă de-un zid să nu cadă.

Își spuse apoi că se înșelase. De altfel, nu știa nimic. În ea, în jurul ei, totul o părăsea. Se simțea pierdută, rostogolindu-se la întâmplare în prăpăstii de neînțeles; și aproape că se bucură când, sosind la „Crucea roșie”, îl zări pe acel blajin Homais, care se uita cum se-ncarcă în *Rândunica* o cutie mare plină cu târguieli farmaceutice; ținea în mână, legate într-o basma, șase chifle pentru soția lui.

Doamnei Homais îi plăceau mult aceste pâinișoare, care arată ca niște turbane și care se mănâncă în postul mare cu unt și sare; ultime rămășițe de hrană gotică, poate încă de pe vremea cruciadelor, și cu care se îndopau zdravenii normanzi, închipuindu-și că văd pe masă, la lumina faclelor galbene, printre buteliile cu *hypocras*¹ și munți de cârnați, capete de sarazini numai bune de înfulecat. Nevasta spițerului le ronțăia ca și ei, eroic, cu toată dantura ei mizerabilă; așa că, ori de câte ori domnul Homais mergea la târg, nu uita niciodată să-i aducă, cumpărându-le totdeauna de la marele specialist din strada Măssacre.

– Îmi pare bine că vă văd! zise, întinzând mâna Emmei, ca s-o ajute să se urce în *Rândunica*.

Își puse chiflele pe rețeaua de bagaje și rămase cu capul gol, cu mâinile încrucișate pe piept, într-o atitudine meditativă și napoleoniană.

Dar când, ca de obicei, orbul apăru în vale, exclamă:

– Nu înțeleg cum autoritățile mai tolerează asemenea îndeletniciri condamnabile! Ar trebui să-i închidă pe nenorociții ăștia și să-i pună la muncă. Progresul, pe onoarea mea, merge ca o broască-țestoasă! Ne bălăcim în plină barbarie!

Orbul întindea pălăria, care se bălăbănea pe marginea portierei, de parcă buzunarul tapițeriei s-ar fi desprins din cuie.

– Iată, zise farmacistul, o afecțiune scrofuloasă!

Și cu toate că-l cunoștea de mult pe acest biet nenorocit, având aerul că-l vede pentru întâia oară,

¹ Băutură făcută din vin cu zahăr și scorțișoară.

murmură cuvintele: *cornee, cornee opacă, sclerotică, facies*, și-apoi îl întrebă pe-un ton părintesc:

– Ai de mult, dragul meu, această înspăimântătoare infirmitate? În loc să te-mbeți prin cârciumi, mai bine ai urma un regim.

Îi recomandă să ia un vin bun, o bere bună, o friptură bună. Orbul cânta înainte; părea, de altfel, aproape idiot. În sfârșit, domnul Homais deschise punga.

– Na, uite, cinci bani, dă-mi doi înapoi și nu uita ce ți-am recomandat; ai să te simți mai bine.

Hivert își îngădui să spună în gura mare că el nu crede că asta o să-i fie de leac. Dar spițerul garantă că el o să-l vindece cu o pomadă contra inflamațiilor, făcută de dânsul, și-i dădu adresa:

– Domnul Homais, lângă hale, destul de cunoscut.

– Ei, atunci, drept recunoștință, zise Hivert, *dă-ne o reprezentare!*

Orbul se lăsă în genunchi și, cu capul dat pe spate, învârtindu-și în toate părțile ochii verzui și scoțând limba, începu să se frece pe burtă cu amândouă mâinile, în timp ce scotea un fel de urlat înăbușit, ca de câine flămând. Dezgustată, Emma îi azvârli peste umăr o piesă de cinci franci. Era tot ce mai avea. I se părea că-i frumos s-o arunce așa.

Trăsura pornise din nou, când, deodată, domnul Homais se aplecă, scoțând capul pe geam, și strigă:

– Deloc făinoase, nici lactate! Să porți lână de-a dreptul pe piele și să-ți afumi părțile bolnave cu boabe de ienupăr!

Priveliștea, cu tot ce-i era atât de cunoscut, care defila pe dinaintea ochilor, o abătu pe Emma de la durerea acelei clipe. O copleșea o oboseală de nesuferit, și ajunse acasă năucă, descurajată, aproape adormită.

„Fie ce-o fi!” își spunea ea.

Și, apoi, cine știe? De ce nu s-ar putea ca dintr-o clipă într-alta să se întâmple ceva extraordinar? Putea să moară chiar Lheureux.

La ora 9 dimineața o trezi gălăgia din piață. În jurul halelor se îngrămădisise o mulțime de lume, ca să citească un afiș mare lipit pe-un stâlp, și-l văzu pe Justin cum se urca pe-o bornă și cum îl rupea. Dar, în aceeași clipă, gardianul îl înșfăcă de guler. Domnul Homais ieși din farmacie, iar în mijlocul mulțimii tușa Lefrançois avea aerul că vorbește foarte înfocat.

– Doamnă! Doamnă! strigă Félicité intrând. Mare ticăloșie!

Și biata fată îi întinse, tulburată, o hârtie galbenă, pe care de-abia o smulsese de pe poartă. Dintr-o aruncătură de ochi, Emma citi că toată mobila ei era scoasă în vânzare.

Atunci se uitară una la alta, fără să rostească o vorbă. Servitoarea și stăpâna nu aveau nici un secret una față de alta. În cele din urmă, Félicité spuse oftând:

– Dacă aș fi în locul matală, conia, m-aș duce la domnul Guillaumin.

– Crezi?

Și întrebarea asta voia să spună: „Tu, care cunoști de la slugi tot ce se petrece în casă, crezi că stăpânul o fi vorbit vreodată de mine?”

– Da, e bine să vă duceți.

Emma se-mbracă, își puse rochia neagră și pelerina cu mărgelile negre lucioase; și ca să n-o vadă nimeni (în piață era totdeauna multă lume), o luă prin dosul satului, pe cărarea de pe malul apei.

Ajunse, gâfâind, în fața porții notarului; cerul era întunecat, și fulguia.

Când auzi clopoțelul, Théodore, îmbrăcat cu jiletă roșie, apăru pe terasa de la intrare; îi deschise aproape familiar, ca unei cunoștințe, și o pofti în sufragerie.

O sobă mare de porțelan duduia sub un cactus care umplea firida, iar în rame de lemn negru, puse pe placajul de stejar, erau *Esmeralda* de Steuben¹ și *Putifar* al lui Schopin². Masa pusă, două reșouri de argint, mânerile ușilor de cristal, parchetul și mobilele, totul lucea de-o curățenie migăloasă, englezească; geamurile erau împodobite, la fiecare colț, cu sticle colorate.

„Uite o sufragerie cum mi-ar trebui”, gândea Emma.

Notarul intră ținând strâns pe el, cu brațul stâng, halatul brodat cu frunze de palmier, iar cu cealaltă mână își ridică, și își puse iar repede pe cap toca de catifea castanie, așezată pretențios pe partea dreaptă, de unde cădeau trei capete de șuvițe blonde, care, pornind de la ceafă, făceau ocolul craniului său chel.

După ce îi oferă un scaun, începu să mănânce, rugând să-i ierte lipsa de politețe.

– Domnule, începu ea, v-aș ruga...

– Ce anume, doamnă? Vă ascult.

Emma începu să-i explice situația.

¹ *Steuben Karl* (1788-1856), pictor german, ale cărui tablouri reprezintă, în special, scene sau personaje istorice (*Petru cel Mare, Întoarcerea lui Napoleon de pe Elba* etc).

² *Schopin (Henri-Frederic)* (1804-1880), fratele celebrului pianist și compozitor polonez Chopin; s-a ocupat cu pictura.

Maestrul Guillaumin o cunoștea, având pe ascuns legături cu negustorul de stofe, la care găsea totdeauna fonduri pentru împrumuturile cu ipotecă ce i se cereau de clienți.

Știa deci (și mai bine decât ea) lungă poveste a acelor polițe, neînsemnate la început, cu fel de fel de giruri, cu scadențe lungi și mereu reînnoite, până-n ziua când, strângând toate protestele, negustorul îl însărcinase pe prietenul său Vinçart să facă urmărirea cuvenite pe numele lui, el nevrând să treacă drept un tigru printre concetățenii săi.

În povestirea ei, Emma amesteca acuzațiile pe care i le aducea lui Lheureux, acuzații la care notarul răspundea, din când în când, cu câte o vorbă fără importanță. Mâncându-și cotelul și bându-și ceaiul, își lăsa bărbia în cravata albastru-deschis, în care erau prinse două ace cu gămălia de diamant, legate între ele cu un lăntișor de aur, și surâdea ciudat, mios și cu înțeleșuri. Dar, băgând de seamă că Emma era udă la picioare:

– Dar apropiați-vă de sobă... mai sus... lipiți-le de porțelan.

Emma se temea să nu murdărească soba. Notarul îi răspunse, galant:

– Tot ce-i frumos nu poate strica nimic.

Atunci Emma căută să-i înduioșeze, și, emoționându-se ea însăși, începu să-i povestească ce strâmtorată era în căsnicia ei, câte hărțuieli și nevoi are. El înțelegea ce înseamnă o femeie elegantă! Și, mâncând înainte, se întoarse cu totul spre ea așa încât cu genunchiul îi atinge ușor botina, a cărei talpă lipită de soba se scorojea, aburind.

Dar când îi ceru trei mii de franci, notarul strânse din buze, apoi se arătă foarte mâhnit că nu i-a administrat el averea mai înainte, căci avea sute de mijloace potrivite, chiar pentru o doamnă, pentru a-și fructifica banii. Ar fi putut să-i vâre aproape la sigur în speculații minunate, fie în minele de turbă de la Grumesnil, fie în terenurile din Havre; și o lăsa să moară de ciudă la gândul sumelor fantastice pe care, cu siguranță, le-ar fi câștigat.

– Cum se face, reîncepu el, că nu v-ați adresat mie?

– Nu prea știu, zise ea.

– De ce, hai?... Vă era atât de frică de mine? Dimpotrivă, eu sunt cel care-ar trebui să se plângă! Abia dacă ne cunoaștem! Vă sunt totuși foarte devotat; sper că nu vă îndoiiți de asta?!

Întinse mâna, i-o luă pe-a ei, i-o sărută cu nesaț, apoi o ținu pe genunchiul lui; și se juca delicat cu degetele ei, spunându-i vorbe dulci.

Vocea lui searbădă murmura ca un pârâiaș; prin sclipirea ochelarilor țâșnea din ochi o scânteiere, iar mâinile lui se strecurau în mâneca Emmei, ca să-i pipăie brațul. Emma simțea în obraz suflul unei respirații pripite. Omul acesta o scotea teribil din fire.

Se sculă brusc și-i spuse:

– Domnule, aștept!

– Ce anume? întrebă notarul, care deveni, dintr-o dată, nespus de palid.

– Banii.

– Dar... Apoi, cedând izbucnirii unei dorințe prea puternice: Ei bine, da!... Se târa în genunchi spre ea, fără să-i mai pese de halat: Vă implor, nu plecați! Vă iubesc!

O apucă de mijloc.

Un val de roșeață năvăli în obrazul doamnei Bovary. Se dădu îndărăt, cu un aer fioros, strigând:

– Profitați cu nerușinare de nenorocirea mea, domnule! Sunt de plâns, nu de vânzare!

Și plecă.

Notarul rămase uluit, cu ochii ațintiți asupra frumoșilor lui papuci brodați. Erau un cadou de la o iubită. Tot uitându-se la ei, se simți în cele din urmă mai liniștit. De altfel, se gândea că o asemenea aventură l-ar fi dus prea departe.

„Ce ticălos! Ce moșic!... Ce josnicie!” își spunea Emma, alergând enervată pe sub plopul șoselei. Dezamăgirea de a nu fi reușit sporea indignarea pudoarei ei jignite; i se părea că soarta se înverșunează s-o urmărească, și, plină de trufie, niciodată nu avusese atâta stimă pentru ea, nici atâta dispreț pentru alții. Ceva, ca o dezlănțuire de mânie, o scotea din fire. Ar fi vrut să bată bărbații, să-i scuie în obraz, să-i nimicească pe toți; și continua să meargă repede, tot înainte, palidă, tremurând, furioasă, scrutând cu ochii în lacrimi zarea pustie, ca și cum s-ar fi desfătat cu ura care o înăbușea.

Când își zări casa, o cuprinse sfârșeala. Nu mai avea puterea de-a merge înainte, trebuia totuși; de altfel, unde să fugă?

Félicité o aștepta în ușă.

– Ei?

– Nu! zise Emma.

Și, timp de-un sfert de oră, amândouă chibzuiră, ca să vadă cine din Yonville ar fi dispus poate s-o

ajute. Dar de câte ori Félicité spunea un nume, Emma-i răspundea:

- Crezi? N-o să vrea!
- Și domnul trebuie să se întoarcă!
- Știu... Lasă-mă singură.

Încercase totul. De-acum nu mai avea nimic de făcut; și când o să apară Charles, o să-i spună: „Pleacă! Covorul pe care calci nu mai este al nostru. Din tot ce este-n casa ta, nici o mobilă, nici un ac, nici un fir de pai nu mai este al tău; și eu sunt aceea care te-a ruinat, nenorocitul!”

Atunci el va izbucni în hohote, pe urmă va plânge, și, în sfârșit, surpriza odată trecută, Charles o va ierta.

– Da, murmură ea, scrâșnind din dinți, mă va ierta, el, căruia nici un milion nu i-ar fi fost de ajuns să-mi ofere pentru a-l ierta că m-a cunoscut... Niciodată! Niciodată!

Gândul că Bovary îi este superior o întărește. Și apoi, că-i va mărturisi sau nu, chiar acum, sau în curând, sau mâine, el tot o să afle dezastrul; va trebui, deci, să aștepte această îngrozitoare scenă și să îndure povara mărinimiei lui. Îi veni să se mai ducă la Lheureux. La ce-ar folosi? Să-i scrie tatălui ei? Era prea târziu. Și poate că se căia acum că n-a cedat celui-lalt, când auzi pe alee un tropot de cal. Era Charles; deschidea bariera; era mai alb ca varul. Năpustindu-se pe scară, Emma se furișă repede prin piață; și nevasta primarului, care sta de vorbă în fața bisericii cu Lestiboudois, o văzu intrând la perceptor.

Alergă să-i spună doamnei Caron. Se siliră amândouă în pod; și, ascunzându-se în dosul rufelor întinse la uscat, se așezară comod, ca să vadă bine tot ce se petrece înăuntru la Binet.

El era singur, în mansardă, pe cale de a copia în lemn una din acele piese de fildeș cu neputință de descris, alcătuită din semilune și din sfere săpate unele în altele, dreaptă ca un obelisc, și care nu servește la nimic; se apuca tocmai de ultima bucată; era pe cale să termine! În semiîntunericul atelierului, un praf auriu zbura din unealta lui, ca o scăpărare de scânteii de sub potcoavele unui cal în galop: cele două roți se învâteau sfârâind; Binet zâmbea, cu bărbia în piept, cu nările umflate, și părea adâncit în una din acele fericiri desăvârșite, pe care nu le dau, fără îndoială, decât îndeletnicirile mediocre, care distrează inteligența prin greutatea ușor de învins și o satisfac printr-o realizare dincolo de care nu se mai poate visa nimic.

– A! Uite-o! zise doamna Tuvache.

Dar, din pricina strungului, nu se putea auzi ce spunea, în cele din urmă, cele două femei crezură că au prins cuvântul *franci*, și tușa Tuvache șopti încet de tot:

– Îl roagă să-i amâne impozitele.

– Așa se pare! spuse cealaltă.

O văzură umblând în lung și în lat, examinând inecele de șervete care atârnau pe pereți, sfeșnicele, măciuliile de balustrade, în timp ce Binet își mângâia barba, măgulit.

– O fi venit să-i comande ceva? zise doamna Tuvache,

– Da' el nu vinde nimic! sări vecina.

Perceptorul părea că ascultă, holbând ochii ca și cum nu înțelegea ce îi spune. Emma vorbea înainte, cu căldură, implorând. Se apropie de el; îi palpitau sânii; nu mai vorbeau.

– Crezi că se dă la el? spuse doamna Tuvache.

Binet se-nroșise până-n vârful urechilor. Emma îi luă mâinile.

– A! Asta-i prea de tot!

Nu-ncape îndoială că ea-i propusese o ticăloșie; căci perceptorul, care era doar un om curajos – luptase la Bautzen și la Lutzen, făcuse campania din Franța și chiar fusese *propus pentru Cruce*¹ – sări deodată înapoi, strigând ca și cum ar fi văzut un șarpe:

– Doamnă! vă dați seama?...

– Femeile astea ar trebui bătute cu biciul! zise doamna Tuvache.

– Dar unde-i? întrebă doamna Caron.

Căci, între timp, Emma dispăruse; mai apoi, zăbind-o apucând pe Strada Mare și luând-o la dreapta, ca și cum ar fi vrut să ajungă la cimitir, se pierdură în tot felul de presupuneri.

– Mătușă Rollet, zise Emma sosind la doica, mă înăbuș! Desfă-mi corsetul.

Se prăbuși pe pat; plângea. Tușa Rollet o acoperi cu o fustă și rămase în picioare lângă ea. Apoi, cum Emma nu-i spunea ce s-a întâmplat, biata femeie se duse deoparte, își luă vârtelnița și se apucă să toarcă niște in.

– Oh, isprăvește! murmură Emma, crezând că aude strungul lui Binet.

„Cine nu-i dă pace? se întreba doica. De ce-a venit aici?”

Alergase într-acolo, împinsă de un fel de spaimă care o gonea de-acasă.

¹ Crucea – Legiunea de Onoare, decorație franceză instituită în 1802.

Culcată pe spate, nemișcată și cu privirea fixă, de-abia distingea lucrurile din casă, deși își încorda toată atenția cu o îndărătnicie prostescă. Contempla cojeala de pe pereți, doi tăciuni care fumegau alături și un păianjen cu picioarele lungi, care mergea pe deasupra capului ei, prin crăpătura grinzii. În cele din urmă, își adună gândurile. O năpădiră amintirile... Într-o zi, cu Léon... O, ce departe erau toate astea... Razele soarelui luceau pe fața râului, și clematitele miroseau așa de tare... Atunci, luată de amintiri ca de-un puhoi clocotitor, ajunse să-și amintească repede ziua din ajun.

– Cât e ceasul? întrebă ea.

Tușa Rollet ieși, punând mâna dreaptă streășină la ochi spre partea unde cerul era mai luminat, și se întoarse încetișor, spunând:

– Aproape trei.

– A, mulțumesc! Mulțumesc!

Căci Léon avea să vină. Cu siguranță! Trebuie să fi găsit bani. Dar poate c-o să se ducă acolo, fără să bănuie că ea era aici; și porunci doicii să dea o fugă până acasă la ea, să-l aducă.

– Hai, repede!

– Da, conștiță dragă, mă duc! Mă duc!

Acum se mira cum de nu se gândise la el de la început; ieri își dăduse cuvântul, o să și-l țină; și se și vedea la Lheureux, așternându-i pe birou cele trei hârtii de o mie. După aceea va trebui să născocească o poveste care să-i lămurească lucrurile lui Bovary. Dar ce?

Doica însă nu se mai întorcea. Dar cum în maghernița aceea nu era nici un ceas, Emma se temea că i se pare doar că a trecut prea mult timp de la plecarea doicii. Începu să se plimbe agale prin grădină; merse pe cărare de-a lungul gardului, dar se-ntoarse repede, sperând că femeia a venit pe alt drum. În sfârșit, istovită de-atâta așteptare, încolțită de bănuieli pe care le alunga, nemaiștiind dacă era acolo de-un veac sau de-un minut, se așează într-un colț, închise ochii și-și astupă urechile. Se auzi scârțâitul barierei: sări ca arsă; până să scoată ea o vorbă, tușa Rollet îi spuse:

– Nu-i nimeni la dumneavoastră!

– Cum?

– Oh, nimeni! Și domnul plânge. Vă cheamă. Vă caută.

Emma nu-i răspunse nimic. Sufla greu, uitându-se mereu în toate părțile, în timp ce țărâna, înspăimântată de cum arăta, se dădea instinctiv înapoi, crezând că a înnebunit. Deodată se bătu cu palma pe frunte, scoase un țipăt, căci amintirea lui Rodolphe îi trecuse prin gând ca un fulger imens într-o noapte neagră. Era atât de bun, de delicat, de generos!

Și, de altfel, dacă ar sta la îndoială să-i facă acest serviciu, ar ști să-l silească, amintindu-i într-o clipită dragostea lor pierdută. Porni deci spre La Huchette, fără să-și dea seama că alerga să se ofere aceluia care mai deunăzi o făcuse să sufere atât de tare și fără să bănuie câtuși de puțin că se prostituează.

VIII

Se întreba mergând: „Ce-am să spun? De unde să încep?” Și, pe măsură ce înainta, recunoștea tufișurile, copacii, trestii-de-mare de pe deal, castelul din vale. Simțea iar senzațiile primei sale iubiri, și biata ei inimă strivită se umplea de dragoste. Un vânt călduț îi sufla în obraz; zăpada, care se topea, picura de pe muguri pe iarbă.

Intră ca și altădată prin porțița din parc, ajunse apoi în curtea principală, mărginită de două rânduri de tei stufoși, care-și legănau fremătând crengile lor lungi. Căinii legați începură să latre, și hămăitul lor răsuna fără să se arate cineva.

Sui scara largă și dreaptă, cu rampă de lemn, care ducea la coridorul pardosit cu lespezi prăfuite, în care dădeau mai multe odăi în șir, ca la mănăstiri sau la hanuri. Odaia lui era în capăt, în fund de tot, pe stânga. Când puse degetele pe-clanță, puterile o părăsiră deodată. Se temea că nu-i acolo, o dorea aproape, și totuși asta era singura speranță, ultima posibilitate de scăpare. Se reculese o clipă, și, luându-și inima în dinți, cum i-o cerea clipa aceea, intră.

Rodolphe sta în fața focului, cu amândouă picioarele pe marginea căminului, fumându-și pipa.

– Cum! dumneata?!... zise el, ridicându-se brusc.

– Da, eu... Aș vrea, Rodolphe, să-ți cer un sfat.

Și, cu toate eforturile, nu-și putu descleșta gura.

– Nu te-ai schimbat, ești tot atât de fermecătoare!

– O, îi răspunse ea cu amărăciune, jalnice farmece, dragul meu, de vreme ce le-ai disprețuit.

Atunci el începu să-i explice de ce s-a purtat așa, să se scuze în termeni vagi, neputând născoci ceva

mai bun.

Emma se lăsă dusă de vorbele lui, dar mai mult de glasul și de înfățișarea lui până într-atâta, încât se prefăcu a-l crede, sau, poate, și crezu în pretextul despărțirii lor: era un secret de care depindeau onoarea și chiar viața unei a treia persoane.

– Oricum, zise Emma, uitându-se tristă la el, mult am suferit!...

Rodolphe îi răspunse filozofând:

– Așa-i viața!

– Cel puțin, continuă Emma, a dumitale a fost mai bună de când ne-am despărțit?

– O, nici bună... nici rea.

– Ar fi fost poate mai bine să nu ne fi despărțit niciodată.

– Da... poate...

– Crezi? zise ea, apropiindu-se. Și suspină: O, Rodolphe, dacă ai ști... Tare te-am iubit!

Și-n clipa aceea Emma-i luă mâna și rămaseră câtva timp cu degetele împreunate – ca în prima zi, la expoziție! Sub impulsul unui reflex de mândrie, Rodolphe încerca să nu se lase înduioșat. Dar, lăsându-se pe pieptul lui, Emma-i spuse:

– Cum voiai să trăiesc fără tine? E greu să te dezobișnuiești de fericire! Eram disperată! Am crezut că mor! Am să-ți povestesc toate astea, ai să vezi. Și tu... tu ai fugit de mine!...

Căci de trei ani o ocolise cu grijă, din acea lașitate firească sexului tare; și Emma continua, dând din cap cu drăgălășenie, mai dezmiardătoare ca o pisică îndrăgostită:

– Iubești alte femei, spune drept. O! Le înțeleg, fii pe pace! Le scuz; le-i fi sedus ca și pe mine. Tu ești un bărbat, tu! ai tot ce trebuie ca să te iubească cineva. Dar vom începe iar, nu-i așa? Ne vom iubi! Uite, rîd, sunt fericită!... Dar spune ceva!

Și Emma arăta răpitoare, cu privirea ei în care tremura o lacrimă, ca apa unei furtuni într-un potir albastru.

Rodolphe o luă pe genunchi și-i mângâie cu dosul mâinii palele de păr, netede și lucioase, în care, în lumina amurgului, se oglindea ca o săgeată de aur o ultimă rază de soare. Ea înclina fruntea; în cele din urmă, îi sărută pleoapele, ușor, cu vârful buzelor.

– Dar tu ai plâns! zise Rodolphe. De ce?

Emma izbucni în hohote. Rodolphe crezu că nu era decât dezlănțuirea dragostei ei; și fiindcă Emma tăcea, luă tăcerea aceasta drept ultim gest de pudoare și exclamă:

– Ah, iartă-mă! Numai tu-mi plăci. Am fost un prost și un ticălos! Te iubesc; am să te iubesc întotdeauna! Dar ce ai? Spune-mi odată!

Și se lăsă în genunchi.

– Ei bine... Rodolphe, sunt ruinată! Trebuie să-mi împrumuți trei mii de franci!

– Dar... dar... începu el, ridicându-se puțin câte puțin, în timp ce fața lui lua o expresie gravă.

– Știi, continuă ea repede, că soțul meu își plasase tot ce avea la un notar; și notarul a fugit. Atunci ne-am împrumutat; clienții nu plăteau. De altfel, n-am isprăvit cu lichidarea lor; mai târziu o să avem bani. Dar azi, dacă nu avem trei mii de franci, ne scoate în vânzare; acum, chiar acum; și bizuindu-mă pe prietenia ta, am venit.

„Aha, își spuse Rodolphe, care se făcu deodată foarte palid, de asta a venit!”

Spuse, apoi, cu un aer foarte calm:

– Nu-i am, scumpă doamnă.

Nu mințea de loc. Dacă i-ar fi avut, fără îndoială că i-ar fi dat, cu toate că, în genere, nu-i plăcut să faci fapte atât de frumoase; din toate vijeliile care se abat asupra dragostei, o cerere de bani fiind cea mai rece și cea mai pustiitoare.

Mai întâi, Emma rămase câteva minute cu ochii la el.

– Nu-i ai! Repetă de mai multe ori: Nu-i ai!... Ar fi trebuit să-mi scutesc această ultimă rușine. Tu nu m-ai iubit niciodată! Ești la fel cu toți ceilalți!

Se trăda, se pierdea.

Rodolphe o întrerupse, spunându-i că și el era „strâmtorat”.

– Ah, te plâng! zise Emma. Da, foarte mult! Și, oprindu-și privirea pe-o carabină damaschinată¹, care strălucea pe panoplie: Dar când cineva e atât de sărac, nu pune argint pe patul puștii! Nu cumpără o pendulă cu încrustări de sidef! continua Emma arătând ceasornicul Boulle; nici șuierătoare de argint aurit la bici – și puneu mâna pe ele – nici brelocuri la ceas! O, nimic nu-i lipsește! Până și un serviciu de lichior în camera lui! Căci ții la tine, trăiești bine, ai castel, ferme, păduri; te ții de vânători cu gonaci, te plimbi la Paris... Eh! dacă

¹ Încrustată cu fire de argint sau de aur.

n-ar fi decât ăștia, exclamă ea, luând de pe cămin butonii de manșete, decât ultimul flecușteț! și încă poți scoate banii pe ei!... O, nu, nu-mi trebuie! Țineți-i!

Și zvârli cât colo butonii, al căror lănișor de aur, izbindu-se de perete, se rupse.

– Eu însă ți-aș fi dat tot, aș fi vândut tot, aș fi muncit cu mâinile mele, aș fi cerșit pe drumuri pentru un zâmbet, pentru o privire, pentru ca să te aud spunând: „Mulțumesc”. Și tu stai acolo liniștit în fotoliul tău, ca și cum nu m-ai fi făcut să sufăr de ajuns până acum! De n-ai fi fost tu, știi foarte bine că aș fi putut trăi fericită. Cine te silea? Făcuseși pariu cu cineva? Mă iubeai totuși; așa-mi spuneai; și adineauri încă... Ah, mai bine mă goneai! Mi-s mâinile calde încă de sărutările tale, și uite colo, pe covor, locul unde-mi jurai în genunchi o dragoste veșnică. M-ai făcut să cred în ea; doi ani m-ai târât în cel mai măreț și cel mai suav vis!... Ei? Planurile noastre de călătorie, ți le mai amintești? Oh, scrisoarea ta, scrisoarea ta! mi-a sfâșiat inima! Și pe urmă, când vin iarăși la el, care-i bogat, fericit, liber, ca să-i cer implorându-l și aducându-i toată dragostea mea, un ajutor pe care l-ar da primul-venit, mă înlătură, pentru că l-ar costa trei mii de franci!

– Nu-i am! răspunse Rodolphe cu acel calm desăvârșit după care, ca după un scut, se ascund mâinile resemnate.

Emma ieși. Pereții se clătinau, tavanul o strivea; și trecu iar pe-aceeași alee lungă, poticnindu-se de grămezile de frunze moarte pe care le împrăștia vântul. În sfârșit ajunse la șanțul din fața gardului; își rupse unghiile de încuietore, așa era de grăbită s-o deschidă. După aceea, la o sută de pași mai departe, suflând greu, gata să cadă, se opri. Și atunci, întorcându-se, mai zări încă o data castelul nepăsător, cu parcul, grădinile, cele trei curți și toate ferestrele fațadei.

Rămase pierdută, ca trăsniță, fără să-și mai dea seama că trăiește decât din bătaia arterelor ei, pe care le auzea parcă izbucnind ca o muzică asurzitoare ce umplea tot câmpul. Sub picioarele ei, pământul i se părea mai moale ca o undă, iar brazdele i se părură ca niște imense valuri negre care se spărgeau vuind. Toate amintirile și ideile pe care le mai avea în minte răbufneau deodată, dintr-o singură zvâcnitură, ca miile de stelute ale unui foc de artificii. Îl văzu pe tatăl ei, cabinetul lui Lheureux, odaia lor de-acolo, o altă priveliște. O apuca nebunia, începu să-i fie frică și izbuti să-și vină în fire, ce-i drept, cam nesigur; căci nu-și aminti deloc cauza groaznicei stări în care se afla, adică chestiunea banilor. Nu suferea decât din pricina dragostei, și simțea cum, amintindu-și de ea, sufletul o părăsește, ca răniții care, în agonie, simt cum viața se duce prin rana care sângerează.

Se înnopta; ciori treceau pe deasupra.

I se păru deodată că bășici roșii ca focul plesneau în aer, ca niște mingi care trosnesc crăpând, și se învârteau, se învârteau, topindu-se apoi în zăpadă, printre crengile copacilor. În mijlocul fiecăreia apărea chipul lui Rodolphe. Veneau tot mai multe, tot mai aproape, pătrunzând în ea; totul pieri. Recunoscu luminile caselor, care străluceau de departe, în ceață.

Atunci situația ei îi apăru în față ca o prăpastie. Gâfâia de-i plesnea pieptul. Apoi, într-o pornire de eroism care-o făcu aproape veselă, scoborî coasta în fugă, străbătu ocolul vacilor, cărarea, aleea, halele și ajunse în fața prăvăliei farmacistului.

Nu văzu pe nimeni. Era gata să intre; dar, auzind clopoțelul, putea să vină cineva; și, strecurându-se prin barieră, ținându-și suflarea, pipăind pereții, înaintă până în pragul bucătăriei, unde ardea o lumânare pusă pe plită. Justin, cu mânecile suflecate, ducea o tavă.

„A! Stau la masă. S-așteptăm.”

Justin se-ntoarse. Emma bătu în geam. Justin ieși.

– Cheia! Cea de sus, unde sunt...

– Cum?

Și se uita la dânsa, înmărmurit de paloarea feței ei, care apărea ca o pată albă pe fondul negru al nopții. I se păru nemaipomenit de frumoasă și măreață ca o fantomă; fără să înțeleagă ce voia, presimțea ceva groaznic.

Dar Emma începu iar, repede, șoptit, cu o voce dulce, ademenitoare:

– O vreau! Dă-mi-o.

Cum peretele despărțitor era subțire, se auzea în sufragerie țâcănitul furculițelor pe farfurii.

Îi spuse că trebuie să omoare șobolanii, care n-o lăsau să doarmă.

– Ar trebui să-l înștiințez pe domnul.

– Nu! Stai! Apoi, cu un aer indiferent: Ei, nu face să te mai ostenești; o să-i spun eu pe urmă. Hai, ia lumânarea.

Intră în coridorul în care dădea ușa laboratorului. Pe perete atârna o cheie cu etichetă: *Capharnaum*.

– Justin! strigă spițerul, care-și pierduse răbdarea.

– Să urcăm!

Și el merse-n urma ei.

Cheia se învârti în broască, și Emma se duse de-a dreptul spre raftul al treilea – atât de bine o călăuzea memoria – luă borcanul albastru, smulse capacul, vârî mâna înăuntru și, scoțând-o plină de un praf alb, începu să-l mănânce chiar din palmă.

– Stați! strigă Justin, repezindu-se la ea.

– Taci! Să nu vină cineva...

Justin era disperat, voia să strige.

– Să nu spui nimic, altfel totul o să cadă asupra stăpânului tău!

Apoi se-ntoarse deodată potolită și aproape cu seninătatea unei datorii împlinite.

Când Charles, tulburat de vestea sechestrului, se întorsese acasă, Emma de-abia plecase. Strigă, plânse, leșină, dar Emma nu apărură de nicăieri. Unde putea să fie? O trimise pe Félicité la Homais, la domnul Tuvache, la Lheureux, la „Leul de aur”, peste tot; și când îl lăsa puțin spaima, își vedea stima spulberată, averea pierdută, viitorul Berthei distrus. Din ce cauză?... Nici un cuvânt! Așteptă până la ora 6 seara. În sfârșit, nemaiputând răbda și închipuindu-și că Emma plecase la Rouen, porni pe șosea, făcu o jumătate de leghe, nu întâlni pe nimeni, mai așteptă și veni înapoi. Emma se întorsese.

– Ce-a fost?... De ce?... Explică-mi!...

Emma se așeză la birou și scrisese o scrisoare pe care o lipi încet, adăugând data, ziua și ora. Apoi spuse cu un ton solemn:

– Ai s-o citești mâine; până atunci, te rog, nu-mi mai pune nici o întrebare!... Nu, nici una!

– Dar...

– Oh, lasă-mă! Și se întinse pe pat.

Un gust iute pe care-l simțea în gură o trezi.

Îl zări pe Charles și închise iar ochii.

Se supraveghea, curioasă, ca să-și dea seama dacă suferă. Dar nu, încă nimic. Auzea tictacul pendulei, pâlparea focului și respirația lui Charles, care stătea-n picioare lângă patul ei.

„Ah, ce puțin lucru e moartea! se gândea ea; am să adorm, și totul o să se isprăvească!”

Luă o înghițitură de apă și se întoarse cu fața la perete.

Gustul acela îngrozitor de cerneală stăruia.

– Mi-e sete!... Oh! Tare mi-e sete! suspină ea!

– Dar ce ai? zise Charles, întinzându-i un pahar.

– N-am nimic!... Deschide fereastra... mă înăbuș!

Și o apucă o greață atât de năprasnică, încât de-abia avu timp să-și ia batista de sub pernă.

– Ia-o! zise ea repezit. Arunc-o!

Charles începu s-o întrebe; nu-i răspunse nimic. Stătea neclintită, temându-se ca nu cumva cea mai mică mișcare s-o facă să verse. Între timp, simțea un frig ca gheața care i se urca de la picioare până la inimă...

– Ah, iată că începe! murmură ea.

– Ce spui?

Își clătina capul cu o mișcare înceată, plină de spaimă, și-și tot descleșta mereu fălcile, ca și cum ar ar fi avut pe limbă ceva nespus de greu. La ora 8 începu iar să verse.

Charles băgă de seamă că în fundul ligheanului era un fel de nisip alb prins de pereții de porțelan.

– Extraordinar! Ciudat! repeta el.

Dar Emma spuse cu glas tare:

– Nu, te înșeli!

Atunci, încetișor și aproape mângâind-o, îi trecu mâna pe stomac. Emma scoase un țipăt ascuțit. Charles se dădu îndărăt, înspăimântat.

Pe urmă Emma începu să geamă; la început slab. Un fior puternic îi scutură umerii și deveni mai palidă decât cearceaful în care se înfingeau degetele ei crispate. Pulsul inegal aproape nu se mai simțea acum.

Broboane de sudoare se prelingeau pe fața ei vânată, care părea încremenită în exalațiile unor aburi metalici. Îi clănțaneau dinții, ochii măriți priveau pierduți în jur, și, la tot ce-o întreba, nu răspundea decât dând din cap; zâmbi chiar de două-trei ori. Puțin câte puțin, gemetele se întesiră. Îi scăpă un urlet înăbușit; pretinse că se simte mai bine și că îndată o să se scoale. Începură convulsiile; țipă.

– Ah, Doamne, ce cumplit e!

Charles se aruncă în genunchi lângă pat.

– Vorbește! Ce-ai mâncat? Răspunde, pentru numele lui Dumnezeu!

Și o privea cu niște ochi plini de dragoste, cum Emma nu mai văzuse niciodată.

– Ei bine, acolo... acolo!... zise ea cu o voce sfârșită.

Se repezi la birou, rupse sigiliul plicului și citi cu glas tare: „*Să nu se arunce vina asupra nimănui*”... Se opri, își trecu mâna pe ochi și mai citi o dată.

– Cum? Ajutor! Săriți!

Și nu era în stare să facă altceva decât să repete: „Otrăvită! Otrăvită!” Félicité alergă la Homais, care umplu piața cu această veste; doamna Lefrançois o auzi la „Leul de aur”; câțiva se sculară din pat ca s-o spună vecinilor și toată noaptea satul fu în picioare.

Înnebunit, bolborosind, gata să se prăbușească, Charles se învârtea prin odaie. Dădea peste mobile, își smulgea părul din cap; farmacistul niciodată nu și-ar fi închipuit că poate să existe un spectacol atât de îngrozitor.

Se întoarse acasă să-i scrie domnului Canivet și doctorului Larivière. Își pierdea capul; făcu mai mult de cincisprezece ciorne. Hippolyte plecă la Neufchâtel, iar Justin goni atât de tare calul lui Bovary, încât îl lăsă pe colina Bois-Guillaume țeapăn, pe trei sferturi mort.

Charles voia să răsfoiască dicționarul de medicină; nu putea să vadă nimic; îi jucau rândurile înaintea ochilor.

– Fii calm! zise spițerul. Trebuie numai să administrăm un antidot puternic. Ce otravă a luat?

Charles îi arătă scrisoarea. Luase arsenic.

– Dacă-i așa, zise Homais, va trebui să-i facem analiza. Căci el știa că la orice otrăvire trebuie să se facă o analiză; iar celălalt, care nu pricepea, răspunse:

– Ah! Faceți! Faceți, salvați-o!...

Apoi, întorcându-se lângă ea, se prăbuși pe covor și rămase, plângând, cu capul rezemat pe marginea patului.

– Nu plânge! îi spuse Emma. În curând n-am să te mai chinuiesc!

– De ce? Cine te-a silit?

Emma-i răspunse:

– Trebuia, dragul meu.

– Nu erai fericită? E vina mea? Eu totuși am făcut tot i ce mi-a stat în putință!

– Da... adevărat... tu, tu ești bun!

Și Emma-i trecea mâna, încet, prin păr. Gingășia acestei senzații îi sporea tristețea; simțea toată ființa lui prăbușindu-se de disperare la gândul că avea s-o piardă, tocmai atunci când, dimpotrivă, Emma îi arăta mai multă dragoste ca niciodată; și nu găsea nimic, nu îndrăznea, nu știa ce să facă, urgența unei hotărâri imediate zăpăcindu-l cu totul.

Emma se gândea că sfârșise cu toate trădările, josniciile și cu nenumăratele pofte care o torturau. Acum nu mai ura pe nimeni; gândurile ei erau tot mai învâlmășite, ca într-un amurg, și, din toate zgomotele de pe pământ, nu mai auzea decât tânguirea mereu întreruptă a acestei sărmene inimi, dulce și nedeslușită, ca ecoul cel din urmă al unei simfonii care se aude din ce în ce mai departe.

– Aduceți-mi fetița, zise ea, ridicându-se în coate.

– Nu-ți mai e rău, nu-i așa? întreba Charles.

– Nu! Nu!

Serioasă și aproape visând încă, copila apără în brațele slujnicei, în lungă ei cămășuță de noapte, din care-i ieșeau picioarele goale. Se uita mirată la odaia răvășită și clipea din ochi, orbită de sfeșnicele lungi, aprinse, de pe mobile. Ele-i aduceau aminte fără îndoială de diminețile de Anul Nou sau de lăsata-secului, când, tot așa, trezită de vreme la lumina lumânărilor, venea în patul mamei să-și primească darurile, căci începu să spună:

– Unde sunt, mamă?

Și cum toată lumea tăcea:

– Dar nu-mi văd pantofiorul!

Félicité o pleca spre pat, dar fetița tot trăgea cu ochii spre cămin.

– L-a luat doica? întreabă ea.

Și, auzind numele doicii, care-o făcea să-și aducă aminte iar de adulterele și de cumplitele ei nenorociri, doamna Bovary întoarse capul, ca și cum ar fi simțit dezgustul unei alte otrăvi, mai puternice, care-i venea în gură. Berthe rămase pe pat.

– Oh, ce ochi mari ai, mamă! Ce palidă ești! Ce tare asuzi!...

Emma se uita la dânsa.

– Mi-e frică! zise micuța, ferindu-se.

Emma-i luă mâna să i-o sărute; fetița se zbătea.

– Destul! Luați-o de-aici! strigă Charâes, care plângea în alcov.

Simptomele conțină apoi un moment; părea mai puțin agitată; și la fiecare cuvânt fără importanță, la fiecare răsuflare puțin mai liniștită, Charles începea să capete speranțe. Când, în sfârșit, intră Canivet, se aruncă plângând în brațele lui.

– Ah! Ați venit! Mulțumesc! Sunteți atât de bun! Dar totul merge mai bine. Uitați-vă la ea...

Confratele nu avu de loc aceeași părere, și, neobișnuind să meargă – după cum spunea chiar el – *pe ocolite*, prescrise vomitiv, ca să-i ușureze de tot stomacul. Curând, începu să verse sânge. Buzele i se strânsă mai tare. Avea mâinile și picioarele crispate, trupul plin de pete negre, și pulsu-i luneca sub degete ca un fir de ață întins, ca o strună de harpă gata să plesnească.

Începu apoi să țipe înfricoșător. Blestema otrava, o drăcuia, implora să se grăbească și dădea la o parte cu mâna tot ce bărbatul ei, mai pierdut decât ea, se căznea să-i dea de băut. Charles stătea în picioare, cu batista la gură, gemând, plângând, sufocat de sughițurile de plâns care-l scuturau din cap până-n picioare; Félicité alerga încolo și încoace prin odaie; Homais, încremenit, ofta adânc, iar domnul Canivet, care-și păstra totdeauna cumpătul, începea și el să se simtă tulburat.

– Ei, al dracului!... Totuși... stomacul a fost golit, și, din moment ce cauza a încetat...

– Și efectul trebuie să înceteze, completă Homais, asta-i sigur!

– Dar salvați-o! exclamă Bovary.

Fără să asculte ce spunea farmacistul, care mai dădu drumul la întâmplare unei ipoteze: „Poate că-i un acces salvator”, Canivet era gata să-i administreze niște teriac¹, când se auziră pocnete de bici; toate geamurile zbârâiră, și un cupeu-poștalion, tras din răputeri de trei cai plini de noroi până la urechi, apără deodată la colțul halelor. Era doctorul Larivière.

Apariția unui zeu n-ar fi stârnit mai multă vâlvă. Bovary ridică mâinile. Canivet se opri brusc, iar Homais își scoase boneta grecească cu mult înainte de-a intra doctorul.

Larivière aparținea acelei mari școli de chirurgie ieșite de sub halatul lui Bichat, acelei generații, acum dispărută, de practicieni filozofi, care, iubindu-și arta cu o dragoste fanatică, o practica cu patimă și iscusință. Când se înfură, tremura tot spitalul, iar elevii lui îl venerau atât de mult, încât, de îndată ce se instalau ca medici, se sileau să-l imite pe cât cu putință în toate; așa că, prin orașele dimprejur, îi găseai îmbrăcați la fel ca dânsul, cu un pardesiu lung de merinos, cu o haină largă și neagră, ale cărei manșete, descheiate, lui îi cădeau puțin peste mâinile carnoase, niște mâini foarte frumoase, totdeauna fără mănuși, pentru a fi gata parca să se afunde în toate suferințele. Disprețuind decorațiile, titlurile și academiile, primitor, generos ca un părinte cu cei săraci și practicând virtutea fără să creadă în ea, ar fi putut trece aproape drept un sfânt dacă ascuțimea spiritului său n-ar fi făcut să fie temut ca un diavol. Privirea-i, mai tăioasă decât bisturiile lui, îți intra drept în suflet, și printre afirmații și ascunzișuri pudice, destrăma orice minciună. Și trecea astfel prin viață, încărcat de acea majestate plină de blândețe pe care o dă conștiința unui mare talent, averea și patruzeci de ani de viață de muncă fără pată.

Încruntă sprâncenele chiar din ușă de îndată ce zări fața cadaverică a Emmei, întinsă pe spate, cu gura deschisă. Apoi, având aerul că ascultă ce-i spune Canivet, își tot plimba arătătorul sub nări, repetând:

– Bine, bine...

Dar ridică ușor din umeri. Bovary băgă de seamă; se uitară unul la altul; și omul acesta, obișnuit să vadă atâtea dureri, nu-și putu stăpâni o lacrimă care-i căzu pe gulerașul de dantelă.

Voi să se retragă cu Canivet în odaia de alături. Charles veni după ei.

– E foarte rău, nu-i așa? Dacă i-am pune niște cataplasme cu muștar... mai știu eu ce? Dar găsiți ceva, dumneavoastră, care ați salvat atâtea!

Charles îl cuprinse în brațe cu amândouă mâinile, îl privi în ochi, lung, îngrozit, implorând, pe jumătate leșinat pe pieptul lui.

– Hai, dragul meu, curaj! Nu se mai poate face nimic.

Și doctorul Larivière se-ntoarse să plece.

– Plecați?

– O să mă reîntorc.

Ca și cum ar fi vrut să dea un ordin surugiului de la poștalion, ieși împreună cu domnul Canivet, care nici el nu prea voia s-o vadă pe Emma murind în mâinile lui.

Farmacistul îi ajunse în piață. Prin firea lui, Homais nu se putea despărți de oamenii celebri. Așa că-l imploră pe domnul Larivière să-i facă deosebita cinste de-a lua masa la el.

Trimise repede să ia niște porumbei de la „Leul de aur”, toate cotletele care mai erau la măcelărie,

¹ Un medicament care conține opiu.

smântână de la Tuvache, ouă de la Lestiboudois, și spițerul însuși ajută să fie totul gata, în timp ce doamna Homais spunea, trăgând de șireturile camizolului:

- O să mă scuzați, domnule, căci în nenorocitul nostru sat, îndată ce nu știi din ajun...
- Paharele cu picior! șopti Homais.
- Dacă am fi fost măcar într-un oraș, am fi putut să facem rost de niște pulpă umplută.
- Taci!... Poftim la masă, doctore!

Găsi de cuviință ca, după primele îmbucături, să dea câteva amănunte asupra nenorocirii:

– La început mi s-a părut că e vorba de-o senzație de uscăciune a faringelui, pe urmă de dureri insuportabile la epigastru, de-o superpurgație, de comă.

– Dar cum s-a otrăvit?

– Nu știu, doctore, și nici nu prea pot să-mi închipui de unde a putut să-și procure acest acid arsenios.

Justin, care tocmai aducea un teanc de farfurii, începu să i tremure.

– Ce ai? îl întrebă farmacistul.

Când auzi asta, băiatul scăpă tot din mâini, cu un zgomot asurzitor.

– Imbecilule! strigă Homais. Neîndemânaticule! Mocăitule! Măgarule! Dar, deodată, stăpânindu-se: Am voit, doctore, să încerc o analiză, și *primo*, am introdus cu băgare de seamă într-un tub...

– Ar fi fost mai bine, zise doctorul, să-i fi introdus degetele în gât.

Confratele lui tăcea, căci primise adineauri, între patru ochi, o săpuneală zdravănă în privința emeticului său, așa încât acest Canivet, atât de fudul și vorbăreț când a fost vorba le piciorul sucit, era în ziua aceea foarte modest; zâmbea într-una, aprobând tot.

Homais se umfla în pene de mândria ce-a avea asemenea musafiri, și ideea că Bovary e atât de nenorocit îi sporea oarecum plăcerea când se gândea cu egoism la el însuși. Și apoi prezența doctorului îl înflăcăra. Își arăta toată erudiția, vorbea alandala de cantaride, de upas¹, de copacul-morții, de vipere...

– Ba chiar am citit, doctore, că s-au găsit oameni intoxicați – de parcă ar fi fost trăsniți – din cauza unor cârnați care suferiseră o prea vehementă fumigație. Cel puțin așa era scris într-un foarte frumos raport, alcătuit de una din celebritățile noastre farmaceutice, de unul din maeștrii noștri, ilustrul Cadet de Gassicourt!

Doamna Homais își făcu apariția, aducând una din acele mașini care se tot clatină și care se-ncălzesc cu spirt; căci Homais ținea să fiarbă chiar pe masă cafeaua, pe care el însuși o prăjise, o rășnise și o amestecase.

– *Saccharum*, doctore, zise el oferindu-i zahăr.

Puse apoi să-i aducă jos toți copiii, curios să aibă părerea chirurgului asupra constituției lor.

În sfârșit, când domnul Larivière era gata să plece, doamna Homais îi ceru o consultație pentru soțul ei. I se îngroșa sângele adormind în fiecare seară imediat după masă.

– O, nu-s simțurile² care-l supără.

Zâmbind puțin de acest joc de cuvinte neobservat, doctorul deschise ușa. Dar farmacia era ticsită de lume, și cu multă greutate putu să se descotorosească de respectabilul domn Tuvache, care se temea ca nevastă-sa să nu capete o congestie pulmonară, pentru că avea obiceiul să scuipe în cenușă; apoi, de domnul Binet, care suferea uneori de-o foame năprasnică, și de doamna Caron, care avea înțepături; de Lheureux, care avea ameteți; de Lestiboudois, care avea un reumatism; de doamna Lefrançois, care avea grețuri. În sfârșit, cei trei cai porniră, și, în general, lumea găsi că doctorul nu fusese de loc binevoitor.

Toată lumea începu să se uite la domnul Bournisien, care trecea prin hale cu sfântul mir.

Homais, precum îi porunceau principiile lui, asemui pe preoți cu corbii pe care-i atrage mirosul de mort; vederea unei fețe bisericești îi era personal neplăcută, căci anterior îl făcea să se gândească la giulgiu, și ura anteriorul întrucâtva și de frica giulgiului.

Cu toate acestea, nedându-se îndărăt de la ceea ce numea el *misiunea lui* , se întoarse la Bovary împreună cu Canivet, pe care domnul Lanvière, înainte de a pleca, îl rugase cu insistență să facă asta; ba chiar, fără aluziile nevestei sale, încă ar fi luat cu dânsul și pe cei doi copii, ca să-i deprindă cu împrejurările grele din viață, pentru ca asta să le fie o lecție, o pildă, un tablou solemn, care să le rămână mai târziu în minte.

Când intrară, odaia era plină de-o solemnitate jalnică. Pe masa de lucru, acoperită cu un șervet alb, erau pe-o tavă de argint vreo cinci-șase tampoane de vată lângă un crucifix mare, între două sfeșnice aprinse. Cu bărbia în piept, Emma deschidea pleoapele peste măsură de tare; și bieteile ei mâini se târau pe cearceaf cu acel gest hidos și blând al celor în agonie, care parcă se grăbesc să tragă giulgiul pe ei. Alb la față ca o statuie și cu ochii roșii ca niște cărbuni, Charles stătea fără să plângă în fața ei, la picioarele patului, pe când preotul, stând într-un genunchi, murmură ceva în șoaptă.

¹ Otravă făcută din seva anumitor arbori.

² În franțuzește, joc de cuvinte între *sang* – sânge și *sens* – simț, ambele cuvinte pronunțându-se la fel.

Ea își întoarse capul încet și păru că se bucură când dădu cu chii deodată de patrafirul violet, regăsind, fără îndoială, în mijlocul unei liniști neobișnuite, voluptatea pierdută a primelor ei avânturi mistice, laolaltă cu viziuni de fericire veșnică ce începeau.

Preotul se ridică să ia crucifixul; atunci Emma întinse gâtul ca cineva căruia-i e sete, și, lipindu-și buzele de trupul Fiului Domnului, dădu, cu toată puterea ei sfârșită, cea mai înfiorată sărutare de dragoste pe care o dăduse vreodată. Pe urmă, preotul spuse tare *Misereatur* și *Indulgentiam*, muie degetul cel mare de la mâna dreaptă în untdelemn și începu s-o miruie; mai întâi pe ochii care râvniseră atât de mult toate mărețiile pământești; apoi pe nările lacome de adieri calde și de miresmele dragostei; apoi pe gura care se deschisese pentru minciună, care gemuse de trufie și țipase în desfrâu; apoi pe mâinile care se desfătau la atingerile suave, și, în sfârșit, pe talpa picioarelor, așa de agere odinioară când alerga să-și potolească dorințele, și care de-acum nu vor mai umbla.

Preotul își șterse degetele, aruncă în foc bucățelele de vată muiate în untdelemn și se întoarse să stea lângă muribundă, ca să-i spună că acum trebuie să împreune suferințele ei cu cele ale lui Isus Hristos și să se încredințeze îndurării Domnului.

Sfârșindu-și cuvântul de îmbărbătare, încercă să-i pună în mână o lumânare sfințită, simbol al slăvilor cerești, de care în curând avea să fie înconjurată. Prea slăbită, Emma nu putu strânge degetele, și dacă n-ar fi ținut-o Bournisien, lumânarea ar fi căzut jos.

Nu mai era totuși atât de palidă, și chipul ei avea o expresie de seninătate, ca și cum sfânta taină ar fi vindecat-o.

Preotul nu pierdu prilejul de-a atrage luarea-aminte, și chiar îi explică lui Bovary, că, uneori, Domnul prelungea viața oamenilor când socotea că-i de folos pentru izbăvirea lor; și Charles își aduse aminte de ziua când, tot așa, pe moarte, Emma mai fusese împărtășită.

„Poate că nu ar trebui să pierdem orice nădejde”, gândi el.

Într-adevăr, Emma privi jur împrejur, încet, ca cineva care se trezește dintr-un vis; apoi, cu o voce deslușită, ceru oglinda și rămase câțva timp aplecată deasupra ei, până în clipa când lacrimi mari începură să-i curgă din ochi. Atunci își dădu capul pe spate, scoțând un suspin, și căzu iar pe pernă.

Pieptul ei începu imediat să gâfâie grăbit. Toată limba îi ieși din gură; ochii, rotindu-se, păleau ca două lămpi care se sting, și ai fi crezut-o moartă dacă coastele nu s-ar fi zbatut atât de înspăimântător de repede, scuturate de-o răsuflare furioasă, ca și cum sufletul ei s-ar fi smucit ca să se desprindă. Félicité îngenunche în fața crucifixului, și chiar farmacistul își îndoi puțin genunchii, pe când domnul Canivet privea vag în piață. Bournisien, cu lungu-i anterior negru, care se târa în urma lui prin odaie, începu iar să facă rugăciuni, cu fruntea înclinată pe marginea patului. Charles sta în genunchi, de cealaltă parte, cu brațele întinse spre Emma. Îi luase mâinile și i le strângea, tresărind la fiecare bătaie a inimii, ca un ecou al unei ruine care se prăbușește. Pe măsură ce horcăia tot mai tare, își grăbea și preotul rugăciunile, care se amestecau cu plânsul înăbușit al lui Bovary, și uneori dispărea parcă totul în murmurul surd al silabelor latinești, care sunau ca dangătul de înmormântare al unui clopot.

Deodată se auzi pe trotuar un bocănit de saboți grei și hârșcâitul unui baston; apoi se înalță o voce, o voce aspră care cânta:

*Când arde soarele-n amiază,
Iubire fetele visează.*

Emma se ridică atunci ca un cadavru pe care l-ar fi galvanizat cineva, cu părul despletit, cu ochii ficși, holbați,

*Ca să adune mai cu zor
Tot grâul care-a fost cosit,
Nanette se-apleacă pe ogor
Spre brazda ce l-a dăruit.*

– Orbul! strigă ea.

Și Emma, crezând că vede fața hidoasă a nenorocitului ridicându-se deodată în întunecimile veșnice, ca o spaimă, începu să râdă, cu un râs cumplit, fioros, disperat.

*Bătu atunci un vânt nespus,
Și fusta-i flutură în sus.*

Un spasm o abătu iar pe saltea. Toți se apropiară. Emma nu mai era.

IX

Întotdeauna, după moartea cuiva, cei dimprejur rămân ca încremeniți, atât e de greu să înțeleagă prezența neașteptată a neantului și să se resemneze cu credința că într-adevăr așa este. Dar când își dădu seama că Emma nu mai mișcă, Charles se aruncă asupra ei, strigând:

– Adio! Adio!

Homais și Canivet îl scoaseră din odaie.

– Potolește-te!

– Da, spunea el, zbatându-se, am să fiu cuminte, n-am să fac nimic rău. Dar lăsați-mă! Vreau s-o văd! E soția mea!

Și începea iar să plângă.

– Plângi, îi spuse farmacistul, lasă natura în voia ei, asta o să te ușureze!

Mai slab ca un copil, Charles se lăsă dus jos, în sală, și domnul Homais se întoarse imediat la el acasă.

În piață îl opri orbul, care, târându-se până la Yonville cu nădejdea de-a căpăta pomăda contra inflamațiilor, întreba pe toți oamenii de pe stradă unde stătea spițerul.

– Ei! Parcă de asta-mi arde mie acum? Ei, atâta pagubă! N-ai decât să vii altă dată!

Și intră repede în farmacie.

Trebuia să scrie două scrisori, să facă o poțiune calmantă pentru Bovary, să găsească o minciună ca să nu se afle ca Emma s-a otrăvit și să o publice într-un articol care să apară în *Fanal*, fără a mai pune la socoteală pe cei care-l așteptau ca să afle ce s-a întâmplat; și când toată lumea din Yonville îi auzi povestea cu arsenicul pe care Emma-l luase drept zahăr când făcea o cremă de vanilie, Homais se-ntoarse iar la Bovary.

Îl găsi singur (Canivet tocmai plecase), stând într-un fotoliu, lângă fereastră, contemplând cu un aer idiot lespezile de pe jos din sală.

– Acum, zise farmacistul, ar trebui să fixați dumneavoastră ora ceremoniei.

– De ce? Care ceremonie? Apoi, bâlbâindu-se, îngrozit: O, nu, nu-i așa? Nu, vreau s-o țin aici!

Ca să se liniștească, Homais luă o carafă de pe etajeră și începu să ude mușcatele.

– O, mulțumesc, zise Charles, ești atât de drăguț!

Și nici nu isprăvi vorba, copleșit de mulțimea amintirilor pe care gestul farmacistului i le trezea.

Atunci, ca să-i mai schimbe gânduriile, Homais socoti că-i bine să-i vorbească puțin de horticultură; plantele au nevoie de umezeală. Charles înclina capul în semn de aprobare.

– De altfel, de-acum o să se facă frumos.

– Ah! exclama Bovary.

Nemaigăsind ce să spună, spițerul începu să dea încet la o parte perdelele de la geamlâc.

– Uite, trece domnul Tuvache.

Charles repetă mașinal:

– Trece domnul Tuvache.

Homais nu mai cuteza să-i vorbească iar despre dispozițiile de înmormântare; preotul fu cel care izbuti să-l hotărască.

Charles se închise în cabinetul lui, lua condeiul în mână și, după ce plânse în hohote o bucată de vreme, scrisese:

„Vreau să fie înmormântată în rochia ei de nuntă, cu pantofi albi, cu cunună, cu părul despletit pe umeri; trei sicrie, unul de stejar, unul de mahon, unul de plumb. Să nu mi se spună nimic, voi fi tare. Pe deasupra să se pună o bucată mare de catifea verde. Asta mi-i dorința. S-o împliniți.”

Cei de față se mirară mult de ideile romantice ale lui Bovary, și farmacistul se duse îndată să-i spună:

– Catifeaua aceea mi se pare de prisos. De altfel, și costă...

– Ce vă privește? Țipă la el Charles. Lăsați-ma! Dumneata n-o iubeai! Pleacă!

Preotul îl luă la braț ca să facă împreună o plimbare prin grădină. Îi vorbi despre deșertăciunea celor pământești. Dumnezeu era mare, bun; trebuie să te supui fără murmur poruncilor lui și chiar să-i mulțumești.

Charles izbucni blestemând:

– Îl urăsc pe Dumnezeu! Asta al vostru!

– Duhul răzvrătirii vă mai stăpânește încă, spuse preotul, oftând.

Bovary era acum departe. Mergea făcând pași mari, de-a lungul zidului, pe lângă spalier, și scrâșnea din dinți, se uita în sus, blestemând cerul; dar nici o frunză nu se clinti.

Burnița. Charles, care era cu pieptul gol, începu să dărdăie; se întoarse și intră să stea în bucătărie.

La ora 6 se auzi în piață un zgomot de fiare vechi; sosea *Rindunica*; și Charles rămase cu fruntea lipită de geam, să vadă cum coboară toți călătorii, unul după altul. Félicité îi puse pe jos o saltea, în salon; se trânti deasupra și adormi.

Deși filozof, domnul Homais respecta morții. Așa că, uitând vorbele de manie pe care bietul Charles i le spusese, seara veni la el să privegheze moarta, aducând trei volume și o mapă cu hârtie, ca să ia note.

Domnul Bournisien era acolo, și la căpătâiul patului, care fusese scos din alcov, ardeau două lumânări mari.

Spîterul, care nu suferea tăcerea, începu să formuleze oarecare imputări la adresa acestei „nefericite femei”; dar preotul îi răspunse că acum nu mai rămâne decât să se roage pentru ea.

– Cu toate acestea, începu iar Homais, din două una: sau a murit în harul Domnului (cum se exprima biserica), și atunci nu mai are nevoie de rugăciunile noastre; sau a murit nepocăită (asta-i, cred, expresia preoțească), și atunci...

Bournisien îi tăie vorba, răspunzându-i ursuz că și atunci încă trebuia să te rogi.

– Dar, nu se lasă farmacistul, dacă Dumnezeu știe toate nevoile noastre, ce rost mai au rugăciunile?

– Cum? zise preotul. Rugăciunea?! Dumneata nu ești creștin?

– Să mă ierți, zise Homais. Eu admir creștinismul. Mai întâi, el a eliberat sclavii, a introdus în lume o morală...

– Nu-i vorba de asta: Toate textele...

– Oho! cât despre texte, deschide istoria: se știe că au fost falsificate de iezuiți!

Intră Charles și, înaintând spre pat, dădu încet la o parte perdelele.

Emma avea capul aplecat spre dreapta. Colțul gurii, care rămăsese deschisă, era ca o gaură neagră în partea de jos a feței. Degetele mari de la mâini erau îndoite în palmă. Un fel de pulbere albă îi pudra genele, iar ochii începeau să-i dispară într-o paliditate lipicioasă, care semăna a pânză subțire, de parcă niște păianjeni ar fi țesut-o deasupra. De la sâni până la genunchi, cearceaful făcea o adâncitură, ridicându-se apoi la vârful picioarelor; și Charles avu impresia că apăsau peste ea niște blocuri nesfârșite, o greutate uriașă.

Ceasul de la biserică sună ora 2.. Se auzea murmurul sonor al râului care curgea în beznă, la picioarele terasei. Din când în când, domnul Bournisien își sufla nasul cu zgomot, iar Homais scârțâia din peniță scriind:

– Hai, prietene dragă, spuse el, du-te de-aici, spectacolul acesta îți rupe inima.

Îndată ce plecă Charles, farmacistul și preotul începură iar discuția.

– Citiți pe Voltaire! zicea unul. Citiți pe d'Holbach, citiți *Enciclopedia*!

– Citiți *Scrisorile câtorva evrei portughezi*! zicea celălalt; citiți *Rățiunea creștinismului* de Nicolas, fost magistrat!

Se înfierbântau, erau roșii la față, vorbeau amândoi deodată, fără să se mai asculte unul pe celălalt; Bournisien era indignat de-atâta îndrăzneală, Homais se minuna de-atâta prostie; și erau gata să se înjure, când deodată apărură iar Charles. Parcă era atras de-o vrajă. Mereu urca scara.

Se așeza în fața Emmei ca s-o vadă mai bine și se pierdea în această contemplare, care era atât de adâncă, încât nici nu mai era dureroasă.

Îi treceau prin minte povești despre catalepsie, despre miracole prin magnetism; și-și spunea că dacă ar voi din toate puterile, ar izbuti poate s-o învie. O dată chiar se aplecă asupra ei și o chemă încetișor: „Emma! Emma!” Suflarea lui puternică făcu să tremure pe perete flacăra lumânărilor.

În zorii zilei sosi doamna Bovary-mama; îmbrățișând-o, Charles izbucni iar în plâns. Maică-sa căută, așa cum încercase și farmacistul, să-i spună că face prea mari cheltuieli cu înmormântarea. Charles se înfurie atât de tare, încât ea tăcu; o însărcină apoi să se ducă îndată la oraș, să cumpere tot ce trebuia.

Charles rămase singur toată după-amiaza; pe Berthe o duseseră la doamna Homais, iar Félicité stătea sus, în cameră, cu tușa Lefrançois.

Seara veniră să-l vadă. Se scula, strângea mâinile fără să poată scoate o vorbă, pe urmă se așeza iar jos lângă ceilalți, care stăteau roată în fața căminului. Cu capul în jos, picior peste picior, băteau din glezne, oftând adânc din când în când; și fiecare se plictisea neînchipuit de tare; și totuși nici unul nu voia să plece el mai înainte.

La ora 9 dimineața, când Homais veni iar (de două zile numai pe el îl vedeai prin piață), era încărcat cu o grămadă de camfor, de smirnă și de mirodenii. Aducea și un borcan plin cu clor, să alunge miasmele. Când intră, servitoarea, doamna Lefrançois și doamna Bovary-mama se învârtău în jurul Emmei, terminând cu îmbrăcatul; traseră apoi voalul lung și țepăn, care o acoperi până peste pantofii de satin.

Félicité bocea:

– Vai, stăpâna mea, stăpâna mea, sărăcuța!...

– Uitați-vă la dânsa, spunea hangița suspinând, ce drăgălașă-i încă! Dacă nu-ți vine sa juri că acuși se scoală!

Pe urmă se aplecară să-i pună cununa.

Trebuiră să-i ridice puțin capul, și atunci un val de lichid negru îi ieși din gură, ca și cum ar fi vărsat.

– Ah! Dumnezeu! Băgați de seama la rochie! strigă doamna Lefrançois. Pune mâna! îi spuse farmacistului. Nu cumva ți-e frica?

– Frică, inie? răspunse el, ridicând din umeri. Ți-ai găsit! Am văzut eu altele și mai și la „Hôtel-Dieu”¹, când eram student la farmacie! Făcea *punch* în amfiteatrul de disecție! Un filozof nu se sperie de neant; ba chiar, am spus-o de atâtea ori, am de gând să-mi las prin testament trupul la un spital, să servească mai târziu științei.

Când sosi preotul, întrebă cum se mai simte domnul; și după ce spițerul îi răspunse, adăugă:

– Știți, lovitura este încă prea proaspătă!

Homais îi spuse atunci că trebuie să fie fericit pentru că nu-i și el expus ca alții să-și piardă o tovarășă iubită; de unde se iscă o discuție asupra celibatului preoților.

– Căci, spunea farmacistul, nu-i firesc ca un bărbat să se lipsească de femei! S-au văzut crime...

– Ei, păcatele mele, exclamă preotul, cum vrei dumneata ca un individ căsătorit să poată păstra, bunăoară, secretul spovedaniei?

Homais se ridică contra spovedaniei. Bournisien o apăra, oprindu-se asupra îndreptărilor morale pe care le înfăptuia. Povesti tot felul de anecdote cu hoți care s-au făcut deodată oameni cumsecade. Niște militari, când s-au apropiat de confesional ca să se spovedească, au simțit cum li se despăienjenesc ochii. La Fribourg era un preot calvinist...

Tovarășul lui dormea. Apoi, simțind că se cam înăbușă în atmosfera prea grea din odaie, deschise fereastra, și farmacistul se trezi.

– Hai, trage puțin tabac! îi zise el. Hai, asta-ți mai alungă somnul.

Undeva, departe, se auzeau niște câini urlând.

– Auziți cum urlă un câine? zise farmacistul.

– Se spune că ei presimt moartea, răspunse preotul. Ca și albinele, care fug din stup când moare cineva.

Homais nu se mai agăță de aceste prejudecăți, căci adormise iar.

Domnul Bournisien, mai voinic, continuă o bucată de vreme să miște încetișor buzele; apoi, pe nesimțite, își lăsă bărbia în piept, scăpă din mână cartea groasă și neagră și se puse pe sforăit.

Stăteau față în față, cu burta înaintea, cu fața buhăită, cu un aer îmbufnat, împăcați, în sfârșit, în aceeași slăbiciune omenească după atâtea neînțelegeri; și erau tot atât de nemișcați ca și cadavrul de-alături, care avea aerul că doarme.

Când intră, Charles nu-i trezi. Era pentru ultima oară. Venea să-și ia rămas bun pentru totdeauna.

Plantele aromatice tot mai fumegau, și rotocoale de abur albăstrui se amestecau la marginea ferestrei cu ceața care intra de-afară. Se zăreau câteva stele, și noaptea era calma.

Din lumânări cădeau lacrimi mari de ceară pe cearceafurile de pe pat. Charles se uita cum ard, obosindu-și ochii la licărirea flăcării lor galbene.

Ape de lumină, schimbătoare, tremurau pe rochia de satin, albă ca un clar de lună. Emma dispărea dedesubt; și Charles avu impresia că, împrăștiindu-se în jurul ei, Emma se pierdea nedeslușit în lucrurile ce o înconjurau, în tăcere, în noapte, în vântul care adia, în miresmele jilave care se ridicau.

Apoi, deodată, o vedea în grădina de la Tostes, pe bancă, lângă gardul de mărăcini, sau la Rouen, pe străzi, în pragul casei lor, în curtea de la Bertaux. Mai auzea și acum râsul flăcăilor veseli care jucau sub meri; parfumul părului ei umplea odaia, și rochia ei foșnea, în brațele lui, pârâind ca scânteile. Era aceeași rochie cu care-i acum!

Stătu multă vreme așa, amintindu-și fericirile de altădată, atitudinile ei, gesturile ei, timbrul vocii ei. După un acces de disperare, venea altul, și altul, mereu, fără contenire, ca valurile unui flux năvalnic.

Avu o curiozitate îngrozitoare: încetișor, cu vârful degetelor, palpitând, ridică voalul. Dar scoase un țipăt de spaima, și ceilalți doi se treziră. Îl duseră jos, în sală.

După asta, veni Félicité, să spună ca domnul cerea o șuviță de păr.

– Taie! îi răspunse spițerul.

Și cum fata nu îndrăznea, se apropie el, cu foarfecele m mână. Tremura așa de tare, încât îi înțepă

¹ Cel mai vechi spital din Paris.

pielea de la tâmpile în câteva locuri. În cele din urmă, stăpânindu-și emoția, tăie din belșug de două-trei ori la întâmplare, lăsând niște semne albe în frumusețea aceea de păr negru.

Farmacistul și preotul se adânciră iar în îndeletnicirile lor, trăgând din timp în timp câte-un pui de somn, pentru ca să dea vina unul pe altul de câte ori se trezeau. Atunci domnul Bournisien mai stropea cu agheasmă pe jos, prin odaie, iar Homais arunca puțin clor.

Félicité avea grijă să le pună pe scrin o sticlă de rachiu, o bucată de brânză și un cozonac mare. Așa că, pe la 4 dimineața, spițerul, care nu mai putea, spuse oftând:

– Zău că aș mai prinde puteri cu plăcere!

Preotul nu se lăsă rugat; ieși ca să-și spună liturghia și se întoarse; apoi se puseră pe mâncat și pe ciocnit, tot rânjind câte puțin, fără să știe de ce, stârniți de acea vagă veselie care ne apucă după lungi momente de tristețe; iar la ultimul păhăruț, preotul îi spuse farmacistului, bătându-l pe umăr:

– Până la urmă o să ne înțelegem!

Jos, în vestibul, întâlniră lucrătorii care soseau. Și, timp de două ceasuri, Charles avu de îndurat chinul bătailor de ciocan care răsunau în scânduri. O așezară apoi în coșciugul ei de stejar, pe care-l băgară în celelalte două; dar cum coșciugul era prea larg, au trebuit să umple golurile cu niște lână dintr-o saltea. În sfârșit, când cele trei capace fură geluite, bătute în cuie, încheiate, sicriul fu expus în fața ușii; toată casa fu deschisă, și oamenii din Yonville începură să vină buluc.

Sosi și moș Rouault. Când zări doliul, leșină în piață.

X

Moș Rouault nu primise scrisoarea farmacistului decât treizeci și șase de ore după eveniment; și având în vedere sensibilitatea lui, domnul Homais o întocmise așa fel, încât era cu neputință de știut la ce să se aștepte.

Bătrânul căzu mai întâi ca lovit de dambla. Pe urmă înțelese că nu era moartă, dar că putea să fie... În cele din urmă își puse bluza, își luă pălăria, își prinse un pinten la pantof și porni în goană; și, cât ținu drumul, moș Rouault, gâfâind, se tot frământa de grijă. O dată chiar a trebuit să descalece. Nu mai vedea înaintea ochilor, auzea glasuri în jurul lui; simțea că înnebunește.

Se crăpa de ziuă. Zări trei găini negre dormind într-un copac; tresări înspăimântat de acest semn rău. Atunci făgădui Sfintei Fecioare trei patrafire pentru biserică și că va merge desculț de la cimitirul din Bertaux până la paraclisul din Vassonville.

Întră în Maromme, chemând de departe pe rânđașii de la han, îmbrânci ușa cu umărul, se repezi la sacul cu ovăz, turnă în iesle o sticlă de cidru dulce și încălecă iar căluțul, care prinse a scapăra din potcoave.

Își zicea că, fără îndoială, au să o scape, că doctorii au să-i găsească leac. Îi trecură prin minte toate vindecările miraculoase despre care auzise.

Apoi îi apărea moartă. Era acolo, în fața lui, întinsă pe spate, în mijlocul drumului. Trăgea de frâu, și vedenia pierea.

La Quincampoix, ca să prindă curaj, bău trei cafele una după alta.

Se gândi că, poate, când i-au scris, au greșit numele. Căută scrisoarea în buzunar, o găsi, dar n-ndrăzni să o desfacă.

Ajunse să presupună că era, poate, vreo *păcăleală*, vreo răzbunare a cuiva, vreo născocire de chefliu; și, de altfel, dacă ar fi murit, s-ar fi aflat. Dar nu, priveliștea era ca-ntotdeauna: cerul era albastru, copacii se legănau; trecu o turmă de oi. Zări satul; lumea-l văzu gonind aplecat tare pe calul pe care-l bătea cumplit și de pe ale cărui chingi începuse să picure sânge.

Când își veni în fire, se prăbuși plângând în brațele lui Bovary:

– Fata mea! Emma! Copilul meu! Ce-a fost?...

Iar celălalt îi răspundea cu hohote de plâns:

– Nu știu, nu știu! A fost un blestem!

Spițerul îi despărți.

– Amănuntele astea groaznice sunt de prisos. Am să-i spun eu dumnealui. Uite că vine lumea. Puțină demnitate, ce dracu! Fiți mai filozofi!

Bietul Charles voi să pară tare și repetă de mai multe ori:

– Da... curaj!

– Ei bine, spuse bătrânul, o să am, dracu să mă ia! Am s-o petrec până la capăt.

Clippotele începură să bată. Totul era gata. Porniră. Și, stând alături într-o strană, văzură trecând încolo

și încoace prin fața lor pe cei trei cântăreți care psalmodiau. Șarpele¹ fluiera din răspuțeri. Domnul Bournisien, în odăjdii, cânta pițigăiat; se prosterna în fața altarului, ridica mâinile, întindea brațele în lături. Lestiboudois umbla prin biserică cu rigla lui de os de balenă; sicriul era pus lângă strană între patru rânduri de lumânări. Lui Charles îi venea să se scoale și să sufle în ele. Căuta totuși să-și întărească credința, să se avânte în speranța unei vieți în care o va mai vedea. Își închipuia că Emma plecase într-o călătorie undeva, departe de tot, de demult. Dar când se gândea că ea era acolo înăuntru și că totul se sfârșise, că aveau s-o vâre în pământ, îl apuca o furie sălbatică, cumplită, disperată. Uneori credea că nu mai simte nimic; și se bucura de acea suferință a lui, muștrându-se totodată că-i un ticălos.

Pe lespezi se auzi bocănitul sec al unui baston cu vârful de fier, care bătea regulat. Zgomotul acesta venea din fund și se opri brusc în părțile laterale ale bisericii. Un om într-o vestă groasă, cafenie, îngenunchea cu greu. Era Hippolyte, băiatul de prăvălie de la „Leul de aur”. Își pusese proteza cea nouă.

Unul dintre cântăreți începu să facă ocolul bisericii, să strângă obolul, și-n tava de argint sunau bani grei, unul după altul.

– Dar grăbiți-vă! Sufăr, nu mai pot! strigă Bovary, aruncându-i mânios o piesă de cinci franci.

Omul bisericii îi mulțumi, făcând o adâncă plecăciune.

Cântau, îngenuncheau, iar se ridicau; nu se mai isprăvea! Își aduse aminte că o dată, la început, au asistat împreună la o slujbă și că au stat de cealaltă parte, la dreapta, lângă perete. Clopotul începu iar. Scaunele începură să fie date la o parte. Cioclii trecură trei bețe pe sub sicriu, și se ieși din biserică.

Atunci Justin apără în pragul farmaciei. Dar intră imediat, palid, clătinându-se.

Lumea stătea pe la ferești, să vadă cortegiul trecând. Charles mergea în frunte, ținându-se drept. Își luase un aer de om curajos și saluta dând din cap pe cei care, ieșind pe uliță sau pe poartă, se înșirau în convoi. Cei șase oameni, câte trei de fiecare parte, făceau pași mici, gâfâind puțin. Preoții, cântăreții și cei doi copii de la strană recitau *De profundis*; și glasurile lor, ridicându-se și coborându-se melodios, răsunau până departe pe câmp. Câteodată dispăreau la cotitura cărării; dar crucea cea mare de argint se vedea mereu înălțându-se printre copaci.

Femeile mergeau în urmă, în mantii negre, cu glugile pe spate; aveau în mână câte-o lumânare groasă, aprinsă, și Charles simțea că leșină de-atâtea rugăciuni nesfârșite, de-atâtea făclii și de mirosul searbăd de ceară și de sutană. Adia o boare răcoroasă, secara și rapița erau înverzite, picături de rouă tremurau pe gardurile de măracini de pe marginea drumului. Zarea era plină de tot felul de zgomote vesele: zdrăngănitut unei căruțe care mergea, departe, prin fâgașuri; cucurigul unui cocoș sau tropăitul unui mânz care se vedea alergând pe sub meri. Pe cerul senin pluteau nori trandafirii ca niște pete; luminițe albastrii cădeau pe colibele acoperite cu iriși; Charles recunoștea din mers curțile. Își aducea aminte de dimineți ca asta, când, după o vizită la vreun bolnav, ieșea din ogradă și se întorcea la nevastă-sa.

Giulgiul negru, presărat cu lacrimi albe, se ridica din când în când, descoperind coșciugul. Obosiți, cioclii mergeau mai încet, și sicriul înainta cu zguduituri neconținute, ca o șalupa legănată la fiecare val.

Ajunseră.

Bărbații meraseră mai departe, până-n vale, până într-un loc în iarbă, unde era săpată groapa.

Se înșirară jur împrejur; și pe când preotul vorbea, pământul roșu, aruncat pe margini, curgea pe la colțuri neconținut, fără să se-audă.

Apoi, după ce potriviră cele patru funii, împinseră coșciugul deasupra. Charles se uită cum coboară. Cobora mereu.

În sfârșit, se auzi o izbitură; funiile fură trase înapoi, scârțâind. Atunci Bournisien luă lopata pe care i-o întindea Lestiboudois; cu mâna stângă, în timp ce tot stropea cu dreapta, împinse cu putere o lopată bună de pământ; și lemnul sicriului, izbit de bulgări, scoase acel vuiet îngrozitor, care rămâne-n noi ca răsunetul veșniciei.

Preotul trecu sfeștocul celui de-alături, care nu era altul decât domnul Homais. El îl scutură foarte grav, apoi îl întinse lui Charles, care se înfundă până la genunchi în grămada de pământ, din care începu să arunce cu pumnii în groapă, strigând: „Adio!” Îi trimitea sărutări; se târa spre groapă, ca să-l înghită o dată cu ea.

Îl luă de-acolo; și, în curând, se potoli, simțind poate, ca toți ceilalți, vagă mulțumire de a se fi isprăvit odată.

Pe drum, la întoarcere, moș Rouault începu să fumeze, tacticos, o pipă; ceea ce Homais, în sine, lui, socoti că nu e prea cuviincios. Mai băgă de seamă că domnul Minet nu venise, că Tuvache „o ștersese” după slujbă, și că Théodore, servitorul notarului, purta o haină albastră, „ca și cum nu s-ar fi putut găsi o haină neagră, așa cum se obișnuiește, ce dracu!” Și ca să le spună și celorlalți toate astea, mergea de la un grup la

¹ Instrument muzical, încolăcit în formă de șarpe.

altul. Toți deplâneau moartea Emmei, dar mai ales Lheureux, care nu lipsise de la înmormântare.

– Biata cuconiță! Ce durere pentru bărbatul ei!

Spițerul începu iar:

– Știți că dacă n-aș fi fost eu, s-ar fi dedat la un atentat funest împotriva lui însuși!

– O persoană atât de bună! Și când mă gândesc că am văzut-o chiar sâmbăta trecută în prăvălie la mine!

– N-am avut o clipă de răgaz, zise Homais, să pregătesc și eu câteva cuvinte pe care să i le spun la mormânt.

Întorcându-se acasă, Charles se dezbracă, iar moș Rouault își călcă bluza cea nouă. Era nouă, și, cum în drum își ștersese de multe ori ochii cu mânecile, vopseaua-i ieșise pe față; iar dărele lacrimilor se cunoșteau ca niște linii pe stratul de praf de pe ea.

Doamna Bovary-mama era cu ei. Toți trei tăceau. În cele din urmă, bătrânul oftă:

– Ți-aduci aminte, prietene, că am venit la Tostes odată, când ai pierdut-o pe prima răposată? Pe atunci puteam să te mângâi! Găseam ce să spun; dar acum... Apoi, cu un geamăt prelung, care-i zgudui tot coșul pieptului: Ah, vedeți dumneavoastră, s-a isprăvit cu mine! Am văzut cum mi s-a dus nevasta... după aceea fecioru-meu... și azi, uite, fiică-mea!

Voi să se întoarcă imediat la Bertaux, spunând că n-o să poată dormi în casa asta. Refuză chiar să-și vadă nepoata.

– Nu, nu, prea m-ar îndurera! S-o sărutați numai mult din parte-mi! Cu bine!... Ești un băiat cumsecade! și apoi, n-am să uit niciodată asta, cum îi zice, adăugă el bătându-se pe coapsă. Nu te teme, o să primești și de-acî înainte curca dumitale!

Dar când ajunse pe creasta dealului, întoarse capul și privi în urmă, așa cum îl întorsese altădată pe drumul Saint-Victor, când se despărțise de ea. Ferestrele din sat erau toate roșii ca focul în razele piezișe ale soarelui care apunea pe câmp. Își puse mâna streașină la ochi și zări la orizont un loc împrejmuit de ziduri, unde copacii, ici și colo, erau ca niște pete negre printre pietre albe, apoi își urmă drumul, în trap mărunț, căci căluțul șchiopăta.

Cu toată oboseala, Charles și mama sa stătură seara mult timp de vorbă, despre vremea de altădată și despre viitor. Ea avea să vină să stea la Yonville, avea să se ocupe de gospodărie, pentru totdeauna. Se arătă iscusită și mângâietoare, bucurându-se în sinea ei că recâștiga o dragoste care de atâția ani îi scăpa. Bătu miezul nopții. Satul era cufundat în tăcere ca de obicei, iar Charles, treaz, se gândea mereu la dânsa.

Rodolphe, care, ca să se mai distreze, cutreierase pădurea toată ziua, dormea liniștit în castelul lui; iar Léon, dincolo, dormea și el.

Era însă unul care, la ceasul acela, nu dormea.

Pe mormânt, între brazi, plângea în genunchi un copil; și pieptul lui, sfâșiat de durere, suspina adânc în întuneric, sub apăsarea unei nețărnuturite păreri de rău, mai blând decât luna și mai nepătruns decât noaptea. Deodată poarta de fier scârțâi. Era Lestiboudois; venise să-și ia sapa, pe care-o uitase mai înainte. Îl recunoscu pe Justin care sărea zidul, și atunci își dădu seama cine era răufăcătorul care-i fura cartofii.

XI

A doua zi Charles ceru să-i aducă fetița. Berthe întrebă de mama ei. I se răspunse că era plecată, că are să-i aducă jucării. Berthe mai întrebă de câteva ori, apoi, cu timpul, nu se mai gândi la asta. Veselia acestui copil îl mângăia pe Bovary și trebuia să îndure nesuferitele consolări ale farmacistului.

Chestiunile bănești începură iar în curând. Domnul Lheureux îl asmuți din nou pe prietenul său Vințart, iar Charles se obligă să plătească sume enorme, căci nu voi să audă de vânzarea celei mai mici mobile care-i aparținuse ei. Maică-sa era disperată de asta. Charles se indignă și mai tare decât ea. Se schimbă cu totul. Bătrâna plecă de la dânsul.

Atunci fiecare începu să *profite*. Domnișoara Lempereur ceru să-i plătească lecțiile pe șase luni, deși Emma nu luase niciodată nici una (cu toată factura aceea achitată pe care i-o arătase lui Bovary): se înțeleșeseră între ele; cel care îi împrumuta cărți ceru abonamentul pe trei ani: tușa Rollet ceru costul mărcilor pentru vreo douăzeci de scrisori; și cum Charles voia explicații, ea avu delicatețea să-i răspundă:

– A, eu nu știu nimic! Își avea treburile ei.

De câte ori plătea câte o datorie, Charles credea că de-acum s-a isprăvit cu ele. Dar apăreau altele, neconținut.

Ceru să i se plătească restanțele de onorarii pentru vechile vizite. I se arătară scrisorile pe care nevastă-sa le trimisese. Trebui atunci să ceară scuze.

Félicité purta acum rochiile doamnei; nu pe toate, căci Charles păstrase vreo câteva, pe care se ducea sa le vadă în odaia de toaletă, unde se încuia; Félicité avea aproape aceeași talie: de multe ori Charles, văzând-o de la spate, avea o iluzie și striga:

– Oh, stai, stai!

Dar, de Rusalii, Félicité dispăru din Yonville, răpită de Théodore, furând tot ce mai rămăsese ca îmbrăcăminte.

Cam în timpul acela, doamna Dupuis-văduva avu onoarea să aducă la cunoștința lui Charles „căsătoria domnului Léon Dupuis, fiul ei, notar la Yvetot, cu domnișoara Léocadie Lebeuf din Bondeville". Printre cuvintele de felicitare pe care i le adresă, Charles scrise această frază:

„Ce mult s-ar fi bucurat biata mea soție!"

Într-o zi când, rătăcind fără nici un scop anumit prin odăi, urcase până în podul casei, simți sub pantof un cocoloș de hârtie fină. Îl desfăcu și citi: „Curaj, Emma! Curaj! Nu vreau să-ți nenorocesc viața." Era scrisoarea lui Rodolphe, căzută pe jos între lăzi, care rămăsese acolo și pe care vântul furișat prin lucarnă o suflase pe ușă. Și Charles rămase încremenit și cu gura căscată, în același loc unde odinioară, și mai albă la față decât el, Emma, disperată, voise să moară. În cele din urmă, pe pagina a doua, jos, descoperi un *R* scris mărunț. Cine să fie? Își aminti de vizitele dese ale lui Rodolphe, de brusca lui dispariție și de aerul jenat pe care-l avusese când l-a întâlnit de două-trei ori după aceea. Dar tonul respectuos al scrisorii îl amăgi.

„Poate că s-au iubit platonice", își spuse el..

De altfel, Charles nu era dintre cei care adâncesc lucrurile; sta la îndoială în fața probelor, și gelozia lui șovăitoare se pierdu în durerea-i fără margini.

„Trebuie să fi fost adorată", își spunea el. Cu siguranță că toți bărbații o doriseră. Din cauza asta îi păru și mai frumoasă; și-n el născu o dorință de fiecare clipă, o dorință furioasă, care-i înflăcăra disperarea și care era nemărginită pentru că acum nu se mai putea împlini.

Ca să-i placă Emmei, ca și cum ea ar mai fi trăit, începu să aibă și el preferințele și ideile ei; își cumpără cizme de lac și luă obiceiul de-a purta cravate albe. Își dădea cu cosmetic pe mustăți, și ca și ea, semna polițe. Emma-l corupea de dincolo de mormânt.

Fu nevoit să-și vândă argintăria, bucată cu bucată, apoi vându mobilele din salon. Toate odăile se descompletară: camera ei, însă, rămase ca și altădată. Seara, după masă, se urca acolo. Împingea masa rotundă înaintea căminului și apropia fotoliul *ei*. Se așeza în fața lui. Într-unul din sfeșnicele aurite ardea o luminare. Lângă el, Berthe colora niște stampe.

Bietul om suferea să o vadă atât de prost îmbrăcată, cu ghetuțele fără șireturi și cu bluza ruptă până la sold, căci fetei în casă nici nu-i păsa de asta. Dar era atât de dulce, de drăguță și își înclina căpșorul cu atâta grație, lăsând să-i cadă pe obrajii roz tot păru-i blond, că-l copleșea o nemărginită desfătare – plăcere amestecată cu amărăciune, ca acele vinuri prost făcute care au un miros de rășină. Îi dregea jucăriile, îi făcea din carton păpuși pe sfori, sau cosea la loc burta crăpată a păpușilor. Apoi, dacă dădea cu ochii peste besacteaua de lucru, de-o panglică rătăcită sau chiar de-un ac rămas în vreo crăpătură a mesei, rămânea pe gânduri și părea atât de trist, că se întrista și ea.

Nimeni nu mai venea să-i vadă; căci Justin fugise la Rouen, unde se făcuse băiat de băcănie, iar copiii spițerului veneau din ce în ce mai rar la fetiță. Domnul Homais, având în vedere deosebirea condițiilor lor sociale, nu se mai sinchisea de prietenia lor.

Orbul, pe care nu izbutise să-l vindece cu pomada lui, se întorsese pe colina Bois-Guillaume, unde atâta a istorisit călătorilor cum farmacistul n-a izbutit să-l lecuiască, încât Homais, când se ducea la oraș, se ascundea după perdelele diligenței, ca să nu mai dea cu ochii de el. Îl ura de moarte; și, în interesul propriului său renume, voind să scape de el cu orice chip, porni împotriva orbului un atac indirect, în care se vedeau și profunzimea inteligenței lui, și ticăloșia vanității sale. Timp de șase luni în șir puteai citi în *Fanal de Rouen* articole de felul acesta:

„Toți cei care se îndreaptă spre mănăstirile meleaguri ale Picardiei au observat, fără îndoială, pe colina Bois-Guillaume un nenorocit atins de o groaznică plagă facială. Te plictisește, nu te lasă-n pace și stoarce un adevărat impozit de la călători. Mai suntem oare pe vremea monstruoasă a evului mediu, când se îngăduia vagabonzilor să-și arate prin piețele noastre publice lepra și scrofulie aduse din cruciade?"

Sau:

„Cu toate legile contra vagabondajului, împrejurimile marilor noastre orașe continuă să fie bântuite de bande de cerșetori. Îi vezi umblând câte unul, și aceștia nu sunt, poate, cei mai puțin periculoși. Ce fac

Pe urmă, Homais născocea tot felul de întâmplări:

„Ieri, pe colina Bois-Guillaume, un cal sperios...” și urma istorisirea unui accident întâmplat din pricina orbului.

Și lucră așa de bine, încât orbul fu pus la bască. Dar îi dădură drumul. Orbul își începu iar meseria. Homais începu iar și el. O adevărată luptă! Homais ieși învingător, căci inamicul său fu condamnat la internare pe viață într-un azil.

După izbânda asta, prinse curaj; și din ziua aceea n-a mai fost în district câine călcat, șură arsă, femeie bătută, pe care să nu le fi adus de îndată la cunoștință publicului, mereu călăuzit de dragostea de progres și ura contra preoților. Făcea comparații între școlile primare și călugării ignorantini, scoțând la iveală superioritatea celor dintâi; cu ocazia unei danii de o sută de franci făcută bisericii, amintea de Noaptea Sfântului Bartolomeu și dădea pe față abuzuri, umplea lumea cu vorbe de duh. Așa le spunea el. Homais săpa pe unul și pe altul: devenea periculos.

Cu toate acestea, se înăbușea în limitele strâmte ale jurnalismului, și în curând simți nevoia să scrie o carte, o operă! Alcătui atunci o *Statistică generală a cantonului Yonville, urmată de observații climatologice*, și statistica îl împinse spre filozofie. Se ocupă de probleme mari: de problema socială, de moralizarea claselor sărace, de piscicultură, de cauciuc, de căile ferate etc. Ajunse să-i fie rușine că-i burghez. Făcea pe artistul, fuma! Își cumpără două statuete șic, „*Pompadour*”, ca să-și împodobească salonul.

Nu se lăsă de farmacie, dimpotrivă! Se ținea la curent cu descoperirile. Urmărea intensă circulație a ciocolatei. A fost primul care a adus *choca* și *revalentia* în Sena Inferioară, îl apucă entuziasmul pentru lanțurile hidroelectrice „*Pulvermacher*”; și chiar el începu să poarte unul; iar seara, când își scotea jiletca de flanelă, doamna Homais rămânea încremenită în fața spiralei de aur sub care soțul ei nici nu se mai vedea și se simțea de doua ori mai înflăcărată pentru acest bărbat mai ferecat decât un scit și strălucitor ca un mag.

Avu idei frumoase cu privire la monumentul Emmei. La început propuse un trunchi de coloană cu o draperie, după aceea o piramidă, apoi un templu al Vestei¹, un fel de rotundă... sau mai degrabă „un morman de ruine”. Și, în toate planurile, Homais nu renunța nici în ruptul capului la salcia plângătoare, pe care o socotea drept simbolul nelipsit al tristeții.

Se duse cu Charles la Rouen, să vadă pietre mortuare la un antreprenor de pompe funebre, împreună cu un pictor, un anume Vaufraylard, prieten cu Bridoux, care tot timpul făcea calambururi. În sfârșit, după ce cercetă vreo sută de desene, spuse să-i facă un deviz și se mai duse o dată la Rouen. Charles se hotărî pentru un mausoleu care, pe cele două fețe principale, trebuia să aibă „un geniu ținând o făclie stinsă”.

Cât privește inscripția, Homais nu găsea nimic mai frumos decât: *Sta, viator!*² și se opri la asta; își frământa mintea; repeta mereu: *Sta, viator!* în sfârșit, găsi: *Amabilem conjugem calcas!*³ care fu acceptat.

Ciudat e că Bovary, deși se gândea mereu la Emma, o uita; și era disperat că această imagine îi fuge din minte, cu toate eforturile pe care le făcea ca s-o păstreze. Totuși, în fiecare noapte o visa; avea totodată același vis: se apropia de ea, dar când ajungea s-o strângă în brațe, se desfăcea ca putredă în brațele lui.

Timp de o săptămână fu văzut intrând în fiecare seară în biserică. Chiar Bournisien îi făcu două-trei vizite, apoi nu mai veni. De altfel, individul apucase calea intoleranței, a fanatismului, spunea Homais; tuna și fulgera contra spiritului secolului, și la fiecare cincisprezece zile nu uita niciodată să istorisească la predică agonia lui Voltaire, care, după cum se știe, a murit mâncându-și excrementele.

În ciuda traiului său foarte socotit, Bovary era departe de a-și putea plăti vechile datorii. Lheureux nu mai voi să preschimbe nici o poliță. Sechestrul bătea la ușă. Atunci ceru sprijinul mamei lui, care consimți să-și ipotecheze averea, formulând însă o mulțime de imputări împotriva Emmei; dar, în schimbul acestui sacrificiu, cerea un șal care scăpase prăpădului făcut de Félicité. Charles nu vru să i-l dea; se certară.

Maică-sa făcu primii pași spre împăcare, propunându-i să ia fetița la dansa, ca s-o mai ajute în casă. Charles consimți. Dar în clipa plecării, nu avu curajul. Atunci urmă o ruptură definitivă, totală.

Pe măsură ce nu mai ținea la nimeni, se apropia tot mai mult de copila lui. Totuși, ea-l îngrijora; căci câteodată tușea și avea pete roșii pe umerii obrajilor.

Peste drum, se lăfăia, înfloritoare și veselă, familia farmacistului, pe care tot ce-i pe lumea asta contribuia s-o facă fericită. Napoleon îi ajuta la laborator, Athalie îi împletea o bonetă grecească, Irma tăia bucăți rotunde de hârtie de pus pe borcanele cu dulceață, iar Franklin recita pe nerăsuflăte tabla lui Pitagora. Homais era cel mai fericit tată, cel mai norocos, dintre oameni.

¹ Zeița Vesta personifica focul sacru și era reprezentată printr-o femeie cu figura severă.

² Oprește-te, trecătorule! (Lat.)

³ Calci pe iubita mea soție! (Lat.)

Eroare! Îl rodea o ambiție surdă: Homais dorea să aibă Crucea de Onoare. Titluri avea destule:

1) De a se fi distins în timpul holerei printr-un devotament fără margini; 2) *de a fi publicat, pe cheltuiala mea, diferite opere de folos obștesc, precum...* (și pomenea memoriul lui, intitulat *Despre cidru, despre fabricația și efectele lui*; plus, observațiuni asupra păduchelui de copaci, trimise Academiei; volumul lui de statistică, și până și teza lui de farmacist); *fără a mai pune la socoteală că sunt membru al mai multor societăți savante* (era membru numai la una)!

În sfârșit, zicea el!, întorcându-se pe loc, chiar dacă n-ar fi fost decât că m-am evidențiat la incendii!

Atunci Homais începu să se pună bine cu stăpânirea. Îi aduse pe ascuns domnului prefect mari servicii în alegeri. În cele din urmă, se vându, se prostituă. Adresă chiar suveranului o petiție, prin care îl ruga *să-i facă dreptate*; când vorbea de el, spunea *bunul nostru rege* și-l compara cu Henric al IV-lea.

Și, în fiecare dimineață, spițerul se repezea la ziar, să vadă, dacă nu l-a decorat; nu-l decorase. În sfârșit, nemaiputându-se stăpâni, puse să-i deseneze în grădină un strat de iarbă închipuind steaua de onoare, cu două dungi întortocheate de iarbă, care plecau din vârf, în chip de panglică. Se plimba împrejurul ei cu brațele încrucișate pe piept, meditănd asupra neghiobiei guvernului și a lipsei de recunoștință a oamenilor.

Din respect sau dintr-un fel de senzualitate care îl făcea să nu se pripească în cercetările lui, Charles nu deschisese încă despărțitura secretă a unui birou de palisandru la care scria Emma de obicei. Dar, în sfârșit, într-o zi se așază în fața lui, întoarse cheia și apăsă pe arcul care-l deschidea. Toate scrisorile lui Léon erau acolo. De data asta, nici o îndoială! Le citi pe nerăsuflăte până la ultima, scotoci prin toate colțurile, prin toate mobilele, prin toate sertarele, pe după dulapuri, plângând, urlând, pierdut, nebun. Dădu peste o cutie; o desfundă izbind cu piciorul în ea. Portretul lui Rodolphe îi sări drept în față printre bilețele dulci, răvășite.

Lumea se mira văzându-l descurajat. Nu mai ieșea, nu mai primea pe nimeni, nu mai voia nici să-și vadă bolnavii. Se zvoni că *se-nchidea să bea*.

Uneori, însă, câte un curios se urca pe gardul de măracini al grădinii și rămânea înmărmurit zăbind pe omul acela cu barbă lungă, îmbrăcat cu niște haine murdare, ca un sălbatic, și care umbla de colo până colo, plângând.

Vara, în fiecare seară, își lua cu el fetița și o ducea la cimitir. Se întorcea după căderea nopții, când în piață nu mai era lumină decât la lucarna lui Binet.

Voluptatea durerii lui nu era însă desăvârșită, căci nu avea în jur pe nimeni care să i-o împărtășească; și începu să se ducă la tușa Lefrançois, ca să poată, vorbi de ea. Dar hangitei îi intra pe-o ureche și-i ieșea pe cealaltă, având, ca și dânsul, necazurile ei, căci domnul Lheureux deschisese în fine „Favoriții comerțului”, iar Hivert, care se bucura de mare faimă prin felul lui de-a face comisioanele, cerea să i se mărească leafa, amenințând că altfel se angajează „la concurență”.

Într-o zi, ducându-se la iarmarocul de la Argueil ca să-și vândă calul – tot ce-i mai rămăsese – îl întâlni pe Rodolphe. Îngălbeniră amândoi când dădură cu ochii unul de altul. Rodolphe, care nu trimisese decât o carte de vizită, bolborosi mai întâi câteva scuze, dar pe urmă prinse curaj și chiar împinse cutezanța (era o zi de august foarte călduroasă) până acolo încât să-l poftască la cârciumă să ia o sticlă de bere.

Stând rezemat în coate în fața lui, își tot mozolea trabucul în gura vorbind, iar Charles sta dus pe gânduri înaintea acestui chip pe care Emma-l iubise. I se părea că vede ceva de-al ei. Era ca o vrăjitorie. Ar fi vrut să fie el bărbatul acela.

Celălalt continua să vorbească despre agricultură, despre vite, îngrășăminte, umplând cu fraze banale momentele în care s-ar fi putut strecura o aluzie. Charles nu-l asculta; Rodolphe băgă de seamă și urmări în mișcările feței lui perindarea amintirilor. Fața aceea se înroșea încetul cu încetul, nările-i palpitau repede, buzele-i tremurau; veni chiar o clipă când Charles, plin de-o mânie cumplită, se uită țintă la Rodolphe, care, cuprins de-un fel de spaimă, tăcu. Dar pe fața lui Charles apără imediat aceeași jalnică oboseală.

– Nu vă port nici o dușmănie, zise el.

Rodolphe rămase mut. Și Charles, cu capul în mâini, repetă cu o voce stinsă și cu accentul resemnat al durerilor nemărginite:

– Nu. Nu vă mai port nici o dușmănie! Adăugă chiar o vorbă mare, singura pe care a spus-o vreodată: Fatalitatea-i de vină!

Rodolphe, cel care îndrumase această fatalitate, îl găsi prea bleg pentru un om în situația lui, ba chiar comic și cam josnic.

A doua zi Charles se duse să stea pe bancă în chioșc. Raze de lumină treceau printre ostrețe; frunzele de viță își aruncau umbra pe nisip, iasomia îmbălsăma, cerul era albastru, cantaridele bâzâiau în jurul crinilor înfloriți, și Charles se simțea înăbușindu-se ca un adolescent sub valurile nedeslușite de dragoste care-i umpleau inima îndurerată.

La ora 7, micuța Berthe, care nu-l văzuse toată după-amiaza, veni să-l ia la masă.

Avea capul răsturnat pe spate, rezemat de perete, ochii închiși, gura deschisă și ținea în mână o șuviță lungă de păr negru.

– Tată, vino odată! zise ea.

Și, crezând că vrea să se prefacă, să se joace cu ea, îl împinse încetișor. El căzu jos. Murise.

După treizeci și șase de ore, chemat de spițer, domnul Canivet veni în grabă. Îi făcu autopsia și nu găsi nimic care să dea de bănuț.

După ce totul fu vândut, rămaseră doisprezece franci și șaptezeci și cinci de bani, cu care s-a plătit drumul domnișoarei Bovary până la bunică-sa; bătrâna muri chiar în anul acela; moș Rouault fiind paralizat, pe fetiță o luă o mătușă. Mătușa e săracă, și, ca să-și câștige existența, o trimite la o filatură de bumbac.

De la moartea lui Bovary, trei medici s-au perindat prin Yonville, fără să poată reuși vreunul, așa de tare i-a lucrat dintru început domnul Homais. Are o clientelă strașnică; autoritățile îl cruță, iar opinia publică îl protejează.

Acum, de curând, a primit Crucea de Onoare.